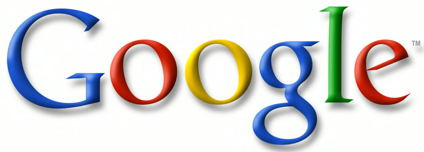

MIRKO BOGOVIĆ.

PJESNIČKA DJELA.

SVEZAK DRUGI.

IZDALA

MATICA HRVATSKA.

ZAGREB.

TISAK KARLA ALBRECHTA.

1894.

MIRKO BOGOVIĆ.

PJESNIČKA DJELA.

SVEZAK DRUGI.

PRIPOVIESTI.

ZAGREB 1894.

NAKLADA «MATICE HRVATSKE».

TISAK KARLA ALBRECHTA.

Bogovićeve »Pripoviesti« idu medju prve pokušaje umjetnije novelistike u Hrvatskoj. Ilirsko je doba pretežito odisalo pjesmom; ako ogledaš »Danicu ilirsku« četrdesetih godina, vidjet ćeš, kako je slabo uspievala izvorna pripoviest.

»Pripoviesti« Mirka Bogovića izišle su najprije u raznim tečajevima »Nevena« počevši od godine 1852. do god. 1858., samo je novela »Šilo za ognjilo« prvi put objelodanjena u listku »Narodnih Novina«. Godine 1859. skupi Bogović svih svojih osam pripoviestî u posebnu knjigu »Pripoviesti« (u Zagrebu). Ove su pripoviesti u velike ugodile hrvatskomu čitateljstvu, pa se je osobito mladež zanosila njihovom rodoljubnom tendencijom. Još u šestdesetim godinama, kad su se javili i novi pripovjedači u Hrvatskoj, Bogovićeve su se pripoviesti veoma rado čitale. U predgovoru svoga izdanja veli pisac čedno, da mu je namjera ovom knjigom prikratiti koju zimsku večer gdjekojemu domorodcu ili domorodkinji. Ova je knjiga učinila mnogo više, — ljudi tadašnjega vremena još se i danas ugodno sjećaju, koliko im je u mladosti ova knjiga napunjala dušu plemenitim osjećanjem za narodne svetinje.

*

Podpuno se podudara sa smjerom sve hrvatske književnosti u doba absolutizma, što u Bogovićevim pripoviestima preteže povjest. Prikazujući slavnu prošlost hrvatsku, odvraćali su književnici pogled svojih čitatelja od tamne sadašnjosti, iznoseći na vidik velika djela naših pradjedova pripremali su tlo za bolju budućnost. Dični uzori davne prošlosti hrvatske bili su one zviezde, koje su rodoljubima sjale u mrkoj noći i navješćivale im skoro svanuće.

Od sviju je Bogovićevih pripoviestî najviše ugodila čitateljima »Slava i ljubav«, a nije tomu zadnji uzrok, što je pisac ovdje umio spojiti prošlost hrvatsku s ruskom i iztaknuti duševno i plemensko srodstvo slavenske braće. U ugodnu obliku novele iznio je ovdje pisac ideju slavensku, koju su toliki ilirski pjesnici proslavili stihom. A »Crnogorska osveta« svjedoči, da je bila budna i ideja o južnom Slavenstvu. Sve ostale pripoviesti crpene su iz hrvatske prošlosti, pa su nastojale bar u ulomcima naknaditi čitateljima podpunu povjest hrvatskoga naroda, za kojom su do osamdesetih godina uzalud uzdisale tisuće rodoljubnih srdaca. Samo humoristična pripoviest »Šilo za ognjilo« kreće se u okviru najskorije prošlosti, gotovo suvremenosti, te se ne može ubrajati medju historijske pripoviesti. Poradi boljega razumievanja nekih mjesta u ovoj noveli valja iztaknuti, da je pisac rodom iz Varaždina.

Dvie od ovih pripoviesti dobile su nagrade, a četiri su prevedene na češki jezik još pod absolutizmom. Ove

su pripoviesti u ono doba pripadale medju najbolje radnje na polju hrvatske novelistike. Poslije toga hrvatska je pripoviest znatno napredovala, javio se je neprežaljeni Šenoa, da nam u sjajnim slikama prikaže slavne stranice naše prošlosti. No Bogovićeve pripoviesti vriede, da se i danas čitaju pored svega toga, što im odielo nije onakovo, kakovo bismo željeli danas poslije Šenoe. Bogovićeve su pripoviesti zamakle u zaborav negdje u sedamdesetim godinama, pa se može reći, da su već četvrt vieka golemoj većini hrvatskoga čitateljstva posve nepoznate. Danas je, hvala Bogu, broj naših čitatelja znatno porastao; za cielo ne ćemo pretjerati, ako rečemo, da je bar deset puta veći, nego je bio pod absolutizmom. Već sam sadržaj Bogovićevih pripoviesti u obće pokazuje, da su u ono doba čitali hrvatsku knjigu ponajpače ljudi iz provincijalne Hrvatske. Danas se je hrvatska knjiga odomaćila mnogo dalje, osvojila je Slavoniju, doprla do Boke, zavirila u Bosnu, zašla u Istru, i prešla Sutlu.

Napokon mi je kazati, da sam ponešto izpravio jezik u Bogovićevim pripoviestima prema dosadašnjemu napredku hrvatske knjige. Postupao sam u tom poslu što opreznije, pazeći ponajviše samo na to, da izpravim poredak riečî, koji se je u ilirsko doba i za absolutizma upravljao više prema načinu latinskomu i donekle njemačkomu. Ine su promjene dosta neznatne, pa mislim, da nisu naudile osobitosti piščeva sloga.

Razgovarao sam se više puta o jeziku sa samim piscem, dok je bio u životu, pa je i on sâm priznavao,

da bi valjalo koješta izpraviti u jeziku njegovih pripoviesti, ne bi li se danas sladje čitale. Pokojnik je za života pomišljao sâm na novo izdanje sviju svojih djela, pa tako i pripoviestî, ali mu duga i težka bolest nije dala, da se toga posla prihvati, dapače nije dospio, da u primjerku »Pripoviestî«, odredjenu za štampu, zabilježi promjene, kako je to učinio u dramama i nekim pjesmama.

Nadam se, da se nisam odviše udaljio od želje, koju je u tom poslu osjećao sâm pjesnik, pa tako evo vriednim članovima »Matice Hrvatske« drugi svezak »Pjesničkih djela Mirka Bogovića« sa željom, da im zasladi koji čas.

»Matica Hrvatska« priobćuje u ovom svezku bez razlike sve pripoviesti Mirka Bogovića s toga razloga, da današnji čitatelji razaberu iz njih osjećanja i nastojanja hrvatskih rodoljuba u šestom deceniju našega stoljeća. Godine 1852. pokrenuo je Bogović beletristični časopis »Neven«, koji je bio jedinim ognjištem liepe knjige naše u ono doba; a može se reći, da je medju svima tečajevima najvještije udešen upravo prvi, koji je uredjivao Bogović. Kao pjesnik, dramatik i pripovjedač, a uza to kao čovjek velike naobrazbe, živa duha i okretne ruke bio je Bogović pozvan, da bude kolovodjom u beletristici.

Oko njega skupljaju se novi pripovjedači, već u prvom tečaju »Nevena« upoznajemo Vladimira Nikolića i Janka Tombora, koji su ujedno gradili i pjesme. Iza njih javljaju se Luka Botić, Ferdo Filipović i Ilija Okrugić. Do skora stupaju preko praga u hram književnosti Janko Jurković i Adolfo Tkalčević kao pripovjedači, ali glavni

njihov rad pada u šestdesete godine. Uz njih nastavlja obradjivati domaću pripoviest vriedna rodoljubkinja Dragojila Jarnevićeva, poznata Ilirka. Svi ovi pripovjedači ostaju u okviru novele; jedini pokušaj romana nahodimo u krasnom ulomku nedovršene radnje Bogovićeva pobratima Antuna Nemčića pod nadpisom »Udes ljudski«.

Hrvatska književnost pod absolutizmom imade dva glavna vodja: Ivan Kukuljević je središte naučne knjige, a Mirko Bogović stožer pjesničke djelatnosti. U njihov život i rad upletena je u jezgri sva povjest duševnoga pokreta hrvatskoga u ono doba, kad je germanizacija naglim korakom preotimala mah po našim stranama. Zasluga je ove dvojice, što su utirali put boljoj budućnosti hrvatske knjige i umjeli na okupu održati doduše malenu, ali junačku četu duševnih vitezova.

Zato je »Matica Hrvatska« držala svojom dužnošću, da objelodani sve pripoviesti Bogovićeve. Ne bi bilo pravo, kad bi im tko odkrojio sud po mjerilu današnje najstrože kritike. Povjest je pravedna, pa će priznati, da je Bogović bio korifej hrvatske novele pod absolutizmom, a domovina, »zahvalnica svakom, koji polju na njezinom radi«, za cielo će podpisati ovaj sud povjesti!

U Zagrebu, mjeseca ožujka 1894.

Milivoj Šrepel.

PRIPOVIESTI.

Hajduk Gojko.

I.

Jeste li već čuli štogod o hajduku Gojku? — Ne mislim. — A nije baš ni čudo, jer tko bi znao, tko li izbrojio sve junake i hajduke, što ih spominje naš narod! — Ta ima ih, kako kažu, upravo kao lišća u dubravi, ili pieska pokraj mora. Svaki gotovo predjel u domovini našoj ima svoje vilenjake, svoje glasovite junake i hajduke, što su nekoč daleko nadkrilili zemljake svoje bilo u dobru ili zlu.

Hoću dakle da vam pripovjedim ono, što znadem o hajduku Gojku. — Dogadjaji, što se napominju u toj pripoviedci, nisu od jučer ili danas, već od prošloga vieka, a k tomu je predmet ove pripoviesti uzet iz kolibe prostoga naroda, a ne iz sjajne palače tako zvanih sretnih i obožavanih ljudi. Ta o sreći se obično malo može kazati, nu tim više o mrkoj njezinoj polusestri, što ju nesrećom zovu ljudi. Premda je naš Gojko bio od prostoga roda, i premda se ono, što o njem hoću da pripovjedim, već odavna dogodilo, te blaga mati narav od ono doba grob toga hajduka jur mnokrat zelenim i snježnim pokrivačem izmjenice zastrla, ipak se nadam, da će pogdjekoji izmedju čitateljâ rado čuti: zašto i kako je Gojko pošo u hajduke, što je sve počinio, kako li je najposlije zaglavio. — Sudbina ljudska, ako ju stanemo razmatrati,

ukazuje se često baš u maloj slici mnogo silnija i zanimivija nego li u velikoj prilici, upravo kao što u naravi malo i većputa sasvim neznatno bilje u naravoslovca, čim ga bliže primakne oku, pobudjuje veće udivljenje nego li ponosito drvo cedrovo, štono se sa visoke planine kadkad maša i oblakâ. — Al' dosta o tom, treba već jedanput da se čitatelji pobliže upoznadu sa hajdukom Gojkom.

U nekom slavonskom seocu izpod Našičkih gora živio je oko god. 1735. u malenoj kućici sa svojom ostarjelom majkom udovicom najljepši, najveseliji i najsnažniji momak toga sela imenom Gojko Smiljanić. Sve djevojke u selu gledale su radostno i kucavim srcem liepoga Gojka, kad je gdjegod prolazio uz njih, a slušale su ga isto tako rado, kad je blagozvučnim muževnim glasom svojim zapjevao pod sjenatom lipom koju narodnu pjesmu uz tamburicu svoju, al su ipak najvoljele, kad je kojom nedjeljom ili svetkom poslije podne, ili iza težke radnje ljetnoga dana u večernjem hladu vodio kolo, a uz to mnogu šaljivu poskočnicu igrajući izpjevao . . . Blago onoj djevojci, koja mu je bila drugaricom kod tih plesova, jer se ona time medju ostalimi djevojkami većma ponosila i dičila, nego li da je Bog zna sa kako uglednim gospodičićem igrala kolo. Al to ne bijaše nikakovo čudo, jer takovog kolovodje nije donle još nikad u selu bilo. To su priznavali ne samo mladi ljudi, već — što će zaista mnogo reći — i starci i starice, štono su se obično takodjer rado sastajali kod tih zabava vesele mladeži, te posjedavši naoko, gledali radostno vesele igre i šale njihove, pa se razgovarali o tom, kako je bilo nekada, a kako je sada.

Al nemojte misliti, da Gojka Smiljanića, osim do sad navedenih tako rekav tjelesnih njegovih prednosti, nisu resili nikakovi duševni dari. Jesu zaista! — jer je Gojko bio obće poznat, da je u svakom obziru dobar sin, koji je

slabu svoju i ostarjelu majku njegovao i dvorio, da bolje nije mogô. Nu starica ga je zato i ljubila kao oči svoje u glavi, te se je svakom prilikom hvalila njime, tako, da su mnoge majke, slušajući ju, gorko proplakale s toga, što takove sinove nisu uzgojile. — Gojko je bio takodjer marljiv i radin momak, te je malo svoje gospodarstvo obdjelavao s najboljim uspjehom, dočim je uz to ipak običnu tlaku vazda točno vršio. Sve te kreposti ovjenča još osobita hrabrost i odvažnost, kojom se Gojko odlikovao jur u više prilikâ. — Tako bijaše uprav prošle zime, gdje si je tom liepom muževnom krepošću na novo osvjetlao lice. To se je evo ovako dogodilo. Spahija njegov, imenom Vladinić, želio je, da se posve uništi ili barem brojem umali škodljiva divlja zvjerad, osobito medjedi i kurjaci, štono su raznovrstnomu njegovomu blagu zadali jur veliku štetu, pa s toga uzroka krenuo je veliku hajku u gori Našičkoj, kamo ga je i Gojko, kao poznat dobar lovac, morao pratiti. Nesrećom se tu dogodi, da neki star i velik medjed, potjerom razjaren, iznenada dodje upravo pred spahiju Vladinića, koji se, premda inače takodjer dobar lovac, strašne te zvieri u prvi mah tako uplaši, da zlo nanišani, te medjeda samo lako rani. Nu medjed tim još više razdražen, poleti prama spahiji, da ga razdere, kad li u isti par na blizu stojeći Gojko pušku izpali na medjeda, i premda ga ni on ne pogodi smrtno, ipak time očevidnu smrtnu pogibao odvrati od spahije, što se sada medjed, od bjesnoće i boli muklo urlikajuć i krvave pjene bljujuć, krenuo prama Gojku, u kôm evo opazi novog dušmanina svoga. Gojko sluteći, što će sad biti, baci suvišnu pušku na stranu, te ukočiv se kao gvozden stupac na svom mjestu, dočeka medjeda, pa prije nego ga medjed gvozdenimi svojimi mišicami opaše, — kao striela — tako hitro trgnutim iza pasa nožem odozdo ga probode i obori. — Sva lovačka

družba pohvali vitežkog momka, a spahija ga izvan toga liepo nadari, te mu obeća zadatom gospodskom riečju svojom: da će mu biti zahvalan, dok bude živ, za taj junački čin, kojim ga je izbavio od očevidne smrti. — Ali to su samo rieči bile, a rieči često, kako znamo, crno na bielom napisane ne važe mnogo, kamo li prosto izuštene! — Ta više puta najljepše rieči prvi vjetrić, koji dune s protivne strane, raznosi kao jesensko lišće, tako, da im ne preostane ni traga ni glasa. — Baš tako se je i ovdje dogodilo.

Taj posljednji hrabri i plemeniti čin Gojka osvojio mu je još većma srca iskrenih i dobrih žitelja u malenom njegovom seocu, gdje sad gotovo ne bi nijedne majke, koja — imajući koju kćer za udaju — ne poželi, da joj zet bude taj plemeniti i hrabri momak. — O djevojkah ne ću ni da govorim, jer je gotovo svaka manje više tajno uzdisala za Gojkom.

Tako prodje neko vrieme, a Gojko Smiljanić nije donle baš ni s daleka pomislio na to, da koju djevojku zavoli. Al kao svakomu čovjeku, tako i Gojku, kucnu onaj sat, koji često pravac daje cielomu daljnom životu čovječjem, te ga sili poći ili lievo ili desno. — Tako jeste! — Mnogi sretno dospije kroz valove različitih strasti ljubavi do ožudjene luke, dok drugi uz najbolju volju i najplemenitiju ćut na pučini života utone sa slomljenim veslom i skršenim čamcem.

I Gojku sinu sunce žarke ljubavi, a to iz očiju liepe Mare, ćerke obće štovanoga seoskog starješine Blaža Radinića, komu je prije godinu dana umrla mila supruga i mati Marina. — Liepa ćerka Radinićeva nadkrilila je dobrotom, marljivošću, ljepotom i ostalimi kreposti sve djevojke u selu, baš kao Gojko momke, pa baš zato nije ni čudo, što se njih dvoje nadje i sdruži. — Al sad čujmo,

kako se to dogodilo. — Bilo je uprav u selu proštenje, te je — kao što to obično biva — mnogo svieta onamo došlo iz obližnjih sela, da svetkuje narodnu svečanost. Žarko sunce ljetnoga dana počelo se jur nagibati prama zapadu. Sve, što je mlado, zdravo i veselo bilo, pohiti u kolo, što ga je opet predvodio Gojko. — Gajde sviraju, kolo se kreće naokolo, lake noge složno poskakuju, dok se vesele poskočnice ore, kad li eto — baš čim se je kolo liepo zanihalo — dolete kao bura prama kolu uplašeni konji sa praznimi koli, što ih bješe jedan seljak iz obližnjeg sela ostavio na samu pred obližnjom seoskom krčmom . . . Gojko priskoči kao munja, pa pošto je htio da prihvati za uzde uplašene konje, bude srušen od prevelike njihove navale . . . Konji i kola zatim naglo polete preko njega, a on osta na zemlji ležeć kao mrtav. — Djevojke zavrisnu . . . Momci ostali polete za kolima — samo liepa Mare ne izusti ni glaska, već u prvi mah protrne i probliedi kao pup od masline, zatim priskoči kao pomamna Gojku, spusti se na koljena, a glavica joj klone dotaknuvši se prsiju Gojkovih. To se sve sbilo u kratko vrieme, al se ipak u taj čas odluči sudbina Gojkova i Marina.

II.

Gojko se za malo ponešto oporavi, te ujedno opazi, da pokraj njega kleči i gorke suze roni liepa Mare, koja ga je više ljubila, nego što je do sada valjda i sama slutila, na što prva zraka žarke ljubavi, pored sve velike boli, što ju je oćutio, sinu iz očiju Gojkovih, te ogrija Maru, ali u taj čas ni on ni ona ne izuste riečce. Ova medjusobna izmjena dušâ bivala je na tiho — ali silno i za uviek. — Skoro zatim nadošli su opet ostali s vodom, da njom škrope i od prividna mrtvila probude Gojka. Zatim bude

bolestnik odnesen kući, gdje se je skoro pokazalo na utjehu majke, a i tajne ljubovce njegove liepe Mare, da je Gojko, istinabog, dopanuo nekolikih rana što od kopita konjâ, što time, što su kola prošla preko njega, ali da su mu zato ipak neosakaćena i zdrava ostala uda, i da će se skoro opet moći pridići iz bolesti. Svatko, tko je goder došo, da pohodi bolestnika, priznao je radostno, da je i kod te nesreće bilo podosta sreće, što su ona kola, kao što jur rekosmo, bila laka i prazna. Gojko čuvši te razgovore, šutio je obično i mislio u sebi, da je njemu osim ove javno napomenute sreće još mnogo veća tajna sreća u dio pala time, što ga je tom prilikom prvi put obasjao nebeski plam ljubavi.

Zdrava narav u Gojka skoro preboli tjelesnu bol, al ga zato od dana do dana sve to više stade peći tajna rana, što mu ju zada liepa Mare, koja je gotovo svaki dan pod nekom izlikom dolazila, da bolestnika pita: kako mu je. Naravno, da se je time vatra njezine i Gojkove ljubavi sve to više podpaljivala. Gojko se je za duševnu svoju bol tješio time, da će se izpuniti tajne njegove želje, pa baš zato nije dugo oklievao, već prvom sgodnom prilikom očitovao je ljubav svoju liepoj Mari. — Ona mu na njegove srdačne i iskrene rieči ne odgovori ništa, već samo zarumenivši se stidom, podade mu za znak tiha nu srdačna privoljenja svoga rumen-ružicu, što ju sretan ljubovnik metne najprije za šešir, poslije pako — i to u svilenoj marami — na svoje grudi, jer je scienio, da će mu taj dragocjeni amanet barem ponešto obustaviti silno kucanje zatravljena srca.

Skoro zatim prispjelo je sgodno vrieme, da se oživotvori želja Gojkova i liepe Mare — dan naime svete Kate, od kojega dana počevši pa sve do Božića momci u Slavoniji obično djevojke prose, to je tako zvana

mala rieč ili popit. — Gojko. je od starog Radinića djevojku prosio i izprosio, te tako bude po običaju rok velike rieči i vjenčanju odredjen za godinu dana. — Od to doba bijahu dakle Gojko i liepa Mare zaručnici, te njihovoj sreći — kao što sanjahu — nije bilo ništa više na putu. — Mili Bože, kako se kratkovid čovjek često vara! — Dok se šeće po blagomirisnom perivoju željâ, i dok mu nada dušu napaja rajskom razbludom, nagazi nesrećom na zmiju, koja se od nekud dovuče u potaji, te čovjeka, koji sniva o vječitoj sreći, ujede i cieli mu život otruje.

Već prije nego li što se uži duševni savez sklopio izmedju Gojka i Mare, obilazio je liepu tu djevojku s bliza i s daleka neki spajinski lugar imenom Pero Lisić, inače himben i opak čovjek, komu je sasvim doličilo prezime njegovo, i koji svakako zaslužuje, da ga poradi značajnih i neobičnih njegovih duševnih i tjelesnih mana potanje opišem i predstavim čitatelju. — Pero Lisić bijaše povisoka stasa, suholjast nu inače košćat muž. Bliedozagašeno njegovo lice, u kom su se uviek nemirno i neprijatno kriesile male sivkaste, nu lukave oči izpod gustih obrva, zatim usta vazda tiesno sklopljena, pa k tomu još crvena kosa i brci njegovi, iznad kojih se je kočio kljunast nos — to su sve bila takova izvanjska znamenja, koja na dobro slutila nisu. Pa i s punim pravom! — Jer što je goder obećavala izvanjska slika toga čovjeka, tomu je baš podpunoma odgovarala unutarnjost njegova. Srce toga čovjeka bijaše sasvim izopačeno, pa premda se je vrlo vješto uviek pretvarao, te većom stranom podmuklo i na izliku tiho ponašao, to su ga ipak zle njegove namjere i razuzdane strasti jur nekoliko puta izdale pred svietom, te su ga radi toga ljudi one okolice uz prkos vještomu njegovomu pretvaranju jur dobro poznavali. — Ali šta je

Lisiću do toga stalo, kako drugi ljudi o njemu misle, samo kad mu je nagnut bio spahija njegov Vladinić, koji je izmedju ciele svoje družine ipak Peru svoga najvolio, a to ne samo s toga, što je Lisić kao vješt lovac s njime vazda lov lovio, te pazeć na svaki mig oka Vladinićeva, najtajnije njegove želje vazda pogodio, — pa ako je moguće bilo — odmah i izpunio, već ponajviše zato, što je lukavi taj lugar najbolje razumio ugadjati svakovrstnim strastim svoga gospodara, što je znao njemu laskati, te oko njega lisičiti se. To sve učini, da je lugar Lisić više važio u spahije Vladinića, nego li sami činovnici gospoštije, koji se poznavajući dobro zloću toga lugara — nisu nikad usudili, da kopaju pod njim jamu, jer su se bojali, da ih on ne strovali u nju moću svojom. — Lugar je dobro znao i vidio, da ga se manje više svi boje, pa da na njega baš s toga i mrze, nu njega zato nije ni malo zaboljela glava, već on je samo svedjer nastojao, da se sve to više učvrsti u milosti svoga spahije, što mu je dakako sve po malo, nu tim sigurnije, pošlo za rukom. — Da je Lisić htio, on bi se bio lako mogo popeti do časti spajinskog ključara, a s vremenom i dvorskoga, al on toga nije hotio, jer na taj način ne bi bio mogo i nadalje svojevoljno gospodariti u šumah spajinskih, te u potaji tamo drva sjeći i prodavati na svoju ruku. A k tomu tjeralo ga je uviek nešto po gustoj šumi ili gori baš kao plahu zvier, pa zato i unapried osta, što je bio dotle — naime spajinski lugar. — Nu osim do ljubavi spahije svoga, stalo je Lisiću od neko doba i do toga, da ga zavoli liepa ćerka Radinićeva, te zato ju je — kao što jur rekosmo — svuda obhadjao i na svaki mogući način nastojao oko toga, da joj kakogod omili. Ali liepa Mara, odkako opazi, da ju taj čovjek obilazi i ljubi, ne samo što ga se je počinjala bojati, već je na njega i

mrzila, te mu se je uklanjala s puta, gdje je goder mogla. A to su doduše bila zla znamenja, jer gdje se jednom ukorieni strah i mrzost, tamo nikad ne može da pronikne blago cvieće ljubavi.

Lugar videći, da ne će moći ravnim putem dospjeti k cilju, odluči vijugastom stazom poći, jer je dobro znao, da se i tako, premda često kasnije, ali zato ipak doći može k ožudjenoj svrsi. Medjutim je čuo, da se liepa Mare zaručila s Gojkom, na kojega je lugar već odprije mrzio s toga, što je Gojka svatko volio, za tim što je bio dobar lovac, a ponajviše s toga, što je krasni taj mladić lani spahiji spasio život. Ako je dakle to, što evo napomenusmo, jur dovoljno bilo, da lugar Lisić na Gojka mrzi, možemo misliti, koliko se je pomnožala lugareva mržnja, odkako je čuo, da je liepa Mare zaručnica Gojkova. Pa baš zato stade zlobni lugar misliti i razmišljati, kako da razstavi ono, što je ljubav tako liepo sjedinila.

»Jeste — tako će biti najbolje!« reče jednom poluglasno i sa zloradim posmiehom lugar, čim iz gusta luga na čistinu stupi, te uzkom stazicom nizbrdice prama selu stupati stade, radujući se tomu, što je u onaj par izmislio. »Tako mi trista djavola«, reče nadalje, razgovarajući se sâm sa sobom, »taj mi uteći ne će! . . . A ona? — E šta će! — ona će, Bog i duša, neko vrieme kukati za njim, a poslije me hoće ipak saslušati . . . Ta žene su sve jednake! . . . Ja, doduše, nisam liep, kao što je on, al imadem nešto novaca, a to mnogo više vriedi nego ljepota, koja traje od danas do sutra . . . Nu, ako me ipak ne bi htjela? . . . Trista —« al mu u taj par zape rieč, jer je na uzkoj stazici, kojom je bio pošo, jedva šestdeset koračaja izpred sebe opazio Gojka, koji je sa sjekirom u ruci stupao prama lugu.

»Ala da nismo na čistacu, već u tavnom lugu!«

šaptne lugar izpred sebe, te strašna neka misô preleti mu kao munja kroz glavu, nu on se ipak nadvladao prividno i ukrotio, te je samo zamrmljao do tri kobne rieči: »Doći će vrieme!«

U taj par približio se Gojko jur sasvim, te lugara hladno nu ipak uljudno pozdravio narodnim našim pozdravom: »Pomoz Bog!«

»Da si zdravo!« prihvati lugar: »A kamo ti?«

»Idem, kako vidiš, upravo onamo, odkud ti sad dolaziš, u obćinski naime lug, da si nasiečem nešto malo kolja . . . Pa Bog!«

»Stani još malko!« reče opet lugar, koji se je u taj par nešto predomislio. »Čuj, Gojko, nešto me tišti na srcu, hoću da ti kažem.«

Na ove rieči stane Gojko, koji je upravo u onaj čas htio da prodje uz lugara.

»Ako te štogod tišti, o čemu ne dvojim«, primieti Gojko, »a ti to kaži na izpoviedi svećeniku, a ne meni . . . Šta se to mene tiče?«

»Tiče se uprav tebe!«

»Mene! — kako to?«

»Da, da, tebe i tvoje zaručnice Mare.«

»Šta! . . . Moje Mare?« poviče strastno i glasno Gojko. »Sad baš hoću da znam, šta je.«

»Ta nemoj zato odmah uzavreti kao malen lončić Nije baš ništa zla«, primieti blaže lugar.

»Bilo zlo ili dobro«, reče nestrpljivo Gojko, »kaži mi jurve, šta je.«

»Kazat ću ti! — Čuj me dakle: — Ja znam, da ste vas dvoje, ti naime i liepa Mara, jur zaručeni — al ako ste baš i zaručeni, zato se ipak još vjenčali niste. — Sve se to može na dobar način razriešiti tako, da ni jednomu ni drugomu krivo biti ne će.«

»Šta će to reći? . . . Ja te ne razumijem.«

»Šta ću ti dugo okolišati . . . Hoću da ti kažem u kratko, a ti mi poslije isto tako kaži, da li pristaješ na moju pogodbu ili ne . . . Znaj dakle«, produlji sad odvažno lugar, »i ja ljubim Maru«.

»Šta!« poviče gnjevno Gojko, al mu rieč zape, te on priskoči sa sjekirom u ruci bliže k lugaru, koji se u onaj par ipak nije pomako s mjestą, već samo za mogući kakav slučaj pušku svoju skinuo sa ramena.

»Poslušaj me mirno, pa do kraja!« reče opet, nu sasvim hladnokrvno, lugar. »Tako jeste, i ja ljubim liepu Maru kao god i ti, ako ne još više, pa baš zato i ja želim, da mi bude žena, nu budući da je tvoje pravo starije, hoću da to pravo od tebe kupim svietlim i liepo zvonkim srebrom i zlatom, što ga — da znaš — u mene podosta imade.«

»Šuti! — pa ni rieči više!« poviče uz strašni zamahaj svoje sjekire razljućen Gojko, »ako ne ćeš, da ti sjekirom razkolim glavu.«

Lugar u taj mah mirno nategne pušku, dočim se Gojko ponešto razabere.

»Ne bojim se ja«, produlji opet Gojko odvažno, »te tvoje puške, jer da te pravedno kazniti hoću za tvoje klete rieči, a to me zaista ne bi ti zajedno s tom puškom smetao ili uzdržao, ali ja sam se predomislio nešto, te ne ću da sagriešim prolievajući krv tvoju, premda je otrovna. — Ali to te ipak molim: prodji me se odsele, jer bi mi lako drugi put, da se gdjegod sastanemo, krv još većma mogla uzavreti nego sada — pa bi moglo biti naopako.«

To izustiv ode Gojko u lug, ne obziruć se više na lugara.

Lisić još osta na mjestu stojeći i za Gojkom gleda-

jući, zatim zubmi zaškrinu, te grozeć se Gojku, zamrmlja gnjevno: »Dobro dakle, kad ne ide dobrim, ići će zlim. Čekaj, momče, zasolit ću ti čorbu, nemaj brige! ... Sastat ćemo se nas dva opet uz prkos tvojoj grožnji — pa će biti, kao što si rekô: naopako — al ne za mene, već za tebe! — Ti Pere Lisića još ne poznaješ dobro, al ćeš se do skora pobliže upoznati s njime ... Što se pako Mare tiče«, primieti strastno, »ona mora da bude moja! I da ju svi angjeli nebesâ brane, ja ću si ju osvojiti s pomoću djavolâ! ... Da, tako će biti.«

Na to lugar nadalje izpred sebe nešto mrmljajuć, prama seocu i obližnjem spajinskom dvoru nastavi put svoj.

III.

Za dugo ne bilo, odkako se sastaše spomenuta dva nuzljuba, kad li eto već poče nicati sjeme zlobe, što ga je u potaji posijao lugar Lisić. Slučilo se naime često u novije doba, da su po šumah usječena i nagomilana drva noću kradom izčeznula, u isto vrieme čulo se je takodjer, da neki lovac potajno u spajinskih gorah i dubravah lov lovi, te nemilice ubija plemenitiju zvjerad. Sad bi s ove, a sad opet s one strane šteta kakova nanesena, a krivcu se ipak nije moglo ući u trag. Revni lugar Lisić podvostručavao je doduše pozornost svoju, te je vrebao svakojako, ne bi li se kakogod namjerio na tata i tajna lovca, al sve njegovo vrebanje bilo je dulje vremena uzalud, dok nije najposlije — pošto se već nabralo prilično dosta grieha — baš kao iznenada u trag ušô tomu, da je tat i lovac ista osoba. Lisić to odmah javi svomu spahiji, koji se je dosada jur dovoljno nasrdio sbog tolikih očitih nasilja.

Spahija, čim je začuo ime krivca, nije htio da vje-

ruje odmah, al ga lukavi lugar sve pomalo raznimi za potvrdu svojih riečih navedenimi razlozi tako obsjeni, da mu je ipak vjerovao najposlije.

»Gle, gle!« reče tom prilikom goso Vladinić lugaru, »ja toga zaista ne bih nikad vjerovao, da mi kaže tko drugi, nu tebi, o kom znadem, da vazda govoriš istinu i da nikomu ne želiš zla — tebi Bog i duša moram da vjerujem«.

»Jest, Boga mi, tako, milostivi gospodine, kao što rekoh«, primieti lugar. »I meni je, vjerujte, veoma žao, da je baš taj, inače obće cienjeni momak nedvojbeni krivac, pa da ga vam evo tužiti moram. Srce me zaista jako boli — ali šta ću?... Evo sjekire njegove, što ju je valjda noću ostavio u lugu, a evo opet rožić za barut, što ste mu ga baš vi, milostivi gospodine, poklonili lani, i što sam ga uprav jučer našo u travi blizu krvava traga ubijene zvieri... To sve bolje svjedoči, nego hiljada rieči.«

»Istina je«, zavapije Vladinić, svladan očevidnimi dokazi lugarevimi, »istina! — Ej Gojko, Gojko, na što si se dao!«

»Boga mi, na zlo«, primieti lugar.

»Da mi nije lani spasio života«, reče opet spahija, »ja bih ga, Boga mi, dao utamničiti, al tako —«

»Istina«, primieti s lukavim posmiehom Lisić, »on vam je, ako baš hoćete, spasio život, al to bi bio učinio tako dobromu gospodinu ja i svatko drugi izmedju vaših podanika, pače to bi bio morao svaki nas učiniti, jer to je prokleta dužnost naša! — Ta šta je naš kukavni život naprama tako dragocienomu životu, kao što je vaš? — Gojko je samo dužnost svoju izvršio — ništa više!«

»Da, pravo imaš, Pero!« prihvati sad opet spahija, koji se je razpalio s primjetbe lugareve, »pa baš zato

slušaj, što ti evo kažem ... Šuti za sada o toj stvari, ali pazi odsele dobro, te podvostruči poznatu revnost svoju — pa ako mi ga zatečeš, bilo u lovu ili u tatbini, a ti me i ne pitaj više, već uzmi nekoliko mojih spajinskih pandura, pa — u tamnicu s njime! ... Je si li me razumio?«

»Jesam, milostivi gospodine!«

»A sad idi, pa gledaj, da mi pribaviš do nedjelje nešto divljačine — imat ću gostiju.«

»Bit će, kao što zapoviedate.«

Spahija milostivo mahne rukom, na što lugar ode, te odlazeći još poluglasno zamrmlja: »Sve je, kako valja, uredjeno, ne može da bude bolje! — Zamka je gotova, gdje će stari lisac uhvatiti mladoga divljeg medjeda! ... Čekaj još malo, prijane Gojko, doći će i moja ruka do klobuka.«

Zloban lugar nije zaboravio zadate rieči svoje, te je u kratko vrieme sva moguća sredstva upotrebio, da postigne svoj cilj. — Ne treba nam ovdje napominjati, da je baš taj lugar sam spajinska drva sjeko i kradimice prodavao svojim ortakom, da je tuko zvjerad, pače i to, da je upotrebio nedavno sgodnu priliku, te iz kućice Gojkove — gdje u onaj čas slučajno baš nikoga ne bijaše — ukrao spomenutu sjekiru Gojkovu i barutni rožić — toga nam dakle napominjati ne treba, budući da držimo, da je to i onako svaki čitatelj pogodio, ako se samo sjeća, kako se je nedavno prije toga lugar zakleo, da će se osvetiti Gojku.

Tako opet neko vrieme prodje, a u spajinskih se šumah sve to veće štete pridesiše. — Gojko medjutim i liepa Mare ni s daleka ne pomisliše na to, da bi se mogle crne i strjelonosne kakove magle sakupiti na obzorju mlade njihove sreće. Gojko bio je — kao većinom svi žestoki

ljudi — dobra srca, pa je već i zaboravio na lugara i zlobne njegove rieči. — Čulo se je do duše, pa govorilo o tom i u selu, da od neko doba netko spajinska drva krade i zvjerad tuče, ali nikom — a kamo li Gojku — nije kraj pameti bilo, da bi se njemu kakogod naprtiti mogla ta krivnja.

Medjutim se je jur sasvim približio dan vjenčanja Gojkova sa liepom Marom. Velika rieč, ili kao što ju opet drugi zovu: rukovna jur minu, te sad su već redom sliedile i ostale jur od negda obične svatbene svečanosti, koje ćemo ovdje malo obširnije opisati, radi osobita njihova gdjekojemu čitatelju možebit nepoznata značaja.

Pošto su mladenci — Gojko naime i liepa Mare — jur trećiput u crkvi bili naviešteni, ovršio se tako zvani zapoj, jabuka, ili kako neki kažu: oručica. Kao svagda, tako bude i sada zapoj ovršen u nedjelju na večer, a to uprav pred onu sriedu, kad bi vjenčanje imalo biti. Taj zapoj slavio se kod otca liepe Mare, starca Radinića. Na svatbenu svečanost dodjoše tako zvani: domaćina, svekrva, kum, stari svat i kočijaš. Ovima se skoro pridružiše i ostali svatbeni častnici, što ih izabraše kum, stari svat i mladoženja u podne kod ručka u kući zaručnikovoj, a to bjehu vojvoda, ćato muštulukdžija, pustosvati, zatim razveselitelj svatova tako zvani čajo ili čauš, pa još k tomu djever i djeveruša. Pošto očekivani ovi gosti u večer pred kuću Radinićevu dodjoše, iztrča zaručnica pred njih, pa pošto ih sve redom izljubi, odvede ih u sobu, gdje se odmah svi svatovi posadiše oko stola; kum dakako na pročelje, njemu s lieva starac Radinić, a s desna svekrva, starica mati Gojkova, uz koju zatim i ostali svatovi redom posjedaše. Tako su liepo večer večerali i zapoj slavili, dočim ih je po običaju starom morala dvoriti liepa Mare.

Sutradan, to jest: u ponedjeljak ručalo se kod starog Radinića. Za tog ručka nazdravljalo se kako valja, a u večer dielili su se obični darovi svatovom, dok uz to darivanje drugarice Mare zaručnice izpjevaše ovu pjesmu:

Igra kolo pod Marini dvori,
Kolo igra, al ne igra Mare,
Kolo igra i Mari pripieva:
»Liepa Mare, jedina u majke,
Jabuke su svuda sazorile,
I već idu od ruke do ruke!«
Ali Mare toga i ne čuje,
Već zaovi obraze cjeliva,
A svekrvi ruke i obraze.

U ponedjeljak u večer svrši se zapoj. U utorak pripravljala se prava gostba. Još pred večer ode djever, a s njime i djeveruša s kolačem i buklijom udavači na vience. Tamo došavši, nadju cielog sela djevojke obterećene cviećem, štono su ga cio dan brale. Djever, čim u sobu medju djevojke stupi, postavi svoj kolač i bukliju na stol, na to i udavača pristupi, te izpjeva ovu pjesmu:

Oj pomozi, dobri Bože,
Liepoj Mari vienac viti,
Od metlika zelenog,
Od tratora crvenog,
Od nevena gospodskog!

Čim udavača ovu pjesmu svrši, počnu se vienci viti. — To se pletivo takodjer raznimi, svakomu svatu napose namienjenimi, pjesmami sprovadjalo. Nu jedva što ostale djevojke svatovom pjesme izpjevaše, zapjeva opet liepa Mare sama sebi ovu pjesmu:

Odte, drûge, pomozite
Svojoj drugi vienac viti,
Sutra ću vam putovati
U tudjinu za tudjinu,

U neznano za neznano,
Tudjeg ćaka ćakom zvati,
A svojeg ću zaboravit! —

Gotovi vienci budu sad redom na bukliju stavljeni. Zatim stade djever djevojke darivati, a poslije je sliedila večera i tako zvano lomljenje kolača, od kojega svaku djevojku po komadić zapade.

Dok se je tako jedan dio svatova veselio kod udavače, častio se drugi dio kod mladoženje. Kad su se tamo podobro razveselili i mnogu čašu rujnoga vinca izpraznili, otišli su u selo, da prijatelje i znance svoje pozovu u svatove. Pozvani svatovi sastanu se onaj isti dan na večer kod mladoženje na večeru, i tu do neko doba noći ostanu veselo igrajući i pjevajući.

U sriedu u jutro sakupe se svi svatovi cviećem liepo nakićeni opet, te uzjahavši hitre konje, odu uz pucnjavu pušaka po djevojku. Dudaši pratili su ih na kolih. Došavši pred kuću Radinićevu, nadju vrata zatvorena, te ju morade po običaju starom kum otvoriti novcem. Čim u dvorište unidjoše, već ih je liepa Mare sa djeverom i djeverušom dočekala, pa pošto sve svate izljubi redom, ode s njima u sobu. Svi tu opet oko stola posjednu, te najprije uz pjevanje djevojaka stanu ono jesti, što su od kuće sa sobom ponieli. Po dovršenu objedu i pjevanju bude čorba na stol donesena, i time znak podan, da se na novo jede; — nu prije toga imao se je dovršiti svečan čin.

Gojko naime sa svojom Marom pristupi k stolu. Kum ih već uze za ruku, da ih privede k staromu Radiniću poradi blagoslova njegova, kad al eto — na vrata praskom otvorena upade lugar Lisić sa četiri spajinska pandura.

Svi se prenu, jer se u taj čas nitko takovim gostom

nije nadao. Lugar zlorado cielu svatbenu družbu pregleda i uz djavolski posmieh staromu Radiniću reče: »Žao mi je, što moram ovamo doći kao nepozvan gost, te vas upravo u veselju vašem uznemirivati; al što mora — mora da bude! — Volja i zapovied našeg spahije treba da nam je izvan crkve svuda i vazda sveta, njoj se kao podložnici pokoravati moramo! —«

»Šta će to biti? —« uzmu se pitati medjusobno gosti.

»Tiho, braćo!« reče Radinić. — »A ti, Lisiću, govori, šta imadeš, mi ćemo te slušati mirno, i premda nas boli, što se narodna naša svečanost tako neugodno prekida, ipak smo gotovi, da čujemo i da svršimo sada zapovied našega spahije — ako u njegovo ime dolaziš k nama.«

»Tako je«, odgovori lugar, — »ja dolazim u ime našega milostivog spahije, da sa sobom povedem onoga zločinca, koji — kao što će i vama biti poznato — već od nekog vremena u spajinskih šumah drva krade i zvjerad tuče.«

»Pa šta se to nas tiče?« primieti nestrpljivo starac Radinić.

»Tiče se, starče!« prihvati lugar, »jer se krivac nalazi u vašem krugu.«

»Šta?... Je li moguće?!... Ovdje?...« stade u jedan par više glasova pitati.

»Da, ovdje«, reče lugar, te prstom na Gojka pokazavši, pridoda: »Evo ga! —«

Gojko sav protrne i probliedi kao stiena, a ostala družba isto tako od straha i nenadane viesti sva se ukoči. Liepu Maru nešto zaboli tako usred srca, da je od nemoći, koja ju svlada, jedva mogla stajati na nogu.

Sva lica, koja su malo prije sa srdačnom radošću

obasjana bila, sada evo potavnješe. — Strašna duga stanka nastade.

»Sada znate, zašto sam došo«, reče lugar, čim gnjevnom svojom riečju najprije prekine tišinu, koja je nastala. »A vi —«, nastavi prama pandurom, — »drž'te sada krivca, da nam ne uteče!«

Na ove rieči probudi se Gojko iz polumrtvoga onog stanja, koje često i najjače ljude svlada, kad ih kao munja s vedra neba stigne nenadana radost ili žalost. Krv mu uzavri u utrnutih malo prije žilah silnije nego ikad prije, te on klonulu za čas glavu svoju opet digne u vis, baš kao iza gromovita trieska silna u planini jela. Srce mu se namjesti, te sva njegova moralna snaga, čistom savješću podkriepljena, združi se silnije no ikad prije sa tjelesnom moću njegovom. — U drugoj prilici ovaj čas bi načinio bio od Gojka najslavnijeg junaka!

Panduri, videći Gojkovu smionost i odvažnost, koja mu sad žarkim plamom iz očiju sinu, oklievali su izvršiti zapovied lugarevu.

»Šta?«, poviče sad lugar. »Zar vam se dvaputa kazati mora, da svršite ono, što nam zapovieda goso? — Uhvatite ga odmah, pa ga sapnite, i tad u tavnicu s njime!«

Na to se panduri primaknuše Gojku, ali on — pograbivši nož sa stola — muževnim svojim glasom zagrmi kao more, kad sjeverom naduto, strašnom bukom na valove skoči: »Okan'te me se, ako vam je štogod stalo do vašeg života! — a ti, Pero«, reče lugaru — »prodji me se u taj par, ako ne ćeš da tako bude, kao što sam ti obećao onomadne!«

»Šuti, tate!« ciknu lugar kano ljuta iz prociepa guja, pa ne mogavši gnjevu svom odoljeti, nasrne prvi na Gojka hoteći ga kundakom svoje puške ošinuti po glavi,

nu Gojko, štono ga rieč »tat!« na novo strašno uzdrma, razdražen kao ris k lugaru priskoči, i prije no lugar kundakom pravo i mahne, već ga nožem udri u prsi. — Sad najodvažniji pandur dopade, da se lati Gojka, nu prije nego li bi rukom udrio o ruku, već i njega ubojiti nož Gojkov u zlo mjesto pogodi.

Lugar se svali na desno, pandur na lievo — ostali se kao stupovi okamene, a Gojko iz sobe poleti i izčezne kao bura.

IV.

Čovjek ima mnogo liepih i divnih prednosti, što ga čine vladarem zemlje, al je ipak uza sve to velika sirota. On je, istina Bog, umom svojim sve ostale stvorove nadvladao i podjarmio, on je izmjerio visost gorâ i dubljine vodâ, on bez bojazni zrakom brodi i vatru gazi, on u razrovanoj utrobi zemlje i na dnu mora pohlepno traži i nalazi relativne dragocjenosti toga svieta: zlato i biser; on — što je više! — prouči moć silnih živalja, te učini, da služe raznim njegovim težnjam, on pronadje i proračuna kretanje i bitnost ove naše zemlje i svega, što je na njoj i u njoj živo i neživo — pa svedj još dalje težeći, proračuna isto tako točno položaj sunca, tečaj mjeseca i sjajnih zviezdâ, što se nalaze izvan vazdušnoga kruga naše zemlje. Sve — sve to čovjek potanko i točno proračuna — te ne laže, ako kaže: »tako će biti!« — Al najmudriji i najslavniji ljudi na tom svietu ipak o svom vlastitom životu nisu znali kazati: »tako će biti!«, pa ako su sve i kazali, bilo je, kako nas povjestnica uči, sasvim drugačije, jer uz prkos moralnoj snazi, kojom je narav te svoje ljubimce nadarila, i time tako rekav osigurala postignuće cilja njihovoga, dogodi se baš protivno. Tajna neka i nepredvidiva moć, koju kako mu drago

nazvali, često nadodje, pa pošto sasvim poremeti ručune čovječje, zagrmi urnebesom: »Ne tako, čovječe, već ovako!«

I u ovoj našoj pripoviesti to isto možemo vidjeti u malom okviru, što nam se drugdje u većem predstavlja.

Tko bi bio onaj dan, gdje je za nekoliko sati imalo biti vjenčanje, makar i s daleka bio pomislio, da će se sve tako svršiti! — Samomu lugaru, koji je svemu tomu povoda dao, te cielu stvar na svoj način dobro proračunao, taj njegov račun izadje sasvim drugčije, nego što je mislio.

Ali s onim strašnim dogadjajem, koji je veselu svatbu Gojkovu i liepe Mare tako iznenada prekinuo, još ne bi dosta, jer posljedice, što su odtuda proiztekle, bile su u svakom obziru još strašnije i žalostnije, nego li se to na prvi mah i pomisliti moglo. — Što je tada nesretni onaj pandur, koji je navalio na Gojka, odmah na mjestu umro, dok je težko ranjen lugar nekim čudom ostao živ, premda je dulje vremena bolovao — to bi se sve još nekako pregorjeti dalo, da nije kruta nesreća, nezadovoljna prvimi žrtvami, posegnula dalje, da sreću još nekih nedužnih ljudi proguta.

Stara majka Gojkova bolovala je, počevši od onoga nesretnog dana, svejednako. Sirota stara jadikovala je neprestano. te gorko suze ronila za svojim sinom, o kojem se ništa nije saznati moglo, kuda je pošo, odkako je onomadne iz kuće Radinićeve izčeznuo. Ubogu staricu u tjelesnoj i duševnoj njezinoj bolesti tješio je često jedan mili zemaljski angjeo, a to bješe liepa Mare, koja je gotovo svaki dan dolazila k starici, s njom plakala i za nesretnoga nu ipak vazda jednako ljubljenoga Gojka molila se Bogu. — I starac Radinić, koji se inače uviek rado i prijazno sa svakim razgovarao, ušutio je sasvim

od ono doba, budući da je poznavao ćut djeteta svoga, te dobro znao, da nemilom sudbinom pogažen cviet mlade njezine sreće ne će više glavu dići i procvasti.

Da je kadro bilo iskreno sažaljenje umanjiti nesreću tih ljudi, koji su nedužno trpjeli, to bi se zaista bilo težko breme njihove žalosti moralo znatno olakšati, što je ne samo njih, nego i nesretnoga Gojka svatko u malenom seocu iskreno žalio, lugara usuprot proklinjao.

Tako je opet neko vrieme postajalo, kad li eto i u to malo i zabitno seoce dopre glas, da su se hajduci, bivši prije u Sriemskih planinah, u novije vrieme u Našičke planine preselili. Pripoviedalo se je o njima koješta, medju ostalim i to: da ih baš odviše nema, ali da su veoma drzoviti, i da bez svakoga obzira, kudgod dodju, odmah spahinska drva sieku, zvjerad tuku, i ciela stada konjâ, rogate marve i ovaca, ako ih gdjegod zateku, bez svakoga pitanja odgone, pa poslije u Turskoj prodavaju. Sve se to o njima pripoviedalo, pa se tomu još dodavalo i to, da blaga seljačkoga nikad ne otimlju, već vazda samo spahinsko.

Ove s početka puste pripoviedke skoro potvrdi ozbiljna istina, jer odmah, pošto su se ti glasi raznieli, bude spahinskim pastirom redomice sad jedno sad drugo stado odagnato. Spahija Vladinić razljuti se na to, pa sakupivši brzo sa svoja tri znatna spajiluka do dvadeset pandura, pošalje ih u goru za hajduci u potjeru. Ali pandurom bijaše loša sreća, jer čim u planini nagaziše na hajduke, budu od njih iza kratka okršaja, u kom četiri pandura pogiboše, krvavo uzbijeni. — Nu to još ne bi dosta. Panduri, koji su se poslije te svoje bitke kao razagnato od biesna kurjaka stado ovaca opet sakupljali u selu, zaklinjahu se živim Bogom i presvetim Trojstvom, da su na svoje oči baš na čelu te ljute hajdučke čete Gojka Smi-

ljanića opazili. — Ova viest razniela se po selu. Svi se prepadoše, a bolnoj starici majci Gojkovoj, pošto je slučajno strašnu i nenadanu tu viest začula, pane kap, te sirota život svoj, pod starost tako ogorčen, u jedanput svrši.

»Blago njojzi!« reče liepa Mare — začuvši takodjer viest o Gojku i smrti majke njegove — duboko uzdišući i gorke suze roneći. »Blago njojzi . . . I ja ću, ako Bog da, skoro za njom poći!«

»Nemoj, Mare, tako!« primieti sjedoglavi otac, koji se sa sviju tih viesti takodjer jedva sam mogao tješiti. »Nemoj, diete, ta Bog je svemoguć, on još sve to sravnati može!«

»On to i hoće«, odgovori utješeno Mare, »nu ne ovkraj, već ondje, gdje vječni pokoj vlada, i gdje one, koji se ljube, nitko razstaviti ne će!«

»Diete, diete, uzdaj se u Boga!«

»Dragi ćako, ta baš u njega se i uzdajem; a da toga pouzdanja u mene nema, bila bi već morala sdvojiti, al onako i to podnosim — dokle mogu, pa je dobro, a kad više ne budem mogla, — biti će još bolje.«

»Bože!« reče na to suznim okom starac, »tvoja volja neka bude!«

»Amen, dragi ćako!« doda Mare, ogrli otca i s njim gorko proplače.

Kao svigdje, tako je i ovdje medjusobna zamjena ljubeznih rieči prekomjernom žalošću obterećeno srce otcu i kćeri ponešto olakšala, ali to je samo za čas bivalo, jer im se zatim opet, i to s novom krutošću, pojavi prijašnja bol u grudih.

Starac Radinić, koji je ćutljivu svoju kćerku dobro poznavao, slutio je, da ne će biti dobro. Uz tu kobnu i groznu misao, koja ga za ubogu ćerku često spopade,

bila bi ga zaista ostavila sva snaga, da ga nije vjera u Boga, pa k tomu još i nada tješila, da će i on skoro vječni pokoj uživati, te se s onima opet sjediniti, kojeno je za života svoga tako ljubio.

A liepa Mare? — pitat će valjda pogdjekoji čitatelj. Ona se jur od dana prve nesreće u svemu jako promienila, nu odkako ju glas dopade o Gojku i smrti njegove majke, sišla je u kratko vrieme tako u tielu, da su ju svi videći, kako očevidno gine, iz svega srca žalili. Lišca njezina, koja su prije cvala kao trator i ružice, sada probliedješe kao lier, a oči, prije bistre i žarke, sad potavnješe, te kao izgorjela dva ugljena utrnuše; riečju, sva se tako promieni, da od prijašnje liepe Mare preosta jedva sjena.

Ne prodje ni mjesec dana, od kako je mati Gojkova umrla, pa je već i nesretna Mare, duševno i tjelesno bolna, morala u postelju leći.

Medjutim se lugar Lisić, koji je takodjer dosta dugo bolovao, opet oporavio i lugarsku svoju službu na novo počeo vršiti. Od kako se pridigo, opazili su ljudi u njega još veću zlobu i razdraženost protiv svemu, što ga je gdjegod susretalo ili na prošlost spominjalo, nego ikad prije. Dokle je pak lugara Lisića sliepa i zlobna strast njegova zavela, možemo vidjeti odavle. Po smrti stare majke Gojkove ostala je kućica njezina sasvim pusta. Gospoština je ono malo, što je po smrti staričinoj preostalo, prisvojila u ime naknade šteta učinjenih po Gojku. Zatim se pak na toj pustoselini, valjda s tajna nekog straha, nitko ne naseli, te tako, kao što jur rekosmo, kućica ostade pusta. Jednom — a to bješe upravo noću — sav se nebokrug požari. Vatra se u seocu porodi . . . Stade obća vika i jauk . . . Svi na noge skoče, al prije, nego li se vatra mogla utrnuti, izgorje pusta ta kućica,

štono se je na sreću ubogih seljana na kraju sela i na samu nalazila. — Svatko je odmah znao, da toj vatri nije drugi nitko uzrok no zlobni lugar, koji se u sliepom svom bjesnilu i neživoj stvari svoga dušmana htio time da osveti. Premda se dakle znalo, tko je palikuća, ipak se nitko nije usudio o tom javno govoriti, budući da se svaki zasebice bojao osvete lugareve, koji je od nekog vremena stekao veću moć, što mu ju naime poda spahija Vladinić, koji je nedavno pobjegao u Osiek glavom bez obzira, da se ukloni osobnoj osveti hajdučkoga harambaše Gojka.

Lugar se od to doba više nego prije ljudem iz sela uklanjao, te samotno sa svojimi lovnimi psi po gori skitao. Činilo se, kao da se taj čovjek nimalo ne plaši hajduka, pače da traži s njima sastati se.

Tako jednom opet prije zore ode lugar uz pratnju svojih kopova u Našičku planinu, ne bi li ga lovačka sreća na kakovu plemenitu zvier naniela. U goru došavši pse razkorlati i razpusti, da idu tragom zvjerine, a on stane na razkrižje, pa nasloniv se na svoju šaru, duboko se nešto zamisli.

Bilo je kasno doba jeseni. Suho lišće padalo je sa drveća i šuštilo kao tajni glas duhova. Na nebu se isto tako gusti oblaci natjecahu kao kobne mrke sjene, koje još za vremena na opredieljeno svoje mjesto žele doći. Bilo je upravo ono doba, kad se na izmaku godine narav k pokoju sprema. Ovo doba godine obično grudi naše bolno steže, jer nam predstavlja živu sliku minulosti naše i svega, što nas okružava. Tad se često sjećamo cvieća, što je u proljetno doba naravi a i života našega cvalo, sjećamo se ljeta sa njegovim žarkim suncem i kadkad iznenada palom tučom, što nam je iz mrkoga oblaka plod krvavog našeg znoja hametom potukla, al kad jesen pri-

spije, tad se — kao što jur rekoh — sjećamo onoga, što je bilo, pa prošlo! — Kad uvelo lišće šušteći na tlo pada, spominjemo se rado onih, koje smo ljubili i koji su se prije nas odielili iz ovog svieta. To su po prilici misli, koje tužno mila jesen pobudjuje u nama, i koje, dok nas s jedne strane raztužuju, s druge ipak čudnovato ublažavaju.

Lugar je svedj još nepomično stajao na svom mjestu, tavno izpred sebe gledao i — mislio. Da on slične blage misli, kao što ih sad napomenusmo, nije mislio, to mu je svjedočio mrki i zlokobni izraz lica. Ali — ujedanput — kao da žarka munja prosieče crni oblak, neka misao proleti kroz tavno njegovo lice.

»Gle«, reče gnjevno i poluglasno izpred sebe, »danas je upravo godina dana, što se to dogodi! — Ala« ciknu, čim zubmi škrinu i pušku dignu, — »ala da mi se sad ukaže Gojko!«

»Evo ga!« poviče iza grma poznan glas . . . Lišće zašušti, a harambaša Gojko u sjajnoj hajdučkoj odjeći stupi jedva na trideset koračaja izpred lugara na stazu.

»Dobro mi došao!« još zaviknu lugar, ali mu uz te rieči već i puška puče. Tane pokraj lieva uha hajdukova zazviždi, te probije straga mladjahnu jelu.

»Zlo nišaniš, čovječe, ja ću bolje!« prihvati sad Gojko, pa već i njegova kubura jur sievnu, grom se zaori, a lugar — ne izustiv ni riečce — pade mrtav.

Gojko zatim, metnuv kuburu za pas, pristupi k mrtvu lugaru, te ga je dugo gledao s podvitimi rukami.

»Ti si mi«, progovori zatim prama mrtvacu žalostnim glasom hajduk, »mnogo skrivio, jer si mi otrovao cieli moj život. — Sad si mi, Bog i duša, dug taj krvlju platio, al sve mi se čini, kao da se time još nisi odužio, jer ti mirno sada spavaš, dočim se ja svejednako bez pokoja,

prognan i udaljen od drugih ljudi, po kršnih planinah tučem, ne imajući kuće ni kućišta, i ne imajući duše, koja bi me ljubila... Oj Mare, moja Mare!...« progovori tad ganuto, al mu rieč u grlu zape.

U taj čas u poznatom malenom seocu izpod planine nekomu na umoru zazvoni zvonce.

»Bio tko mu drago — Bog mu dao duši lako!« reče hajduk, a dvie mu suze nehotice niz muževno lice polete. Zatim sav uzdrman hitro krene uzkom stazom u planinu. — Valjda mu je duša dirnuta tajnom duševnom svezom slutila, da mu upravo sada umire liepa Mare.

Do godine, naime 1740., dodje glasoviti Franjo barun Trenk u Slavoniju, te stade uz proglašivanje obćega pomilovanja pod carski barjak sakupljati sve hajduke, štono su se tada kojekuda po slavonskih planinah i blizu turske krajine skitali. Od tih hajduka — medju kojimi je bio i Gojko — junački Trenk ustroji strašnu onu četu tako zvanih »Trenkovih pandura«, koja s njime i pod njegovom zapoviedju u sedmogodišnjem nasljednom ratu počini čuda junačtva, ali uz to i mnoga okrutničtva svuda. Njemačka, osobito Bavarska, spominje još i sada s užasom ove Trenkove pandure, što su svuda za sobom ostavljali puste stope razorenja, krvi i požara. Upravo tamo — u Bavarskoj naime — bijaše, gdje se je Gojko prilikom strašna juriša na bedeme obsjedanog nekog grada najprvi popeo — al se odmah i prvi mrtav s njih srušio.

Pao je slavno kao junak, premda daleko od svojih i u neznanoj tudjoj zemlji.

I tako se svršio burni život hajduka Gojka.

Crnogorska osveta.

I.

Oj Crnagoro, divna li si i puna neobična čara, što ga možda nigdje u svietu nema! — Tvoja silna brda priliče golemu kamenu bedemu, što ga divno sagradi ruka božja, da se o njem razbija i moć svoju gubi ohola ona sila, koja ti je s jedne strane radila o glavi, a s druge opet u potaji nastojala, da te podkopa i strovali. Al zaludu svi napori neprijateljski! jer ti si djevojački vienac zlatne samostalnosti svoje sačuvala sve do najnovijeg doba . . . Pazi, za Boga, i u napredak, da ti ga nitko ne ugrabi! . . . A što da rečem o sinovih tvojih? — Dosta je, kad kažem, da se legu po gorah tvojih kao sivi sokolovi i da mrze na nizine i močvare, te uviek samo traže visoke litice, pa iz njih, kad uztreba, dugimi svojimi šarami ili oštrimi handžari, slični kerubinom s ognjenimi mačevi, gone do netraga dušmane, koji se primiču kamenim stienam njihovim. Mala je to doduše šaka ljudi, al kakovi su to ljudi? — Ravni, ponositi i čvrsti kao gore njihove. Pravo i liepo ih opisa pokojni i slavni njihov vladika Petrović Njegoš u svom »Gorskom viencu«, gdje o svojih Crnogorcih ovako pjeva:

Što uteče izpod sablje turske,
Što na vjeru pravu ne pohuli,
Što se ne hće u lance vezati,

To se zbježa u ove planine,
Da ginemo i krv prolivamo,
Da junački amanet čuvamo,
Divno ime — i svetu slobodu. —
Sve su naše glave izabrane;
Momci divni, isto ka' zvijezde,
Što su do sad ove gore dale,
Svi padali u krvave borbe,
Pali za čast, ime i slobodu!
I naše su utirali suze
Vješti zvuci divnijeh gusala! —
Proste naše žrtve svekolike!
Kad je naša tvrda postojbina
Sile turske nesita grobnica.

I to su ti, dragi čitatelju, po krvi i jeziku braća naša Crnogorci, to divna Crnagora naša, slavenska Sparta.

U toj Crnojgori, onkraj vršine orijaškog Lovćena, sastadoše se koncem prošastoga stoljeća dva pobratima, što ih od neko doba razdvoji crna sumnja, ljuta ova zmija, koja pošto ovije srce čovječje, često pomuti samu pamet i gotovo vazda radja zle posljedice. — Ova dva pobratima bijahu Bogdan Mandušić i Janko Petrović, dva mlada Crnogorca, dva divna sokola, kakovi se samo u Crnojgori legu. Bogdan i Janko sastadoše se na samotnom ročištu prije sunčanoga izhoda. Obojica dugo šutješe i s podvitimi se rukami gledaše, dok najposlije namrgodjenim čelom Bogdan ovako progovori:

»Kaži mi pravo, ako Boga znadeš, šta je tomu uzrok, da mi se od neko doba uklanjaš?«

»To isto i ja tebe pitam«, odgovori Janko, »i ti me već od neko doba priekim okom gledaš, kao da gojiš neku sumnju . . . Zašto mi ne kažeš, što te tišti i čim sam te uvriedio?«

»Dobro dakle«, reče ozbiljno iza duljeg šutanja Bogdan, »dobro, kazat ću ti, što je, i što ne samo mene, već i

cielu našu nahiju očito vriedja... Ti ljubiš Turkinju, kćercu Skender-Age iz Podgorice... Kaži mi, za Boga, koji te je djavo očarao, te možeš zaboraviti, što si junačkoj svojoj časti a i svetoj našoj vjeri dužan?... Zar si jur zaboravio, da još nisi osvetio svoga otca, što ga je upravo prokleti onaj Skender-Aga ubio?«

»Ti znaš, brate, što u tom slučaju kao pobratim moj imaš činiti«, odgovori na to Janko.

»Zaludu se pozivlješ na pobratimstvo naše«; prihvati ogorčen Bogdan, »ja prekidam tu svetu svezu, što je do sad bila medju nami!... Ti si kukavica!... Krv svog otca još nisi osvetio; pa šta još više: kćercu njegova krvnika ljubiš... Hajd otale, rdjo jedna, ja s tobom ne ću više da obćim, ja te prezirem, kao što te prezire ciela tvoja obitelj i svi, koji te znadu. Nemoj nikomu kazivati, da si mi ikad bio pobratim, a grom me ubio iz vedra neba, ako ti ikad pružim ruku!...«

Janko na ove uvredljive rieči plane kao vatra živa, te povuče svoj handžar, ali u isti par — trakom upravo izhodnog sunca obasjan — zablisnu handžar i u Bogdanovoj ruci.

»Udri, odpadniče!« poviče Bogdan, »pa neka ili mene nestane, ili ću pak ja u tvojoj krvi oprati sramotu, koju si nanio sebi i rodu svomu.«

Janko spusti svoj nož i muklo reče: »Ti si se odviš uzžestio, pa ne promišljaš, da slabiji jačega vriedjati ne smije. Da hoću, mogo bih te sad utamaniti, jer sam, kao što sâm znaš, jači a i vještiji oružju; ali ja toga ne ću učiniti, jer se svejednako sjećam da si mi bio pobratim. Spavali smo u jednoj ložnici, a pili smo iz jedne čaše!... Zašto mi odmah očito nisi kazao, šta te tišti kao mora, pa bih ti ja bio priobćio, što mi je namjera, da ću naime Ajkunu na skoro ugrabiti iz kuće otca njezina, pa da će

se ona pokrstiti. Ali ti si svedj okolišao, pa k tomu si sad razkinuo svetu svezu, što nas je spajala, i koja bi bila morala trajati do smrti naše. Nada mnom je sudija samo Bog, i njega jedino priznajem za svoga gospodara, u ostalom radit ću, što i kako se meni bude svidjelo; pa makar se baš sve naše nahije tomu protivile, ja ću postojanom voljom ipak postignuti ono, za čim težim ... Ti si me, Bogdane, jako uvriedio, neka ti bude prosto pred Bogom ... ali to znaj, da se nas dva više sukobiti ne ćemo!«

Na to se Janko, ne progovoriv ni riečce, naglo okrene, te hitro ode uzkom stazom niz brdo, a Bogdan osta još malko na mjestu, gledajuć srdito za Jankom, dok napokon na protivnoj stazici u kamenom klancu i njega nestane.

Sunce je oskočilo jur na visoko, i eno onamo vidjeti je Janka, gdje napried stupa, te pećine i jaruge prevaljuje s onom osobitom vještinom, koja se opaža kod sviju brdjana. Janko se sve dalje i dalje odmiče, za čas ga nestane, a za čas se opet pomoli iza koje hridi ili klanca ... Nešto silno mora da ga tjera, jer se sunce već k zapadu nagiblje, a Janko svedj još napried stupa, te sad još podvostruči korake, kao da želi što prije prispjeti onamo, kamo je imao doći. Sunce bijaše upravo na zapadu, a Janko dodje u polje Moračko, štono se medju planinami na daleko prostire, i gdje se vidjaju tavne zidine tvrdje Podgorice, iza kojih se pomaljaju gdjekoje kube i minareti turskih mošeja. Ovkraj uzduž polja Moračkoga nalaze se sami voćnjaci, a iz tih voćnjaka poviruju pojedini ljetni turski stanovi.

Cieli taj predjel bijaše obasjan žarom sunca zapadnoga. Stada se vraćahu kući, i svud zavlada tišina i blagi mir. Bistro oko Jankovo opazi odmah s daleka, da je u Pod-

gorici gradska kapija otvorena i da nekolicina lako oboružanih Turaka na svojih brzih hatovih poletje na polje. Turci ove okolice bivali su od neko doba sve to sigurniji i smjeliji, odkako se naime, ljuti Crnogorci, inače uviek turskoga pliena željni, u toj dolini nisu pojavili.

Janko je ostao u obližnjoj planini sakriven, dok se nije sasvim smrklo; al pošto je tavna noćca cielu okolicu u svoj plašt zavila i svud tišina zavladala, ostavi Janko mjesto, gdje je bio dotle sakriven, te obaziruć se najprije pozorno na sve strane, silazio je lagano s planine u dolinu, pa uz hladnu vodu Moraču tiho napried stupajuć, uputio se prama Podgorici. Mnokrat je postajao i prisluškivao, ne bi li možebiti na busiju nagazio, ali osim šuškanja lišća, kojim je noćno povjetarce kretalo, pa osim tmasta šuma vode Morače nije čuo ni opazio ništa. — Eno ga sad, gdje kroz gusti voćnjak stupa prama jednomu ljetnom stanu, štono se je ukazivao na čistini usred prostrane bašče.

Janko preskoči na pol podrtu zidinu, što je bašču okružavala, te se puzeć i na tiho dovuče tja do ljetnog stana. Jedva što je onamo prispio i malko se odmorio, zahuče triput kao ćuk i tad stane prisluškivati, da li je to znamenje ona osoba čula, kojoj je bilo namienjeno. Janko nije dugo čekao na to, jer je skoro opazio bielu koprenu, gdje se vije odozgo s doksata za znak, da je čuven poziv njegov. Janko čim to opazi, nije nimalo oklievao, već najprije dugu svoju šaru sakrio u travu, pa se zatim popeo na obližnje drvo, štono je pružalo grane svoje tja do spomenutog doksata. — Ovdje ga je mlada Turkinja bielom odjećom odjevena izgledala, a Janko, pošto se dohvatio doksata, vatreno ogrli ljubovcu svoju.

»Dušo moja«, reče Janko, »ti si po svoj prilici jur mislila, da ću u toj noći zakasniti ili možebit ne doći . . .

Ta ja bih bio već prije došao, al je dugo trajalo, dok se u toj dolini sve umirilo.«

»Tiho govori, srce moje«, prihvati Ajkuna, »jer otac moj vratio se danas u večer iz Podgorice sa petoricom sluga svojih. On se nešto ljutio i odmah lego spavati; meni se čini, da će sutra opet odjahati, i to u Žabljak.«

»Zar otac tvoj? — O Ajkuno moja, kad ću jednom za tebe bez jada i brige moći živjeti? Kad ćeš jednom pristati uz moje želje, te poći sa mnom u moju kolibu tamo iza goleme one planine? Kad će nas jednom spojiti sveta sveza zakona, da budeš pred Bogom i svietom, a u novoj domovini tvojoj vjerna žena i drugarica života moga? Kad će jednom sve to biti? . . . Kad sam daleko od tebe, tad ginem i čeznem za tobom, kao žedan putnik u pustoši što gine za hladnim vrelom, a kad se opet sastanem s tobom, tad mi zavidna noćca brani, da ti ugledam blago lišce. Samo mile oči tvoje, slične jasnim blizancem na nebu, vidim, kako sjaju, i čarobni tvoj glas čujem, koji mi uviek tako uzdrma srce, kao da slušam pjevati bielu sa gorice vilu.«

»Skoro, dušo duše moje«, progovori miloglasno i ljubezno Ajkuna, naslonivši glavu na grudi svoga Janka. »Skoro ću, vjeruj, s tobom poći! . . . Čim se otac moj vrati iz Žabljaka, namjerava opet poći u Podgoricu. Tad će takodjer — jedan dan prije, nego li što ja s mojom majkom odavle krenem — robinjice naše sa prtljagom u grad poći, pa tad će biti najsgodnija prilika, jer se ne će bieg naš opaziti, dok ne budemo sigurni tamo iza tvojih gora . . . Potrpi se dakle, mili vjereniče moj, još pet šest dana, pa tad opet dodji noću, a u isto doba, kao što si sada došo, pa mi podaj znamenje kao danas . . . Tada, srce moje, tada! —«

Janko opet ogrli liepu Turkinju, i gladeći joj crnu

i mekanu kosu, stane si njom kao svilom igrajuć ruke omatati, veleć nježno: »Vidiš, zviezdo noći moje, to su silne one verige, u kojih ću sapet biti, dok budem živ. Istinabog, te su verige svilene, al me silnije sapinju, nego li ma ikoje gvozdene. — Ali šta je hasne, sad moram da se dielim od tebe, ružo moja . . . Molim te, ne gledaj me tvojim čarobnim očima tako, jer inače, imena mi Božjega, ne mogu da odlazim! . . . Jao, zašto ne mogu te dvie sjajne zviezde ponieti sa sobom, da mi sjaju tamo u pustoj samoći mojoj!« Na to se Janko sagne k ljubljenoj svojoj djevojci i poljubiv ju u vedro čelo, htio je uprav da se na put krene, kad li u onaj par zaori gromoviti glas:

»Drž'te ga!«

Na ove rieči nekoliko ljudi iza ćoška zidine, gdje su do sad u busiji bili, navale na Janka, hoteći ga oboriti na tlo, ali Janko — pravi Crnogorac — ni pet ni šest, već kao munja trgne iz pojasa dvie kubure, te ih izpali na protivnike svoje . . . Dvojica se odmah sruše, a ostali, uplašeni, što su tako dočekani, povuku se ponešto natrag . . . Ivan hitro povuče svoj jatagan, i jedva što se pripravi na novi doček, već na novo zagrmi prijašnji glas:

»Napried! . . . Dolje s tim psetom kaurskim!«, na što se opet Jankovi dušmani ohrabre i složno navale na njega. Uz viku sad stade strašna zveka oružja . . . Janko se baš junački branio, jer gotovo na svaki njegov udarac strovali se po koji Turčin na tlo, nu i Janka na lievom ramenu dopade rana; ali on zato haje i ne haje, već upotrebivši sgodan čas, uzme handžar u zube i skoči kao vjeverica sa doksata na drvo, pa s drveta dolje u bašču. Za Jankom puče nekoliko pušaka, taneta su istinabog zviždala blizu njegovih ušiju, ali ga srećom nijedno ne pogodi! — On sad brže bolje bježeć digne svoju vjernu

šaru s trave, pa bjež' s njom kao jelen, odkud je došo. — S daleka čuo je za sobom viku i kriku svojih dušmana, koji su se dali za njim u potjeru. Najposlije začuje, kako konjska kopita zveče, te obazrevši se opazi nedaleko za sobom u potjeri na konju mrka jahaoca, koji je za njim poletio, kan da mu je vila uzajmila svoja krila; ali uzalud, jer se Janko u taj čas već dokopao tiesnoga i strmog klanca u planini, kud samo tomu naučen brdjanin ili hitronoga zvier može proći. — Janko još malko poleti napried, zatim stane i dugom svojom šarom nešto primjeri... Puška mu puče ... Jeka gorska do triputa odjekne ... U dolini se netko posprdno grohotom nasmije, a zatim opet sve prikrije tmina i tišina noćna.

II.

Drugi dan tumarao je Janko po samotnih gorah. Njegova rana, koje je dopao u sinoćnoj navali, nije mu zadavala tolike boli, koliko ga je boljela neizvjestnost radi ljubljene Ajkune, o kojoj je znao, da se nalazi u pandžah osvetoljubivoga i okrutnog otca svoga. Sva ga je sad nada minula, da će ju ikad, a kamo li u odredjeni rok moći ugrabiti. — On je mislio i razmišljao svakojako, al napokon ništa nije smislio, te zato s nova jad i tuga obore dušu njegovu. Tek kasno u večer vraćao se opet svojoj kući, al putem se dosjeti, kako mu se sreća iznevjerila, odkako se razstavio sa milim pobratimom svojim. Janko je u taj čas uvidjao, kakova bi to utjeha bila za njega, da ima sada uza se svoga vjernoga pobratima, koji bi s njime tugu i žalost dielio i bratinski ga tješio; to je doduše Janko dobro uvidjao, al ponos njegov nije mu dopuštao, da on prvi korak učini k pomirenju pobratima svoga; volio je cielo breme jada svoga sâm podnositi, nego — kao što je mislio — poniziti se.

*

Jedva što je Janko prispio svojoj kolibici, kad li eto pred njega iztrči pastir njegov, donoseći mu pisamce i veleći: da ga je poslije podne donio neki turski sluga. Janko, nadvladan težkom slutnjom, spopadne i otvori listak, gdje mu se piše:

»Da znaš, pseto kaursko, tvoje Ajkune više nema, pod mojom je sabljom noćas izdahnula; a nas dva sastat ćemo se opet — vala skoro!

Skender-Aga iz Podgorice.«

Janko, pročitavši strašne ove rieči, sav protrne, krv mu stane u žilah, mozag mu se zavrti, i bilo mu je, kao da se dieli duša njegova s tielom.

Cielu noć sjedio je siromah Janko u kolibici svojoj, gledajuć tavno izpred sebe, kao da je pomaman. — Same krvne misli oblietale su kao gladni jastriebi plahu dušu njegovu. Slike otca i ljube svoje krvave i za osvetom vičući vidjao je pred sobom, kako mu se sad groze, a sad opet mole. Janko, ne mogavši najposlije odoljeti čuvstvu, koje sasvim obuze dušu njegovu, skoči — istom što zora rudjeti poče — sa tvrde svoje stolice, gdje je do sada čučio, te planuv kano vatra živa poviče: »Tako mi Boga jedinoga, ja ću vas osvetiti!« Zatim uze vjernu svoju šaru, popritegne pas svoj, gdje se blistahu dvie kubure i handžar, pa ne progovoriv ni rieči prama svom pastiru, ode hitro u planinu. Njemu je sada jedino do toga stalo, da se opet pomiri sa Bogdanom svojim, te da se s njegovom pomoću oduži svetog duga, da se osveti.

On je svog pobratima skoro našo, pa pošto mu je pripovjedio sve, što se sbilo, odkako se njih dvojica razstadoše, pruži mu Bogdan vjernu desnicu. Oba se tad muče i žestoko ogrliše, te opet bijaše u dva ova pobratima jedna duša. Cieli dan sprovedoše zajedno u razgovoru o osnovah krvne svoje osvete.

Kad se je sunce podobro već sagibalo k zapadu, stupahu ta dva vjerna druga mučeći napried prama kolibi Jankovoj, ali jedva što stupiše na malu onu čistinu, gdje se je na visoko medju dvie planine nalazila koliba Jankova, eto tužna i nenadna prizora! Umjesto prijatne kolibe puše se ostanci požara, i sve naokolo pokriva gusti dim, baš kao jesenska magla, kad se sakupi nad gorskim jezerom. Pa i mala baščica za kućom bijaše sasvim opustošena, jer drveće bijaše tu stranom hotomice i napose upaljeno, stranom pak posječeno. Na uzkoj stazici nedaleko od tužnih ostanaka kolibe ležao je sa razbitom glavom mrtav vjerni pastir, što je čuvao Jankova stada, od kojih jedna pola pade pod handžarom dušmanâ, a druga se kojekuda razbježa po planini.

Janko, videći strašnu tu pustoš, grohotom se nasmije i reče: »Ta to si opet ti uradio, Skender Ago! — Ala si lud! — ta time, što si mi sve uzeo i sve utamanio, olakšao si mi samo srce, te se barem sada sasvim posvetiti mogu svetoj osveti, koja će odsele biti jedina moja misao! . . . Ti ćeš, starče, sve to skupo i preskupo meni platiti; platit ćeš mi krvlju svojom život otca moga i ljube moje.« Zatim iza kratka šutanja nastavi: »Da, tako će najbolje biti! . . . Ja ću odsele četu voditi proti tim krvnikom našim, pa ne ću mirovati, ne ću odpočinuti donle, dok se strašno ne osvetim za sve uvrede, što ovi Turci ne samo meni, nego i braći mojoj počiniše. A tako mi Bog pomogo i prečista djevica Marija!«

Bogdan na to poda ruku prijatelju svomu. — Oba zatim ne progovoriše ni jedne rieči, već se uputiše zajedno muče prama Podgorici.

Već u istoj noći, koja je zatim nastala, razžario se iznenada sav nebokrug nad Podgoricom... Šta je to?... Eno Skender-Age ljetni stan, s kojim se upoznasmo pri-

likom kobnoga onog noćnog sastanka — eno ga sada, gdje gori, dok sav ne izgori. Janko što je reko, nije oporeko, već je rieč svoju održao i odmah potvrdio činom; al to, što Skender-Agi ljetni stan izgorje, to je bio samo početak osvete njegove, jer od to doba počevši čulo se gotovo svaki dan oko Podgorice puškaranje. Pastiri turski kod svojih stada redom pogiboše, a stada im budu u planine odagnana. Nijedan Turčin nije se usudio bez poveće pratnje kudgod poći iz Podgorice, jer je unapried znao, da će ga postići ili tane ili handžar divljih i razjarenih pobratima Janka Petrovića i Bogdana Mandušića. Ljetni stanovi izvan Podgorice ostadoše pusti, svaki se je Turčin bojao tamo stanovati, jer nitko ne bijaše siguran, da mu ga noću iznad glave biesni Crnogorci ne upale. Zaludu su pojedini konjanički odjeli jašući prolazili cielu okolicu; Crnogorcem ipak u trag ući, ili njima nauditi nisu mogli, jer oni su im se samo rugali iza svojih klanaca i strmih klisura.

Jedva što se je u obližnjih nahijah čulo, kako spomenuta dva pobratima Turkom zadavaju ljute rane, kad li eto junačka mladež sa svih strana na noge skoči i onamo pohrli, da se sdruži sa braćom svojom. U kratko vrieme umnožala se četa Janka Petrovića tako, da je s njome već mogao navaljivati na pojedina sela, gdje dakako osim paljenja i robljenja nitko živ ne ostade. Tako medju ostalim opustoši smiona ta crnogorska četa znamenitija sela turska Klisopolje i Dubicu, ali uz to ipak svedj kao gladni vuci obilaziše Crnogorci tvrdju Podgoricu, ne bi li se izvan bedema tkogod pokazao, da ga ščepaju.

Nekoliko nedjeljâ onako prodje, a divlja ta četa crnogorska robila je i palila svejednako u onoj okolici. Najposlije začuje i Skadarski paša, kakav zulum ta četa pravi, te odluči odmah doskočiti tomu zlu. U tu svrhu paša sâm

sakupi do pet stotinâ dobro oružanih Arnauta, te se s njima uputi upravo u Podgoricu. Odmah drugi dan po dolazku svome ode paša sa svojimi Arnauti u planinu, da tamo potraži neprijatelja i da mu se, kako valja, osveti. Najsmjeliji Turci iz Podgorice, a medju njima Skender-Aga, pridruže se četi paše Skadarskoga, da operu ljagu vječnimi napadanji Crnogoracâ časti svojoj nanesenu u krvi tih svojih dušmana.

Cielim putem, kud je god paša sa svojimi Arnauti prolazio, ne bi nigdje ni traga ni glasa četi Jankovoj. Više sati prodje, dok Turci dodjoše do prve crnogorske kućice, koju odmah i upale, na što se sleti s obližnjih planina više Crnogoracâ, koji složno i junački navale na dušmane. Iza pećinâ stade sad strašna pucnjava crnogorskih pušaka. Sa najviših brda čulo se je takodjer, kako kadkad urnebesom odjeknu na daleko pojedina puška kao poziv u boj i znamenje onoj braći, koja se malo dalje od bojišta nalaziše. Skoro zatim sgrne se s bliza i daleka znatan broj Crnogoracâ na boj gotovih, i što se goder ponosilo junačkom mišicom, to sad navali složno sa svih strana na neprijatelje. I tu bude, prije nego li sat prodje, paša Skadarski sa svojimi Arnauti obkoljen medju planinami, gdje je sa svih strana i iz hiljade pušaka smrtonosno olovo daždjelo na četu njegovu. — Turci, premda smućeni, što su tako dočekani, nisu ipak odmah uzmicali, već su se branili hrabro, te — u koliko bi moguće — Crnogorcem vraćali zajam. Ali šta im je hasnilo braniti se i opirati ondje, gdje je narav sáma s jedne strane čvrste bedeme sagradila, koje dušmani ne mogoše prevaliti, a s druge opet usadila u srce ovim svojim gorskim junakom svetu ljubav domovine, koja učini, da je svak izmedju njih rado srnuo u boj, pripravan, da za dom — ako uztreba — žrtvuje svoj život, dok tursku četu kao naj-

menike samo zapovied poglavarâ i strah pred kaštigom tjeraše u boj.

Ta bitka medju gorami trajala je do poslije podne, i tad istom počeše Turci, ne mogavši sili odoljeti, polagano uzmicati, al ih svejednako gvoždjem i težkim olovom pratiše Crnogorci. — Već su se Turci zadnjeg klanca dokopali, iz kojeg se dolazi na prostor i dolinu pred Podgoricom, kad li eto nagaze na ljutu onu četu, koju su Janko i Bogdan vodili, i koja ih ovdje u klancu dočeka... Sad na novo i mnogo strašnije no prije:

Stade prasak dugijeh pušaka,
Zvek strašivi oštrijeh sabalja,
Zamni Crna gora od žamora,
Vrište konji, konjanici ječe,
Gusta magla svu planinu prikri
Od crnoga praha i olova.
Kroz maglu se turski barjak vije.
Šare sjaju, ljuti noži zvižde,
Čalakaju po kostima sablje,
Bojna koplja kroz dim poviruju,
Daždi krvca iz rana junačkih
Ko proljetne vode potocima.

Turci biše do skrajnjeg sdvojenja dotjerani: sprieda Ivan i Bogdan sa ljutom svojom četom na njih navaljuje, straga im potjera ostalih Crnogoraca dodija. Već ni treća strana turske čete ne bijaše na borištu živa. U taj par paša Skadarski, da se kako spasi, sakupi oko sebe preostale konjanike i barjaktare, te s njima hoće da kroz ljutu četu Jankovu provali na polje. Paša sa konjanici poleti napried. Bogdan šarom svojom barjaktara zajedno sa barjakom obali s konja, nu paša zato ipak sa ostalimi navali napried. Bogdan tu pade i bude pogažen i smrvljen pod kopitom konjâ. Arnauti sa pašom već mišljahu, da su spaseni, kad li eto Janko, na novo hrabreć svoje,

ne da Turkom prodrieti, već sve žešće na njih navaljuje. Turci padaju kao snoplje, i lasno bi ih mogo prebrojiti, koliko ih još ima živih . . . Al gle tamo jednog konjanika, kako se svejednako hrabro brani i Crnogorce sieče. Janko, čim ga opazi, skoči kao pomaman, te poviče: »Ha, tu si mi, Skender-Ago! . . . Dobro mi došo!« i kao striela navalivši na njega, probode mu konja; nu Skender-Aga, stari hrabri Turčin, skoči odmah na noge. Sad jedan na drugoga biesno handžarom navaljuje, zubmi škriplju, težko stenju, ne s ranâ, koje jedan drugomu zadaje, no s gnjeva i srčbe. Iza duljeg rvanja, kojeno je priličilo kriesu žarkih munja, što se u crnom oblaku prosiecaju, pade Skender-Aga, ali s njim se sruši i Janko. Zadnja grozna borba nastane na tlih . . . Oba se u krvi valjaju, nijedan ne popušta, dok ih obodvojicu smrt ne prigrli. — Još evo u smrti Janko kao kliešti lievom svojom rukom drži za vrat Skender-Agu, dok mu desna handžara ne popušta, kojim je probo grudi dušmana svoga.

Bitka se svrši, pošto paša Skadarski sa preostalom malom šakom svojih Arnauta takodjer poginu. Crnogorci mejdan održaše.

Množina mladih bula ostade s te bitke bez gospodara, al podosta ostade i crnogorskih udovica, koje kao sinje kukavice zakukaše, a pogdjekoja sirotica djeva, spominjući dragoga svoga, gorko zaplače.

I tako je Janko Petrović svršio, što je obećao. On je junački pao, al se je kao pravi Crnogorac osvetio i posvetio.

Grad Gotalovec.

I.

»Gdje je naš liepi starohrvatski život?!« to su obično rieči, kojimi naši starci gotovo svakiput duboko uzdišući zaključuju govor svoj, kad spominju davno prošle dane u domovini našoj. U koliko se to jadikovanje tiče nekadašnjega družtvenog života u Hrvatskoj, može se reći, da starci imadu posve pravo, jer staroj hrvatskoj gostoljubnosti, zatim srdačnosti i veselju, za koje se je i u inostranih zemljah znalo, sada nema više gotovo ni traga. Život varoški, osobito pak ladanjski po dvorovih plemstva, bio je u ono doba sasvim drugi, nego li što je sada. Krštenja, svatbe, imendani, dani rodjenja, pače i pogrebi, zatim osobiti blagdani, kao: Novo ljeto, Uzkrs, Božić, k tomu proštenja i sajmovi, to su sve same takove prigode bile, gdje su se znanci i prijatelji s bliza i s daleka sastajali i zajedno veselili; a osim toga polazili su se osobito bližnji susjedi na ladanju, kad bi im se god htjelo, da se šaleći i pjesme pjevajući uz radostni zvek čaša razvesele, a to je doduše jako često bivalo.

Ako izuzmeš feudalizam — koji je sve do novijega doba kod nas isto tako kao i kod drugih od nas tobože puno izobraženijih naroda manje više obstojao — može se reći, da je uz prkos tomu u našem družtvenom životu vladao neki osobiti patrijarhalni duh, koji je plemiće, kao

izobraženije i imućnije, tajnom nekom svezom skapčao sa prostim narodom. — Sada, istinabog, feudalizma nema, jer ga — što je i pravo — duh vieka našega utamani, ali s druge strane nestade kod Hrvatâ stare one gostoljubnosti, srdačnosti i veselja. Jedno nas je dakle zlo minulo, ali umjesto toga udomiše se druga zla, te nam iztjeraše i ono malo dobra, što je prije u nas bilo. Tko ne vjeruje mojoj rieči, neka se malko obazre po domovini našoj. Sve je sad umuklo. Po naših varoših isto tako kao i po selih vlada grobna tišina. Ljudi se kao grješnici sakrivaju, znanci, prijatelji, pače i rodjaci uklanjaju se jedan drugomu, i nekadašnji liepi družtveni život propade tako, da svatko, tko se ili sâm na svoje oči uvjerio ili čuo pripoviedati o tom, kako se prije živjelo u Hrvatskoj, sada došavši k nama, nehotice mora pomisliti, da su Hrvati ili sasvim promienili naravnu svoju ćud, ili — da ih je nestalo.

Al pustimo na stranu ta razmišljanja i te prispodobe! Šta je hasne sve to s daleka gledati? . . . Već hajde da vidimo s bliza, kako se je nekoč živjelo u Hrvatskoj. Ostavimo plitku sadašnjost našu, pa se vratimo u prvu četvrt osamnaestoga vieka, gdje se u gradu Gotalovcu upravo slavi sjajna svatba.

A znaš li ti, dragi čitatelju, gdje je taj grad Gotalovec? Ako ne znaš, hoću da ti kažem... Ovkraj Ivanščice, naše najveće hrvatske gore, tri sata od Varaždina, a od prilike jedan sat daleko od Novog-Marofa, nalazi se na podnožju strme gore Željeznice spomenuti grad. Mjesto, gdje se nalazi, ponešto je zabitno, i premda je grad taj na dosta visoku brežuljku, ipak ga sa svih gotovo strana viša brda i gore nadvisuju, tako, da se oči putnika ovdje ne nasladjuju čarobnimi prizori predjela, kojih drugdje u domovini našoj dosta imade. U Gotalovcu i oko njega

vlada neka osobita pusta tišina, koja se obično opaža i duboko osjeća svuda na samotnih mjestih. — Grad taj sagradjen je po svoj prilici u početku šestnaestoga vieka, jer široke njegove zidine, kula, kojekakvi zakutci, svodovi sobâ, mali prozori s urezanim osmerouglastim staklom, velika dvorana, kapelica, sve to pokazuje jasno s vana i s nutra slog graditeljstva onoga vieka. Tko je goder grad Gotalovec posjetio, priznat će, da se sasvim slaže sa divljom, nu ipak romantičnom naravlju, koja ga okružava. Čini se upravo, kao da je tavna sudbina to mjesto opredielila za krvni onaj čin, koji se tu razvio... Ali kud sam opet zalutao? . . . Sad o tom govorim, gdje bi o veseloj svatbi pripoviedati morao . . . Oprosti mi, čitatelju mili, pa hajd već jednom iz tih stranputica upravo k svatbi, koju slavi bogati hrvatski plemić Nikola Gotal u gradu svojih djedova.

Nije tada u Gotalovcu tako tiho bilo, kao što je sada, gdje samo jedan spajinski činovnik obitava u tom gradu, odkako ga naime posjeduje obitelj grofova Erdödy, nekoč Bakač nazvana. Tada je u gradu vrvjelo od sjajnih gostiju s bliza i s daleka. Iz gornjega i doljnog Zagorja, iz Podravine, Varaždina, pače iz Zagreba i Posavine hrvatske došlo je onamo prijateljâ i znanacâ zvanih i nepozvanih, da prisustvuju toj svatbi i da popiju po koju čašicu rujnoga vina na zdravlje mladoženje i krasne mu zaručnice Jelice, jedine ćerke bogatoga i uglednoga plemića Jose Petričevića.

Blizu je već bilo podne. Vjenčanje se u gradskoj kapelici upravo svrši. Novovjenčani prvi stupiše iz kapelice, a za njima jatomice povrvješe ostali, koji su bili kod te svečanosti. Sad sa svih strana navale rodjaci, prijatelji i znanci, da čestitaju novovjenčanomu paru. Nikola, čim se je proturao sa mladom suprugom kroz

hrpu čestitarâ, uze ju pod ruku i odvede u poveću jednu sobu tik prostrane gradske dvorane. Ali jedva što je Nikola sa Jelicom stupio u tu sobu, eto za njim već navale unutar i ostali gosti, mužki i ženski, stari i mladi, te se stranom ovdje, a stranom u obližnjih sobah porazdiele u pojedine hrpe, razgovarajući se o svačem, samo da im vrieme prodje do ručka, jer pogdjekoju gospu tečicu već sada hvatahu grčevi oko želudca i gdjekojemu gospodinu kumu bijaše se već osušilo grlo, te je izgledao jedva blagi onaj čas, kad će moći rujnim vincem doskočiti tomu zlu.

Sad se stade razliegati po sobah onaj u takovih prilikah obični i ugodni žamor govora, koji znači, da je ono, što se dogadja, ili što se dogoditi ima, te se željno očekuje, svima baš po volji. Taj žamor zaglušavao bi kadšto zvek tanjura i čaša, koji se uz prkos zatvorenim vratam ipak dosta glasno čuo iz obližnje dvorane, gdje sluge velik stol prostirahu za mnogobrojne i dobro došle goste. Iz dvorišta čula se uz to kadšto krupnija kletva kojega domaćeg ili stranog sluge ili kočijaša, koji se bavio sa kočijom ili sa konji došljaka, a uz to se dolje iznenada izdere i zacvili lovno pseto, što — primamljeno duhom pečenke — u kuhinju uljeze, a odtud bude nemilo iztjerano. Sve to bijaše — pojedince uzevši — nesklad, ali se ipak u cielosti svojoj i taj nesklad skladao, te život ladanjski na ugodan i prijatan način označivao.

»Doista je vriedno, da se novovjenčanim čestita...« reče sad stari grof Konjski iz Konjščine, inače velik prijatelj porodice Gotalâ, plemiću Petkoviću, koji se s njim i sa plemićem Bakićem šetao u prvoj sobi tik dvorane, gdje su se, kako znamo, i novovjenčani nalazili.

»Da, duše mi«, primieti Petković, »čini mi se upravo, kao da je jedno za drugo stvoreno«.

»To će«, prihvati sad Bakić, »biti sretan brak, upravo kao što bijaše izmedju pokojnoga otca i matere našega Nikole . . . Bog im dao duši lako!«

»Bili su to čestiti ljudi«, preuze opet rieč Konjski, »osobito starac, moj vjerni prijatelj Pero, pravi korjenit Hrvat i naše gore list . . . Koliko puta — nije li, Petkoviću? — koliko puta smo s njim veseli bili?«

»Blažena stara vremena!« reče na to uzdišuć Petković. »E šta ćemo, bilo pa prošlo! — Valjda će i sinovi takovi biti, kakav im je bio otac; ta naša stara poslovica veli: kud će kruška no pod krušku.«

»Da, zbilja«, upita sad Bakić, »a gdje je mladji brat našeg Nikole, Gjuro? — Ta njega ovdje nema.«

»Zar ti to ne znaš, kume«, odgovori mu Konjski, »da tomu već imade četiri ili pet godina, odkako se Gjuro kod svoje tetke u Primorju nalazi, koja, buduć da djece nema, Gjuru zavolje kao rodjenoga sina, te ga pazi i njeguje svejednako kao oči u glavi.«

»Ali baš i jest vrstan to mladić«, primieti sad Petković. »Ja sam ga posljednji put vidio prije pet godina, kad je došao da posjeti bolestna svog otca . . . Stari tad na skoro umrie, a Gjuro se zatim opet povrati k svojoj tetki.«

»To ne valja«, reče Bakić, »da tamo kod svoje tetke uviek čuči; mladu čovjeku treba upoznati se sa svietom.«

»Ta to on i čini«, prihvati odmah Konjski. »Ti valjda ni ne znaš, kume, da je on u tom obziru više izkusio i vidio, nego možebit itko izmedju sviju, što nas god ovdje ima. Znaj dakle, da je taj mladi čovjek, komu sad imade jedva dvadeset i šest godina, putovao na kopnu i na moru, i to baš daleko po svietu. On je, da znaš, tja u Rimu bio.«

»Dakle je i papu vidio«, primieti šaljivo Bakić.

»To ne znam«, odgovori nasmijav se grof, »ali to znam, da je svuda, gdje je god bio, s korišću bio, jer se upoznao s tudjimi narodi i njihovimi običaji; k tomu je od naravi bistre glave, naučio se u svietu i iz knjiga puno više, nego što se obično uče naši mladi ljudi. — Ja se ufam za stalno, da će Gjuro Gotal danas sutra biti dika naše domovine, jer otac njegov, komu je inače takodjer po značaju i licu više nalik nego li Nikola, izrazio je na smrtnoj postelji i u mojoj nazočnosti prama Gjuri želju: da liepe svoje sposobnosti posveti domovini svojoj, to jest, da kod varmedje službu primi, a zatim da se sve na više i više popne, dočim Nikoli gospodarstvo izruči i preporuči. — Gjuro je«, nastavi iza dulje stanke grof potiho — »medju nami govoreći — vazda bio ljubimac otčev; a po duši mogu reći, da je i moj, jer premda Nikoli ni u čemu prigovora nema, a to ja ipak Gjuru volim.«

»I ja tako«, reče Petković. »Ja sam ga već kao maloga dječaka volio nego li Nikolu. — Gjuro je bio uviek živahniji i srčaniji nego li mu je brat. Ala šteta, što ga ovdje nema, baš bih bio željan, da sada kao muža vidim toga Gjuru, što sam ga jur kao dječaka i mladića tako zavolio.«

»Molim, čestita gospodo!« poviče sad hrapavim, nu jakim glasom mjestni župnik Markulić, inače kao vječni kuće gazda u gornjem i doljnom Zagorju poznat, pošto pristupi toj trojici, »molim, ja se evo jur pol sata prepirem sa gospodinom Hrtkovićem, te se nikako ne možemo složiti. Ja tvrdim, da će ljetošnje vino bolje biti, nego li vino od god. 1711., on pak protivno veli; molim dakle gospodo, vi ste takodjer na glasu gospodari, šta vi mislite?«

»Što se mene tiče«, odgovori Petković, »mislim —«

Al u taj par budu širom otvorena vrata dvorane ili

tako zvane palače, te sluga, ukazav se na pragu, glasno i rek bi svečano reče: »Nek dostoju k obedu!« Kao glas one trublje u bibliji, koji učini, da se potresoše zidine Jeriha, isto tako glas toga sluge gotovo sva srca uzdrma — nu dakako radostno. Svi govori bijahu prekinuti u jedan mah: tihi naime razgovor Nikole Gotala, koji je zaklonjen ponešto zidinom tik prozora mladu svoju ženu uvjeravao o ljubavi svojoj; neprestano šaptanje tečicâ, što se medjusobno razgovarahu s početka o novovjenčanom paru, poslije o odjeći ove ili one nazočne gospodje, zatim o kućnom gospodarstvu, o nevaljaloj družini, o maslu, o siru, o kokoših i sličnih stvarih, koje pripadaju pod njihovo kormilo, glasan razgovor mužkaraca, koji se takodjer stranom o novovjenčanom paru, nu većom stranom o svojih konjih, o lovu i kopovih, o kmetovih i poljodjelstvu medjusobno razgovarahu — sve to sluga, upravo kao nekoč Aleksandar Maćedonac svoj čvor, presieče četirima riečima: »nek dostoju k obedu!« — Svi za čas umuknu, zatim odmah gospodje i gospodične poustadoše sa stolica, mužke glave hitro k njima priskočiše, te uzev svaki po jednu gospodju ili gospodičnu pod ruku, odoše s njimi u dvoranu i tu se liepo poredaše, davši dakako i ovdje kao i svagdje prvenstvo starijim i odličnijim gostom. Za tili časak opet i tu zavlada tišina, jer se svatko, stojeći za svojom stolicom, u kratko pomolio Bogu, zatim zaškripe stolice i svi — želeći medjusobno božji blagoslov i dobar tek — sjednu k stolu, da jedu najprije čorbu, a zatim ostale jestvine.

Dok oni dodju do kiseloga zelja, toga kod svake prave hrvatske gostbe neobhodno potrebitog i znamenitog jela, puštajmo ih u miru, da jedu, premda bi čovjek tom prilikom mogo opaziti, da se oni kod jela tako vladahu, kao nekoč djedi i pradjedi njihovi: prosto naime

i dostojno, a ne kao što to sada čini mnogi Hrvat, koji majmunskim načinom nasljeduje tudje običaje, pa zato misli, da je Bog zna kako daleko dotjerao, ako à l' anglais jesti umije. No puštajmo i to na stranu, pa se obazrimo malko u dvorani, gdje ćemo, kao u svakom starijem hrvatskom gradu ili dvoru, vidjeti u palači slike vlasteoske obitelji grada, kako redom vise o stieni. I tu dakle vidiš djede, pradjede i šukundjede prestare obitelji Gotalâ sa njihovimi ženami. Izmedju ovih slika odlikuje se nekim osobito plemenitim izrazom lica medju mužkarci: Gašpar, Petar, i bivši nekoč banski namjestnik Nikola Gotal; medju ženami pak Barbara i Marta Gotalova svojom izvanrednom ljepotom. Ja bih ti, dragi čitatelju, o toj liepoj Marti na pose nešto veoma zanimiva pripoviedati mogo, al evo — žubor veselih gostiju biva sve to veći, te moram nehotice da se opet vratim k njima. Ima, vjeruj mi, tu medju gosti puno odličnih lica; vriedno je dakle, da se upoznaš s nekojimi izmedju njih. Eno tamo odmah za novovjenčanimi, što ih u pročelju vidiš, sjedi — i to s lieva uza zeta svoga: Marko Petričević, otac Jeličin, a uz Jelicu s desna mati njezina. Zatim sliede redom uz gospodje ili kćeri svojih znanaca nama jur odprije poznati grof Konjski, plemić Petković, Bakić, Herković, nadalje Patačić, Vragović, Črnkoci, Berislavić, Vitez, Balagović, Glavina, Orehoci, Zmajilović i t. d., kojih imena, premda su te obitelji gotovo sasvim jur izumrle, ipak ne samo književnici naši, već i prosti narod znade i spominje.

Suvišno je, mislim, napominjati, da su mnogi izmedju spomenutih gostiju tom prigodom imali obične svatbene časti; ta to se već samo po sebi razumieva. — U koliko mi se dalo, opisao sam dakle gotovo sve, samo što je za čitatelje najznamenitije, to još nisam, naime novo-

vjenčani par. Hoću dakle i to da učinim prije, nego li kobno kiselo zelje na stol dodje, a taj čas po svoj prilici mora da je već blizu, budući da se župnik Markulić na svojoj stolici nemirno simo i tamo miče, te svejednako željno prama vratam gleda, da li će već jednom to zelje prispjeti. — Hoćemo dakle i novovjenčane da promotrimo s bliza. Nikola Gotal, navršiv nedavno trideset godina, snažan je i visok momak, crnomanjasta i odvažna lica, crne rudaste kose, crnih očiju i brkova; u obće ne bi mu bilo — kao što malo prije grof Konjski pravo primieti — nikakova prigovora, nu kad bi mu koji vješt dušoslovac stao potanko razpitivati lice, našo bi u njem neki tajni nesklad, koji je napose bio izražen u čelu i očiju toga čovjeka, budući da je čelo njegovo uviek bilo zastrto nekom maglom, a kad bi svojim inače vatrenim nu uviek nemirnim crnim okom koga čvrsto pogledao, bilo je svakomu, kao da su mu dva ugljena pala na srce. Izim toga izražavahu usta njegova kadšto, osobito kad bi se smijao, neku zloradost, koja ipak svakiput hitro kao munja izčezne. — Nu sve to, kao što jur rekoh, mogao je samo vješt dušoslovac primietiti. Budući pak da naši starci nisu imali kada baviti se tom strukom znanja, zato su, ako ih je u obćenju sa Nikolom kadšto i nadvladalo neko neobično čuvstvo, na to skoro sasvim zaboravili, videći u ostalom, da je liep, bogat i gostoljubiv plemić, dobar gospodar, i u svakom obziru čestit i onomu vieku primjereno izobražen čovjek. — Sada je neobična radost i zadovoljnost obasjavala lice njegovo, te je onaj napomenuti nesklad gotovo sasvim izčeznuo. I to je evo izvanjska slika Nikole Gotala; kakav s nutra bijaše, to sad razlagati ne ćemo, doći će i tomu vrieme. A sad treba da se još upoznamo sa mladom njegovom suprugom, koja eno u sniežno-bieloj odjeći uz njega sjedi... Ala ti je liepa!...

tako liepa, da mi se nehotice, kad ju opisati namjeravam, prosti slog u pjesnički pretvara:

Jela bješe liepa i preliepa,
Tanka, hitra i visoka stasa,
Dva joj oka dva vrana gavrana,
Obrvice dvije pijavice,
Iz čela joj vedro nebo sjaše,
A iz lica sjajna mjesečina,
Usne cvatu rumenom ružicom,
Vrat labudji, djevojačke grudi
Bjehu uprav kô u divne Lade,
Ružmarin joj vienac glavu kiti;
Nešto 'e oči dolje oborila,
Al zabuna ova umnožava
Nje ljepotu i nevinu dražest,
Ja ti kažem, po Bogu brajane,
Dva je s' oka nagledat ne mogu.

I to je živa slika liepe Jelice, koja jedva što nastupi osamnaestu godinu, evo podje za Nikolu Gotala, obećavši mu malo prije pred oltarom božjim, da će mu biti vjerna drugarica u zlih i dobrih časovih života. Što je liepa Jele tom prilikom na pitanje svećenikovo potiho i drhtavim glasom odgovarala, što je nekoliko puta poput stiene probliedjela i tajno uzdahnula, tomu se nije nitko čudio, budući da je to svatko pripisivao utjecaju svečanoga toga čina, znajući dobro, da često djevojke tom prilikom proplaču, kamo li da ne probliede i ne uzdišu. Ali da je komu bilo poviriti u srce te djevojke, bio bi se uvjerio, da je uz prkos obćemu veselju ipak nešto tužna i da ne osjeća sladka ona i nježna čuvstva, što ih prilikom vjenčanja obično osjećaju djevojke. U liepe Jelice toga ne bi . . . A zašto ne? — Možebit je drugoga ljubila? — Zaista ne, al Nikolu Gotala takodjer nije ljubila. Jelica se tek prije godine dana kući povratila iz samostana

duvna zagrebačkih, gdje je po tadašnjem običaju, učeći se razne koristne i zabavne stvari, sprovela četiri godine, te nije dotle pravo ni pomislila na ljubav, jer nigdje nije bila u prilici, da ugleda onakova muža, koji bi bio osobitim načinom potaknuo i uzdrmao mladjahna čuvstva njezina. — Pošto se pak Jelica iz manastira u grad svojih roditelja vratila, dodje onamo u pohode Nikola Gotal, te ugleda liepu djevojku, koja mu se odmah jako dopade. On je zatim sve češće dolazio. Vatreno srce njegovo planu strastnom ljubavlju, te on nakon pô godine prosi i izprosi djevojku.

U ono vrieme roditelji u obće ne pitahu mnogo, da li ćerka onoga ljubi, što joj ga oni odrediše, već ona morade poći za njega. Tako bijaše i tom prigodom. Otcu Jeličinu i njezinoj majci bio je onakav zet sasvim po ćudi, kao što bijaše Gotal, pa zato i ne pitaše jedinu ćerku svoju, da li ga ljubi, već mu ju dadoše. — Kod ženitbe ne treba ljubavi, već dostojanstva i bogatstva, tako većom stranom mišljahu starci naši, pa tako još i dan danas mnogi roditelji misle, dok opet mladež tvrdi: nije blago ni srebro ni zlato, već je blago, što je srcu drago. — I Jelici sad nehotice na um pade, da ženitba bez medjusobne ljubavi izmedju muža i žene rajskim onim plodom sreće i zadovoljstva ne može uroditi, koji samo ondje niče, gdje ljubav srca spaja. Jelici, kao veseloj i bezbrižnoj mladoj djevojci, takova razmatranja prije ne bijahu ni na kraj pameti, ali sad ju u jedanput spopanu te misli, i neobična slutnja obuze joj plahu dušu. »O zašto nisam prije sve to promislila«, pomisli Jelica, »zašto sam sama pred sobom zatajivala nedokučivo ono čuvstvo, što me — ne znam ni sama zašto — kadkad obuzima u družtvu toga Nikole? . . . Bože! to čuvstvo zaista nije ljubav, već nešto sasvim drugo . . . Ah, zašto nisam majci očitovala čuvstva

svoja; ona me ljubi, a i otac me ljubi, ta ja sam im jedina ćerka, pa me ne bi bili silili, da podjem za nedraga... Ali sada — sada je, žalibože, jur prekasno.«

»Šta si se, dušo, tako zamislila?« prišaptne sad Nikola svojoj mladoj ženki, a ona, kao da se prenu iz težka sna, potiho odgovori:

»Ništa ... Ne znam ... Nešto me zaboljela glava; nu, vjeruj, to će skoro proći.«

»Tako i valja«, primieti Nikola. »Nemoj za Boga oboljeti, srce moje — osobito danas, gdje moja duša pliva u razkoši, i gdje bi najvedriji dan života moga s toga potavnio, da se razboliš ... O Jelice, ti ne znaš, kako te silno i strastno ljubim.«

Često se dogadja u životu, da se u jedan par sluče najprotivnije stvari, tako i ovdje ljubezne rieči Nikoline prekine uzklik župnika Markulića, koji upravo kao mornar, što ga na pučini morskoj bura goni, kad opazi željno izgledano kopno — radostno poviče: »Eto kiselog zelja!«

Gosti se nasmiju, a Herković glasno i šaljivo reče: »Tko će da se okladi sa mnom? — Ja ću pogoditi, koga će nam sada domaćin naš naimenovati kuće gazdom.«

»I ja bih se okladio«, prihvati Markulić uz grohotan smieh, koji je ostalih gostiju smijanje daleko nadglašivao, »i ja bih se okladio«, reče, »da ću pogoditi, koga si hoće pridružiti kao fiškuša novi kuće gazda.« Na to se još veći smieh razlegao po dvorani, dočim si Markulić i Herković namigivahu kao za znak tiha nekakva sporazumljenja.

»Zelje je na stolu!« to je bilo kod svake hrvatske gostbe ili ručka znamenje, da se ono, što se dotle pilo, smatra kao privatna stvar, i da zdravice tek za zeljem dobivaju neki legalni značaj. To je svak izmedju ovdje sakupljenih gostiju isto tako znao, kao i domaćin Nikola

Gotal, koji umah ustade, te uze čašu u ruke, na što župnik Markulić gromovito poviče: »Posluh, moja gospodo!« Tada Nikola ovako progovori:

»Gospodo! budući da se tako izabrano i veselo družtvo kod mene sakupilo, te ja zabavljen domaćimi poslovi ne bih ga mogao ravnati, kako valja, zato, držeći se staroga običaja našega, naimenujem s onim pravom, koje mi pripada, kuće gazdom —« tu malko stane, zatim smiešeći se nastavi, »ta koga ću drugoga naimenovati, nego vriednoga prijatelja, gospodina župnika Markulića!«

»Da ga Bog poživi!« povikaše svi gosti radostno, dignuvši svoje čaše u vis, i nazdravivši novomu kuće gazdi, na što u dvorištu zagrmi dvanaest mužara redom. Zatim novi kuće gazda ustane, digne punu čašu u vis, te svečanim glasom ovako probesjedi: »Ja tu čast dragovoljno primam, te ću nastojati, da odgovorim ne samo povjerenju gospodina domaćina, nego i povjerenju sviju ostalih ovdje sakupljenih vriednih gostiju.«

»O tom nitko ne dvoji«, primietiše mnogi, a župnik nastavi: »Budući pak da je družtvo mnogobrojno, trebat ću pomoćnika, to jest fiškuša, koji će paziti na red i točnost u izvršivanju obćih dužnosti, te zato si pridružujem . . . e kud će suza nego na oko! . . . dobroga prijatelja moga gospodina Herkovića!«

»Živio!« zaori se opet radostno sa svih strana. Svi nazdrave fiškušu, i mužari na novo zagrme u dvorištu, na što novi kuće gazda i fiškuš zahvale iz punoga. Zatim namigne Nikola jednomu izmedju svojih sluga, na što mu on donese ogromnu čašu »bilikum« zvanu, koju odmah kuće gazdi izruči s tom molbom, da ju punu puncatu ponudi onim, koji u knjizi gostiju grada Gotalovca do sad nisu upisani, to jest, kojih još ne bijaše ovdje. — Markulić ozbiljnim licem i nekim — rek bi — tajnim »straho-

počitanjem« primi tu kobnu čašu iz ruku domaćinovih i stavi preda se, zatim pak čašu svoju opet do vrha natočiv glasno poviče:

»Gospodo, molim sliedite moj primjer! Važna je zdravica, koju hoću sada da izustim... Da Bog poživi —« no u taj par u gradskom dvorištu opet zagrmi do dvanaest mužara, na što se Markulić srdito obazre, hoteći slugam naložiti, da kažu dolje topdžijam, neka bolje pripaze na red, te da prije vremena ne izpale mužarâ, kad li se eto vrata otvore širom, te u sobu naglo stupi nenadan gost, mladji naime brat Nikolin — Gjûro Gotal. — Svi se gosti radostno prenu. »Eto Gjure!« mnogi poviču . . . Nikola radostno poleti prama bratu . . . Braća se grle i ljube . . . A Jelica — pošto opazi djevera svoga Gjuru, kojega je do sad samo po dobrom glasu poznavala, čvrsto upre oči u njega, zatim uzdršće, porumeni, te nehotice ruku stavi na prsi, kao da ju tamo nešto zaboli.

II.

Ne da se tajiti, da često jedan jedini hip namienjeni pravac života čovječjega sasvim promjenjuje. Sve namjere i osnove tad izčezavaju, a čovjek nehotice — makar to bilo baš na očevidnu štetu i pogubu njegovu — mora poći onim putem, kojim ga sa sobom povuče odlučni taj hip. Uzrok i posljedice takovoga hipa priliče gorskoj rieci, koja se iznenada radja iz proljetnih voda, pa kad bude sve to veća i veća, bučeći i pjeneći divnim sopotom preskakuje skale i jaruge, te silnimi svojimi valovi prevaljuje i obara drvlje, kamenje i sve, što joj god na put stane. Jao tada siromahu putniku, ako ga gdjegod zateče, nemilice ga pograbi i sahrani u šumnom svom vrtlogu.

Takav odlučan hip bijaše za Jelicu dolazak djevera

njezina Gjure, koji se njojzi ukaza baš u takovo doba, gdje je čuvstvo njezino bilo veoma uzkolebano, i gdje je prvikrat duboko i živo osjećala, da je postala nedužnom žrtvom želje roditelja svojih — a i muža, kojega ne ljubljaše; pa gle, slučaj htjede, da baš u taj par ugleda onoga, o kojem je već prije toliko dobra i liepa čula, te zato mnokrat sáma, ne znajući zašto, poželjela, da se upozna s njime.

Izkustvo nas uči, da zagonetno srce čovječje tada baš najprije prione uz ljubav, kad ga protivne kakove strasti obuzimlju, pa tako bude i ovdje; jer Jelica, čim Gjuru opazi, duboko oćuti, da joj se u srcu čarobnom silom javlja neko gorko-sladko do sad nepoznato čuvstvo, i to bi uzrok, zašto — kao što rekosmo — porumeni i na prsi stavi ruku, kao da hoće time da štiti nevino svoje srce proti navali čuvstva, što joj se iznenada i silno pojavi u njemu.

Dok se Jelica sa svojim čuvstvom borila, da jê kako ne izda, nastavi se vesela gostba, i Gjuro bude namješten uz majku Jeličinu. Jedva sjednuv, morao je odmah na razna pitanja prijateljâ i znanaca odgovarati, te pripoviedati o svom posljednjem putu u Napulj i Marsilj, kud je bio nedavno pošo sa trgovačkim nekim brodom iz hrvatsko-primorskoga grada Senja.

»Ta nemojte za Boga«, reče sad grof Konjski prama onima, koji su izpitivali, prekinuv njihova pitanja, »nemojte ga izpitivati, kao pop što pita na izpoviedi grješnika, već ga puštajte u miru, da se malko odmori i da nešto založi, ta znate, da je došao sa daleka puta; a Gjuro će po svoj prilici neko vrieme ostati kod nas, pa će vam drugi put o svom putovanju pripoviedati.«

»Pravo imate, gospodine grofe«, poviče sad Markulić, »ta to je bezdušno, čovjeka, došla sa daleka puta, koji

si još ni suho grlo nije nakvasio, onako strogo izpitivati, kao što to čini naš gospodin veliki sudac Zmajilović sa svojimi uznici, već treba sada da nastavimo zdravicu, koju malo prije započesmo, ali s toga ne dovršismo, što nam dodje mili prijatelj Gjuro.«

»Posluh, gospodo, posluh!« čulo se sad sa više strana, na što Herković kao vješt kakav vojvoda, kad čete svoje pregleda, redom sve čaše vještim okom promotri, zatim zadovoljno duge svoje do ramena brke gladeć kuće gazdi namigne i reče:

»Sve je u redu!«

»Dakle —«, prihvati sad svečano i glasno Markulić, »da Bog poživi novovjenčani pâr: gospodina naime Nikolu Gotala sa liepom i mladom suprugom Jelicom!«

»Da ih Bog poživi!« zaori se sad jednoglasno u cieloj prostranoj dvorani uz radostni zvek čaša, uz tutnjavu mužara i škripanje stolicâ, jer se svi gosti digoše sa svojih stolica, da novovjenčanim, kako valja, nazdrave. — Oni, koji su blizu novovjenčanih bili, kucnuše sa svojimi čašami o čaše njihove. — I Gjuro — hoteći to isto učiniti — ustade takodjer, da čašom svojom trkne o čašu Jelice, koju do sad pravo nije ni pogledao. Nu sad ju pogleda, oči se njihove sukobe . . . Čaše tiho i rek bi čarobno zazveče . . . Ruka Gjuri zadršće . . . Čaša mu se iz ruku omakne i padnuvši na stol puče, gdje se na sniežno-bielom stolnjaku razlije rujno vince i prama Jelici poteče . . . Jelica i Gjuro porumene . . . Neka kobna tišina za jedan časak nastade, samo majka Jeličina, problied jevši, plaho reče:

»Jao, to na zlo sluti!«

»Kakovo zlo?« primieti smijući se rozgotom Markulić, »već recite, milostiva gospodjo, da to na dobro sluti,

jer ako Bog da, bit će, prije nego li godina dana prodje, u Gotalovcu krstitke.«

Jelica na ove rieči još većma porumeni, dočim se gotovo svi gosti nasmiju, a gospodje, osobito pak gospodične, obore sramežljivo svoja lišca; no Markulić, slabo zato hajući, nasmije se tom prigodom svojoj tobože dosjetljivosti tako glasno i srdačno, da su mu bistre suze niz ruso lice poletjele.

Nova čaša bude zatim od sluga Gjuri donesena, kojom na novo nazdravi nevjesti i bratu svome, pa pošto ju sretno izpije, stavi ju tiho preda se, te se nešto duboko zamisli. — Vesela se medjutim gostba nastavi. Zdravice se redom napijahu, a uz to pomni kuće gazda i za bilikum ne zaboravi. Svatko, koga god još nije bilo u Gotalovcu, morao je tu kobnu čašu uz dva ili tri svjedoka iz punoga i bez svakog prigovora ili otezanja izpiti. Izim toga pili su mnogi, potaknuti obćim veseljem, medju sobom bratinstvo, gdje je takodjer radi veće svečanosti svjedokâ trebalo. I tako je ta družba uz zvek čašâ, tanjurâ, uz šalu, smieh, a gdjegdje i uz potiho nježno šaptanje, sve veselija i glasnija bivala, tako, da je za pečenkom jur priličila živahnu sajmu, gdje čovjek jedva sâm sebe, kamo li bližnjega svoga razumije. Kad su se srca sviju već podobro razigrala, zaore se glasnim sborom izpjevane različite i vesele staro-hrvatske pjesme, jer kod Hrvatâ isto tako, kao i kod ostalih grana Slavenstva nema gotovo nijedne vesele ili žalostne prigode, gdje se ne bi pjevalo. Nu kao što svaka stvar svoj početak i svršetak mora imati, tako bijaše i ovdje, jer se gostba svrši, pošto kuće gazda i fiškuš prije liepo iz punoga domaćinu zahvališe za svoju čast kod te svečane gostbe. Gosti zatim veseli ustadoše od stola, te odoše u drugu sobu tik dvorane, gdje ih je čekala crna kafa i lule pune dobrim du-

hanom. Neki gosti, izmedju kojih Markulića i Herkovića moramo spomenuti, za kafom na novo stadoše prazniti čašice, drugi pak, pušeći i šetajući gore i dolje po sobi, razgovarahu se medju sobom o različitih stvarih, dok gospodje odmah po ručku sa novovjenčanom u drugu sobu odoše i tu dakako nastaviše razgovor prije ručka započeti.

Na taj način prispio je skoro i večer, premda bi liep proljetni dan mjeseca svibnja, kad se je ta gostba slavila, ali to nije nikakovo čudo bilo, jer komu je god prijašnji naš hrvatski život poznat, taj će znati, da prave hrvatske gostbe obično trajahu od poldana do sumraka. — Gust se već mrak hvatao, kad se gosti u Gotalovcu dosjetiše, da je vrieme odlaziti. Stadoše se dakle redom opraštati, te posjedavši u kola, svak ode kući svojoj, mnogi još putem huškajući i vesele pjesme pojući. U gradu pak Gotalovcu ostadoše samo domaći, medju njima dakako otac i majka Jeličina, zatim stari Konjski i Petković, pa izim ovih još Markulić i Herković sa još dva tri vjerna druga svoja, koji, zaboravivši uz čašice za odlazak, ostadoše u gradu na večeri, pa poslije radi pretežnih razloga, što im glavu zauzimahu, moradoše tu i prenoćiti.

Kod večere isto tako kao i u podne bijaše družba preostalih u gradu gostiju vesela, samo u Jelice i Gjure moglo se primietiti, da silom nastoje dieliti s drugima obću radost, koje žalibog nisu u sebi ćutjeli; nu izim Nikole to nitko ne opazi, a i on, očaran žestokom svojom ljubavlju, tumačio si to, što opazi, sasvim drugčije, nego li što je u istinu bilo. On je naime taj pojav u svoje supruge pripisivao djevičanskoj njezinoj stidljivosti i neodoljivomu onom čuvstvu, što obuzima svaku nedužnu djevojku u oči zakonitoga i vječnoga saveza sa svojim mužem; za svoga pak brata mislio je Nikola, da je

umoran od dugoga puta, pa s toga da je proti svomu običaju nešto neveseo. Nešto dakle da mu brat ode počivati, a nešto da već jednom i on, prost od svakoga družtvenog nasilja, sa mladom svojom suprugom na sámu bude, poda slugam znak, da brže dvore; stari grof Konjski to slučajno opazi, te se dosjeti uzroku, pa zato, pošto sluge odnesoše zadnje jelo sa stola, prijazno Markuliću i njegovim veselim drugovom reče:

»Gospodo, već je blizu polnoći . . . Oprostite mi, ja sam star, te ne mogu da s vama ovdje sjedim do zore, već idem spavati, da se malko odmorim.«

»Da, da, pravo je! . . . Ne bismo li, braćo, i mi tako učinili«, prihvati Herković. »Ja mislim, da nam je za danas dosta!« Na to se svi dignu, a i Markulić ustade, premda malo težko i očito nezadovoljno; pa pošto si svi medjusobno zaželješe laku noć, odoše za slugami, što su nosili svieće, te svakoga gosta odpratiše u sobu njemu namienjenu.

Prilikom toga razstanka mogao bi bio pozoran motritelj opaziti, kako se oči Gjuri i Jelici opet sukobiše, kao i u podne, nu to bijaše samo za jedan hip — al u tom hipu, činilo se, kao da se je pojavila po drugi put sudbina njihova.

Ima ljudi na svietu, koji mnogo o moralnoj snazi govore i pišu, koji svaki korak u životu čovječjem točno odredjuju, kakav ima biti, koji sasvim liepo i pametno učiteljuju, kako se čovjek, kad u priliku dodje, gdje bi posrnuti mogao, ima oboružati čvrstom voljom, te prkositi svakoj ma bilo Bog zna kako žestokoj napasti ili strasti, ali o tom treba dvojiti, bi li upravo ti ljudi iz borbe raznih strasti, njima možda sasvim nepoznatih, tako slavno proizišli, kao što to, bilo pismeno ili ustmeno opisuju, razlažu, i uče — u svojoj sobi. Nije zaista svetac onaj, koji se ne bori sa griehom, već onaj, koji ga nad-

vlada, borivši se dugo s njime; mi pak znamo, da smo svi manje ili više griešni ljudi, i da takovih svetaca na svietu ima vrlo malo. Zato se nemojmo čuditi, što prva iskra ljubavi — najžešće ove strasti u životu čovječjem — dva mladjahna srca, Gjuru naime i Jelicu, zateče nepripravne, nemojmo se tomu čuditi, jer sila simpatetična pojavlja se u srodnih dušah iznenada, te je plod nekoga rek bi vrhunaravna duševnog utjecaja, kojemu čovjek često cielom svojom moralnom snagom ne može odoljeti. Nemojmo naprečac osuditi Gjuru i Jelicu radi te medjusobne duševne srodnosti, koja se bez njihove volje u njima pojavila, jer je moralni njihov značaj bio poradi prvoga tog susretanja na pogibeljnoj stazi ljubavi još bez svake mane. — Da li će pak ostati tako ili ne, to ćemo vidjeti poslije.

Doba polnoći prošlo je odavna. U gradu Gotalovcu zavlada umjesto veselja i radostne vike grobna tišina. Sve je spavalo . . . Sve? . . . Nije zaista! — jer izim novovjenčanih bdio je takodjer i Gjuro, te šetajući gore i dolje po sobi, borio se sa čuvstvom, koje ga nadvlada, odkako je liepu svoju nevjestu vidio. On je u toj noćnoj samoći navadjao sam sebi sve moguće razloge, koji bi bili kadri ugušiti nesretnu i pogubnu tu strast, ali s početka sve zaludu, jer što je više nastojao da odvrati misao svoju od čarobnoga predmeta, koji ju zauze, to mu se sve žešće javljala neka strastna opornost u srcu, dočim mu razigrana mašta sve na novo predstavljala sliku ljubezne Jelice.

»Šta je to?« reče napokon poluglasno. »Kakova je to čarobna sila, što mi nehotice predstavlja sliku ove žene? Ta na nju izmedju sviju, što ih god na svietu ima, smijem najmanje pomisliti . . . Ja sam dosta svieta prošo i puno krasnih žena vidio, al tako mi jedinoga

Boga! nijedna ne uzdrma čuvstvo moje tako silno, te ujedanput kao ova. Bože, kamo to vodi? . . . Kamo! . . .« pridoda muklo. »U očevidnu propast! . . .« Tu se nešto zamisli, pa tad opet nastavi: »Ne, ne mogu da je se okanim! . . . Ah Bože, zar je taj prvi pojav ljubavi, što sam ju do sada tek po imenu poznavao? . . . Ja sam si predstavio to čuvstvo sasvim drugčije, a ne onako, kao što ga evo sada osjećam u bolnih grudih . . . Ta to čuvstvo pakleno je i uništava, a nije rajsko i ne ublažuje... A šta ona sada radi? . . .« I tu se sav kao prut na vodi strese. »Šta bi radila . . . Počiva u naručju brata moga... Da, da, rodjenoga mog brata, komu ja kao crni pakleni duh zavidim to rajsko blago, koje mu pripada s punim pravom . . . S punim pravom? A tko to može znati, da li ga ona ljubi, ta da ga ljubi, kao što mislim da ona ljubiti umije, ne bi ga bila kod objeda i večere kadkad tako plaho pogledala. Njezin pogled priličio je tada pogledu srne, kad ugleda lovca, što joj smrtonosnim olovom prieti . . . . O kako različni«, pridoda žestoko i sav uzhićen, »bijahu ti pogledi od onih, kojimi me jur dvaputa usreći! . . . Ali šuti, šuti, srce moje i ne tješi se varavom nadom, jer da i jeste tako, kao što snivaš, što je hasne?... Ona je njegova pred Bogom i svietom, ja mu je ugrabiti ne mogu i ne smijem . . .« Zatim kao iznemogao baci se na svoju postelju i mal da ne proplače kao malo diete od težke boli. »Bože«, reče iza poduljega šutanja: »Bože, sačuvaj me od napasti!« — Tad opet skoči i poleti k prozoru, te pogledav prama vedromu noćnom nebu, obasjanu na tisuće jasnimi zviezdami, nastavi veoma žalostnim glasom: »Oj ljubezni roditelji, mili otče, mila majko moja, spasite svoga sina!« Zatim kao moleći ruke sklopi i malko zašuti, ali ujedanput, kao da mu je zraka nove nade i izbavljenja sinula iz toga vira strastî, sav

preobražen i umiren reče: »Da, tako će biti! Umjesto dvie tri nedjelje dana, što sam naumio da probavim ovdje, ostat ću samo dva tri dana, a to samo s toga, da ne uvriedim brata, a zatim vratit ću se opet k miloj mojoj teti u kršno Primorje. U njezina majčina njedra sipat ću sav svoj vaj. Ona će me za cielo utješiti biedna, u koliko sâm ne budem mogao, zatim ću opet u tudji sviet, da tamo prebolim rane, kojih sam dopanuo u rodnoj kući. Sutra pak i prekosutra gledat ću da se ne sastanem s njom. Najbolje će biti po me, ako to kratko vrieme, što još imam ovdje biti, sprovedem lov loveći. U potjeri divljih zvieri minut će me valjda za koje vrieme potjera strasti mojih ... Da, tako će biti! ... Hvala vam, mili moji roditelji, kojih blaga uspomena jadna mene utješi, oporavi i sačuva od nesretne i grješne napasti srca moga!«

Još nekoliko puta prošetao se Gjuro po sobi, zatim se svukao i legao, da spava. Dugo ga bježao blagi sanak, ali mu ipak napokon sklopi mutne oči, nu umjesto da ga okriepi, izmuči ga na novo, predstavljajući mu kojekakve grozne slike, iza kojih mu kadkad sinu blaga slika Jeličina, baš kao sunce iza oblakâ. Siromah Gjuro prevraćao se simo tamo na postelji, dok se najposlije sav izmučen ne probudi.

Zora istom poče rudjeti. Gjuro, sjetiv se tvrde svoje namjere, odmah skoči na noge, hitro se obuče, zovne svoga slugu, te ode s njim i s jednim spajinskim lugarom, koji okorlati nekoliko dobrih kopova i sa sobom povede, u goru Željeznicu, da tamo lov lovi.

III.

Sunce jur odskočilo na visoko, te žarkimi svojimi traci obasjalo razvaline Greben-grada, koji se i dan danas

na vrhu gore, a desno iznad grada Gotalovca ukazuje, gdjeno sa pustimi svojimi i oborenimi kulami, sa prozračnimi prozori, te busom i bršljanom ovitimi zidinami predstavlja sliku nestalnosti ovoga svieta. Tu se čovjek nehotice sjeća istinitih rieči neumrloga dubrovačkog pjesnika:

»Mru kraljestva, mru gradovi,
I njih plemstvo trava krije.«

Taj Greben-grad, to je takodjer jedan izmedju mnogih do sada veoma slabo uvaženih historijskih spomenika naše domovine. Dogadjaji, sbivši se nekoč u tom gradu, sačinjaju jedan list naše žalibože još nepisane hrvatske povjesti. Tu je naime u početku sedamnaestoga vieka neko vrieme obitavao zloglasni ban hrvatski Nikola Frankopan, štono ga Hrvati g. 1622. prisiliše, da se odreče oskvrnjene po njemu časti banske. Tu je stenjala i gorke suze prolievala liepa neka djevojka iz ugledne obitelji hrvatske, što ju nekoč ugrabi ban Niko, da zasiti zvjersku požudu svoju. Tu bude napokon obće štovani hrvatski plemić Ivan Krušelić potajno smaknut po nalogu istoga bana, koji bijaše, ako se izuzme hrabrost njegova, ljaga naroda hrvatskoga i nevaljao izrod slavne porodice svoje.

U vrieme dogadjaja, što ih spominje naša pripoviest, bio je grad Greben sasvim pust, premda ga nesmiljeni sudija svieta — vrieme — još ne skrši onako, kao što se vidja dan danas, nu zato ipak u ono doba, o kom govorimo, od prijašnje veličine i sjajnosti Greben-grada gotovo ne bi više ni traga. Krov bijaše sa kula gradskih oboren, te je kroz puste i samotne sobe i dvorane propuhavao vjetar, a jedini žitelji grada bjehu sove i jastriebi, što ovdje mirno gniezda svoja gradiše i mlade legoše. Kadšto i plaha koja zvier ovamo uteče, da se izmakne lovnoj potjeri, ili da se zakloni od kiše i bure, te

poznato skrovno utočište da nadje medju zidinami toga grada. Kad bi se suton hvatao, obično se pastiri i seljaci ove okolice već s daleka uklanjahu tomu gradu, a to s toga, što čuvši po svoj prilici glas ćuka tvrdo vjerovahu, da grad taj obilazi strašna neman, a to Niko ban, koji tako užasno jauče, da svakoga groza hvata, ako ga čuje, prolazeći ovuda.

Tu dakle blizu zidinâ toga grada, a u sjeni staroga cerova drva, ležao je na tlu mlad lovac vitka stasa i umiljata obraza. Smedja kosa i brčići, zatim liepe modre oči, te prijazno lice njegovo, sve je to svjedočilo dovoljno, da je ne samo po koljenu, već i po čuvstvu plemenit čovjek. Pušku i lovačku torbu svoju metnuo je uza se u travu, te podbočiv glavu desnom rukom gledao je nepomično srnu, što ju malo prije ubi na obližnjem razkrižju. Zvier ta, prije hitra i živa, ležala je doduše sad mrtva do njegovih nogu, ali mu se činilo, kao da ga kori pogledom svedjer još otvorenih crnih očiju svojih s toga, što ju je nemilo ubio ni krivu ni dužnu.

»A što me gledaš«, progovori napokon poluglasno mlad lovac, »kao da me koriš s toga, što te ubih? . . . Tebi je sad barem odlanulo, te se nemaš više bojati potjera ili olova. Ti si preboljela jade života i smrti. Tvoje srce više ne kuca . . . Ali moje, moje silno kuca, te bi zaista želio, da bude tako mirno, kao što je sada tvoje... Nu smirit će se s vremenom, da, morat će!« reče sasvim odvažno, te skočiv na noge, vikne nekoliko puta prama gori, zatim uze lovački rog, te zatrubi dva tri puta, da tiem dozove slugu i lugara, koji se bjehu nekamo udaljili.

Gjuro — znam, da ga je svatko jur prepoznao — nije dugo čekao, jer skoro prispije lugar, sav okupan u znoju i klimajuć glavom: »Ala šteta, milostivi gospodine«, reče, »što niste ostali na onom mjestu, gdje vas na-

mjestih, ondje naime izpod gore u dolini na onoj maloj livadici. Ta nema tomu gotovo ni četvrt ure, što je onuda proletio vitorog jelen, a za njim halekajući i lajući naši kopovi. Ja bih doduše bio pucao, ali mi je zvier bila predaleko, isto tako, kao i vašemu sluzi Martinu, te bi bio svaki naš hitac uzalud . . . Ali gle!« nastavi, opaziv istom sada ubijenu srnu, »ta vi ste, milostivi gospodine, ipak sretni bili«.

»Šta se tomu čudiš, Lovro, ta valjda se još sjećaš odprije, da sam uviek sretan u lovu.«

»Istina je«, prihvati lugar, »nu svakako bi mi draže bilo, da ste umjesto ove srne ubili onoga jelena, ili — što bi još bolje bilo — oboje. Što se pak lovne sreće tiče, ne daj Bože, da vam ta sreća urodi zlim plodom.«

»Kako to?« upita Gjuro.

»Zar ne znate, milostivi gospodine, što mi prosti ljudi držimo: da je naime svatko, tko je sretan bio u igri ili u lovu, gotovo uviek nesretan u ljubavi, čega se medjutim«, primieti šaljivo lugar, »kod vas nije bojati.«

»Što to buncaš, Lovro?«, prihvati Gjuro, probliedjev za čas, nu razabrav se hitro, nastavi: »Nemojmo ovdje dangubiti, već hajdmo za tim jelenom. Da, hajdmo za njim!« reče odvažno, nadvladav posve ćut svoju, dočim ga obuze muževna odvažnost i strastna ona pohlepa lovna, koju samo lovac razumije i osjeća. »Hajdmo, nu prije tu srnu odnesi u bližnju koju sobu toga pustoga grada, pa ju pokrij frižkim granjem.« Nehotice još jedanput okom svrne onamo, gdje se na podnožju gore vidjao grad Gotalovec, pa zatim ode žurno onom stranom, što ju malo prije lugar naznačio, kud naime pobježe gonjen jelen. Lugar, pošto svrši zapovied Gjurinu, podje hitro za njim.

Dok je to pod Greben-gradom bivalo, sjedoše u Gotalovcu sve nama jur poznate osobe k stolu, da ručaju.

»Baš mi je za čudo«, reče stari Konjski, »što naš Gjuro odmah prvi dan iza dolazka svoga, umjesto da bude ovdje s nami, ni pet ni šest, ode u lov, ne rekav jučer nikomu ni riečce o toj svojoj namjeri.«

Jelica, danas nešto blieda i tužna, iznenada porumeni, začuvši ime Gjurino, nu razabravši se opet hitro, nastavi potiho govor s majkom svojom, dočim Nikola grofu odgovori: »To nije nikakovo čudo; ta valjda se i vi, gospodine grofe, jur od prije sjećate, kako naš Gjuro čezne za lovom i kako je lov loveći višeputa i prenoćio u tih naših gorah.«

»Baš takav mu bješe i otac u mladosti svojoj«, primieti opet Konjski. »I on bi znao više dana sa svojim lovačkim družtvom boraviti u gorah.«

»Meni je, istinabog, žao«, reče opet Nikola, »što je Gjuro onako rek bi kradomice otišao, te zbilja ne znam, kako da si tumačim tu stvar; nu bilo kako mu drago, on mi je brat, te ujedno riedak i mio gost ovdje, prosto mu dakle bilo u gostoljubnoj otčinskoj kući raditi, što i kako mu se svidi.«

»I meni je žao, da ga sad ovdje nema«, prihvati sad župnik Markulić, sjedeći uz svoga prijatelja Herkovića, »jer sam već jučer naumio pitati ga nešto, što zasieca u gospodarstvo.«

»Pa ste, zabavljeni brigom, što vam ju jučer zadade čast kuće gazde, valjda i nehotice zaboravili za to«, primieti smiešeći se stari Konjski.

»Bit će, koliko ja prijatelja Markulića poznajem«, pridoda šaljivo Herković, »po svoj prilici nešto takovo, što spada u područje obradjivanja vinograda ili oplemenjivanja vina.«

*

»Eto gle«, poviče veselo Markulić, »kako se srodni dusi susretaju! . . . Pogodili ste, prijatelju! Ja sam mnogo čuo o dobroti primorskoga vina, osobito pak onoga, što je poznato pod imeni kostrenska vodica i koludar, pa bih rado bio upitao Gjuru, bi li se dala ta primorska loza ovamo presaditi, da vidimo —«

U to netko kucne na vratih, na što unidje varmedjski katana sav zaprašen od nagla jahanja. U ruci mu veliko pismo, što ga muče preda Nikoli, dodirnuv se za znak počitanja lievom rukom kalpaka svoga, spustiv zatim ruku uz bedro sabljom zazveči, na desnoj se peti okrene, te ode napolje, da pričeka odgovor.

Svi umukoše. Nikola otvori pismo i stane čitati, nu čitajuć sve se zažari, čelo mu potamni, iz očiju mu sievne munja, a na ustih se pojavi zlokobni onaj posmieh, što ga jur opisasmo. »Trista im jada!«, reče tad gnjevno, čim pročitano pismo strastno pešću stisne, pa zatim na stol baci. »Evo gle, pa upravo sada. Mislio bih, kao da je iz dogovora.«

»Što je za Boga? . . . Što je?« stadoše sad manje više znalično ili brižljivo pitati ostali, izim jedine Jelice, koja se šuteći sgrozi, pošto opazi u svoga muža onaj njojzi već odprije neugodni izraz lica.

»Što je, pitate«, odgovori Nikola, razabrav se ponešto. »Čujte dakle . . . Bit će vam valjda poznato, da se izmedju moga djeda Gašpara Gotala i obitelji grofova D* parnica zametnula poradi jednoga diela nekakovoga imanja blizu Karlovca. Ta parnica vukla se kao gladna godina od ono doba pa sve do sada, a tek sad je, da znate, riešena, te našoj obitelji dosudjen onaj dio, koji dade povoda pravdi.«

»Ta to je povod, da se veselite«, primieti Petković, »a ne da se ljutite. Ja vam čestitam od srca.«

»I ja . . . I ja!« stadoše sad vikati i ostali.

»Hvala vam«, reče Nikola. »I ja bih se zaista radovao toj viesti, da s njom sada nije skopčano nešto veoma neugodno za me; ali tako, Boga mi, ne mogu. Ja ću naime, da znate, morati prekosutra glavom onamo poći, da iz sudačkih ruku primim onaj dio, što pripade našoj obitelji. Svakako ću nedjelju dana, ako ne dulje, ondje morati ostati, dok sav posao svršim, a to je — priznat ćete valjda i sami — za mene, kojino sam se tek jučer oženio«, pridoda vatreno, stisnuv Jelici nježno ruku, »vrlo mučno, da ne reknem, upravo nemoguće.«

»Ja to priznajem«, reče stari Petković, tast Nikolin, »da je mučno, ali što mora biti, neka bude. Jelica morat će se medjutim tješiti i radovati povratku tvome, pa će te ljubezno dočekati, kad se budeš vratio. Taj kratki razstanak osladit će još većma medjusobno nagnuće vaše. A treba još i to na um da uzmeš, kako nedjelja danâ hitro prolazi.« Zatim obrativ se ćerci svojoj, nastavi: »Da nije kod kuće bolestna tetka tvoja Klara, koja jedva jedan dan bez svoje sestre — majke naime tvoje — može probaviti, ja bih dragovoljno pristao na to, da tvoja majka u odsuću supruga tvoga ostane kod tebe, al ovako ne može ona — a ni ja ne mogu da tu ostanem, budući da treba da nadzirem izvanjsko gospodarstvo imanja svoga, koje bi zaostalo, osobito u vrieme sadašnje proljetne radnje, kad bi špani sami nadzirali težake.«

»E pa što je to?« prihvati sad stari Konjski, »mlada gospa treba da se jur sad nauči stajati na svojih nogu, ta ne može uviek biti majka uza nju. Vrieme joj ne će biti dugočasno, jer će ostati pod zaštitom vriednoga djevera svoga, koji će joj moći prikraćivati vrieme pripoviedkami o raznih svojih putovanjih.«

»Ala baš mi je drago«, reče opet Nikola, »što ste

Gjuru spomenuli, nisam ga se ni sjetio. On će mi sigurno tu ljubav učiniti, te svoju nevjestu rado uzeti pod obranu, akoprem inače baš nije osobit štovatelj ženâ. Zaista ne mogu boljemu da izručim ovo najdragocjenije blago svoje, nego li upravo bratu, jer njega — što u mene inače riedko biva — udostojavam podpunim povjerenjem, budući da ga poznajem iz djetinjstva našega pa sve do sada kao vriedna i poštena čovjeka.«

»To i jest«, primietiše jednoglasno ostali, dočim se u Jelice moglo opaziti, kao da se nešto bori sama sa sobom, ali suprug i ostali to ne primietiše.

Nitko — kako vidjesmo — nije pogodio pravi uzrok, zašto je Gjuro otišao u lov, jedina Jelica to pogodi odmah. Ona isto tako jučer dobro opazi onu zraku pronicave ljubavi, što iz očiju njegovih sievnu. I ona se borila sa svojim čuvstvom, jer je osjećala, da i njoj, odkad Gjuru opazi, ljubav silno proniče iz srca. Nu srce žensko, ćutljivo od naravi, mekano i pristupno ljubavi, ne može da se tako na brzo i odvažno odtrgne od onoga predmeta, koji jednom zaljubi, kao što to obično biva u mužkaraca, pa upravo zato bila je borba dužnosti sa mladjahnom ljubavlju u Jelice puno mučnija, nego li u Gjure. Njegov primjer, koji bi ju bio morao obodriti, da i ona istom snagom nastoji, da kakogod nadvlada čuvstvo svoje, taj primjer njegov kod nje uzroči baš protivno, jer učini, da ga još većma morade štovati radi plemenita i tajna odricanja njegova. Znamo pak, da štovanje žensku ljubav sve to većma podkrepljuje. — Kad bi prije zametnut o tom govor, da će Gjuro u odsuću Nikolinu, kao zaštititelj njezin, s njom u Gotalovcu sam ostati, zavlada njom, kako vidjesmo, neki nemir, jer ju stade nukati sviest, neka se tomu protivi, i već je htjela zamoliti majku, da ostane svakako kod nje, dok se Nikola vrati, 'nu bo-

jeći se, da bi time pred roditeljima i pred mužem kakogod očitovala tajnu svoju borbu i uzrok njezin, ušuti jadna, te ne priobći nikomu nakane svoje.

Podne prodje i večer nadodje. Grof Konjski, zatim Petković, Markulić i Herković odoše kući, te u gradu ostadoše jedino Jeličini roditelji, koji sutradan takodjer naumiše vratiti se bielomu dvoru svome.

Zvono u crkvici obližnjega sv. Petra stade zvoniti zdravu Mariju, a Jelica, da olakša bol srca svoga, ode u gradski vrt, i sjednuvši tu pod staru lipu, stane nehotice gorke suze roniti i sklopljenih ruku Bogu se moliti, da ju spasi i sačuva od grješne te ljubavi. Dosta dugo ostade tako moleći, te joj je ponešto odlanulo, i već je htjela da se opet vrati u grad, kad li eno — začuje iz daleka turobni zvuk lovačkoga roga iz obližnje gore, na što se sva strese, sklopivši ruke na uzkolebanih grudih.

»To je on — sigurno on, a nitko drugi«, šaptne potiho, »jer duša moja sluti, da se približava. Moram da mu se, koliko moguće, uklonim, da tiem njemu a i meni bude lakše.« Pospješivši zatim korake, ode, te u gradu izčezne.

I zaista on je bio — naime Gjuro, koji se tad sa svojimi pratioci vraćao s lova, spustiv se niz brda prama Gotalovcu. On se vraćao sjetan neveseo s toga lova, premda mu je lovačka sreća poslužila, budući da je sigurno njegovo zrno osim srne ubilo još i vitoroga onoga jelena, za kojim bijaše jutros pošao u potjeru.

Pojedine zviezde, kao večernjica, blizanci i kosci, stadoše jur sipati čarobne svoje zrake na sve strane, nu Gjuro, koji je inače duboko čuvstvovao i dostojno uvažavao krasote naravi, stupao je sada tiho napried, ne pazeći na sjajne zviezde, već samo opetujući kadšto zasebice

poluglasno kobne rieči lugarove: »tko je sretan u igri i lovu, taj je nesretan u ljubavi«.

Već blizu grada Gotalovca opaziše lovci, gdje na podnožju briega uz naloženu vatru sjedi neki pastir, koji u onaj par, ne sluteći valjda, da ga tko čuje, žalostnim glasom stade ovu u onoj okolici poznatu pjesmicu narodnu pjevati:

Pasel se je pisan jelen,
Pak je pasuć Boga molil:
Daj mi, Bože, zlatne roge,
Da bum mogel černu goru,
Černu goru prevrnuti,
Da bum videl pod Karlovec.
Pod Karlovcem kolo igra,
Vu tom kolu ogenj gori,
Okol ognja brat s sestricom. —
Ma sestrica, al si lepa,
Da si nismo, kaj si jesmo,
Ti bi bila ljuba moja! —
Ala, bratec, moj predragi,
Naj misliti, govoriti,
To bi bila pregrehota,
Pregrehota baš velika.

Gjuro, slušajući pjesmu, za tili časak sav ukočen stane, zatim opetujući potiho posljednje rieči te pjesme, pospješi korake, te skoro zatim i on unidje u grad.

Nikola, čuvši jedva, da mu je brat došao s lova, ode odmah po njega, te ga dovede u dvoranu, gdje baš ostali sjedoše, da večeraju. Nikola nije dugo oklievao, već je odmah stao priobćivati bratu, kako je znamenita pravda njihova sa obitelju grofova D* sretno dovršena i kako će morati u karlovačke strane poći, da tamo primi dobiveni dio. To priobćiv zamoli konačno brata, da bude zaštitnik Jeličin do njegova povratka. Gjuro čuvši, što brat od njega zahtieva, stajao je sav zabunjen pred njim,

ne znajući, što da mu odgovori; nu pošto se malko osviesti, reče Nikoli, da je i on naumio prekosutra vratiti se k teti svojoj u Primorje. Nu jedva što priobći namjeru svoju, već Nikola, zatim stari Petković i supruga mu navale sa svih strana na siromaha Gjuru protivnimi razlozi tako, da je ušutio najposlije, te svladan što čuvstvom, što pak primoran, pristao uz želju rodjaka svojih. Jelica doduše tom prilikom ne reče ni riečce, ali da ju je tko pozorno motrio, bio bi opazio, kako i njom zavladaše razna čuvstva.

I ovu noć proveo je Gjuro gotovo sasvim onako, kao i prošastu, hrabreći se naime i tješeći time, da će uz prkos sudbini ili slučaju iz nesretne te borbe s pomoću čvrste volje svoje ipak slavodobitno proizići.

Drugi dan odoše Jelici otac i majka, pošto prije još jedanput blagosloviše djecu svoju.

Tako i treći dan nastane — dan naime, kad je imao otići Nikola. Kola ga već čekahu na dvorištu. Upregnuta četiri čila vranca nestrpljivo kopitom lupahu i jedva čekahu znaka, da mogu poletjeti. Niko se opraštao srdačno s milom suprugom i bratom, te poljubiv ih, hitro skoči u karuce, da pred družinom, a i pred ženom i bratom, ne očituje nekoga neobična čuvstva, nalik nesretnoj slutnji, što mu u onaj par kao težak kamen pade na srce. Ogrnuv zatim kabanicu, vikne: »Tjeraj!«, na što kočijaš uz obični svoj: »Hij!« bičem udari. Četiri vranca polete, te karucâ i konjâ izpred grada naglo nestade.

Jelica i Gjuro okrenu se, da unidju u grad, te im se opet na pragu gradskih vrata sukobe nehotice oči — po treći put.

IV.

Tko je goder pozorno čitao povjestnicu, mogao se dovoljno uvjeriti, da prigoda i slučaj — ova jednolična

čeda udesa — često u svietu mnogo više učiniše, nego li Bog zna kako dobro promišljene osnove, jer dok ljudi s jedne strane označenim pravcem dosljedno naprijed stupaju i na temelju dobro proračunane osnove rade, stane im iznenada s druge strane nepredvidjeni kakav slučaj na put i eto — ciele sgrade, često s velikim naporom i mnogogodišnjim trudom sagradjene, gdje leži u prahu. Mnoge države s pomoću slučaja i dobro upotrebljene prilike podigoše se tako rekav iz ničesa, dočim se druge na isti način razmetnuše i propadoše. Mnogi narodi isto tako, služeći se slučajem i dobrom prigodom, dotjeraše do neke veličine, dočim drugi s toga postradaše. Što povjest o državah i narodih napominje, to gotovo svaki dan možemo vidjeti u životu pojedinih ljudi, gdje se često dogadja, da slučaj ili prigoda prava čudesa tvore. Blago onomu, koji se budi jednim ili drugim u dobar čas umije koristiti; jao usuprot onomu, koga zateče nepripravna ili slaba, jer ga često strmoglavi u bezdno nesreće.

Vidjeli smo, kako je Gjuro nastojao, da nadvlada i uguši strastnu ljubav svoju, o kojoj je slutio, da će ga upropastiti, ako je se ne okani za vremena. Vidjeli smo takodjer, kako je i Jelica osjećala, da joj se treba uklanjati Gjuri, premda ga je zaljubila onom silom, kojom obično svako mladjahno i čeznutljivo srce žensko zaljubi onoga, koji prvikrat uzdrma i potakne čuvstvo nepoznate i donle u nevinih grudih još spavaćive ljubavi njezine. — Medjutim slučaj htjede, da je Nikola morao odlaziti, a Gjuro — što učini? On popusti uzde svomu čuvstvu, umjesto da bi bio sakupio cielu snagu svoju, te krepko na put stao želji brata i rodjaka svojih, da se tako spasi od pogibli. Dočim se je tiem tješio, da će ipak u borbi toj nadvladati strast svoju, uvuče mu se nalik sladku otrovu utjeha u srce, tješeći ga time, da će on sada ču-

vati i štititi onu, koja mu bijaše iznad svega mila i draga. Nu Gjuro je sam sebe tiem varao, jer dočim je s jedne strane potvarao silnu moć slučaja, hrabreći se u hvale vriednoj namjeri svojoj, rušio mu se s druge strane sve polagano onaj temelj, na kojem bi se bila imala osnivati i proizvesti prvobitna odluka njegova. U Jelice takodjer vidjesmo, kako se borila sama sa sobom, protiveći se tajno tomu, da Gjuro s njom sam ostane u Gotalovcu, ali to je isto tako, kao i u Gjure, bivalo jednostrano, budući da ona želju ne htjede priobćiti ni majci, a kamo li Nikoli, a uz to se tješila tiem, da će se svakako moći oprieti čuvstvu, te biti na oprezu, da ju ne bi kako izdalo, dočim joj ipak, rek bi, kradomice srce živahnije zakuca, pošto se sjeti, da će neko vrieme sama biti sa Gjurom. — Nemojmo se čuditi tomu, jer se takova šta dogadja često u našem životu. Ima vrlo malo ljudi, koji bi znali krenuti s puta, gdje ih sretne slučaj ili prigoda, kad im u odlučni onaj čas strast kakova razigra srce. Veći dio tad ih posrne ili pane.

Pošto se Nikola odveze i pošto se oči Gjurine i Jeličine sukobiše po treći put, ode njih dvoje uzporedo i muče po skalinah gore u grad, pa zatim svako u svoju sobu, ne progovorivši medjusobno ni riečce. Bilo je tad Gjuri, bivši na sámu, kao da mu je sav grad pretiesan, a kamo li soba njegova, pa zato opet uze pušku, te sam samcat ode u goru, da se tamo u prostoj naravi na novo bori sa svojom ljubavlju, koja mu se stade sve to većma nametati za gospodara, nukajući ga silno, da se već jednom pokori svemožnoj i sladkoj sili njezinoj.

Dok se Gjuro šetao po zelenoj gori i ne misleć na kakav lov, već samo na to, kako da se izbavi iz tananih, ali ipak čvrstih zamka ljubavi, u kojih se zapleo, sjedila je Jelica u svojoj sobi uz vezivo mutna oka, tajno uz-

dišući, te nije ni osjećala, kako joj iz čarobnih i crnih očiju često kapnu biser-suza, što ju na vidjelo iznosi uzkolebana njezina ćut, nalik divnu jezeru, koje — pošto se uzburka — na brieg svoj baca liepe sjajne ljušture.

U to prispije podne; nu Gjure ne bi u grad. — Jelica sama i tužna sjedne, da ruča, pošto je dulje vremena uzalud bila čekala djevera svoga. No umjesto da jede, okusila je samo po koju jestvinu, te gledajući nepomično preda se, nešto duboko razmišljala. — Što? — to je lasno moći pogoditi. Ta mislila je opet na Gjuru . . . Ona je doduše to posve odobravala, što je Gjuro, kao što je mislila, postojan, te se uklanja svakoj prigodi, gdje bi se mogao sastati s njom, ali joj se ipak činilo, kao da je to ponešto pretjerano, pa da se to ne slaže posve sa njegovom dužnošću, koja bi imala sastojati u tome, da ju zabavlja — naravno ne drugačije, već kao uljudan i izobražen čovjek, te ujedno kao djever njezin — a to po naročitom nalogu supruga i roditelja njezinih, umjesto da se skita kojekuda po samotnih gorah.

Poslije podne podje Jelica sa starom ključaricom Barom, da pregleda cielo unutarnje gospodarstvo, koje će pripadati pod njezinu upravu. Liepa Jele to u onaj par ponajviše učini s toga, da se malko raztrese, akoprem je u ono vrieme vladao još svuda stari hrvatski običaj, da se svaka gospodja uz zabavne neke stvari posve točno razumije u gospodarstvo. Tada nije bila nikakova sramota, dapače bilo je sasvim naravno, kad bi koja makar kako ugledna i bogata gospodja na svom imanju sáma ravnala i nadzirala cielo svoje tako zvano kućno gospodarstvo, dočim se sada u prosviećenom i obrtnom našem vieku mnoge gradjanke srednje ruke srame toga.

Večer prispje. Sunce je već zapadalo i zadnjimi svojimi traci pozlaćivalo vrhe obližnjih gora. Jelica je po-

dugo u svojoj sobi zamišljena stajala kod prozora, te se činilo, kao da nešto izgleda. Najposlije ju svlada čuvstvo, komu nije mogla da odoli, pa zato sjedne i uze udarati harfu. Čarobni zvuci harfe, u ono vrieme po hrvatskih dvorovih veoma omiljele, stadoše se razliegati po sobi, i dočim su prsti Jeličini s osobitom vještinom prebirali blagozvučne strune, razkrili duša njezina krila svoja, te uzleti u više one krugove, gdje ljaga zemaljskih nestaje i gdje čovjek, nadaren boljom ćuti, duboko osjeća, da je ponešto srodan nebu. Podugo se Jelica harfom zabavljala, te udarajući u njezine tanahne žice ublažavala strastno čuvstvo ljubavi svoje. Ali u jedan par začuje neku neobičnu buku i plaho trčanje po dvorištu, pa zatim i po skalinah.

To joj bilo za čudo, pa zato metne na stranu harfu, da sama ide vidjeti, što je, ali u isti čas jur stara ključarica sa sviećom u drhtavoj ruci plaho udje u sobu.

Jelica skoči pred staricu, sluteći, da će čuti neugodnih glasova.

»Jao, za Boga miloga! Znate li, milostiva gospodjo?«, reče starica, zapinjući u govoru višeput od velikoga straha. »Znate li? . . . Milostivi naš mladi gospodin Gjuro —«

»Šta je?« zapita tiho i jedva razumljivo Jelica, probliedjevši, kao kip od mramora, dočim se desnom rukom podupre o obližnji stolac. »Evo upravo sad ga nose gore u sobu njegovu, polumrtva i s krvavom glavom«, odgovori Bara.

Jelica oniemi, i ne mogavši više stajati, spusti se lagano na stolicu. Da ju je vješt koji slikar u onaj par vidio, ne bi mu trebalo dugo razmišljati, kako da predstavi pravu i živu sliku, što ju »mater dolorosa« zovu. Evo mu je!

Jedan kratak, nu užasan trenutak medjutim prodje,

na što se starica, videći, da joj gospodja ništa ne odgovara, malko ohrabrila te nastavila: »Seljaci su ga«, reče, »donieli, i to baš domaći ljudi i spajinski kmeti, koji su nedaleko odavle drva sjekli u šumi. Ovi ljudi pripoviedaju, da je gospodin Gjuro uz njih prošao, te ih još liepo pozdravio, a to je bilo, kad se počeo mrak hvatati. Zatim kažu, da je jedva sto koraka nizbrdice krenuo, kad li ujedanput začuše neki silni štropot uprav od one strane. Činilo im se, kao da se nešto strovalilo. U onaj čas puče i puška, na što seljaci, sluteći, da se kakova nesreća dogodila, polete onamo, da vide, što je, a kad tamo — nadju gospodina Gjuru, gdje krvav leži u onom podosta dubokom ponoru, koji se Vilin kotel zove, i gdje — kao što valjda znate — Krapina izvire . . . Čovjek, koji po bielom danu tu prolazi«, nastavi govorljiva starica, »mora dobro paziti, da ne posrne na uzkoj i strmoj stazici, koja onuda kraj ponora vodi, a kamo li u večer ili ob noć . . . Gospodin Gjuro zamislio se nešto po svoj prilici, te nepazeći na pogibeljnu i strmu onu stazu, posrnuo i strovalio se u ponor, gdje mu se i puška opali. Sreća i Bog, što ga ne rani, jerbo rane, što ih dopade na lievom ramenu i straga na glavi, nisu, kao što seljaci tvrde, od puške, već od kamena.«

Jelica mirno sasluša staricu, ne rekavši ni riečce, al pošto starica svrši, skoči odvažno na noge. Lice joj plane neobičnom vatrom, te trgnuv svieću ključarici iz ruku, poleti do sobe Gjurine, a njega upravo sluge položiše u krevet. Jelica na pragu sobe još malko postajala, i nešto promišljala, ali za kratak čas, kao da je odlučila tako, unidje u sobu i pristupi krevetu, gdje je ležao Gjuro blied, krvav i sklopljenih očiju. Ona mu dršćući stavi ruku na srce, i gle — o radosti! — srce mu kuca. Zatim jednom izmedju sluga zapovjedi, da odmah upregne konje, te ne

štedeći ih ni malo, dapače tjerajući ih što se bolje može, da ode u Varaždin po staroga i izkusnoga liečnika obitelji Gotalske. Ostale sluge zatim takodjer odstupiše na zapovied mlade gospodje, te s njom samo ostade starica Bara, koja, donesavši vode u zdjeli, stade mokrim ručnikom otirati krvavo lice i rane bolestnika. Iza toga Jelica žurno ode i donese dvie biele marame, te mu vješto i lagano zavije obje rane. — Kad je te rane zavijala Gjuri, držeći mu glavu u svom naručaju, nadimahu joj se grudi s neobične navale čuvstva ljubavi i sažaljenja. Mislila je, da će joj s toga pući srce. — Pošto je zatim stara ključarica zadriemala i klimala glavom, bdjela je Jelica sáma sjedeći kraj uzglavlja nepomičnoga Gjure, držeći mu ruku u svojih ruku i motreći ga neprestano. Činilo joj se za neko vrieme, da bolestnik stade lagano disati, na što joj blago lišce sinu novom zrakom nade i radosti.

Eto opet posljedicâ slučaja, koje učiniše, da plaha donle ljubav u Jelice iznenada prodre cielom svojom jakošću. Protivni razlozi izčeznuše, pače i glas savjesti ušuti sasvim. Silna žarka ljubav s pomoću sažaljenja zaokupi i osvoji joj cielo srce.

Oko ponoći prispije željno izgledani liečnik. Jelica skoči pram njemu. Kad je stao pregledati bolestniku rane, gledala ga nepomično i strašivo, pa pošto se liečnik dovoljno uvjeri o stanju ranâ, stade ju tješiti. Hrapavi inače glas njegov činio se Jelici, kao da u onaj čas priliči glasu rajskoga kakovog sbora. »Ne bojte se baš ništa, milostiva gospodjo«, reče liečnik najposlije, »jer ova rana na lievom ramenu neznatna je sasvim, tu si je samo malko ozliedio kožu; što se pak rane na glavi tiče, uvjeriti vas mogu, da ni ona nije pogibeljna, jer treba znati«, primieti s ozbiljnim licem, »da nije ništa drugo, nego tako zvana commotio cerebri. — Gospodin Gotal onesviešten

je uprav s te rane, ali će se za stalno za dva il tri sata opet osviestiti. Izvolite mu samo nadalje ovijati rane mokrimi zavoji, a uz to možete u vodu, za taj posao opredieljenu, umiešati nekoliko kapi ove tinkture, pa ćete vidjeti, kako će zdrava i krepka narav bolestnikova tako ojačati, da će se, ako ne sutra, a to za stalno prekosutra pridići.«

»Dakle zbilja nema nikakove pogibli?«, upita na novo Jelica, primivši od liečnika maleno stakalce sa spomenutom tinkturom.

»Nema, vjerujte, ni najmanje pogibli«, odgovori liečnik, »samo treba, da se bolestnik čuva još dva tri dana, te iz kuće da nikud ne izlazi, pa će sasvim dobro biti.«

Videći, da ga tu više ne treba, ode liečnik još iste noći natrag u Varaždin, gdje je nekoj vrlo bolestnoj gospodji pomoći njegove trebalo više, nego Gjuri u Gotalovcu. Pošto liečnik ode, odpravi Jelica pospanu Baru, da ide spavati, veleći joj, da će do jutra sama bdjeti uz bolestnika i u pomoć mu biti.

Starica ode, a u sobi zavlada tišina. Kad pietli jur po drugiput zapjevaše, opazi Jelica, da se Gjuro nešto miče, da uzdiše, a zatim, da usta njegova sasvim tiho nešto šapću. Ona primakne uši i začuje, kako Gjuro tihano izusti: »Jelice!« . . . Ona se strese od radosti i čeznuća.

Dugo zatim ne bilo, i eto već zora zabieli na iztoku. Jelica sad opet opazi, da Gjuro biva nešto nemirniji, da kadšto zastenje, pa da se rukom maša zavojâ na glavi. Morala ga rana jako zaboljeti, jer se nekoliko puta stade i trzati. Jelica videći to, sagne se preko bolestnika, te joj nehotice polete dvie vruće suze niz probliedjelo lice, kapnuvši slučajno upravo Gjuri na obraze. On u isti par progleda, i vidi sliku obožavane žene suznim okom iznad sebe, nalik angjelu čuvaru, kad plače nad grješnikom. Na

to se sav strese, ne znajući odmah, gdje je i što s njim biva. Nu pošto ga rana opet zaboli, razabere se i dosjeti se tomu, te primiv Jelicu za ruku, potiho reče: »O Jelice, a zašto baš ti bdiš uz mene? — Ta mogao bi tko drugi ovdje biti, a ti bi mogla spavati.«

»Bi li tebi tko drugi miliji bio od mene?« primieti tiho, nu umiljatim glasom Jelica. »A Bog zna, bi li spavati mogla, znajući, da ti boluješ... A zar te rane jako bole?«

»Sad više ne bole«, primieti Gjuro živahnije. »Ali jedna — jedna me ipak skrovita rana boli jako... ljuto me boli. Kaži, dušo, bi li ti znala za nju lieka?«

Jelica za čas ušuti, nu zatim, razabravši se ponešto, reče: »Nemoj za Boga tako, Gjuro, već štedi sebe i mene. Vjeruj, dobro biti ne će!«

»Znam ja to, ali što ću!« reče opet Gjuro. »Ja se borah te borah sam sa sobom, kao što se čovjek boriti može, nu vidim, da čovječje sile tu nedostaju, božje pak nemam, da čuvstvo to nadjačam... Ja bih rekao, da nas sudbina primiče sve to bliže. Neka dakle bude, kad je valjda sudjeno tako. Ne hasni nam opirati se sudbini... O Jelice, dušo moja!« To reče, te svladan od silnoga čuvstva, pritegne k sebi Jelicu. — Oboje ušutje. Usta njihova jur htjedoše, da planu žarom prvoga cjelova, ali netko u isti mah zakuca na vratih, i starica Bara unidje, da izmieni mladu gospodju kod bolestnika. Jelica se trgne iz naručaja Gjurina, te nalik plahoj srni, žurno poleti na vrata, te u svoju sobu. Tamo se zaključa, kao da će joj time za rukom poći, sačuvati se i obraniti od daljnih posljedica prvoga grješnoga koraka, kojim pogazi vjeru, kojom se bijaše zavjerila mužu svomu. U sobi svojoj opet stade gorko plakati, zazivati pomoć božju, te spominjati stare i poštene roditelje svoje, koji u medjusobnoj

i neoskvrnjenoj ljubavi od mladosti svoje, pa sve do sad sprovodiše dane svoje. Ali sve to bi uzalud, jer strastna ljubav usadila se jur tako duboko u njezinu srcu, da bi ju bila morala izčupati samim životom svojim.

I Gjuro se iza odlazka Jeličina kajao s toga, što je sad jur i činom pogazio gostoljubnost i povjerenje brata svoga, ali i u njega isto tako, kao i u Jelice, nije dugo trajalo to kajanje, jer i u njega ljubav tako osili, da je pred njom izčeznuo svaki razlog, baš kao magla, tjerana vjetrom. Strast njegova održa mejdan, pa zato je na novo stao misliti, kako da se sastane s Jelicom, te je zato željno izgledao, da opet dodje k njemu. Nu Jelica ne dodje. Ona je svejednako boravila u svojoj sobi, jer se sramila poći k Gjuri, premda ju srce silno nukalo, da podje k njemu. Starica Bara bijaše cieli dan sáma kod bolestnika, koji se do podne svedj nemirno prevraćao u krevetu i tek poslije podne usnuo i do večera tvrdo spavao. Da se tko drugi umjesto Bare nalazio kod Gjure, mogao bi bio čuti, kako nešto pred vrati nekoliko puti zašušti, baš kao da je tkogod na tiho došao, da prisluškuje, nu sirota Bara toga nije čula, pa da je sve i čula, ne bi bila mnogo marila za to, budući da je odviše zabavljena bila bolestnikom, — koga je i ona voljela, nego Nikolu; jer akoprem je oba brata, još kao malenu djecu, u povojih pjestovala i zibala, to joj ipak Gjuro većma omili, nego li brat njegov.

Pošto drugi dan nastane, oporavio se znatno Gjuro. Mirni sanak prošle noći okriepio ga gotovo sasvim. Nu Jelica ni drugi dan ne dodje k Gjuri, akoprem je Baru, koja bi kadšto prošla uz njenu sobu, pitala za zdravlje djevera svoga.

Tako opet večer dodje, a Jelica ode u vrt gradski, da se tamo malko prošeće. Liepo i raznoliko cvieće, što

je ugodnim svojim mirisom napajalo blagi večernji zrak, prinuka ju, da si savije liepu kitu cvieća od milomirisne biele i crvene ruže, od karanfila, bosiljka i smilja. Tomu cvieću nehotice pridoda listak pelina. Pošto si savijenom tom kitom naresi njedra, pogleda slučajno na prozor sobe Gjurine i eno — opazi ga, gdje ju gleda milim i čeznutljivim okom svojim. On se pridigao malko prije, te stao šetati po sobi, zatim pristupi k prozoru, da se razvedri ponešto, te opazi u vrtu Jelicu, koja se brže bolje vrati u grad, pošto ga opazi.

Već se hvatao suton. — Jelica sjedne, te upravo htjede opet udarati harfu, ali u isti par otvore se vrata i Gjuro stupi u sobu. Jelica se u prvi mah uplaši, nu razabravši se opet, upali svieću, te zamoli Gjuru, da sjedne, te ga ljubko upita za zdravlje. Gjuro ju uvjeri, da se jur podobro oporavio, te joj ujedno srdačno zahvali za njezinu njegu, bez koje sigurno ne bi bio ozdravio tako brzo. Jelica obori oči, a Gjuro ju vatreno poljubi u ruku.

Pošto prodjoše prvi časi toga sastanka i pošto se njih oboje sve to većma približiše, prodje im hitro vrieme, te rieč po rieč zabavljahu se vrlo ugodno, ne prosborivši donle ni riečce o ljubavi. Gjuro tom prilikom opazi, da je Jelica izobražena i ćutljiva, a ona se opet uvjeri, da joj je djever sasvim onakav, kakova si ona predstavi još prije, nego li se s njime upozna pobliže.

Zamoljen od Jelice, pripoviedao je Gjuro o svom putovanju po Englezkoj, Francuzkoj i Italiji. Način njegova pripoviedanja bijaše vrlo ugodan i zanimiv. Jelica ga pozorno slušala, te ga sliedila živahnom maštom u maglovitu i obrtnu Englezku, u živahnu i prijaznu Francuzku, u umjetničku i blagu Italiju i u sve znamenite gradove tih država. Tom prilikom moglo se primietiti, da Gjuro u svakom obziru prednost daje Italiji. Kad je pripoviedao

o kraljici Jadranskoga mora, o čarobnoj Veneciji, zatim o staroj Bologni, o veleliepnoj i umjetničkoj Fiorenci, o učenoj Padovi, o starovječnom Rimu, o velikom Napulju i o ostalih gradovih talijanskih, sievahu mu oči od oduševljenja, a rieči mu bijahu nadahnute čuvstvom neobičnim. Jelica ga slušala sva zanesena. Oči i duša utonuše joj sasvim u milom govorniku.

U to prispije vrieme večeri. — Jelica odredi, da se večera u njezinoj sobi. Pošto za večerom sluge odstupiše, nastavi Gjuro govor svoj o Italiji, pa kad je pripoviedao o Veroni, napomenu nesretnu ljubav Romeja i Julije, kojim se ostanci groba i dandanas vidjaju u tom gradu. Tom prilikom stade Gjuro Jelici tumačiti divne rieči Petrarkine, kojimi slavni i neumrli taj pjesnik talijanski tako uzorito opjeva ljubav . . . Oči i rieči tumačiteljeve sipahu živu vatru u uzdrmane grudi slušateljičine . . . Oboje zašute zatim . . . Srca im ne mogahu više odoljeti svemožnoj sili čuvstva, koje ih svlada posve. . . Gjuro povuče Jelicu u svoje naručje . . . Usta se njihova sastanu kao dva plama, kad se sretnu i sklope ujedno . . . Duga blažena i tiha stanka nastane, gdje neba i zemlje tako rekav nestade izpred vida njih, koji se ljube.

Kad se Gjuro s liepom Jelicom razstao, da ide spavati, bilo je već kasno doba noći. Ona mu poda kitu cvieća sa svojih njedara, čineći ga pozorna na to, kako je iza nekoliko ura ta kita gotovo sasvim povenula izim jedinoga pelina; nu Gjuro ju opet ogrli vatreno, pa pošto ju utješi, ode u svoju sobu, da u snu opet uživa blaženstvo grješne doduše, nu baš zato tim većma strašću potaknute ljubavi svoje.

Suvišno je podulje opisivati razkoši dvoje dragih, štono s tim strastnije uživahu svaki trenutak sreće svoje,

pošto im znano bijaše, da će njihova sreća i onako prestati na skoro. Gjuro i Jelica bili su u nekom obziru nalik na dvoje osudjenika, kojim se sve to većma približuje strašni rok razstanka — za uviek. S toga nastojahu utopiti u razbludnoj svojoj ljubavi strašnu tu misao, nalik kerubu s ognjenim mačem, što stoji pred vrati njihova raja tek procvjetala, prieteći im, da će ih odavle na skoro iztjerati nemilo.

Jur prodjoše četiri dana, odkako Gjuro i Jelica strasti svojoj popustiše uzde, te time čast svoju i sveti zavjet pogaziše.

Opet bilo u večer, te njih dvoje opet zajedno u sobi Jeličinoj. Na polju bijaše vrieme strahovito. Kiša je silno padala, te pljuskom udarala na staklo gradskih prozora. Svu okolicu zastrla gusta tmina, što ju kadkad prosiecala žarka munja uz urnebesni triesak groma, komu se po tri četiri puta odzivala jeka u obližnjoj gori. — Gjuro i Jelica umukoše nehotice. Neka slutnja stade im stezati grudi.

»Molim te, dušo«, reče Gjuro razabrav se ponajprije. »Izpjevaj uz harfu kakovu pjesmu. Ja znam, da umiješ jedno i drugo . . . Ovo nas je vrieme nešto malo pomutilo, treba da se razvedrimo.«

»Drage volje, mili Gjuro«, odgovori Jelica, sjednuvši odmah uz svoju harfu. »Ako želiš, a to ću ti izpjevati hrvatsku narodnu pjesmu, što mi je još u pameti iz djetinjstva, te je se sad sjećam, i to baš u dobar čas.«

»Nuder, da čujem.«

Pošto nekoliko puta skladno prebere žice na harfi, zapjeva Jelica evo ovako:

»Sadila sem ružmarin,
V skromnom mestu pod gorom,
Idemo ga gledati,

Je li zrasel ili ne.
Išli smo ga gledat mi,
Zrasel, zrasel i precvel —«

Tu ujedanput pukne žica, te zazveči tužno. Jelica se prepane malko, nu, razabrav se odmah, nastavi opet:

»Vtrći ćemo kite tri,
Plesti ćemo vence tri,
Iti ćemo pred Boga.«

Pošto svrši pjesmu, Jelica zašuti. Glava joj klone, a ona od milinja gorko proplače. Gjuro priskoči, te sjednuv uz nju, stane ju grliti i tješiti. Oboje tad sjedjahu uz harfu tako, da ne mogahu vidjeti vrata, pa jedno s toga, a drugo što je na polju svedjer trajalo burno vrieme, ne mogoše opaziti ili čuti, kako u onaj par u sobu unidje čovjek sa šeširom na glavi, ogrnut dugom crnom kabanicom do preko ušiju. Nu pošto on opazi njih dvoje, kako se grle i ljube, sav protrne, te se ukoči, kao stup. . . . Vjetar dune kroz vrata slučajno otvorena, te ugasi svieću. . . . S vana na novo sievnu žarka munja, ali u isti čas i u sobi planu druga . . . Grom dvostruki strahovito zaori . . . Gjuro na tlo pade. Jelica zavrisne, te onesvieštena dopade, a divlji i grozni smieh Nikolin strašno se zaori usred puste noći.

Sve se sbuči u gradu. Sluge dotrče sa sviećami, te nadju polumrtva Gjuru, do njega onesvieštenu Jelicu, a na pragu sobe izpaljeni samokres Nikolin. Obće lelekanje nastane. . . . Odoše zatim, da traže Nikolu, štono ga prije bijaše nestalo iz sobe Jeličine. Sluge hoćahu da udju u sobu Nikolinu, nu vrata bjehu zaključana iznutra. . . . U jedanput začuju, kako u sobi puče kubura, na što se nešto sruši bez ikakva glasa, upravo kao čovjek kad se mrtav svali na tlo. Slugam se s prva poče kosa ježiti od straha, nu zatim se ipak ohrabre, razbiju vrata i pro-

vale u sobu i tu nadju — Nikolu mrtva . . . U zlo se je mjesto pogodio — upravo u srce.

Gjuro je iza toga još živio dva tri sata, nu zatim je izdahnuo u naručju svoje Jelice.

Eto tako u jedan mah satre i strovali silna bura strasti u cvietu dobi dva krepka mlada čovjeka, s kojimi nestade staroga hrvatskoga koljena Gotalâ.

Jelica skoro zatim ostavi tužni grad Gotalovec, te ode u Zagreb, gdje u manastiru duvna svete Klare bolova svejednako, dok nakon godine dana takodjer ne preminu.

Kad je uz svog dragog pjevala:

»Vtrći ćemo kite tri,
Plesti ćemo vence tri,
Iti ćemo pred Boga«,

slutila je valjda njezina duša, da će se sve onako svršiti.

Vidov-dan na Lobor-gradu.

I.

Ima na tom svietu ljudi, koji sve hvale, što je tudje, dočim svoje ili kude, ili pak ne ciene onako, kao što bi trebalo. I u nas ima, žalibože, takovih ljudi, koji govoreći o liepih predjelih rado napominju divnu Švajcarsku, akoprem ih nikad tamo nije bilo. Nu to im ne smeta ni malo, jer oni s pukog prenavljanja ono opetuju, što su čitali ili čuli o toj zemlji, pa zato uzdišu i vele: »O, da mi je vidjeti visoke one gore i tiha jezera! — Da mi je čuti žuborne gorske potoke, pjevanje pticâ, rog pastira, zvono ovna predhodnika i pjesme brdjana tamo u divnih gorah i cvatućih dolinah Švajcarske!« O jadnici! o vas se za ista reći može, što sveto pismo veli: imadu oči, a ne vide, imadu uši, a ne čuju! — Zašto tražite na daleko, što vam je blizu? — Obazrite se samo malo u svojoj domovini, pa ćete — počevši od Jadranskoga mora, pa tamo tja do Balkana — i tu naći visokih gora i planina, obasutih vječnim sniegom. Naći ćete i tu tihih gorskih jezera i žubornih plahih potoka i rieka, što se viju kroz plodne doline nalik srebrnim zmijam u zelenoj travi. I tu ćete čuti pjesmu slavulja, zvono stada na plandovanju, rog i frulu pastirsku, pa uz to čas vesele, čas opet tužne pjesme narodne, što ih poju pastiri u gori i žeteoci na polju. Kudgod svrnete okom, naći ćete

svigdje, da je blaga mati narav zemlju našu i narod, koji tu živi, nadarila tako liepimi darovi, da se njimi s punim pravom može ponositi prema drugim u svako doba.

Medju ostalimi predjeli ukupne naše hrvatske domovine osobito zaslužuje, da se napomene milo naše Zagorje, što ga često spominju s uzhitom ne samo domaći, nego i tudji spisatelji i putnici. — Razvaline starih gradova, što ih je vidjeti ne samo u zagorskih stranah, već i drugdje po domovini našoj, svjedoče dovoljno, da i naša zemlja koješta pripoviedati znade o gvozdenom feudalizmu. Nu sve ove nekoč silne gradine sa svojimi bršljanom ovitimi zidinami sada tužno i bezazleno vire iz vrletnih gora u zelene doline. Sad ih se više ne plaši nitko, pače omiljele su svakomu s toga, što ih okružava neka romantičnost, koja potiče živahnu maštu našega naroda, jer kad ih vidi, sjeća se svega onoga, što je bilo, pa — prošlo.

U Zagorju, tamo, gdje se stiskuje i zaklapa liepo Zlatarsko polje ovkraj goleme Ivanščice, nalaze se razvaline staroga Lobor-grada, te su gorom tako zaklonjene, da ih putnik ne može opaziti, dok ne dodje u zabitnu onu stranu. Lovci i seljaci one okolice pripoviedaju, da se u pustih zidinah staroga toga grada najradije legu jastriebi i sove. U zimno pak doba, kad ljuti sjever duva s Ivanščice, pa kad uz to zapane duboki snieg, roče se tu gladni kurjaci, što ih često noću čuje prostodušan seljak one okolice tja u kolibu svoju, kad stanu zavijati, pa mu se tad čini, da sluša jauk kletih nekadašnjih loborskih zulumćara, o kojih i dan danas mnogi sjedoglavi starac pripovieda unučadi svojoj.

Sudbina sve na svietu redom premeće, nu kadšto ipak u nekom obziru prvobitnu značajnost ostavlja nekim stvarima. Tako su na primjer i ove razvaline, gdje nekoč

vladahu grabežljivi silnici, još i sada stan i utočišta grabežljive zvieri.

Ali treba, da se jur okanimo stranputicâ, pa da predjemo na predmet, o kojem naumismo, da pripoviedamo našemu čitatelju.

Bilo je koncem petnaestoga vieka, kad stari grad Lobor bijaše u svom cvietu. Tu se razumieva, da nitko tada ni snivao nije o novom gradu istoga imena, što ga tek u prošlom vieku, te pol ure niže spomenutih razvalina, sagradi obitelj grofova Keglevića — sadašnje loborske vlastele. Koncem petnaestog vieka dakle, a u kasno proljetno i noćno doba sjedio je na velikom staroukusnom naslonjaču tadašnji vlastelin loborski, nazvan u obće: crni Tomo, komu inače, čini mi se, prezime bijaše Ratarić. On je prije više godina grad taj kupio i tu se naselio. Nitko nije pravo znao, odkuda je došo, nu ljudi su nagadjali koješta, najviše ih ipak pristade na to, da je iz Primorja hrvatskoga. Taj čovjek sjedio je sam samcat za velikim hrastovim stolom u sredini palače gradske. Bio je ogrnut dugom škurom kabanicom, a običnu tada crvenu samur-kapu bijaše namako na oči. Lica mu nije bilo vidjeti u onaj par, budući da je glavu oborio. — Čudne misli mora da su ga zaokupile ... Svieća u srebrnom svietnjaku bijaše gotovo dogorjela, ali crni Tomo toga ne vidi. Rujno vince u zlatnoj kupi uzalud razprostiralo blagi svoj miris po dvorani, on ga se i ne taknu. Na polju duva strašan vjetar, te ruši, krši i prevraća drvlje i kamenje, nu crni Tomo ne čuje ni toga, već svejednako nešto misli te misli. Kadšto samo uzdahne težko, te stisnuv grčevito lievu ruku zubi škrine, dočim mu se desna ruka izpod kabanice nečesa maša nehotice — valjda noža za pojasom.

U to na gradskom tornju poče udarati sat. Tomo

digne glavu i stane brojiti, pa pošto izbroji jedanaest, turi nogom naslonjač daleko iza sebe, te skoči naglo na noge . . . Sad mu se tek vidi obličje i stas . . . Ala neobična lica! . . . Crna kosa, kao krila gavranova pada mu u rudežih na ramena, crni podugački brci i brada dolikuju podobro crnomanjastomu licu njegovomu. A kad pogleda crnim i vatrenim svojim očima, mislio bi, da njima strielja. Pojedine crte njegova podugačka lica i stisnute mu ustnice svjedoče dovoljno, da je to čovjek strastan, osvetoljubiv i okrutan. Još valja da se napomene brazgotina, što mu se s lieve strane čela proteže prama desnoj, te je tu nestaje u gustoj obrvi iznad desnoga oka. Kad bi se god razljutio crni Tomo, nabreknule bi mu žile na čelu, ova pak brazgotina, inače blieda, umah bi pocrvenjela, baš kao žarka munja, prieteći porazom. Jao tada i pomagaj onomu, tko ga razljuti. — U ostalom bijaše Tomo srednjega krepka stasa, a širokih prsiju i ramena. Moglo mu je biti oko trideset i osam godina. — I to je u kratko slika crnoga Tome od pete do glave. Čudan je to zaista i strašan čovjek, u kojega bi nešto osobita, što se činilo kao tajno neko srodstvo sa krvožednim vukodlakom.

Crni Tomo pogleda prama prozoru. Kiša pljuskom pada, munja sieva i grom strahovito tutnji. — Zaista strašna noć! — Dobar kršćanin ne bi u onakovo doba ni psa tjerao iz kuće, a kamo li da sam ide kudgod, pa se ipak činilo iz svega, što napomenusmo do sad, da loborski vlastelin nekoga izgleda, te da je i sam na put gotov.

Pošto se Tomo malko razabrao, stane se gore i dolje šetati po velikoj palači, gdjeno bijahu uzduž stiene poredane mnoge stolice, dočim se viseći o stieni vidjahu mnoge slike ponajviše mužke, u crvenoj starohrvatskoj

odjeći, kojom su se pradjedovi Hrvatâ u staro doba većma ponosili, nego li sadašnja njihova unučad, što ju tudji ukus i tudji običaji truju, te lišavaju narodne prvotnosti. — Jeda li pak te slike predstavljahu predje crnoga Tome, ili prijašnje nama nepoznate vlastele loborske, to se ne zna.

»Trista mu jada!« reče naglo i poluglasno crni Tomo, razgovarajući se sâm sa sobom. »A što je to, da ih još nema? — Ta čekam ih upravo, kao ozebao sunca. . . . Čekam ih evo puna četiri sata, a njih svejednako nema, te nema.« Malko se zamisli, ali dosjetiv se nečemu, prene se i nastavi gnjevno i glasnije nego li prije: »Ne, ne, to nije moguće! Ta kako bi vražji ti Božjaci štogod nanjušili o namjeri mojoj? . . . To ne može biti uzrok tomu zatezanju, mora da je nešto posve drugo . . . Valjda se Joso ne sastade s onim, što ga, istina, u glavu ne poznajem, ali zato ipak više mrzim na njega, nego li na ikoga drugoga. Ha, da mi je u taj par ovdje, života mi moga! ovim bih mu nožem iztrgao žile . . . . . Čekaj, momče golobrado, ja ću te možda jur ove noći vjenčati, ali ne ljubom tvojom, već smrću . . . Znam, da ti više ne će svanuti sunce, samo da mi dodješ u šake.«

Crni Tomo zazviždi kroz prste, a na taj poznati i obični zov gose svoga upade sluga Pero, inače vitko, hitronogo i još mlado momče, što ga je izmedju svih slugâ goso njegov najvolio s toga, budući da je držao, da mu je Pero u svakom obziru tako privržen, da mu je vazda mogao povjeriti tajne svoje namjere. Što se u ostalom Pere tiče, on je bio veoma lukav, ali tu lukavost znao je dobro sakriti pod krinkom izlične šaljivosti i bezazlene govorljivosti, te se gotovo svak prevario u njem, tko ga nije poznao pobliže. — Još nije prošla ni godina dana, odkako je Pero služio crnoga Tomu, pa je

u to kratko doba svojom dokazanom vjernošću, hitrinom i dosjetljivošću jur stekao podpuno povjerenje gose svoga.

»Što zapoviedate, milostivi gospodaru?« reče unišav Pero blagim glasom. »Bi li vam donio vina?... Ali gle, što to vidim! Evo još pune kupe vina, što ga se niste ni taknuli, a i svieća malo da ne dogori sasvim... A što je to? —«

Zamišljen goso motrio i slušao ga neki čas, ali mu zatim zlovoljno rekne: »Molim te, ne brbljaj uviek kao baba, kad baba nisi. — Nije meni sada stalo do vina, akoprem sam ožednio jako, nu tu moju žedju može utišati samo vruća krvca.«

»Lako je za to, gospodaru, jer što se te žedje tiče, ne bojim se, da ćete od nje umrieti, ta vi si znate pomoći u takovoj prilici.«

»Znam, pravo imaš, pa i hoću!« reče goso srdito, ali poumiriv se zatim nastavi: »Al sad šuti malko, pa slušaj, što ću ti kazati.«

»Evo me, slušam baš kao lisac, kad u lugu začuje kurjaka«, reče Pero nakesiv se, nu činilo se, da taj posmieh krije tajnu neku djavolsku zlobu ili varku.

Da je komu u onaj par vidjeti bilo strastnoga i okrutnog Tomu sa lukavim Perom, bio bi priznao, da se goso u dobar čas namjerio na toga slugu, tako se činio jedan prama drugomu.

»Znaj dakle, da će se skoro morati vratiti vjerni moj ortak Joso sa ostalom družinom našom, što je s njim danas u večer pošla u tajnu potjeru... Ja ne dvojim, da će se Joso skoro u grad vratiti s jednim mladićem u odjeći božjačkoga viteza... A ti treba — čim dodju — da mi mladoga toga viteza liepo dočekaš i ugostiš, pa kad bude htio da ide spavati, a ti ga odvedi — znaš, onamo u onu sobu, što se nalazi u lievom gradskom tornju.

»Aha, znam!« reče Pero, nakesiv se opet, »ta to je ona soba, gdje se kadikad navraća koji gost, ali se iz nje više ne vraća živ . . . E dobro, pa što me briga za to! . . . Moja stara baba, da znate, pripoviedala mi jednom, da je u starog lava bila nekakova špilja, gdje se takodjer navraćahu bezazlene zvieri —«

»Šuti, pa me jednom mirno saslušaj do kraja«, poviče ljutit Tomo, zakrčiv Peri riečr. »Onamo dakle, kao što ti rekoh — odvedi mladoga viteza, zatim pak zaključaj vrata prednje sobe, pa me čekaj, dok se vratim.«

»Šta, zar i vi, gospodaru, odlazite?«

»Moram da odem budući da još posla imadem drugdje, pa za to ne mogu, da dočekam Josu, kao što bih rado . . . Ali neka, ja ću se vratiti još prije zore s drugim plienom, što mi je hiljadu puta draži, nego svaki drugi na ovom svietu.«

»Ala gle, kako vam oči igraju, kako li vam se silno dižu grudi . . . Tako mi duše, tja do mene se čuje, kako vam kuca srce. Ja bih reko, taj vaš plien mora da je nešto osobito; nuder, ne bi li možebiti pogodio vaš Pero, što je?« zatim lukavo i tiho nastavi: »Bit će po svoj prilici koja vila iz naših zagorskih gora . . . Jelte, da sam pogodio?«

»Jeste, Pero, tako!« odgovori u strastnoj zabuni Tomo. »Ti si doduše moj sluga, pa slugam nije dobro povjeravati sve tajne — osobito takove — ali ne znam, što je, te se u te pouzdajem više, no u koga drugoga, a k tomu moram da nekomu na svietu očitujem tu moju strastnu ljubav, da mi tim nešto odlane. Moj drug Joso, istina, vjeran mi je prijatelj, ali ti znaš, s njim nije hasne govoriti o ženah, koje on prezire. On je u obće ponešto tupe glave i ćudi. Njemu samo da je uviek dosta vina, bogata pliena, i krvave borbe, a uz to da može pripo-

viedati i lagati o svojoj turskoj krajini, to ti mu je sve, za drugo on ne haje . . . Tebi dakle mogu da povjerim tajnu srca moga . . . Znaj —« i sve to strastniji bivao je glas crnoga Tome, »ja sada ljubim, kao što još nikad za svoga vieka ljubio nisam . . . Ljubim uzor svih žena, koja je kadra pogledom svojih očiju probiti najtvrdju grud i raztopiti srce makar kako ledeno.«

Pero se opet nakesi, te pogleda lukavo gosu svoga. »Što se ženâ tiče«, reče, »u vas gospodaru — ne budi vam krivo — baš ledenoga srca nema. Ta vi ste u tom obziru veoma mekane ćudi, koja se odmah raztali pred svakim liepim ženskim pogledom, baš kao vosak pred suncem; a k tomu vam ne smeta, da li svilena gospodska odjeća ili pak prosta seljačka onu odieva, koju strast vaša osvoji, a zatim žrtvuje . . . Sjećate li se još liepe Mare, rodom iz Zlatara? —« Htio je, da nastavi govor, al mu drhtavi glas zape u grlu, dočim mu se bliedo inače lice zažari, a iz očiju munja sine, čega medjutim ne opazi zamišljen mu goso.

»A što mi govoriš o toj Mari . . .« zakrči Peri rieč Tomo. »Luda bijaše to djevojka, te je sama svojoj smrti kriva . . . ta mogla je ostati ovdje u gradu do danas, da je bila pametnija . . . Al mi sad kaži, odkud ti što znaš o toj Mari, ta tebe još onda nije bilo u mojoj službi.«

»Što o toj Mari znam«, reče Pero razabrav se hitro, »to sam čuo od družine vaše, koja mi je pripoviedala, što je s Marom bilo i kako . . . E pa je pravo tako . . . zašto je luda ta djevojka voljela upropastiti se, nego li služiti ovdje u gradu, te biti vašom — Bog mi griehe prosti —«

»Šuti«, zagrmi crni Tomo, »pa mi ne dosadjuj sličnimi primjetbami. Bilo bi zlo i naopako po sokola, da ga zaboli glava sbog svake golubice, koju ugrabi i okr-

vavi. Ja za takove malenkosti ne hajem ni najmanje ... Ali sada — sada se radi o tom, da uhvatim utvu zlatokrilu, kao što je do sada još nikad vidio nisam. — Nu dosta o tom ... Ja sad odlazim, a ti bdij, dočekaj mi gosta, pa učini sve onako, kao što ti kazah, a ostalo ćeš čuti, pošto se vratim. — Jesi li me razumio?«

»Dakako — ta kaže se, pametnu čovjeku sto rieči dosta.«

»Idi dakle, osedlaj mi vranca, pa me čekaj gradu na kapiji, a slugama Anti i Vidu kaži, da imadu sa mnom poći, pa im kaži i to, da se oboružaju dobro, te uzjahavši konje svoje, da me skupa s tobom pričekaju dolje u dvorištu ... Idi sad!« Tomo rukom mahne, a Pero ode žurno.

Crni Tomo sad stupi k stolu, uze kupu vina, te dignuv ju u vis, reče glasno: »Živjela mi, krasna Katarino! e da Bog da, skoro moja bila!« To izustiv kupu primakne, te naglo izpije, zatim popritegne oklop izpod kabanice, trgne nož iza pojasa, te baciv ga na stol reče: »Toga mi sad ne će trebati, već ću uzeti vjernu svoju sablju.« Na to ode u obližnju sobu, te se opaše sabljom, ljutom demeskinjom, zatim stupajuć brzo po skalinah, dodje u dvorište, gdje ga jur čekahu dvie sluge i Pero, koji mu je držao konju uzde.

»Stražaru, spusti most!« vikne crni Tomo ... Težki gvozdeni lanci zazveče, most bude spušten, a Tomo, uzjahav vatrenoga svoga vranca, te ne rekav ni riečce, odjaše štropotom preko mosta niz brdo, kao da se natječe s vilami ... Sluge za njim, što bolje moguće, potjeraše svoje konje ... Nijedan sluga ne usudi se gosu pitati, kuda će i kamo, već oba sliediše poslušno strogoga i okrutnoga, ali ujedno vrlo darežljivog gospodara svoga.

Stražar opet privuče most k gradu. — Kiša je svedj

još padala i tutnjava groma razliegala se dolinom i gorom oko Ivanščice. Žarka munja, što sievnu u onaj par, obasja svojom svjetlošću svu okolicu Lobor-grada. Pero je svejednako još stajao pod gradskimi vrati, te gledao kroz tavnu noć onamo, kud je malo prije odjahao crni Tomo. Da je komu tad vidjeti bilo Peru obasjana munjom, kako se strahovito nakesi, zatim rozgotom nasmija i pešću zagrozi — taj bi zaisto bio mislio, da vidi kakovu hudobu, što ju strastno zauzima samo jedna misao, jedna strašna težnja — osveta!

II.

Nije prošlo ni pol sata, odkako crni Tomo odjaha sa svojimi slugami, kad li eto pred Lobor-grad prispje jašući druga družba. Pošto stražar na poziv i odziv spusti i opet privuče most gradski, ujaše rečena družba u dvorište, te sjaše tu umorene konje. Dva viteza, predavši uzde konja svojim slugam, podju za Perom, koji ih bijaše dočekao pod vrati sa fenjerom, vodeć ih sad po skalinah u gornje sobe grada.

Došavši u dvoranu, gdje se malo prije upoznasmo sa crnim Tomom, odlože vitezi pokisle svoje kabanice. Mladji vitez baci na obližnji stolac kabanicu svoju — posve bielu, a na lievoj strani urešenu crvenim krstom, što bi znak, da je vitez božjačkoga reda.

Pero zapali opet veliki srebrni svietnjak, pa pogledav sa strane lukavo oba viteza, reče starijemu: »Jelte, gospodaru Joso, takove bure i oluje ne bijaše ni tamo na turskoj krajini za vrieme vašega četovanja u onih stranah?«

»Što ti znaš, kako je tamo bilo«, odgovori upitani hvastavo. »Ta ova bura mala je samo izmaglica prama nepogodam tamo na krajini, pa zato, kad ovu vašu buru

čujem, čini mi se upravo, kao da mi lavori povjetarce proljetno. Tako jeste, dina mi moga!«

»Dakako«, reče opet Pero, »ta o tom ne dvoji nitko — ali sada ipak mislim, da s gorega ne će biti, ako zajedno s našim štovanim gostom nešto malo založite, pa koju čašu vina izpijete, da vam se opet malko ugrije razhladjena krvca — jelte, gospodaru Joso?«

»A što pitaš, vražji kestozube«, prodere se Joso, »već daj što imaš. Znaš li, more, gdje je mnogo rieči.—«

»Tu je malo hasne, je li?« prihvati Pero, te hitro ode, da donese, što je umorenim vitezom u onaj par najviše trebalo, naime jela i pila.

»To je jogunasto momče«, progovori mladji vitez, koji je do sad šutio i slušao.

»Obješenjak je to, koji više izbrblja u jedan sat, nego tri babe u jedan dan. Ja ne mogu da ga trpim, budući da mi često dosadjuju vražje njegove primjetbe.«

Iza mala šutanja pristupi mladji vitez k prozoru. »Hvala Bogu«, reče, »nepogoda prestaje, crni oblaci vuku se prama zapadu, tutnjava groma čuje se samo još s daleka, a tamo iza oblakâ pomalja se jur gdješto i koja zviezda . . . Imao bih zaista volju, da iza kratka počinka do stana božjačkih vitezova nastavim put svoj.«

»To podnipošto«, primieti vitez Joso, »ta tiem bi očito povriedili gostoljublje našega grada«.

»Pravo imate, tko odbija gostoljublje Hrvatu, taj ga očito vriedja . . . Hoću dakle da ostanem i da prenoćim ovdje, a sutra rano nastavit ću put svoj.« Pošto mladji vitez tako odgovori, ušutješe oba, te stadoše se šetati gore dolje po dvorani, da si razmašu, što od nagla jahanja, što od bure i kiše ukočena uda. — A mi — dok se šeću — hajde da ih motrimo pobliže.

Onaj, što ga je Pero »gospodarom Josom« nazvao,

ortak je crnog Tome, te prvi iza njega. On je pouzdani i vjerni drug Tomin, a u nekom obziru i suvlastnik Loborgrada. Sluge loborske pripoviedahu o tom Josi, da je karamanlija t. j. pokršten Turčin, komu prije bijaše tursko ime Jusuf. Prezimenom zvao se Haramić, a bio je jur preko deset godina u Loboru uz crnog Tomu, s kojim je zulumćario i haračio u toj zagorskoj okolici upravo nemilo. U ostalom bijaše Joso stasa golema. Uda su njegova svjedočila, da mu je narav neobičnu, rek bi bikovu jakost podielila, a moglo mu je biti oko četrdeset i pet godina. Prosto i hrapavo lice, plosnast nos, nizko čelo, široka usta, sive izbuljene oči, a k tomu rdjava kosa, brci i brada — sve to bijahu takova obilježja, po kojih bi vješt dušoslovac mogao razabrati, da ovim čovjekom vladaju proste i surove strasti.

Kao što je po naravi razlika izmedju vedroga dana i tavne noći, što se nikad ne sastaju, isto takova razlika bijaše izmedju Jose Haramića i mladoga viteza, koji se s njim šetao po sobi. Mladić taj u cvietu dobi — komu su jedva mogle biti dvadeset i četiri godine — priličio je sasvim slici mladjahnoga grčkoga viteza Ahila. Bio je vitka, nu ipak jaka stasa i plemenita vladanja. Lice mu bijaše jedno izmedju onih riedkih mužkih lica, što svakomu čovjeku odmah omile, čim ih vidi. Velike crne i vatrene oči, visoko i vedro čelo, smedja kosa i brci, zatim neka izvanredna dobrota, sdružena s junačkom odvažnošću, moradoše nehotice svakoga u kratko vrieme sprijateljiti sa mladim tim vitezom. Sâm Joso Haramić — inače čovjek bez čuvstva — osjećao je neku iskru čovječnosti u družtvu toga mladića, te nije podnipošto mogao dokučiti, po čemu se taj čovjek zamjerio crnomu Tomi, koji mu je očevidno stao raditi o glavi.

»Ala mi je noćas upravo priskočila dobra sreća; jer

nije bilo vas i vaših ljudi, bio bih jamačno zalutao uta u toj nepoznatoj okolici«, reče mladi vitez, rukujuć s Josom. »Baš vam hvala, a to ne samo na tom ateljstvu, već i na gostoljubnom dočeku.«

»Prodjite se toga«, odgovori Joso, »ta gostoljubnost kako znate, sveta dužnost svakoga, komu je Bog dao u i kućište, te može putnika gosta dočekati . . . Ama e je brbljavi naš Pero, odnieli ga vrazi! . . . Ta ja ı ogladnio kao kurjak, a uz to i ožednio kao prazna :va. Već me hvataju oko želudca nekakovi grčevi s ke gladi, a žedan sam, dina mi moga, kao riba na om pruću . . . Nije li i vam tako, gospodine viteže?«

»I ja sam, doduše, malko ogladnio, ali što zato? — ɔa nam se strpjeti malko, pa ćemo tim tečnije večerati.«

U taj par unidje Pero i s njim još dvie sluge, do-ıeći dovoljno jela i pila, pa pošto sve liepo poredaše velikom stolu usred palače, odoše sluge, samo Pero ade, da dvori gospodu. Da ga je tko motrio, bio bi ızio, kako višekrat milo pogleda mladoga viteza, koji le uz Josu k stolu, te s njim stade jesti i piti. Dok ı malko založiše i dok se okriepiše vincem, nazdra-ši si medjusobno, činilo se, da su u Jose malko po-stili spomenuti grčevi. »Da, zbilja, Pero«, reče Joso ;jetiv se nečemu, »a kamo je Tomo? — Svetca moga! zaboravio sam prije sasvim, da te upitam njega«.

»Gospodin Tomo otišao je iza vas, ali ne znam la. Mislio sam s prva, da je pošao, da traži vas, nu lući da se s njime ne sastadoste, mora da je dru-no otišao.«

»Zar nije dosta, da se ja po tom vražjem vremenu ekuda verem, koji vrag sad još i njega nosi po svietu :o doba!«

»Za sad ga još nosi njegov vranac«, prihvati Pero, nakesiv se. »A vi, gospodine Joso, nemojte se tužiti na tu oluju, ta to je — kao što ste sami malo prije primietili — pusta šala, mala samo izmaglica, gdje lavori proljetno povjetarce . . . zar nije tako?«

»Šuti!« viknu srdito Joso. »Kad te budem što pitao, tad mi odgovori.«

»Ipak moram još nešto da primietim«, nastavi Pero, namignuv Josi i ne hajući ni malo za prietnje njegove. »Nemojte odviše dugo da sjedite s našim vriednim gostom ovdje za stolom, već ga pustite, da ide što skorije spavati, da se odmori.«

»Gle, bezsramni skote, a što nas tjeraš? — Ta dospjet ćemo dosta rano u krevet, ali treba prije malko da se razgovorimo i po starom običaju da izpijemo još po koju čašicu ove naše zagorske kapljice ... A kako vam se vidi ovo naše vino?« upita konačno mladoga božjačkog viteza, pošto na novo kupu vina primaknu, te na dušak smaknu.

»Boga mi, dobro je, nema mu prigovora nikakvoga . . . Hajde, da kucnemo na zdravlje kućegazdino! — Žao mi je zaista, što ga nema ovdje, da mi odzdravi.«

»Hoću ja u njegovo ime — hoću, drage volje«, povičе radostno Joso, dočekav jedva priliku, da opet može iztrusiti koju kupu.

»Evo gle«, reče mladi božjak, »došo sam ovamo, te jedem i pijem tudier, a nisam ni pitao, gdje sam, u čijem li gradu«.

»Trice, gdje smo, tu smo — dobro nam je«, kliknu Joso. »Nu ako vam je svakojako stalo do toga, kazat ću vam . . . To je, da znate, Lobor-grad, a vlastnik mu je bogati i vitežki Tomo Ratarić — moj prijatelj i vjerni drug.«

»Valjda ste čuli«, primieti sad Pero, »o plemenitom i hrabrom vitezu Josi Haramiću, komu slična junaka nema ni tamo na turskoj krajini, a kamo li ovdje u Hrvatskoj . . . Evo ga!«

Mladi božjak se nasmjehne, a Joso ljutit poviče: »Jezik za zube, vražja blebetušo! . . . A tko tebe pita? . . . Ja ću o sebi sam pripoviedati našemu gostu, kad budem htio, a ti šuti . . . Gle ti njega! . . . Ala si bezobrazan! . . . Pazi, da te ne naučim po turski, kako treba da se ponaša sluga.« Zatim gostu reče: »Evo vidite, to su posljedice, kad gospoda dobro postupaju s takovim skotom. Moj prijatelj Tomo tomu brbljavcu ne će da zauzda jezik, kako bi trebalo, već mu dopušta, da brblja na sva usta, pa sad misli, da mu je prosto i preda mnom tako lajati.«

»Gospodine, pas laje, a ne čovjek!« reče gnjevno Pero.

»Da šta si drugo, nego pseto!« viknu ljutit Joso, skočiv na noge. »Da, pseto si, dina mi, — ali gle! nehotice se i u srčbi sjećam turske krajine i rieči tamo običnih.« Na to se opet poumiri Joso, potaknut valjda blagom uspomenom turske krajine, a Pero škrine zubi i obori glavu, samo da nitko ne vidi, kako mu gnjev razpali lice. Božjak pako, da preprieči neugodan kakav prizor, natoči sebi i Josi kupe. »Na novo, gospodine!« reče, »da vas Bog poživi! . . . A nuder mi jednom što kažite o turskoj krajini i kako bijaše tamo . . . Ja sam zaista željan štogod čuti o njoj.«

Joso veselo iztrusi kupu vina, pa pošto si otare čadjave brke i bradu, stane pripoviedati i šarati na dugo o svemu, što je on tobože počinio i doživio na turskoj krajini. Tako je medju ostalim pripoviedao, kako je jednoč s malom, ali ognjevitom četom veliku silu Turaka više puta potukao, kako je četiri alajbega uhvatio živa, te

poodsiecao im glave, kako je nekoga bosanskog pašu, komu zaboravi ime, pobio na junačkom mejdanu i silno mu oteo blago — riečju, pripoviedao je sama čudesa o svojoj hrabrosti. Da mu je mladi božjak sve potanko vjerovao, morao bi misliti, da taj čovjek nadilazi samoga Kraljevića Marka. Ne treba nam ovdje napominjati, da si je hrabri Joso, pripoviedajući ono, što je bilo i što nije, često vinom nakvasivao suho svoje grlo, pa da je često opetovao obične svoje zakletve: dina mi, imana, ili svetca — ali toga on nije činio bez razloga, već s toga, da tiem tobože podkriepi istinu rieči svojih.

I tako je pola noći prevalila, a Joso i mladi božjak i ne misle, da idu spavati. Pero je doduše nekoliko puta jur namignuo Josi, što on ili zbilja ne opazi ili ne htjede da opazi, pa zato ostade nadalje sa prijaznim i veselim gostom, koji mu je nekako omilio.

Pošto Joso svrši svoju pripoviest o krajini turskoj, htio je da i njemu mladi božjak štogod pripovjedi o svom životu, pa zato ga je proti naročitom nalogu crnoga Tome pitao za ime i prezime, zatim, zašto je došao u Zagorje. Na to mladić, što ga takodjer malko razigralo dobro vino zagorsko, drage volje na želju Josinu pristade, te ovako pripoviedati stane: »Ja sam, da znate, rodom iz Primorja hrvatskoga, ime mi je Vladislav, prezime Zmajilović, a plemić sam hrvatski od starine. U mladosti svojoj stekao sam prijateljskog učitelja, da ne rečem: drugoga otca u staroga nekog svećenika, gradskoga kapelana u gradu moga otca. Taj je svećenik nastojao, da mi izobrazi duh i srce, dočim me otac poučavao i uvježbavao u oružju, a uz to me mati moja, nježna inače i krepostna žena, njegovala i ljubila, kao svaka mati što ljubi jedinca svoga. Tako mi prodje mladost uz igru, nauk i vježbanje na oružju . . . Blaženo i sretno doba,

što ga nikad zaboraviti ne ću . . . Ali to prodje, te i ja već u mladosti okusih, što je gorka i prieka sudbina . . . Učitelj moj, pop Šaver, umrie, pošto jedva navrših osamnaest godina; zatim mi naglo poumrieše mili moji roditelji — to bi prije tri godine.«

»Laka im zemljica!« reče na to Joso, komu se sad činila sgodna prilika, da se dokopa čaše vina; te zato kucnuv sa tužnim mladićem, izpije kupu vina do dna, a Vladislav, jedva okusiv vino, nastavi:

»Od mojih bližih rodjaka preostade mi jedino moj ujak, a to je Pero Balagović, starješina Božjaka.«

Vitez Joso, čuvši to ime, prene se nešto malo. »Zar vam je to ujak?« upita Vladislava. »Ja ga poznajem dobro, ta evo susjed nam je najbliži i zaista vriedan i čestit čovjek.«

»Tako jeste«, nastavi opet Vladislav. »Moj je ujak želio, da se i ja posvetim redu Božjakâ, te me u tu svrhu preklani pozva pismeno, da dodjem k njemu i tu da se posvetim novomu tomu zvanju, koje mi po smrti roditeljâ i moga učitelja nekako omili. — Ja sam tad odmah krenuo od kuće, da idem ovamo. Došav iza Zagreba do Sused-grada, gdjeno stanuje stari Tahi, vlastnik spomenutoga grada i prijatelj moga otca, nisam smio poći mimo, da ga ne posjetim. Kad ja tamo, ali tu se slavi velika gostba. Ćerka vriednoga toga starca udavala se upravo za mladoga Ratkaja. Vitežki me starac gostoljubno dočeka i prisutnim mnogobrojnim gostom predstavi. Tom prilikom upoznah se sa prekrasnom gospodičnom Katom Babonićevom, ćerkom spahije na Oštrc-gradu, u ostalom pak najboljom prijateljicom mlade zaručnice na Susedu.

»Ha!« poviče iznenada glasno Pero, koji je sve do sad mirno sa strane stajao i slušao.

»A koji ti je vrag?« izdere se na njega Joso, ko-

jemu se jur poče san namicati na oči, jer mu pripoviest Vladislava poče jur dosadjivati, budući da se rieč zametnula o ženah.

»Ništa, gospodine, glava me baš u taj par strašno zaboljela, te mi je bilo, kao da mi munja proletje kroz mozag«, reče Pero.

»Pazi samo, da te ne udari grom.«

»Ne će grom u koprivu, već on najradije udara u šupalj hrast.«

Joso nije razumio, kud to opet šiba lukavi Pero, pa zato si s nova opet natoči kupu, te ju izpije, zatim da ne bude neuljudan, umoli gosta, da nastavi svoju pripoviest.

»Ne ću da vam poduljim pripoviedanjem sgodâ i nesgoda svojih dosadjujem«, reče Vladislav, »već hoću da vam još u kratko kažem, što je i kako je bilo zatiem . . . Ja sam dakle još tri dana ostao u Sused-gradu. Nas dvoje, ja naime i liepa Kate, upoznasmo se pobliže, pa se duše i srca naša primakoše, te se zaljubiše . . . Ah, blažena časa, gdje si očitovasmo ljubav, zadavši si medjusobno tvrdu vjeru, da ćemo se ljubiti do smrti!«

Vladislav ušuti malko, spomenuv se živo blagih prošlih časova, dočim Josu spopade neka ziehavica, nu Vladislav ne opaziv toga, opet nastavi, pošto se malko razabrao: »Od ona doba«, reče, »sva me volja minu, da stupim u red božjačkih viteza. Jur naumih poći najprije k ujaku, da ga obaviestim o ljubavi svojoj, zatim pak u Oštrc, da izprosim djevojku, kad al eto stiže mi ulak iz Primorja donoseći tužnih viesti — da su naime gusari iznenada navalili na moj grad, štono se nalazi tik mora.«

»Gle, gle, vraga, a što će sad biti!« reče razvedriv se umah Joso, odmaknuv na pol jur izpitu čašu od usta,

pa podbočiv se zatim lako o stol, znalično izbulji krvave oči, te ih upre u Vladislava.

»Što bi bilo«, reče on, »opustošiše mi grad, a sluge što poubiše, što opet odvedoše u robiju. Pošto razumjeh tu nesreću, stade me nukati želja, da junačtvom stečem ljubu svoju, pa zato javih u kratko pismeno ujaku, što je i kako je, te se brže bolje vratih u Primorje. Tu se uvjerih potanko, da je sve tako, kao što mi je kazivao ulak. Drugo mi ne preostade, do osvetiti se kletim tiem gusarom, pa zato upotrebiv sgodne prilike, pridružih se kao dobrovoljac i tobožnji vitez božjački odvažnoj četi vitežkih junaka, štono ih je možna mletačka vlada na dva broda izaslala u potjeru za gusari. Tako sam pod plaštem božjačkim gotovo dvie godine dana vojevao proti gusarom na kopnu i na moru Jadranskom, goneći ih sa svojimi drugovi svejednako, dok ih napokon gotovo sasvim ne iztriebismo, vrativši im ljudski žao za sramotu.«

»A je li u njih bilo pliena?« upita Joso, dočim mu oči sievahu vatrom pohlepnosti.

»Bilo ga je, borme, dosta, ali mene kao tobožnjeg viteza božjačkoga zapade malo prama ostalim, jedva toliko, da si time opet ponešto uredih puste svoje dvore. Pohlepni Mlečići zadržaše sve za se. Ali neka, zato mi dužd mletački vlastoručno poda ovu povelju«, tu Vladislav izvadi izpod haljine pismo, te ga poda vitezu Josi, nu on, ne znajući čitati, stade u smeći prevraćati pergamenu, te ju napokon muče vrati Vladislavu. »U toj povelji«, nastavi on »spominju se veoma pohvalno moje zasluge i dokazano junačtvo — i to mi je dosta, više i ne trebam . . . Sad sam došao u ovaj kraj naše domovine, da posjetim ujaka, pa da prosim i izprosim milu djevojku, koju mi valjda ne će uzkratiti roditelji njezini, videći, da sam dično stekao prvence slave vitežke.«

Haramić Joso mašao se opet kupe, ne bi li ga time minula neka dremljivost, što ga opet poče spopadati, odkako Vladislav stade govoriti o svojoj djevojci. Pero, vidjev sad sgodne prilike, da dokuči tajnu neku svrhu, primieti: »A što će to reći, vitežka gospodo? — Evo već će skoro svitati biela zora, a vi još svejednako tu sjedite, pa ni ne mislite na to, da idete spavati . . . Nije meni toliko za gospodina Josu«, primieti nadalje, nakesiv se, »koji je, kako kaže, na turskoj krajini znao bdjeti po dvie nedjelje dana, no žao mi je gospodina gosta... Mislim dakle, da s gorega ne će biti, kad bi malko prospavali, barem dok izadje sunce.«

Vladislav i Joso poslušaše sad Peru, te se odmah digoše sa stolica, da već jednom odu spavati. Joso Haramić, pošto se prijateljski oprostio s Vladislavom, ode u svoju sobu, a Pero uze svietnjak sa stola i stade prednjačiti Vladislavu — ali ne u onu sobu, štono se nalazila u lievoj gradskoj kuli, već on krenu s njime niz skaline u doljnu stranu grada razi zemlje. Vladislav ga doduše muče sliedio, ali mu se to ipak nekako čudno vidjelo, što ga sluga vodi u podzemni sprat. Pero pogodiv misli Vladislavove, stane malko, te mu prišapne: »Tiho koracajte za Boga, mili gospodine, pa me nadalje sliedite mirno, kud vas budem vodio, kazat ću vam jur zašto.«

»A zašto?«

»Ne pitajte, već me sliedite. Dosta je, kad vam kažem, da se tu radi o životu vašem . . . Za nekoliko časa, čim dodjemo, kud treba, kazat ću vam u kratko ostalo.«

Vladislav ne reče ništa, nu sluteći koješta, povuče bridku svoju sablju i stane na novo sliediti Peru, koji je svedj žurno prednjačio niz skaline. Tako gredući dodju do nekih gvozdenih vrata. Pero ih otvori, pa opet stade

stupati niz vlažne nekakve skaline. Vladislavu se činilo, kao da ga vodi u nekakav duboki podrum. Pošto prispješe do neke veoma vlažne podzemne komore, nadju se pred drugimi gvozdenimi vrati. Pero tu malko stane, izvuče izpod pojasa ključ, te otvori škripljiva vrata. Vladislav se sav u čudu nadje, ali Pero se nasmije i reče: »Jelte, gospodine viteže, to je čudna spavaća soba! ... Nu vjerujte mi, da je ipak bolja od one, što vam je namienjena bila. Ne pitajte ništa, već slušajte, što ću vam kazati u kratko ... Znajte, da ste u gradu poznatoga zulumćara, strahovitoga naime crnog Tome, pred kojim strepi ciela ova okolica. On — da znate — i vam o glavi radi, pa da nije mene, znam, da vas ne bi nikad više zaboljela . . . Bjež'te dakle!«

»Ja da bježim — pred njim?« upita Peru ponosito i srdito Vladislav. »A zašto ... Što sam mu skrivio?«

»Ništa a opet mnogo, jako mnogo ... sve jedno je, s koje god strane to uzeli! ... Tu vam je sve vaše junačtvo uzalud, i vi ćete jamačno propasti, ako se ne uklonite očevidnoj smrti kroz ova vrata. Sila, znate, Boga ne moli . . . Evo vam fenjera«, reče zatim Pero podav Vladislavu mali fenjer, što ga je ponio sa sobom, zapaliv ga na svieći svojoj. »Ne oklievajte dakle, već hajte napried u tom podzemnom uzkom hodniku. Idući tako, doći ćete za pol ure u neku špilju, a iz nje — opet u bieli sviet . . . Gledajte, što brže moguće, da dodjete k svomu gospodinu ujaku u božjački stan, kamo ćete za četvrt ure doći, ako krenete iz pomenute špilje na desno ... Dignite se odmah s ujakom svojim i s ostalimi božjačkimi vitezi proti Lobor-gradu, da za vremena spasite vjernu vašu ljubu, što ju po svoj prilici jur sada, dok ovdje stojimo, silovito otetu sa sobom vodi u taj prokleti grad crni Tomo — koji ju strastno ljubi.«

Vladislav sav protrne, ne mogav od srčbe odmah progovoriti, ali pošto se malko osviesti, poviče strahovito: »Gdje je taj kleti razbojnik? . . . Gdje je, da si krvlju njegovom omastim sablju! . . . Bože! . . . Jao, moja Kate!« Na to zamahnuv sabljom jur htjede da se vrati natrag, ali Pero ga obustavi, »Za Boga, što radite?« reče mu, »jeste li sišli s uma? . . . Hoćete li sebe i djevojku da uzalud žrtvujete? . . . Nemojte tako, već učinite kao što vam rekoh, pa će sve još biti dobro . . . Da, mora biti dobro«, primieti žestoko i odvažno, »jer ja hoću da bude tako . . . Ne oklievajte dakle, već hajte!« Pošto izusti ove rieči, uze Vladislava za ruku, te ga prijatno turi u spomenuti hodnik, pa već htjede da zaključa za njim vrata, nu Vladislav se okrene naglo, te zapita: »A nuder mi kaži, plemeniti mladiću, što je tomu uzrok, da izdaješ gosu svoga meni za volju, što me danas prvi put vidje, i što me tek po imenu poznaješ?«

»To ćete jur čuti u svoje vrieme . . . Hajte samo, hajte sad.«

»Da znaš, Pero, ne idem baš ni s mjesta, dok mi nekažeš barem nešto u par rieči, da mogu dokučiti to čudo. Kaži mi, što je tomu uzrok?«

»Osveta!« odgovori Pero muklim glasom, dočim mu oči planuše kao dva živa ugljena, na što Vladislava opet prijazno turi u hodnik. Zatim zaključa vrata, te se vrati tiho opet u grad.

III.

Došavši gore u grad, ode Pero najprije u sobu crnoga Tome, i tu na skrovno mjesto stavi ključ od podzemnoga hodnika, zatim podje u neku komoru, te tamo iz škrinje izvadi čvrsto uže, i ponesav ga sobom, ode u onu sobu, što je po naredbi crnoga Tome Vladislavu

bila namienjena, pa tu priveže uže o kapak od prozora i tako ostavi. Pošto i tu sobu zaključa, vrati se u palaču, da čeka gosu svoga.

Za dugo ne bilo, te on začuje, kako se gradska vrata otvaraju i zatvaraju. Sluteći odmah, da mu se goso vraća, spopade ga u prvi mah neki oganj i groznica, ali na brzo se opet razabra, te se odmah domisli, kako će gosi slagati, kad ga bude pitao za bjegunca.

Jedva to izmisli, al eto ti gose.

»Što je Pero? . . . Je li Joso prispio s očekivanim gostom?« upita ga odmah crni Tomo.

»Prispjeli su jur prije ponoći, i tu su večerali do malo prije«, odgovori Pero sasvim bezbrižno. »Gospodin Joso nadekao se opet, kako valja, te sad valjda jur obojica spavaju.«

»Dobro . . . A ti sad idi u onu sobu, što se nalazi u desnoj kuli gradskoj.«

»Jelte, u onu, gdjeno je, kao što se pripovieda, prije pol godine kukala liepa Mara?«

Crni Tomo uzavri gnjevom. »Šuti jednom, prokleti skote!« poviče, poletjev prama sluzi, nu predomisliv se nešto, opet stane, te umirenijim glasom nastavi: »Pazi, Pero! . . . Mogao bi me strašno razljutiti, pa bi zlo bilo po te . . . O toj Mari da mi u napried ne progovoriš ni riečce, ako ne ćeš da prodješ zlo i naopako . . . Idi dakle u onu sobu, gdje sam ti kazao, tamo se sad nalazi jedna gospodična sa svojom služkinjom. Uredi tamo sve liepo i udobno, u koliko se naime za danas na brzu ruku može urediti, da bude tako, kao što se pristoji gospodični visoka roda . . . Najljepše pokućstvo odmah spremi onamo . . . U mene ima u izobilju srebrna a i zlatna posudja — odnesi tamo, što je najljepše, pa ako joj izvan toga što uztreba, neka ti kaže, a ti učini sve, što ti

reče. Ako je gladna ili žedna, neka se odmah pripravi i donese, što je najbolje. Jednom rieči: da mi ju u svemu i najmanjemu poslužiš onako, kao da je gospodja toga grada. Još i službinji njezinoj kaži, da u ostalom ima dvoriti gospodičnu svoju isto tako, kao do sad što ju je dvorila . . . Jesi li me razumio?«

»Jesam«, reče Pero, krenuv ledja, da ide, al ga opet zovne goso:

»Hej Pero! nuder mi podaj ključ od sobe našega gosta.«

»Evo ga«, reče Pero, probliedjev malko, te mu poda ključ, zatim pak ode žurno, kud ga je poslao goso.

»Ala baš sam sretan«, reče crni Tomo poluglasno, razgovarajuć se sam sa sobom. »Dobar sam lov ulovio... U jedan par, gle, ulovih utvu zlatokrilu i šarena kraguja, štono htjede da mi ju preotme. Tako valja! — Ta crni Tomo nije uzalud lovac na glasu . . . A sad idem, da vidim, što mi radi mladi djuvegija, idem, da vidim, jeda li mi sladki sanak sniva o svojoj ljubi.« U to malko stane, te se zamisli, ali skoro opet skoči, te poviče srdito: »A koga ću vraga dugo okolišati s njime, već hajde odmah da pogine!« Lice mu uzplamti paklenom strašću, žile mu nabreknu, a blieda ona brazgotina na čelu zasja kao krvav bič, zatim naglo sa sebe baci kalpak i plašt, povuče bridku sablju, te žurno ode prama onoj sobi, gdje je mislio, da mu sada gost sladko spava.

Dok on onamo, već je Pero unišao u sobu gdje je imao naći ženske goste, i zbilja tu nadje gospodičnu Katicu, ćerku vlastelina Oštrc-gradskoga, gdje sjedi u naslonjaču, oborivši tužno liepu glavicu, dočim je služkinja njezina gorko plakala i lelekala. Pošto Katica opazi Peru, ne samo što se prestraši, već se ujedno i u čudu nadje, budući da je namah spoznala Peru Bašića, sina

imućnoga seljaka izpod Oštrca, bivšega zaručnika najmilije služkinje i vršnjakinje svoje, liepe naime Mare, što je s njom na Oštrcu odrasla. Te Mare nestade iznenada prije pol godine, te se nikako nije moglo štogod saznati o njoj, akoprem su mnogi nagadjali, da je lijepu tu seljanku po svoj prilici ugrabio crni Tomo, o kojem se pripoviedalo, da je na isti način ugrabio jur više djevojaka ove okolice, kojim se isto tako nije moglo ući u trag, pa s toga se nitko nije htio ili smio, da im potraži otmičara.

»Nemojte se prepadati ni čuditi, milostiva gospodično«, reče potiho Pero, videći, kako ga svejednako plaho gleda gospodična sa služkinjom. »Ta to nije čudo nikakovo, što sam evo ovdje, već je sasvim naravno.«

»Za Boga, Pero, kako ti dodje ovdje u to kleto gniezdo razbojničko?« progovori napokon plašivo Katica.

»Božja je volja tako . . . Ja sam ovdje, da izbavim vas i vašega dragoga, a ujedno da osvetim svoju pokojnu zaručnicu«, reče Pero, pa pošto vidi, kako se od tih riečî opet nešto sgrozi a nešto u čudu nadje Katica, nastavi: »Da, da, nemojte se čuditi, već znajte, da je moju milu Maru crni Tomo isto tako ugrabio, kao sada što je vas.« Zatim stane u kratko i potiho pripoviedati, kako je Maru prije pol godine, kad je jednom za rana prije zore i biela dana pošla u Zlatar, da tamo posjeti bolestnu svoju majku, crni Tomo u šumi dočekao, ugrabio i u taj grad odveo. Kako je sirotu ovdje na razne muke dao, hoteći ju silom natjerati, da ga ljubi, i kako se ona napokon u skrajnjem očajanju strmoglavila s prozora ove kule u gradski šanac. »Evo baš ovdje s toga prozora«, nastavi suznim okom i sve tišim glasom, »a s ove strane ima, da znate, strma pećina izpod kule, te sirotu odmah snadje nemila inače, ali njoj ipak tada mila smrt.« Daljna mu rieč zape u grlu,

nu pošto se malko razabrao, opet nastavi: »Sve to, što vam evo pripovjedih, saznah potankim propitkivanjem od družine crnoga Tome, pa zato svečano založih vjeru, da ću se strašno osvetiti tomu krvniku, na što me sada još većma potiče vaša nesreća . . . Hvala Bogu, što sam danas vražjim tim spletkam ušao u trag, i što mi srećno podje za rukom izbaviti dragoga vašeg Vladislava.« I tu na novo u kratko pripovjedi, kako je Vladislav prošle noći došao u grad i kako ga je izbavio. »Budite uvjereni«, nastavi Pero, »da će vas on, što prije moguće bude, iz pandža toga zulumćara za stalno izbaviti . . . Ne dvojte o tom ni najmanje! — Al sad mi kažite, kako je taj kleti crni Tomo mogao ugrabiti vas iz tvrdoga Oštrc-grada?«

»Jao ne pitaj Pero«, odgovori mu kroz plač liepa Katica. »Moj otac otišao je u nekom poslu prekjučer u Sused-grad, te sa sobom poveo ono nekoliko sluga, što ih imamo na Oštrcu, a ja ostadoh u gradu sa bolestnom tetkom, što se po smrti mile majke nalazi kod nas. Noćas dakle — pošto malko stade kiša i oluja, legoh spavati, ali skoro zatim dodje ova moja služkinja iznenada k meni, te me probudi, rekavši mi, da me dolje na gradskih vratih čeka neki čovjek, donoseći mi ustmeno glasa od moga vjerenika, koji se nalazi, kako reče, u smrtnoj pogibli. Razumjevši tu viest, skočih odmah na noge, obukoh se brže bolje, te pohitjeh s ovom svojom vjernom služkinjom dolje, da se uvjerim i da čujem, što je i kako. U gradu svi spavahu do jedinoga onog stražara, koji služkinju probudi, ali zato ipak ne htjede da proti očevoj zapoviedi grieši, puštajuć nepoznatoga čovjeka u grad. Pošto k vratam dodjoh, odmah zapovjedih, da se otvore, nu jedva što ih otvori vjerni stražar, skočiše iznenada tri čovjeka iz zasjede, posjekoše vjernoga stražara, a mene zajedno s oniemjelom od straha služkinjom obu-

hvate, na svoje brze konje dignu, pasom opašu, te s nami hao munja odlete nizbrdice, pa zatim sve dalje od otčeva grada. Kud će s nami, to nismo odmah znale, nu osviestivši se pomalo, dosjetismo se jadu svome, jer razabrasmo, da nas ugrabi crni Tomo.«

Još Katica u rieči, ali eto nahrupi na vrata crni Tomo, koga dvie sluge pratiše. Biesan bijaše i razdražen kao gorski vepar. Katica se potrese kao šiba na vodi, a Pero i služkinja probliede.

»Gdje je mladi Božjak?« viknu crni Tomo i skoči kao biesan na Peru, te lupiv njim o zemlju, stavi nesretniku koljeno na prsi . . . Katica i služkinja zavrisnu od straha i užasa, a Pero, izbuljiv oči, jedva muklim glasom progovori: »Ne znam, gdje je.«

»Ne znaš, pseto jedno! . . . A odkud mu uže, o koje se spustio niz zid gradski, te pobjegao . . . Govori!«

»Ne mogu vam kazati ni to, no mislim, da je tamo u sobi bilo uže, te ga je mogao lasno upotrebiti.«

Crni Tomo u taj mah povuče nož, da Peru smakne, ali Katica ohrabrena sakupi svu snagu, te priskočivši zaustavi ruku crnoga Tome. »Ta nemojte«, reče, »ovdje pred mojim očima ubijati nedužna čovjeka . . . Nemojte, ako Boga znate!«

Tomo pogleda djevojku s prva krvavo, ali se zatim ipak malko ublaži, te ju upita naglo i svedj još ljutito: »Zar vi, gospodično, poznajete toga lopova? . . . Je li vam možebiti štogod kazao?«

»Niti ga poznajem, niti mi je kazao štogod«, odgovori Katica, razabravši se hitro, »već vas molim, iztražujte i uvjerite se prije, pa ako pronadjete, da je krivac, kaznite ga, ali ne sada, ne ovdje«.

»Neka bude, učinit ću, kako želite, da vidite, koliko mi je stalo do vaše rieči, akoprem ta zmija, što sam ju

gojio u svojih njedrih, ne zaslužuje drugo, no da ju pogazim, što će i onako biti, kako mi se čini ... Svežite ga odmah«, reče zatim slugam, »te ga bacite u najdublju tamnicu ... Gvoždjem ga okujte ... A nitko da mi se ne usudi podati mu jela i pila, dok ne reknem i dok ne dodjem, da mu sudim, kao što običavam suditi izdajicam ... Odtale s njime!«

Loše sluge odmah poslušaše goreg gospodara, te odvedoše svezana Peru, koji ni riečce ne izusti, već samo na pragu sobe malko stane, te obazrev se, milo i rek bi zahvalno pogleda liepu Katu.

Pošto sluge odoše s Perom, poda crni Tomo služkinji rukom znak, da izadje iz sobe, dočim on pristupi Katici, te joj uljudno reče: »Evo vam, gospodično krasna, prvoga dokaza štovanja i ljubavi moje. Mila vaša rieč mogla bi ukrotiti divlju zvier u gori, a blagi vaš pogled vraga pretvoriti u angjela, kamo li da ne ublaži mene — roba vašega.« Katica na ove rieči stade plašivo odmicati, dočim joj se Tomo svedj primicao, nastavljajuć strastno: »O Katice, ti ne znaš, kako te ljubi ovo moje inače divlje srce ... Da, većma te ljubim, nego li do sad što ljubih ikoga na tom svietu ... Ljubim te, da znaš, od onoga časa, odkako te lani prviput opazih u crkvi sv. Marije Loborske za proštenja ... Znam ja, ti me niesi opazila, ali ja te vidjeh dobro, vidjeh te jadan i odlučih, da moraš moja biti svakojako ... I evo — sad si u mojoj vlasti ... No umiri se — ti ćeš ovdje biti gospodja, a ne robinja ... A nuder mi kaži, dušo, hoćeš li se umiriti skoro, te ljubav moju odvratiti ljubavlju?« To rekavši primi Katicu za ruku, nu ona se sgrozi, kao da je se taknu otrovna zmija, te iztrgnuvši mu ruku, reče ponosito i odvažno: »Idi, bezsramni zlotvore, idi mi izpred očiju, pa mi ne govori o ljubavi, što

ju usta tvoja oskvrnjuju, čim mi govoriš o njoj. Ta prije ću, da znaš, poginuti nego li tvoja biti, a valjda će se još naći tkogod, tko će me tad osvetiti.«

»Zar ćemo tako?« reče gnjevno crni Tomo. »E dobro ... Ti si sad u mojoj vlasti, pa ako ne ćeš s dobra, morat ćeš na silu. Što se pak tiče tvoga ljubovnika, za kojim čezneš, kažem ti: da upravo sada idem u potjeru za njim. Još nije prekasno, pa se nadam s toga, da ću ga uhvatiti živa i pogubiti pred tvojim očima ... Crni je Tomo ukrotio, da znaš, više djevojaka, pa će i tebe ... Još ti kažem i to: predomisli se do večeri i nemoj djetinjiti, sila — znaš, da ne moli Boga, pa je svakako bolje, da dragovoljno i što prije saslušaš molbe moje, nego li poslije moje zapoviedi. S Bogom!« To izustiv hitro ode i pohiti u sobu Josinu, pa ga probudi iz težka sna, te mu izruči nadzorničtvo grada, zatim poleti u dvorište, i skoro zatim na čelu nekoliko odvažnih konjanika ode u potjeru za Vladislavom.

Liepa Katica spusti se na stolicu sva iznemogla, čim Tomo ode. Služkinja, koja je unišla, brzo joj priskoči, te za koji čas opet utješi i razgovori milu svoju gospodičnu.

Dok je to gore u sobi i oko grada bivalo, odskočilo je jur sunce, što ga siromah Pero ne vidi, čameći u pustoj tavnici, koja se je nalazila tik one podzemne komore, kud je noćas vodio Vladislava. Samo jedna željezom okovana hrastova vrata dieljahu ga od rečene komore.

»Evo me«, reče uznik poluglasno i žalostno, razgovarajući se sam sa sobom. »Evo me dakle ovdje, a zadaću života svoga ipak riešio nisam ... Svejednako sam odgadjao, razmišljajuć neprestano, kako da mu se što bolje i strašnije osvetim, pa me iza toga prevari luda glava, jer da sam ga smaknuo sgodnom kojom prilikom — a

prilika takovih bilo je svaki dan — ne bi svega toga bilo . . . On ne bi bio ugrabio gospodične, ne bi težio za životom Vladislavovim, a i ja bih možda bio živ prošao, akoprem ni života ne bih žalio, samo da sam mu se osvetio, ali ovako ću zaglaviti svejednako, i to bez ikakve hasne, jer gotovo ništa nisam učinio, da se osvetim.« Zatim se nešto malo ohrabri i nastavi glasnije: »Nemoj tako, Pero, ta još nije prekasno, a dok je živa na ramenih glava, može se još dogoditi svašta . . . Vladislav sigurno ne će dangubiti, već će nastojati, da što prije izbavi svoju vjerenicu, pa uz to i mene može zapasti sloboda, pa možebiti i ožudjena osveta . . . Ala gle!« poviče radostno, »sutra je upravo Vidov-dan . . . Ne bi li Bog i dobra sreća dala, da to bude dobra kob! . . . Moguće je, doduše, ali sigurno ipak nije.« Zatim malko ušuti, oboriv glavu, ali krepki i odvažni duh njegov, uz prkos zveketanju okovâ, na novo sakupi svu svoju snagu, te on zapjeva milozvučnim muževnim glasom ove redke iz narodne pjesme, kao da se sam sebi ruga:

»Sindžir gvoždje muka je velika,
Da, velika muka na junaku,
Tamnica je gora od sindžira,
A zla žena gora neg' oboje,
A zla pamet gora neg' sve troje.«

Zatim ušuti, pa sjedne na vlažnu zemlju, gdje oko njega puzahu guje i gušteri, nu on za sve to ne hajući nasloni uzdišuć vruću glavu o studen zid, te stane na novo misliti i razmišljati, dok ga najposlije, izmučena dušom i tielom, ne prevari najbolji utješitelj biednih i nevoljnih — tihi san. Puštajmo siromaha, neka odpočine . . . Valjda blagi sanak sniva o svojoj miloj Mari.

IV.

Ima primjera takovih u životu pojedinih ljudi, gdje bi čovjek rekao, da očevidna nepravda vlada svietom, jer dočim često stradaju dobri i pravedni ljudi, vidjeti je, kako zli i opaki u neprestanoj sreći i lastovanju traju danke svoje, te se čini, kao da ih ne će nikada stići zlo kakovo za njihove opačine. Istina, kadšto biva tako, nu valjda samo zato, da čovječja krepost, nadvladana fizičnom silom zloće, tim sjajniju pobjedu održi u moralnom smislu. Nu kadšto se ipak dogadja, da se zlotvor iznenada strovali u bezdno, baš kao da ga je na vrhuncu sreće ošinuo grom iz vedra neba, a isto tako krepostan čovjek iz tavne noći nezaslužene biede i nesreće kadšto izhodi na bieli danak, da ga nakon duge i težke patnje jednom ogrije jarko sunašce blage sreće. Ima dakle pravde i ovkraj, pravde naime one, štono proiztječe iz ljudskih budi dobrih ili zlih čina. Mnogi kratkovidni ljudi to dakako ne opažaju, ali bistrouman čovjek, koji pazi na uzrok i posljedice ljudskih čina skopčanih često svezom tanahnom i nevidivom, može proricati, sve ako i nije prorok, kako će se svršiti ovo ili ono, što li će koga zapasti.

I o Lobor-gradu moglo se reći, da je zloća i opačina izabrala ovo mjesto, da tu stoluje viekom, te bez ikakva straha da uživa plodove svojih zločina, jer mnogo jur prodje godina, odkako zulumćari Loborski bez obzira plieniše, otimaše, i kojekakva druga zločinstva počiniše u toj okolici. Prosto im bijaše raditi, što ih je god volja bila, jer im nitko nije stao na put, te im na taj način sve dobro podje za rukom, što su godier počinili. Uzrok tomu bilo je ponajviše burno ono doba, kadno je cviet plemstva hrvatskoga sa svojimi najboljimi ljudmi pošao na poziv ugarsko-hrvatskoga kralja Vladislava II. u

boj proti Turkom, koji tada napastovahu kršćanstvo u obće, napose pak kraljevinu Hrvatsku kao najbližu susjedu. Medju ostalimi bitkami onoga vremena ostat će napose u povjestnici našoj krvavimi slovi zabilježena ona, koja se zametnu godine 1492. kod Modruša izmedju slavnoga hrvatskoga bana Mirka Derenčina i turskoga vodje po imenu Jakup-paše. U toj silnoj bitci bude junački ban, i mnogi drugi hrvatski vitezovi, kao n. p. Petar Zrinjski, Dragutin Gušić, Niko i Bernard Frankopan, što ubijeni, a što zarobljeni. I to je u kratko tužna slika tadašnjega stanja naše domovine, akoprem mnogo toga još bijaše, što bi se nabrojiti dalo, da se ta slika usavrši i nadopuni. Tako bijahu varoši, a i gradovi plemićki poradi zlih ili bolje rekav nikakovih drumova bez ikakova medjusobna saveza. Sela bijahu takodjer raztresena, te namještena kojekuda po zabitnih stranah medju gustimi šumami ili u klancih medju gorami. Život feudalni bijaše već sam po sebi takav, da je otegoćivao svako druženje i obćenje. Plemstvo bijaše nesložno medju sobom, isto tako više i niže svećenstvo. Gradjani po varoših bijahu kukavice, te samo imenom gradjani, a nipošto duhom i činom. Što se pak seljaka tiče, o njemu ne bi tada ni govora, jer on bijaše u pravom smislu rieči biedan rob, nemajući nikoga svoga do jedinoga Boga, pa je biedan tad valjda izumio onu poslovicu, što ju čovjek, osobito u našem Zagorju, često čuje: »kam ću siromak, gore je visoko, a dole je tvrdo!« — Poradi svega toga, što je ovdje u kratko napomenuto, sasvim je naravno, da zakoni i točno njihovo izvršivanje, pravda i obća sigurnost bijahu sve same takove stvari, što ih je sviet poznavao po imenu, u istinu pak vladalo je bezzakonje i s njime skopčano nepravedno načelo: tko je jači, taj kvači. — Kad se dakle na um uzme sve to, nije baš

nikakovo čudo, što je Loborskim zulumćarom bilo prosto haračiti, te u mutnoj vodi ribe loviti. Svatko ih se manje ili više bojao s toga, što u njih bijaše snage i drzovitosti dosta, te su mogli prkositi pojedince svoj vlasteli one okolice. Svatko je dapače hvalio Bogu, što na njega s čista mira ne navaljuje crni Tomo, a kamo li da se tko usudi ustati proti njemu! Mnogi vlastelin utvrdio se u svojoj gradini što moguće bolje, da se uzmogne braniti, ako bi možebit Tomo navalio na njega. Sami Božjaci, bližnji njegovi susjedi, ne mogahu da na put stanu njegovu zulumu, budući da je i njih veći dio pošao u boj proti neprijateljem kršćanstva, da tiem steče zadužbinu pred Bogom i da rieši ponajglavniju zadaću vitežkoga zvanja svoga.

Sve je to dakako dobro bilo po crnog Tomu, po njegova ortaka Josu i njihovu čitavu družbu, te zato im nije ni kraj pameti bilo, da bi se kojimgod načinom moglo promieniti to njima povoljno stanje. Ono ipak, što pripoviedasmo prije, da se dogodilo za nekoliko sati u Lobor-gradu, činilo se, kao da ne sluti na dobro.

Crni Tomo otišao je, kako znamo, u potjeru za Vladislavom, te nije ni najmanje dvoumio, da će mladić taj, ne znajući staza ni bogazâ, zaći s puta, pa da će naići na njega prije, nego li mu za rukom podje dospjeti u stan božjački. Mudra glava crni Tomo, ali se ipak prevari, jer dok je on u gori po samotnih stazah tražio bjegunca, te svoje ljude za njim razašiljao na sve strane, do toga je bjegunac već bio u gradu kod ujaka svoga, komu je odmah sve potanko pripovjedo, što ga je noćas snašlo tamo na Lobor-gradu.

Ujak Vladislavov, vitežki starac plemenita lica i visoka uzrasta, saslušav ga pozorno do kraja, reče: »A što misliš, da se sad čini, moj Vladislave?«

»Mili moj ujače, ta ja evo k vama dodjoh, da mi vi razboritošću vašom i desnicom hrabrom budete u pomoć, treba dakle da vi meni kažete, šta ćemo sad, a ne ja vama . . . Mislim ipak, da ne valja sad počasiti časa, jer se tu radi o miloj mojoj vjerenici, koja se sad po svoj prilici jur nalazi u pandžah toga kletog crnog Tome.« — Zatim nastavi strastno, stisnuv ruku starcu: »Mili ujače, ako Boga znate, ne okliẹvajte, već hajde da idemo odmah na tog zulumćara, da mu preotmemo dragocjeni plien, milu moju Katicu.«

Starac se nešto zamisli, zatim pak dozove ono dvanaest viteza, što ih je preostalo od onih, koji su pošli u boj proti Turkom.

Pošto se božjački vitezovi sakupiše oko starca, stane se s njima i s nećakom svojim dogovarati o načinu, kako bi mogli udariti na crnoga Tomu.

Raznih tu bijaše mnienja. Većina božjakâ ipak svjetova, da se pričeka još za koje vrieme, dok se naime ostali plemići i vlastela one okolice pozovu na obću osvetu, a to s toga uzroka ponajviše svjetovahu vitezi, što sadašnja ukupna sila njihova ne bi bila dovoljna, da bi se moglo njom udariti na Loborčane. Vladislav je uzalud zaklinjao viteze božjačke protivnoga mnienja, zalud ih je bratimio, te nastojao im dokazati, da sreća života njegova o tom zavisi, nu oni, što rekoše, na tom ostaviše, jer im nije tako vruća i nestrpljiva krv po žilah tekla kao Vladislavu. — Ujak Vladislavov izpovjedio je tom prilikom takodjer očito, da je vrlo mučna stvar udarati na Loborčane, kojino su dobro utvrdjeni, te imadu mnogo odvažne i drzovite momčadi, nu scienio je ipak, da bi mogla namjera Vladislavova poći za rukom, kad bi se odmah poslao ulak u Sused-grad, gdjeno se nalazio otac Katičin, komu bi imali poručiti, da što brže

dodje sa svojimi momci k Božjakom, pa da i Tahija sa svojimi dovede u pomoć.

Još su Božjaci sa starješinom svojim u rieči bili, kad ujedanput Vladislav, koji se bio nešto zamislio, iznenada skoči, te lupiv se rukom u čelo, kao kad se dosjetio nečemu, poviče: »Da, tako! ... sam Bog razsvieti mi pamet ... Da, tako ćemo ih sigurno ščepati.«

»A što je?« stade ga pitati ujak i ostali Božjaci, na što im on potiho priobći neku osnovu, koju svi odobriše: »Da, istina je, tako ćemo ih sigurno ščepati, ako Bog da«, opetovaše svi, te svak ode na svoj posao, pošto se dovrši dogovor. Momkom božjačkim, kojih bijaše trideset u gradu, bude odmah naloženo, da skrovno prirede cielu svoju bojnu spravu do večeri. Izvan toga odpremi starješina Božjakâ pouzdana momka na brzom konju u Susedgrad, s naročitom zapoviedju, da jaše bez oduška, pa tamo došav da preda staromu Baboniću list, što mu ga je podao.

Crni Tomo vratio se medjutim kući, pošto je uzalud pretražio cielu Loborsku okolicu. Došav u grad bijaše zle volje, te ode odmah u svoju sobu, gdje se zaključao, te razmišljao svašta, ne puštajuć nikoga preda se.

U to prispje doba od poldana. Sluga dodje, te kucnuv na vrata zovne gosu na ručak. Crni se Tomo prene iz svoga razmišljanja, te ode k ručku u palaču, gdje nadje Josu, koji ga jur nestrpljivo čekao, bivši prilično gladan, nu još više žedan ... Oba sjednu za stol.

»A što ti je opet, moj Tomo«, reče Joso, škiljeć sa strane na pune bukare vina, »što ti je, te si oborio glavu, kao kaludjer kakav, kad čini pokoru?«

»Molim te, mahni me se i s tvojom šalom.«

»Mahni se i ti tvojih hira, pa mi budi opet onaj, što [illegible] prije: slobodan, hrabar i vedar kao soko u gori.«

»Tko veli, da nisam?« reče naglo crni Tomo, dignuv ponosito glavu i razvedriv se na silu.

»Aferim bre! ... Tako valja! ... Bog te poživio! — A sad samo još jedno molim, da ti smijem kazati; ali mi ne zamjeri, brate, što ću reći.«

»Kaži, što je.«

»Ne valja, brate, što si toliko tareš glave poradi te ženske, što je ovdje u gradu — ne bilo joj traga! — Ja znam, da te ona očarala vražjimi svojimi čini.«

»Ne budali, moj Joso, kad budala nisi«, reče nasmjehnuv se malko izpod brka crni Tomo, »već mi kaži, je li se što umirila? ... Što radi?... Dvore li ju svi, kao što sam zapovjedio?«

»Prodji se sijaseta, ta tko bi mogao odgovoriti u jedan mah na sva ta pitanja; zato čuj u kratko, što ti kažem: ne boj se ti za nju, žena je, to je dosta.«

»A jesi li ju barem vidio?«

»Jesam, brate ... Bio sam dolje i šetao se po bedemih gradskih, a ona je gledala tamo na svoj prozor, pa ju tad vidjeh. Tako mi svetca! liepa je ... Nisam ni tamo na turskoj krajini ljepše bule vidio, ali što je hasne, žena je; a ti znaš, da ja nisam prijatelj ženâ, pa da i ti toliko mariš za njih, koliko ja, puna šaka brade ... Pazi samo, da se ne opečeš. A ja se sve bojim, da će nas najposlije upravo vražje te žene nametnuti na zlo, pa možebit i upropastiti. Što se mene tiče, volim sa samim vragom pazariti, nego li sa ženom!«

Crni Tomo, da ga minu neugodne misli, htio je malko, da se prošali sa Josom. »A kaži mi po duši«, reče, »nisi li ti nikad ženske obljubio?«

Joso skoči na ove rieči, kano da ga je što bocnulo, te lupiv rukom o stol, poviče srdito: »Nisam, dina mi moga, nikada. Džaba im kirija! ... Kad smo tamo na

krajini kao slobodni gorski junaci udarali na Turke, mogao sam višeputa ugrabiti koju liepu i mladu bulu, nu ja je se čuvah kao žive vatre, te voljeh ugrabiti kakovo staro kljuse ili zardjalu sablju, kad ne bi šta boljega našao, nego li ženu. Okani se i ti toga vraga, pa će bolje biti po te . . . Ali prodjimo se toga razgovora, pa mi ti sad kaži, kako si doznao, da će u ove naše strane doći onaj mladić, što nam je noćas utekao?«

»Doznao sam to slučajno od nekoga ulaka, što ga prije nekoliko dana posla stari Babonić s tim glasom starješini božjačkomu i staromu prijatelju svome . . . Ti si noćas ovdje s njime večerao, ded mi kaži, Boga ti, kakav je to mladić?«

»Čast mu, brate, to ti je mlad delija, komu malo gdje ima ravna. Ne znam, da li je moja krajina odgojila boljih junaka, nego što je taj. Kažem ti pravo, to ti je junak od pete do glave.«

»Odnieli ga vrazi! . . . Neka mi je utekao, kad već drugačije nije, samo da je ona u mojih ruku . . . A sad mi kaži još jedno, što ću te pitati: što misliš, kako da mučimo toga prokletog Peru, koji je po svoj prilici mladomu Božjaku pomogao, da je mogao pobjeći?«

»Dakako, on mu je pomogao i nitko drugi«, poviče zlobno Joso. »Ala zgodne prilike, da se osvetim tomu lopovu, što ga nikad nisam trpio radi njegovih neslanih i bezobraznih šala, kojimi mi je znao dosadjivati . . . Znaš li, brate, šta! — Daj mu po turski dvie stotine mastnih udaraca trskom odvaliti na tabane, ili — što bi svakako bilo bolje — daj ga nataknuti na kolac, pa kad ga bude stala moriti žedja, daj mu umjesto vode ljutog sirćeta, pa poslije da nišanimo u njega. Neka momče zna, kako se žive tamo na krajini, radi koje mi

se tolikoputa rugao. Učini tako s njime, kao što ti rekoh, pa mirna Bosna.«

»Bolje će biti, da od gladi pogine.«

»Dobro je i to, ali ono bi, vjeruj mi, bilo još bolje.«

Tako se nadalje razgovarahu ova dva vjerna pobratima kod obilata gospodskoga ručka. Ne treba nam napominjati, kako-si je Joso tom prilikom po starom svom običaju suho svoje grlo opet nakvasio rujnim vincem. Izvan toga nastojao je i Tomu nekako namamiti, da s njim pije, nu on se nikako nije mogao pravo da razvedri, pa akoprem je svojom čašom višeputa kucnuo o čašu Josinu, bijaše mu ipak svejednako, kao da ga tišti mora.

»Vrag bi znao, što mi je danas«, reče napokon ljutit Tomo, te izprazniv zlatnu svoju kupu, skoči na noge. »Neka vražja slutnja ne da mi mirovati . . . Idem dolje na hladni zrak, da se malko razhladim, ovdje mi je nekako tiesno i vruće.«

»Zar si obolio, brate?« upita Joso, iztrusiv čašu i dignuv se od stola, akoprem se moglo primietiti, da mu je žao ostaviti vina, što ga još preostalo na stolu. »Ako si zbilja obolio, te ne ozdraviš do Gjurgjeva, a ti se ljuljaj o drienu, pa ćeš biti zdrav kao drien, to tamo na turskoj krajini kažu, da je dobro za zdravlje.«

»Hodi do vraga s tvojom krajinom —« reče crni Tomo, te htjede još nešto reći, ali u taj isti par otvore se naglo vrata, te u palaču nahrupi jedan izmedju Loborskih momaka, što ga je prije podne ostavio crni Tomo izpod gore blizu božjačkoga stana, da se u grmlju sakrije, da pazi na sve, što tamo biva.

»Gospodine viteže«, reče momak sječimice, buduć zasopljen i ponešto uplašen, »duše mi moje, dižu se na nas!«

»Tko? —« poviknuše u jedan glas oba viteza, ali

ne od straha, već što ih spopade živa želja znati, što se zbilo.

»Božjaci«, nastavi momak, »a s njima, da znate, i drugi vitezovi, medju kojimi spoznah staroga Babonića, zatim Tahija Susedgradskoga, pa i onoga mladog Božjaka, što je noćas bio ovdje . . . Bijah nedaleko od njih sakrit u grmu, te vidjeh, kako se podigoše ovamo.«

»A jesi li dobro primietio, da baš ovamo krenuše?« upita crni Tomo.

»Dakako . . . Veći dio vitezova sa svojom momčadi, providjenom ljestvami i ostalom obsadnom spravom, krenu tamo na razkrižju blizu stana božjačkoga dolinom uz korito potoka Rieke, te upravo onim putem, koji vodi ovamo, a pomanja četa predvodjena mladim božjačkim vitezom krenu nekamo uz goru, ali kuda, to ne znam.«

»Uz goru?« reče potiho crni Tomo. »A što će tamo? . . . Valjda ne će — ne, ne, to nije moguće!«

»Što, zar ti misliš, te će smjeti na nas udariti?« upita Joso crnoga Tomu.

»Može i to biti, dapače sasvim je vjerojatno, da će potražiti otac svoju kćer, a ljubovnik ljubu svoju, nadalje je sasvim vjerojatno i to, da ih u tom podhvatu podpomažu prijatelji . . . Ali neka! . . . Bit će barem tim slavnija gostba, budući krvlju odkupljena . . . Znat će oni, što će reći potražiti razdražena lava usred njegove špilje. Razbit će si glave o toj zidini, te će ih proći volja drugi put, da se ogledaju sa mnom . . . Kad je dakle tako, a to ne treba da počasimo časa, već idi, Joso, te odmah sakupi momke naše, što ih god ima u gradu, pregledaj im oružje, pripravi kamenje i kropa kipućega; a ja idem dotle, da razvidim bedeme i da ponamjestim dvostruke straže . . . Neka samo dodju, neka! dočekat [illegible] ako valja, pa makar ih još jedanput toliko došlo,

da navale na tvrdi moj Lobor, ne bih ih se bojao nimalo . . . Pokazat ću im, da crni Tomo, koji se ne boji nikoga pod Bogom, nikad ne bijaše sigurniji nego u toj pogibli.«

»Neka dodju, neka! . . . Ala kerim! bit će im duši tiesno«, poviče Joso smijući se grohotom. »Bit će, ja se ufam, potjere, kakove ne bijaše ni tamo na turskoj krajini.«

Crni Tomo zatim ode, praćen od ulaka svoga, na bedeme gradske, a Joso, kud mu je rekao Tomo, da ide.

V.

Sunce se jur nagibalo k zapadu, gdjeno se nagomila silna hrpa tmastih oblakâ, žarom zapadnoga sunca crvenkasto obrubljenih. To je značilo, da će biti bure ili barem tavne noći.

Liepa Katica zamislila se nešto, sjedeći tik prozora. Činilo joj se, gledajući one oblake, kao da joj se prikazuju neke čudne i strahovite prilike.

Ala da ti je tad vidjeti bilo krasnu tu djevojku, ne bi se bio porekao, kad bi rekao, da je živa to slika najkrasnije iz gorice vile. Visoka bijaše i tanka stasa, vrata i njedara sniežno bielih, crnih očiju, a uz to zlatokosa. U licu joj se lier sa ružicom natjecao, a iza koralnih njezinih ustnica problista kadšto niz biserâ. Služkinja njezina — mlada Jagica — sjedila je kraj nogu mile svoje gospe, te gledajući ju, uzdisala često.

Od jutra se liepa Kate znatno ohrabrila, a to valjda s toga, što je gojila nadu, da će biti spasena s pomoću hrabroga svoga Vladislava.

Pošto je liepa Katica podugo gledala, kako se oblaci rek bi rvaju medju sobom, kako li zatim iza oblakâ za-

pade žarko sunce, nadvlada ju neka tužno-mila slutnja, te stane ljubkim srebrozvučnim, akoprem utišanim glasom pjevati pjesmu, što ju je lani naučila od Vladislava svoga:

»Tužna jadna, da sam voda hladna,
Ja bih znala, gdje bih izvirala,
Ukraj Save, ukraj vode hladne,
Kud prolaze žitarice ladje,
Da ja vidim moje milo drago,
Cvati li mu ruža na kormanu,
Vene li mu karanfil u ruci,
Što sam tužna u subotu brala,
U nedjelju mome dragom dala.«

Pošto izpjeva tu pjesmicu, stane opet koješta misliti. Ljubezno lice postade joj sve to većma ozbiljno i odvažno. Činilo se zatim, kao da je nešto važno odlučila, jer joj oko zasja neobičnom vatrom, a neki rek bi porugljivi posmieh pojavi joj se na ružičnih ustnah.

U to se poče već i sumrak hvatati, na što sluga dodje, donese svieće u srebrnih svietnjacih, te želeći »dobar večer« metne ih na stol i ode. Nu jedva što odstupi sluga, upane crni Tomo.

»Dobar večer, mila gospodično«, reče blagim, u njega inače neobičnim glasom. »Došao sam evo, da vidim, kako ste, pa da vas ujedno pitam, jeste li se od jutra predomislili?«, pa na to opet, kao god i u jutro, mahne služkinji, da izadje iz sobe.

»Nemojte, gospodine, tjerati vjernu moju služkinju odavle; ta znati vam valja, da mi je jako omiljela, osobito odkako mi prošle godine nekom nesrećom nestade moje mile Marice.«

Crni Tomo porumeni nehotice. — Podulja stanka nastane.

»Gospodično«, reče zatim Tomo, pošto se razabrao, »ja ne običavam, da pred družinom govorim o stvarih, koje se mene ponajbliže tiču; zato treba da izadje služkinja za koji čas, budući da vam moram nešto kazati na samu.«

»Idi dakle, Jago, kad gospodin zahtieva. Ta mi smo sad u njegovoj vlasti, treba dakle da ga slušamo«, reče Katica, a na to odmah izadje služkinja. »A sad mi kažite, što želite«, nastavi i ponosito pogleda crnog Tomu.

»Hoću da vas opetovano pitam, što ste odlučili?... Hoćete li naime dobrovoljno biti mojom ili ne?« Uz ove rieči zasja oko u crnog Tome, a zlokobni posmieh, kao munja, sievnu u njegovu licu.

»Ala ste čudni, moj viteže!... Upravo kao da niste nikad izkusili, što je čast u žene... Znajte: da ja svoga otca ljubim, pa znajte nadalje i to: da imadem dragoga, što ga takodjer ljubim. Vi me noćas silom ugrabiste, pa sad, da si još većma ovranite obraz, ištete od mene, da dobrovoljno pristanem na bezumnu želju vašu.«

»Što, bezumna je dakle strastna ljubav moja?... Ne, ne, to zaista nije! no bezuman je svakako odpor tvoj, gizdavo djevojče!... Nu taj odpor ne hasni ti ništa, jer ja od svoje namjere ne ću odustati, makar se svi vrazi digli proti meni. Sve će to mene još većma poticati, da te što prije osvojim silom.«

Pošto Tomo ove rieči izusti, primakne se djevojci.

»Odtale, bezsramni i bezbožni čovječe, ako ne ćeš da se prije reda pokaješ!«

»Ala golubice«, primieti porugljivo crni Tomo, »a zašto se žestiš uzalud?... Ti si moja, ništa ti ne hasni srčba... Gle, kako si mi i u srčbi liepa!... Junačke mi sreće, ljepša si gotovo nego prije!... A što zatežem?!... Ti moraš da budeš ovaj čas mojom!« To

pošto izusti, ne mogavši više obuzdati strasti svoje, priskoči Katici, hoteći ju obuhvatiti na silu, nu Katica mu u onaj mah trgne bodež iza pojasa, te silnika krepko turi na stranu. Oči joj uzplamte, i ona srdito poviče: »Ne usudi se, prokleti razbojniče, ni za korak da mi se primakneš . . . Probosti ću se, da znaš, u onaj par.«

Jedva Katica izusti ove rieči, kad li u gradu i oko grada nastane neka neobična buka, a zatim trka, krika i vika s bliza i s daleka.

U taj par sluga upane vičuć: »Gospodaru, grad nam je obkoljen! . . . Evo dušmana! . . . Već sa tri ili četiri strane jurišaju bedeme gradske.«

Liepa Kate, čuvši ove rieči, razvedri se i pogleda prama prozoru. Crni Tomo, ugledav sgodne prilike, priskoči u isti mah, te joj iznenada trgne nož iz ruku. Zatim stupi na vrata, zovne Jagicu, te ju turi u sobu. »Tako, liepa Kate«, reče, »radi sad, što znaš, moli se Bogu, plači, pjevaj, ili slušaj, kako ću ti otca i dragoga dočekati, što ti drago, nu kažem ti i vjeru zalažem, da ću skoro opet doći ovamo . . . Doći ću za stalno, da me okitiš viencem, koji dolikuje slavodobitnomu junaku.« To čim izreče, uz djavolski smieh zaključa vrata, te sa slugom brže bolje pohiti na bedeme gradske.

Božjaci s ostalimi vitezi jurišahu iza toga jur sa više strana bedeme gradske, nu sve zaludu, jer svuda biše uzbijeni krvavo. Obsjednuti sipahu na nasrtnike krop kipući i golemo kamenje. Vika, štropot, zveketanje oružja, kletve i jauk ranjenih, sve to čulo se je sa svih strana. Odozdo iz hrpe obsjedateljâ čuo se često glas staroga Babonića i starješine božjačkoga Balagovića, što vikahu: »Napried ljestvom! . . . Hajd gore! . . . Juriš, djeco!« Sa bedema opet gradskih zaori se kadšto strahoviti glas crnog Tome: »Udri, sipaj, dolje s njima!«, a uz to kadšto i

turska koja kletva Jose Haramića. Obadvojica sad tu sad tamo prihvatiše sami, bodreći time i hrabreći ljude svoje.

Borba ta orila se strašnim urnebesom u tavnoj noći, gdje na nebu iza gustih oblaka ne bijaše vidjeti mjeseca ni zviezdâ, jedino baklje, što ih na bedemih žurno amo tamo nosiše sluge, kriesile se crvenkasto i priličile kobnomu divljemu ognju, što se kadkad noću kriesi iznad bara i močvara.

Žestoka navala obsjedateljâ trajaše jur neko vrieme, te se činilo, da im je sve uzalud, budući da hrabrost a i oprez Tomina i Josina ne dade oduška svojim momkom. Obsjednuti su pazili na sve strane i žestoko suzbijali krepke navale i juriš svojih protivnika, koji ne štedeći života, uviek na novo navaljivahu, penjući se na bedeme gradske. To je tako trajalo neko vrieme, ali se ujedanput promieni taj prizor, čim iz samoga grada u bielih svojih kabanicah provali hrpa Božjakâ sa svojimi momci, nalik usovu, kad se iznenada strovali sa planine.

»Izdajstvo!« zaurla Joso Haramić, opaziv prvi nepozvane goste. Na to momčad gradsku spopade strah. Sam Tomo i Joso uzbune se s prva ponešto, ne znajući, čega da se late ponajprije.

»Prokleti Pero, i to je, tako mi sreće, tvoje maslo!« vikne ljutit Tomo, i srne kao biesan na Božjake. »Nu čekaj, platit ćeš mi ti to . . . Udrite, momci, sve će još dobro biti! . . . Udri, Joso!«

»Hoću, brate!« oglasi mu se Joso iz hrpe boraca, »hoću, dina mi, dok je živa na ramenih glava«.

Obći nered i metež skoro zatim nastane medju obsjednutimi. Nitko nije pravo znao, kud i kamo da se krene, hoće li ovdje u dvorištu na put stati dušmaninu, ili ondje na bedemih. Ovu zgodu upotrebiše vitezi izvan grada, što donle sa svojimi ljudmi uzalud nasrtahu na

grad. Oni se sad bez znatna odpora popeše na bedeme, a iz bedemâ uljezoše u dvorište gradsko, gdjeno se jur ljuto i hrabro borahu njihovi drugovi provalivši malo prije iz samoga grada. Medju prvimi priskočiše prijateljem svojim, koji su se borili, stari Babonić, zatim božjački starješina Balagović i Tahi, obarajući sve izpred sebe, dok ne prodrieše tamo do sredine dvorišta, gdjeno se sve u gusto klupko savilo, budući da se tu junaci najljuće borahu . . . Sablje zveče strahovito, buzdovani se krše i borba nastane gora, nego do sad što je bila.

»Ha, evo otmičara moje kćeri!« vikne, što mu god grlo dade, stari Babonić, opaziv crnoga Tomu, koji je već dva božjačka viteza i do četiri neprijateljska momka posjekao. Starac vikne i navali silovito na crnoga Tomu.

»Prodji me se, ludi starče«, reče Tomo, »jer će biti naopako po te!. . . E kad ne ćeš, evo ti, što si tražio«, poviče zatim, te uzbiv vješto udarce, što mu ih je starac namienio, ošine ga iznenada tako, da se starac odmah srušio na tlo. »A gdje je mladoženja, da ga vjenčam sabljom? . . . Ala da mi je samo još njega naći!« vikne crni Tomo, te si stane ljutom svojom demeskinjom krčiti put kroz sve to gušće hrpe boraca.

»Evo ga!« zaori se na blizu glas Josin. »Ja se s njim bijem . . . Imana mi, baš se junački bije, upravo kao da se odgojio tamo na krajini.«

»Meni ga daj«, vikne Tomo kao biesan ris. »On je moj!«, te se dotura onamo, gdje je Joso sa Vladislavom mejdan dielio.

»Dobro mi došo!« poviče Vladislav, nasrnuv na Tomu, i pustiv Josu, na koga u isti čas junački navali ujak Vladislavov.

»Ne šali se, delijo stara, ubio te Bog! . . . Tako ne valja, već gle ovako se sieče tamo na krajini.« Joso

udre, nu starac se srećom hitro ukloni, te mu tako udarac Josin, namienjen glavi, rani desno rame. Sablja starcu pane iz ruke, i već Joso po drugiput strašno zamahnuo, da mu razkoli glavu, kad li eto junački Tahi, videći prijatelja svoga u smrtnoj pogibli, priskoči hitro kao munja, te Josu težkim svojim buzdovanom ošine tako silno po glavi, da mu glava puče, a oči izskočiše. Joso mrtav lupi o zemlju, kao usječen dub kad se strovali.

To se sve sbilo u kraće vrieme, nego li nam treba, da to pripoviedamo.

Porazbacane luči gorjele su na tlu, razsvjetljujući žarom svojim strašno to pozorište noćno.

A gdje je crni Tomo i Vladislav? . . . Eno ih tamo, gdje se svejednako još biju . . . Udarac susreta udarac na pol puta . . . Sve iskre skaču od njihovih sabalja . . . Oba još nepomično stoje, nijedan ne će da se za korak pomakne.

»Zaludu ti je sve«, vikne opet crni Tomo, škripeć zubi, »poginut ćeš svakako od moje ruke!«

»Ne će, no ti ćeš od moje!« kliknu poznati glas Perin, koji se u isti mah kao divlji mačak zaleti na Tomu, te ga nožem do držka udari u prsi . . . Tomo se pomakne, a sablja mu se iz ruke izmakne. Nu akoprem bi smrtno ranjen, sakupi ipak toliko snage, da objema rukama, kao kliešti, spopade za grkljan Peru, nu Pero mu se sretno izmakne, i opet iznenada napried skočiv, Tomu nožem hitro udari po drugi i treći put, na što crni Tomo crnoj zemlji pane, te uz strašnu kletvu izdahne.

Pero podviv ruke, stane pred mrtvoga gosu svoga, te nakesiv se strašno, reče: »Gle, Tomo, ipak si mi platio dug! . . . Ima, ima ipak providnosti božje, o kojoj jur počeh dvojiti . . . Jelte, gospodine viteže«, nastavi tad s lukavim posmiehom i sasvim hladnokrvno prama Vladislavu, kao da se ništa nije sbilo. »Jelte, da nam je naša

podzemna šetnja prošaste noći ipak dobro prijala. Na brzo si vratismo zajam. Jučer ja spasih vas, a vi danas mene. Tako valja. Sve je dobro, samo kad mi je za rukom pošlo, te se osvetih.«

»Za Boga, gdje je Katica?« zapita sav tronut Vladislav, komu prije ne pade na um pitati za nju.

»Ne bojte se za nju, mili gospodine«, odgovori mu Pero. »Ja sam ju malo prije izbavio iz sobe, gdje ju zatvori taj krvnik, kad se započela borba.«

»Pobijeni su! ... Eto bježe bez obzira, kud koji zna«, poviče slavodobitno Tahi, vidjev, kako uzmiču momci Loborski, lišeni zapovjednika svojih.

»Isuse i Marijo, gdje je moj otac? ... Gdje li moj Vladislav?« zavrišti ženski glas i eto s razpuštenom kosom poleti iz grada liepa Kata.

»Evo nas! ... Ha Bože, Katice moja!« uzklikne Vladislav, držeći u svom naručju ranjena Babonića, na što Katica, čuvši glasa, dopane, nu malo da se iznemogla ne sruši, pošto vidi otca svoga ranjena.

»Ne boj se, ljubezna ćerko, nisam, hvala Bogu, smrtno ranjen«, stane ju tješiti otac, »već te molim, idi, pa načini brže bolje potrebnih zavoja za me i za ostale ranjenike.«

Liepa Katica poljubi otca u ruku i pogleda nježno Vladislava suznim okom, te se žurno vrati u grad, da s pomoću Jagičinom nadje i načini potrebitih zavoja.

Iza toga sasvim prestade borba, jer se momci Loborski što posakriše, što opet predaše junačkim dobitnikom, izgledajući od njih milosti.

»Gle, gle«, poviče opet Pero, lupiv slučajno nogom o truplo Jose Haramića, »ta tu je i naš vitez Joso ... Ala mu je nečiji buzdovan grdno razlupao lubanju ... Dina mi, takova šta ipak tamo na turskoj krajini nije

doživio ... Da, da«, nastavi zatim ozbiljnije, »nikoga ne mine plaća za njegova bilo dobra ili zla djela ... Hvala Bogu, da je tako ... Gle ipak me ne prevari slutnja moja, što ju gojah noćas u tavnici, jer evo sad vidim, da si je danas ljudski osvjetlao lice Vidov dan na Lobor-gradu.«

Dobitnici za tim posakupiše znatno blago, što ga nadjoše u Lobor-gradu, i porazdielivši ga medju se i hrabru momčad svoju, krenuše opet u božjački stan zadovoljno i veselo. Istina, u toj borbi poginu i dosta njihovih ljudi, ali to im se nije toliko na žao dalo, dapače uveličalo im slavlje, jer se u dobar čas sjetiše: da prave slave i dobiti nema bez žrtava.

Još nam valja ovdje i to napomenuti, kako je liepa Katica nakon pol godine dana pošla za miloga svoga Vladislava, pa kako se je i Pero, vjerni sluga Vladislavov, sliedeći primjer novoga gose svoga, vjenčao sa služkinjom Jagicom.

Svatba obiju novovjenčanih para bi slavljena u jedan dan, i to u otca liepe Katice na strmom Oštrc-gradu.

U palači gradskoj bijahu veseli gospodski gosti sa bližnjih i daljnih strana pozvani na svatbu, a dolje opet u družinskoj velikoj sobi Pero i Jagica sa svojimi svati i s ostalom družinom gospodskom.

»Samo veselo!« poviče jogunasti čauš, da tim još većma na veselje potakne ostale svate i družinu. »Veselo, braćo!«

»Ta to i jesmo, hvala Bogu!« reče Pero, nakesiv se opet. »Ta da je živ vitez Joso Haramić i da nam je sad ovdje, morao bi priznati: da tako vesele svatbe ne bijaše ni tamo na turskoj krajini.«

Slava i ljubav.

I.

Početkom burnoga našega stoljeća živjela je neka udovica sa sinom svojim Ivanom, mladićem od sedamnaest godina, u malenom i prijatnom, nu ponešto zaklonjenom seocu onkraj Kupe, nekoliko sati iza Severina izpod Julskih planina. Mala kula, gdje stanovahu, pa spomenuto seoce, to bi sve, što preostade udovici po smrti miloga supruga, koji prije godine dana umrie, tješeći ju, a sina svoga blagosivljući i zaklinjući mliekom materinjim: da uza sve protivštine toga života uviek nastoji biti poštenim čovjekom. Pokojnik — recimo, da se zvao prezimenom Kuljanić — bijaše prije više godina sudac varmedjski, te radi pravdoljublja, poštenja, a osobito radi čovječnoga i uljudnoga postupanja sa prostim narodom od njega obće štovan. Nu baš ova riedka sudačka prednost bila je uzrok, da se Kuljanić zamjerio mogućnijemu plemstvu svoga kotara, koje imadjaše pravo izabirati častnike varmedjske, te s toga nekoliko godina prije smrti svoje izostade prilikom izbora častnikâ. To se doduše kosnu srca njegovoga, nu bistar um i čista savjest utješiše ga skoro radi male te nesreće, koja se po ustavnom običaju mogla dogoditi svakomu, a kadšto baš najpoštenijemu čovjeku. Od to doba povukao se Kuljanić na svoje malo dobro, i tu je živio u krugu mile obitelji svoje, baveći se gospodarstvom,

a što opet odgojivanjem jedinca svoga, štono ga je — budući sâm dosta izobražen — poučavao u praktičnih znanostih, što ih sada viek naš s punim pravom zahtieva od svakoga mladoga čovjeka, koji hoće da štogod postigne u svietu. Kuljanić je medju ostalim brižljivo nastojao oko toga, da se nikakove predsude ne ukoriene u mladjahnom srcu sina njegovoga, pa zato ga je odgojivao kod kuće i po svojoj glavi, ne sliedeći primjer ostalih zemljaka svojih, već udarivši u tom obziru neobičnom, pa i boljom stranputicom. Tako je mladi Ivan na radost roditelja svojih napredovao, te dan na dan sve to više razvijao se duhovno i tjelesno.

Jedva pol sata od dobarca Kuljanićeva stanovao je na svom velikom dobru, te u liepom dvoru sa suprugom i malom svojom ćerkom Janicom bogati vlastelin Blagaić. On bijaše iskren i vjeran prijatelj Kuljanićev još od mladih ljeta, gdje oba kao suučenici na zagrebačkoj akademiji i kao drugovi jedne tako zvane kamerade u tamošnjem konviktu sklopiše nerazdruživi savez prijateljstva, štono ga ne prekinu vrieme kao obično, već ga učvrsti sve to većma. Blagaić bijaše takodjer vrlo vriedan čovjek, samo što se odviše ponosio bogatstvom svojim, i što je s toga scienio, da u tom ponajviše sastoji sreća čovječja. Izvan toga bijaše Blagaić žestoke naravi, te bi znao planuti kao živa vatra, kad mu štogod ne bi posve po ćudi. Supruga njegova i Kuljanićeva bijahu takodjer prijateljice. Obadvie bijahu dobre i krotke duše, kojima bijaše suprug, djeca, kuća i kućište, pa s tim skopčano gospodarstvo cieli krug života. Uz to je obje resila prava ćudorednost, te nisu marile, a stranom nisu ni znale za tudje običaje, za novoukusne i skupe mode, za putovanja, izvanjske toplice, za plesove izvan kuće svoje, za koncerte, opere, ašikovanja, migrain-e, pa Bog zna za što sve ne — što

dan danas žalibože ženski naš spol toliko zanima. Jezik hrvatski, kao materinji, bio im je u kući i izvan kuće miliji nego njemački ili francuzki; riečju: bijahu prave Hrvatice po starom kalupu, što ih sada na uštrb narodnoga našega razvitka sve to više nestaje u domovini našoj.

Ove obitelji sastajahu se gotovo svaki drugi treći dan ili kod Blagaića, ili pak kod Kuljanića. Muževi se tad obično pušeći duge svoje lule šetahu gore dolje po sobi, razgovarajući se o svom gospodarstvu. Nu kadikad se prepirahu o znamenitih tadašnjih dogadjajih političkih, prazneći uz to po koju čašu rujnoga vinca. Gospodje se iza toga zabavljahu u svojoj sobi o predmetih, koji se tiču njih ponajbliže, naime o miloj svojoj djeci ili o kućnom gospodarstvu.

Kazasmo, da se Blagaić i Kuljanić o tadašnjih dogodjajih političkih kadšto prepirahu, nu to će svatko dokučiti lako, kad primietimo, da je Blagaić, kao čovjek žestoke i ponešto slavohlepne ćudi, u Napoleona smatrao neki uzor, dočim je umjereniji pa i učeniji Kuljanić, inače ustavan muž od pete do glave, silovite težnje Napoleonove naprečac osudjivao. Nu ove prepirke nisu ni najmanji uštrb nanosile staromu prijateljstvu i slozi obaju prijatelja, dapače bile su tako rekav duševna začina njihovih seoskih zabava.

Dočim su roditelji tako složno živjeli, naravno je, da im se i djeca sdružiše, dapače činilo se, da jedno bez drugoga ne može živjeti, tako se zaljubiše medjusobno. Ivan bijaše za tri godine stariji od Janice, on je dakle kod raznih dječinskih igara bio učitelj i predvoditelj njezin. On se s njom natjeravao po vrtu, po prostranih livadah i obližnjih šumah. Kad bi Janica kadšto zaželjela osobito štogod, kao n. p. riedak kakav cviet, jagodu izpod gusta *šikarja,* ili liepo kakovo voće sa visoka drva, to joj sve

Ivan pribavi, makar višeputa baš krvavimi i ozliedjenimi rukami. I to bijahu prvi pojavi medjusobnoga i nevinoga dječinskog nagnuća, koje sve to većma ojača, pošto djeca ponarastoše. Roditelji se radovahu toj ljubavi djece svoje, videći, da nevino to nagnuće ćud djece u nekom obziru oplemenjuje, pošto ju odvraća od mnogih drugih dječinskih mana, kojimi se rado povedu djeca živući ili posve na samu, ili pak u povećem družtvu djece.

Tako prodjoše ljeta, te mladi Ivan navrši 16, a Janica 13 godina, kad al eto iznenada nemila smrt ugrabi otca Ivanova. Svaki čovjek, koji znade, što će reći sretni život obiteljski, taj će lasno dokučiti, kako je nesretni i nenadani taj slučaj strašno uzdrmao udovicu i sina joj.

Ivan, budući žestoke nu ćutljive naravi, a uz to ponešto i zanesene mašte, htio je s prva da sdvoji od težke žalosti za neizmjerno ljubljenim otcem svojim. Razcviljena mati Ivanova, kojoj je samoj trebalo utjehe, tješila je ipak na svaki mogući način miloga jedinca svoga.

Vrieme izlieči sve rane, osobito u doba mladosti te tako malo po malo i Ivana minu žestoka duševna bol, nu osobit slučaj poda naskoro novi odlučni pravac čuvstvu njegovu. Bilo je od prilike dva mjeseca po smrti Kuljanićevoj, kad je Ivan, došavši opet k Blagaiću u pohode, šetao s Janicom po vrtu, te s njom cvieće brao i u kite savijao. Ugodna ta zabava odvraćala ga barem ponešto od tužnih misli, dočim ga malko raztrese. Janica, pošto vidi, da se Ivan prilikom nevine ove zabave ponešto razvedrio, radovala se tomu, pa zato da ga zabavi na drugi opet način, došavši s njim do velikoga i dubokog ribnjaka, stade ga nagovarati, da se malko povezu u čamcu. Ivan ju posluša, odveže čamac o stup privezan, te oboje sjednu u nj. Ivan je vješto veslao, dočim se Janica s drugim veslom tek poigravala. Tako prispiju do sredine

ribnjaka, gdjeno se Janici iznenada veslo izmakne iz ruku... Ona se hitro sagne preko čamca, da opet ugrabi veslo, ali se na to uzljuljani čamac prevagne i Janica s vriskom pade u vodu. Ivan u isti mah baci veslo svoje, skoči za njom u vodu, i prije nego li Janica sasvim utone, uhvati ju, te kao vješt plivač s njom sretno pripliva k kraju, gdjeno ju za nekoliko časova uza se u travu položi. Janica se onesviesti sasvim. Sniežno-bliedim blagim lišcem svojim, sklopljenim očima, razpuštenom mokrom kosom, bielom odjećom, što joj se umokla sasvim priklopi k tielu, bijaše Janica sasvim nalik spavaćivoj kakovoj povodnoj vili, o kojih naš narod pripovieda, da ih ima u riekah i jezerih naših. Ivana nešto silno uzdrma, pošto pogleda pokraj sebe milo to djevojče, nu razabrav se, skoči na noge, zatim digne, te u naručju svom odnese milu svoju družicu u grad, gdje se s toga dogadjaja odmah sve uzbunilo.

Kad pomislimo na to, da je Janica bila diete bogatih roditelja, što ju neizmjerno ljubljahu, možemo si lako predstaviti, kako ih je dirnuo taj slučaj, koji bi bio mogao imati strašnih posljedica, da nije bilo Ivana i muževne njegove odvažnosti. Pošto Ivan pripovjedi, kako se sve dogodilo, stadoše ga plačući od milinja redom grliti i blagosivljati ne samo roditelji Janičini, već i majka njegova, štono se tom prilikom takodjer desila u gradu. Janicu medjutim smjestiše u krevet, gdje ju odmah spopade ljuta groznica. Kočijaš morade brže bolje upregnuti konje, te se u Karlovac odvesti po liečnika, koji pošto prispje i vidje, što je, odmah odredi, što bi potrebito, te ujedno izpovjedi, da će gospodičnu po svoj prilici još nekoliko puta spopasti groznica, ali i to da će proći, te će se za osam dana, ako ne prije, za stalno moći pridići. Pa zbilja, kao što liečnik reče, tako je bilo.

Dok je Janica bolovala, morade Ivan po naročitoj želji njezinoj ostati u gradu, te uviek uza nju biti, pače većom stranom morade ju on i dvoriti, što dakako Ivan veoma rado učini. Nu i roditelji Janičini rado pristanu na želju ćerke svoje, znajući, kako se njih dvoje miluje i kako baš Ivanu imadu zahvalni biti na tom, što im jedinicu spasi od očevidne smrti. — U ovo nekoliko dana dogodi se često, da Ivan na samu ostade sa Janicom, pa kad bi se znala probuditi iz težka sna, te progledati, vazda se uzradova, čim opazi Ivana, kako brižljivo bdi sjedeć joj kraj uzglavlja. Tom prilikom Janica, svladana nekim osobitim čuvstvom, uze često ruku Ivanovu, te ju stisne muče, na što Ivan vazda ručicu k sebi pritegne, te na nju pritisne plamena svoja usta, dočim Janica porumeni i oči obori.

Krepka narav i brižljiva dvorba učine, da se Janica na obću radost zbilja za osam dana, kao što liečnik reče, zdrava pridigla. Ivan se opet vratio kući. Činilo se, kao da ga iz nova obrvala neka žalost, baš kao iza smrti otca njegova, samo što ova potonja žalost bijaše skrovna tiha. Još se moglo i to opaziti, da Ivan tu svoju žalost i zatajuje, budući da je svakom prilikom nastojao, da se na silu ukaže onako veselim i bezbrižnim, kao što je znao biti prije. Da ga kako mine ta žalost, nastavljao je marljivo nauke svoje, a uz to je takodjer revno podupirao majku u gospodarstvu, kadšto bi opet pošao sa starim španom Markom Ćordićem, uzev sa sobom dva svoja dobra kopova Sokola i Vidru, u obližnju goru, da tamo lov lovi. Ali badava! — ni to nije bilo kadro, da ga raztrese. — Kad je god na samu bio, dogodi mu se često, da se nešto duboko zamislio i težko uzdisao. — Vedro mu lice mnokrat zastre tajna neka tuga, na što se opet razvedri u jedan par, i stane kao oduševljen nešto izpred

sebe sboriti ili šaptati. Nu to bi uviek trajalo samo kratko vrieme, i pošto bi se razabrao, vratio bi se opet bilo k svojim knjigam, nadgledanju gospodarstva, ili u šumu za tragom zvieri. Još i to valja napomenuti, da je Ivan od neko doba sve to rjedje polazio obitelj Blagaićevu, pa kad bi se god to dogodilo, bilo mu je vazda nekako težko na srcu, osobito ako se tom prilikom dogodi, da se šetao po vrtu s Janicom, o kojoj se reći može, da se isto tako i ona od neko doba znatno promienila. Za čudo zbilja! — Oboje se ne šališe i ne natjeravaše po vrtu kao prije, već ponajviše muče uzporedo hodahu, ne znajući pravo, o čemu da govore i čim da se zabave. Oboje se čudjahu toj promjeni. Janica je, doduše, nastojala da opet bude onako vesela, kao što bijaše prije, pa s toga višeputa započe pjevati koju liepu narodnu pjesmu, ali joj u jedanput glas zape, a Ivan isto tako nije mogao da govori, ili da se šali onako bezazleno s Janicom, kao što se je prije šalio mnokrat. Kad im se slučajno sukobiše pogledi, porumenješe oboje, a kad bijahu na samu, tad opet stane čeznuti jedno za drugim. Ivanu se uz knjige i nauke više puta predstavi mila slika Janičina, te ga nije nikako htjela da mine, a Janica isto tako uz šivanje ili prelo — što u ono doba još ne bi sramotan posao za gospodje — često pomisli na Ivana, te joj se zaplete ili zakine konac, na što vazda potiho uzdahnu. — Ali što ću ovdje duljiti ono, što se prilikom u kratko reći može? Jesi li, mili čitatelju, opazio kadgod, kako se u proljeće pupoljak ruže, obasut ranom rosom baš kao sitnim biserom, stane razvijati, čim ga obasja prvi žarki trak sunašca izhodnoga? — Ako si to vidio, a to ne treba da ti kažem drugo, do jedino to, da se isto tako u nevinih i mladjahnih grudih Ivanu i Jelici prijašnje dječinsko nagnuće pretvori u ono gorko-sladko čuvstvo, što ga

ljudi zovu prvim pojavom ljubavi, što u mladjahnom srcu u sgodan čas niče i procvati. — Obje majke nisu slutile ništa o tom, što se sbilo u srcu njihove djece, pa sve ako i opaziše neku promjenu u njih, a to ju smatrahu kao naravnu posljedicu dobi njihove, budući da je Ivan nedavno jur prevalio sedamnaestu, a Janica četrnaestu godinu, kadno obično u mladih ljudi prestaju dječinske misli i igre. Što se pak Blagaića tiče, on nije imao kada baviti se dušoslovnim kakovim razmatranjem, jer njega nedavno, kao obće poznatoga štovatelja Napoleonova, u onom okružju imenovaše mair-om (sudcem), te je mnogo vremena izbivao od kuće svoje, zabavljen poslovi novoga zvanja svoga.

Sve to, što pripovjedismo do sad, dogodi se do onoga časa, gdjeno se počinje naša pripoviest; bijaše pak u jesensko doba g. 1809.

Važna bi to godina!... Tko da je se ne sjeća?... Upravo tada odredi silni Napoleon carskim svojim dekretom od 14. listopada, da se unapried okružje Vilajsko, čitava Kranjska, Koruška, Istra, Rieka, Trst, Primorje hrvatsko, Dalmacija sa svojimi otoci, zatim sva civilna i vojena Hrvatska sve do Save — te pokrajine da se imadu nazvati »ilirskimi državami«. — Ovim svojim dekretom očitova Napoleon volju svoju, da se naime na temelju stare povjesti spomenutih pokrajina osnuje nova i veležna njihova budućnost.

II.

Jesen spomenute godine bijaše jur na izmaku, kad jednom Blagaić, došavši s puta, naglo u sobu stupi. To je bilo u večer, kad je udova Kuljanićeva sa sinom svojim Ivanom upravo u dvoru na pohodu bila.

»Dobar večer! ... Nosim vam dobre glase«, reče Blagaić, pokazujuć nekakvo razpečaćeno pismo.

»Što je? ... Što je?« stanu u jedan par svi pitati.

»Kazat ću vam odmah«, reče Blagaić, sjedne na stolicu, te pogledav Ivana prijazno i potreptav ga po ramenu nastavi: »Tiče se, da znaš, upravo tebe, moj Ivane.«

»Mene?« upita ponešto uzdrman mladić.

»Ivana se tiče?« upita naglo i Janica, a radost joj sievnu iz očiju. »A nuder mi kaži, mili tata, što je.«

»Ti znaš, Ivane«, prihvati Blagaić svečano, pogladiv si polusiede brkove. »Ti znaš, da sam otcu tvome — Bog mu dao duši lako! — obećao na smrtnoj njegovoj postelji, da ću kao vjerni prijatelj njegov za te otčinski skrbiti, te oko toga nastojati, da se — kad bude doba tomu — posvetiš čestitomu kakovu zvanju, gdje ćeš moći vlastitom snagom, kao pošten čovjek, danas sutra dotjerati do toga, da te bude cienio i štovao svatko.«

»Znam ja to«, reče proplanulim očima Ivan, što ga duboko dirnu uspomena miloga otca, »pa zato, ne zatežite, molim, već mi kažite, što mi donosite.«

»Prije nego li što ću ti priobćiti viest, koju ti donosim, treba da mi očito kažeš, što ću te pitati ... Kaži mi, Ivane, bi li imao volje stupiti u vojsku velikoga cara?«

»Ha!« uzklikne Ivan, skočiv radostno na noge. »Vi na pol puta susretate moje želje, što ih tajno gojim u grudi jur od neko doba.«

Mati Ivanova i Janica na ove rieči probliede, a i gospodja se Blagaićeva uznemiri.

»Dobro, kad je tako«, prihvati opet Blagaić veselo. »Ja sam se tomu nadao unapried ... Slušajte me dakle ... Upravo sad dolazim iz Karlovca, gdje sam prekjučer glavom bio sa slavnim francuzkim generalom Marmontom, te

njemu preporučio našega Ivana, kao mladića vrlo sposobna i izobražena, koji želi stupiti u vojsku carevu. Vitežki general obeća mi, da će mi za koji dan moći kazati, što je odlučio u toj stvari. Nu na odgovor mu, hvala Bogu, nisam dugo čekao, budući da mi već jučer po svom pobočniku posla to pismo, u kojem odredjuje, da se Ivan ima primiti u slavno poznati vojnički zavod La Fleche zvani. Tu će se Ivan još neko vrieme učiti vojničke znanosti, zatim pak, čim dobro svrši izpite, bit će uvršten, kao oficir, u francuzku vojsku.«

Ne mogavši Ivan dulje odoljeti ćudi svojoj, priskoči Blagaiću, te ga stane strastno grliti.

»Stani, Ivane, ta nemoj me tako silno grliti... Boga mi, udavit ćeš me! ... Nu gle, baš mi je milo, što ti pogodih žicu ... Da, da: mislio sam već od neko doba na to, i eto, sad mi za rukom podje sretno ... Ti si vatren i odvažan mladić, a k tomu vedra glava, tebe dakle bez dvojbe sjajna budućnost čeka pod stjegovi slavodobitnoga orla francuzkoga ... A sad mi kažite, žene, što ste tako oniemjele, te preda se gledate, kao da nam je Ivan osudjen na smrt?«

»A zar je to što bolje?« reče suznim okom majka Ivanova. »Ah jao, jedini moj sine, zar si ti kadar ostaviti majku svoju sada, gdje znaš, da nikoga na svietu nema, do tebe jedinoga, i gdje vidiš, da joj se sve to bliže primiče starost, gotova nemoć!«

»Da, da«, primieti drhtavim glasom Janica, »ne bi liepo bilo, da to učiniš, Ivane ... Vjeruj mi, nama bi se svima na žao dalo.«

»Promisli se, sinko«, primieti ganuto i gospodja Blagaićeva. »A ti, moj stari«, reče prama svomu suprugu, »nisi trebao, da onako jurišem navališ na njega ...

Promisli se dakle, Ivane, što radiš; ta znaš, da je bolja promišljena nego učinjena.«

»Promišljeno je jur, pa i odlučeno«, odgovori oduševljeno i odvažno Ivan. »Tebe, mila moja majko, čuvat će Bog, koji vazda bdi nad pravednim i dobrim, pa uza to će ti, ako bi od potrebe bilo, jamačno u pomoć biti ovi plemeniti ljudi, i vjerni prijatelji naše kuće.«

»Tako, tako, Ivane, to će i biti, tako mi duše!« poviče ganuto Blagaić.

»Što se pak mene tiče«, nastavi Ivan, »kažite sami, zar ne bi sramotno bilo sada, gdje se cieli sviet miče i kreće oko jedne sjajne zviezde, oko Napoleona Velikoga, da ja, kao mlad čovjek, čučim u zapećku bezposlen?... Ne, ne, to ne može biti! — pa zato, nemojte toga ni zahtievati od mene. Sad je viek radnje, viek slave na oružju ... Odvažna samo nebo štiti, štitit će dakle i mene, vjerujte! ... Moj otac, doduše, ne bijaše osobit štovatelj Napoleonov, te je osudjivao sva njegova djela osim jedino code civile, nu ja, akoprem otca svoga neizmjerno ljubljah, u tom obziru ipak nikad se ne slagah s njime ... O kolikokrat slušah vas, gospodine Blagaiću, sav uzhićen sa strane, kad pripoviedaste o junačkih djelih velikoga toga muža ... A sada da mislim drugačije? ... Podnipošto! ... Iskra, što je tad tinjala u grudih dječaku, buknu evo sada silnim plamom ... Nemoj dakle tugovati, mila majko, već se za stalno nadaj, da će ti se za koje vrieme tvoj Ivan ovjenčan slavom opet vratiti.«

»Da, vratit će se — možebiti«, primieti Ivanova majka žalostno, »da se zatim opet na novo dieli od mene.«

»Draga gospodjo«, reče Blagaić, »nemojte tako! ... Ništa ne traje viekom ... A zar nije cieli naš život nalik velikoj gostoljubnoj kući, gdje se svraćaju jedni, dočim

se drugi iz nje diele. — Sastanak i razstanak, to je obća sudbina ljudska.«

»A ja volim«, primieti strastno Ivan, pogledav vatreno sa strane Janicu, »da potražim drugdje u prostranom svietu sreće, koja mi ovdje u dio pasti ne može.«

»Jao, mili moj sine, evo vidim, da me ne ljubiš«, reče majka Ivanova, krivo tumačeći rieči svoga sina, dočim proplače nadvladana čuvstvom tuge.

Ivan priskoči, te stane grliti i tješiti majku, što je ostale nazočne dirnulo duboko. Sâm Blagaić otre si dlanom oči, na što Ivan iza poduljega šutanja duboko ganut progovori: »Umiri se, majko moja, jer nije hasne, a što biti mora, neka bude! ... Što sam evo odlučio, od toga više ne odstupam, tako mi svete uspomene miloga otca! ... Nemirnu ćut moju, zatim razne moje želje i težnje nadigrat će i umirit ponajprije bojni zvuci slave, što im se srce moje već unapried odzivlje radostno ... Veliki car prijatelj je naroda našega, štono dokazuju sve njegove dosadašnje naredbe. On cieni i uvažava narod naš, osobito radi poznatog mu junačtva. I ja sam Hrvat, proslavit ću se dakle i ja, ako Bog da, pa će i mene zapasti od careve strane zaslužena čast i slava ... Živio Napoleon!«

»Živio!« poviče uzhićeno Blagaić. »Tako valja, sinko, tako!... Nemoj slušati žene, već unutrašnji glas, što ti veli. Žene, istinabog dobro kadikad misle, ali im se gotovo sve misli stječu u njihovom čuvstvu, a muž treba da vazda sluša, što mu pamet kaže. Krug djelovanja ženskoga kuća je i kućište, mužkoga pak — ako je tomu sposoban i ako hoće — čitav sviet ... Tako mi duše, Ivane, baš si me divno razigrao, bolje nego ikoji govornik u prijašnjih naših varmedjskih spravištih ... Ti si pravi sin prijatelja moga Kuljanića, pa zato čuj, što ti evo

kažem.« To pošto reče, radostno se u krugu ogleda, te nastavi: »Ja sam, doduše, kojekakve osnove gojio o mojoj Janici, koja će danas sutra nasliediti cieli moj, hvala Bogu, dosta veliki imutak. Moja namjera bijaše, da ju dam za bogatoga kojeg vlastelina hrvatskoga, jer neka govore ljudi što im drago, — bogatstvo je ipak, ako baš ne jedina, a to jamačno velika poluga sreće na tom svietu. A mogu uzgredno i to reći, da već sada neki ljudi propitkuju za moju ćerku, akoprem je još premlada za udaju . . . Nu ostavimo to, već u kratko hoću samo to da kažem, što se navlastito tebe, Ivane, tiče . . . Ti si s Janicom tako rekav odrastao, ti si joj nedavno spasio život, jur kao djeca gledaste se rado, pa valjda ni sada jedno na drugo ne mrzite. Dakle čuj, šta odlučih u taj svečani čas: ako mi se za četiri godine dana kao kapetan s krstom počastne legije vratiš, dat ću ti Janicu, neka podje za te . . .«

Svi se na ove rieči radostno prenu. Janica, porumenjevši kao rumena ružica, obori glavu, a Ivan pomaman od radosti priskoči k Blagaiću, te poljubiv ga u ruku, reče strastno: »Gospodine! . . . Otče, evo vam tvrde vjere! da ću se ili za četiri godine vratiti kao kapetan s krstom počastnim, ili — da će me kriti hladna zemljica, gdjeno će drugi krst naznačivati, da sam, istina, pao, ali ipak do smrti svoje vjeran ostao ljubavi i slavi.« Pošto izusti ove rieči, odtrči iz pretiesne sobe na polje, da mu odlane na friškom zraku i pod vedrim nebom.

III.

Nedjelja dana jedva minu, odkako bi u dvoru Blagaićevu odlučeno, da se Ivan posveti novomu zvanju svome, i eto — ta se odluka na njemu već u toliko

sbila, da se već bio na put dao u Francuzku. Ne treba nam ovdje podugo pripoviedati, kako se Ivan prije nego li se na put dade, opraštao s milom majkom i cielom obitelju Blagaićevom, štono ga ukupno proprati do Rieke, odkud je imao poći s nekim brodom put Francuzke. Ne treba nam kazivati, kako ga je plačući grlila, blagosivljala, a k tomu i zaklinjala majka, da joj piše često, kako mu je majku tješila gospodja Blagaićeva, kako mu je Janica suznim okom i bliedim lišcem za znak uspomene potajno podala zlatan prstenak, stisnuvši mu uza to muče nu strastno ruku, zatim kako je napokon Blagaić Ivana i ostale hrabrio, akoprem je i sam bio ganut. Sve to potanko opisivati suvišno bi bilo, budući da se takova šta obično dogadja svagdje, gdjeno se razstaju ljudi, što ih skapča ljubav ili prijateljstvo.

Ivan je skoro i sretno prispio na odredjeno mjesto, u carski naime zavod la Fleche. Tu je odmah sa svom mogućom marljivošću nastojao oko toga, da se izobrazi prama novomu svom zvanju, što mu je zbilja u kratko vrieme tako dobro za rukom pošlo, da se za prvenstvo natjecao sa najboljimi pitomci spomenutoga zavoda, te ga sbog toga jednoglasno stadoše hvaliti svi učitelji i poglavari njegovi. Svatko se čudio mladomu tomu Hrvatu, koji u kratko vrieme preteče u znanju mnoge svoje drugove, koji mu to nipošto ne upisaše u grieh, dapače ga štovahu svikolici. Nitko medjutim nije slutio, da Ivana što drugo do pohlepe za vojničkom slavom potiče na toliku izvanrednu marljivost. Nikomu, ni kraj pameti ne bijaše, da ga ponajviše na to potiče ljubav. Da, ljubav, divna ta čaralica, koja umije čudotvornom svojom silom — ako je samo prava i čista — svagdje slična, pače još veća čudesa stvarati.

Tako *prodje god.* 1810. Ivan je spomenute godine

često kući pisao, a majka njegova i Blagaić odgovarahu mu svaki put, pače na njegov godovni dan, priklopila je i Janica listu majke njegove mali listić ovoga sadržaja:

»Mili moj Ivane! S najvećom radošću čujem svejednako samo dobrih glasova od tebe, što mi najbolje dokazuje, da me nisi zaboravio, i da ti je u istinu stalo do toga, da se izpuni tvoja, a — zašto da tajim — i moja jedina želja. Bog uviek one štiti, koji napreduju uzdajući se u njega, te ih dovodi k cilju. Uzdaj se dakle i nadalje u pomoć njegovu i u svoje sile, pa napreduj što više bude moguće, da dokučiš cilj, za kojim si pošao. To iz svega srca želi tvoja Janica.«

Nije moguće opisati radost, što ju poćuti Ivan, dobiv prvi taj listić od mile svoje Janice, koja ga je i onako kao uzorita kakova slika okružavala, te poticala na sve to veću marljivost. Taj listić smatrao je Ivan kao veliku svetinju, te bi ga uviek uz onaj mali prsten, što ga dobi od Janice, nosio na grudih svojih, kao neki što nose čudotvoran kakav amanet, da ih oda zla brani. A u istinu imadjaše, ne toliko taj listić i prsten, koliko sama ljubav Ivanova prama Janici čudotvorne moći za njega, budući da ga je ne samo bodrila, da postojano uztraje i sve to bolje da napreduje na odabranoj stazi zvanja svoga, već mu je ta ljubav srce štitila od svake nečiste misli ili strasti. Zaista je divna moć prve i čiste ljubavi u mladjahnih grudih, jer ona ne samo što je najbolji štit proti navalam nečiste razkoši i pogibeljnoga lastovanja, kojima mladi ljudi mnokrat žrtvuju sreću i zdravlje svoje, već ona priliči angjelu čuvaru, koji vodi vjerne svoje kadšto istina strmom, uzkom i trnjem obasutom stazom, nu vodi ih ipak slavodobitno, jer ako i hoće da posrnu, a to im *ona* pruži čistu ruku svoju, te ih kao zlato ognjem oči-

šteno iz vira napasti slavno izvodi, a napokon daruje rajskimi svojimi darovi.

Početkom g. 1811. stigao je Ivanu od majke žalostan glas, da je naime umrla gospodja Blagaićeva iza kratke bolesti, te da Blagaić sa Janicom gorko oplakuje smrt plemenite te gospodje, za kojom je dakako i majka Ivanova tugovala, budući da joj pokojna bijaše najbolja prijateljica od mladosti pa sve do smrti svoje. I ovo je jur druga gorka rana bila, što ju je oćutio Ivan iza smrti otca svoga, pa zato, da tim prije nekako pregori tu bol, podvostruči marljivost svoju u naucih, te se time duhom primakne sjajnim onim dvjema zvjezdama, štono obasjavahu vidik budućnosti njegove, a te zviezde bijahu: slava i ljubav. — Ah, blažen ti je sanak mladosti, gdje nam se često čini, kao da će slava i ljubav, nalik blizancima na noćnom svodu nebeskom, vazda uzporedo u životu našem ostati, uviek vedro sjati, a nikad nepotavnjeti! — Ali drugo je ozbiljni život svakidašnji, drugo opet bujni onaj sanak, što ga često sniva neizkusna mladež, jer slava i ljubav riedko kad do kraja uzporedo uztraju, kadšto jedna ili druga izmedju tih zviezda iznenada potavni, a često baš i obadvie, te gusti mrak tad zastre samotnu stazu života našega, a razcviljeno srce naše tad plače nad razvalinami liepih nekoč nada svojih. Jeda li se pak Ivanu izpunilo, čemu se nadao, to ćemo tek kasnije vidjeti.

Kad je čovjek zabavljen budi naukom, budi drugim kakovim poslom, vrlo hitro mu prolazi vrieme; to je izkusio i naš Ivan.

I tako nastane g. 1812. — Silni Napoleon spremao se mjeseca travnja iste godine proti Ruskoj. Poglavarstvo zavoda la Fleche dobi od cara nalog, da pitomci odmah podnesu izvanredne izpite, pa da se najsposobniji izmedju njih odmah uvrste kao častnici u vojsku. Kao što car

zapovjedi, tako je i bilo. Izpiti ovi biše u nazočnosti carevoj, te odličniji pitomci budu odmah naimenovani častnicima. Ivan Kuljanić sa još tri do četiri druga svoja odlikovao se osobito za toga izpita, te zato bude napose pohvaljen; dapače car sam, komu se dopao liep i odvažan a k tomu znanstveno izobražen Ivan, pristupi naglo k njemu, potrepta ga po ramenu, te pogledav ga vatrenim svojim očima, upita ga u kratko, da li možebit želi stupiti u topničtvo »artillerie volante« zvano, što ga je ustrojio sam car, i što bi radi svoje vještine dovoljno na glasu. Ivan, uzdrman i uzhićen od te carske milosti, radostno privoli, te odmah drugi dan krasile su ga jur zlatne naramice topničkog lajtmana. Da je tiem na osobit način odlikovan Ivan, to je ne samo on sam uvidjao, već to uvidjahu i njegovi dosadašnji poglavari i drugovi, koji se srdačno tomu radovahu.

Ivan je zatim — koncem travnja — molio, da smije s dopustom na tri nedjelje dana poći kući, da posjeti majku, što mu poglavarstvo dozvoli, s tom ipak primjetbom, da se odmah, pošto rok dopusta izteče, bilo gdje bilo, pridruži arrière-gardi velike armade francuzke, koja je već za koji dan imala krenuti put Njemačke. Ivan je putovao kopnom do Marsilje, a odanle morem do grada Rieke. Nu akoprem je hitro putovao, to mu se ipak činilo, kao da putuje lagano kao puž. Pa sve da je u ono doba bilo željeznica i parobroda, sigurno bi mu se i to putovanje činilo odviše sporo, budući da hitrina ni ovih iznašašća novijega vremena ne bi bila kadra letjeti poput krilatih njegovih želja i misli. Nu to čeznuće Ivanovo bijaše sasvim naravno, jer dvie i pô godine dana prodjoše, odkako nije vidio majku svoju, Janicu, Blagaića, grob svoga otca, prijatno seoce i svu ostalu okolicu miloga zavičaja *svoga tamo* iza Julskih planina. On si je cielim gotovo

putem predstavljao, kako će se tamo svi uzradovati, videći ga iznenada u svom krugu, pa k tomu još kao lajtmana glasovitoga topničtva, i to po naročitoj volji carevoj. — Pošto je Ivan morem prispio do Rieke, najmi tamo odmah kola, pa hajd napried prekrasnim Lujzinim drumom put doma svoga! —

Ivan je na kolih zamišljen sjedio i svedj samo preda se gledao, te tako nije ni svrnuo okom na pusto i kamenjem obasuto Grobničko polje, štono se blizu Rieke na lievo uz spomenuti drum nalazi. On se nije ni obazro kod Jelenja, da vidi odanle još jedanput modro-zeleno more u žliebu Kvarnerskom. Isto tako nije opazio divlju romantičnost naravi kod visoke planine Osoj zvane, štono sa 3000 stopa nadvisuje površje morsko. Sve to, za svakoga drugoga putnika toliko zanimivo, nije tada ni najmanje dirnulo Ivana, jer njegove misli težile su svedj napried, prevaljajući gore i doline. Kočijaš, podpomognut vinom iz čuturice Ivanove, pogodio mu je misli, te je s toga tjerao čile konje svoje, čim opazi, da mu je jur iza ledja Osoj planina, odkale se glavni drum ponajviše nizbrdice vije. Tako još za dana dodjoše putnici sve bliže onamo, gdje bi rodno mjesto Ivanovo.

Upravo je zapadno sunce zadnjimi svojimi traci pozlaćivalo toranj crkve, štono se vidjao s druma tamo na desnoj strani, gdjeno se pomaljao iza gusta gaja na podnožju gore. Pošto Ivan opazi taj toranj, obuzeše ga razna čuvstva . . . A kako ne bi? — Ta to je toranj one crkve, gdje bi nekoč kršten on i Janica. Tik uz crkvu ovu nalazi se groblje, gdje počiva njemu otac, a Janici majka. Pa zato Ivan ondje, gdje put vodi s glavnoga druma u seoce, ne mogavši više odoljeti navali različitih čuvstava, skoči s kola, te pješke podje hitro napried, dočim su ga kola sliedila.

U obće se opaziti moglo, da je narav opet progledala iza težka zimnog sna. Blagi tihi večer proljetni prikrio je svu okolicu. Zrak bijaše napojen mirisom raznoga cvieća. Putem, kojim je Ivan žurno napried stupao, cvale su mirisne ljubice, a nuz mali potočić, štono se tamo pod briegom romoneć vije kroz grmlje i mahom obraslo kamenje, ponikoše hiljadama modre potočnice. Stari hrasti otajstveno šuštiše mladim lišćem svojim. Žutokljuni kos cvrkutajuć s grma prhne, te preko puta u gustu šumu poleti, dočim pitomija zeba na hrastovoj grani iznad Ivana ostade sjedeći i pojući bezbrižno pjesmu svoju. U obližnjoj šumi zaguče grlica, dozivljući si druga u gniezdo jur priugotovljeno, a ponešto dalje prama selu čulo se, kako prijatno klopoće mlin. Sve to neobično dirnu Ivana, jer sve bijaše, kao god i prije. Ništa se nije promienilo, a uz to bijaše sve nekako svečano, baš kao da je miloga svog znanca čekalo ljubkim proljetnim pozdravom. Došavši pobliže dvoru, popašti se Ivan, te podje naglo iz obora prama dvoru, gdjeno ga prvi susretoše vjerni njegovi kopovi Sokol i Vidra, koji opazivši Ivana, odmah k njemu priskočiše, te radostno lajući i repom mašući stadoše skakati oko njega i ruke mu lizati. Čuvši lavež pasa dotura se, noseći iz kokošinjaka jaja u košari, stara i jednooka majerica Dora, da vidi, što je.

»Isuse i Marijo!« poviče starica, upoznavši Ivana, te hoteći sklopiti ruke, zaboravi na košaru, koja joj se u onaj par izmakne i — hrsk! — zajedno s jaji pade na zemlju. Sokol i Vidra stadoše odmah — valjda iz samoga veselja — bjelanjke i žutanjke iztrtih jaja polizavati.

»A što je do vraga, zar je Dora poludjela?« poviče, bahnuv pomamno na vrata iz dvora, stari špan Marko Ćordić, nu pošto i on opazi i spozna Ivana, veselo priskoči. »Ha, mladi naš gospodin!« poviče starac, hoteći

Ivanu srdačno kao nekoč podati ruku, nu vidjev na njemu oficirsku uniformu, ukoči se po soldački, uzme desnom rukom lulu iz usta, a lievom dotaknuv se svoje crvenkape, kao da salutira, ozbiljno reče: »Oprostite, gospodine lajtmane!« —

»Daj mi ruku, Marko!« reče ganut Ivan, gledajuć do sad muče, što se susljedice u kratki čas oko njega sbilo. »Daj mi ruku, dobri starče!« opetova, pruživ Marku desnicu.

»Molim, gospodine lajtmane . . . I ja sam bio vojnik . . . Pa još k tomu kaplar . . . Ja znam, što će reći subordinacija«, odgovori Marko, svejednako još nepomično pred Ivanom stojeći.

»Pusti sad to na stranu, pa mi ruku daj«, reče Ivan. »Zar ne čuješ, što ti velim?« Na to Marko, videći, da i tu subordinacije treba, poda radostno žilavu svoju ruku Ivanu, koju mu on srdačno stisne, te zatim odmah skočiv u dvor upita: »A gdje je mila moja majka?«

»Nema je kod kuće, gospodine lajt —«

»Pusti, molim te lajtmana«, primieti Ivan prijatno, »ja hoću da me zoveš, kao što si me zvao prije . . . A gdje je moja majka?«

»Milostiva gospoja nalazi se danas od jutra tamo u dvoru gospodina Blagaića.«

»Ha, kod Blagaića?« poviče radostno Ivan.

»Da, tamo je, gospodine — Ivane, te će se valjda skoro vratiti kući, budući da je već zašlo sunce.«

»Ja ću sam ići po nju«, prihvati Ivan živahno.

»Ala će se tamo veseliti svi, navlastito milostiva naša gospodja i —« no tu nekako riec zape Marku; valjda se u isti par opet sjeti subordinacije.

»Idem dakle«, reče smiešeći se Ivan, »a tebi, Marko, preporučam kočijaša moga, što eno upravo otvara ljesu.

Dobro me je vozio, pa bih rado, da bude dobro podvoren on i njegovi konji.«

»U našem dvoru bijaše do sad dobro primljen svatko, tko bi goder došao, ne će dakle ni po njega krivo biti«, reče Marko s nekim ponosom, dočim se Ivan jur na put dao prama obližnjemu dvoru Blagaićevu.

»Vi me, Marko, uviek korite s toga, što sam ćorava«, reče, pošto Ivan ode, pristupivši opet majerica Dora, »a ja ipak prva ugledah mladoga našeg gospodina.«

»Ta da, i sliepa se kokoš kadšto namjeri na zrno«, odgovori porugljivo Marko, te time presječe daljni razgovor s govorljivom bakom, a zatim ode u kuhinju po ugljen, da si opet zapali lulu.

Ivan je medjutim žurno napried stupao prama dvoru Blagaićevu, te došav skoro onamo, prikuči se brzo i tiho, te unidje u dvor, da ga nije opazio nitko. Skoro zatim preskoči kamene stube, te dodje pred vrata palače, gdje je znao, da se u to doba obično sakuplja ciela obitelj. Tu malko stane, te prisluškujuć začuje, kako u sobi Blagaić na glas čita novine. — Srce Ivanu silno zakuca u grudih, tako silno, da je mislio, pući će mu od radosti i milinja. Pošto se malko razabrao, zakuca na vratih.

»Unutra!« poviče Blagaić ponešto zle volje s toga, što ga je to kucanje smetalo u čitanju milih mu novina, no iza toga Ivan jur otvori naglo vrata, te stupi u sobu.

»Ivane! . . . Sinko! . . . Hej, Ivane!« vrisnu i viknu radostno u jedan glas, Janica, Ivanova majka i Blagaić, baciv novine i naočale svoje na stol.

Svi priskočiše k milomu prihodniku. Majka ga stane plačući od milinja grliti. Blagaić mu srdačno poda i stisne ruku, samo Janica — nalik slici sramežljive gorske vile — ostade stojeći za otcem u nježnoj djevičanskoj zabuni. *Jedan samo zamjeniti* žarki pogled u Ivana i Janice bijaše

tom prilikom jedini tih, nu njima tim razumljiviji pozdrav duša njihovih.

»A gle, što to vidim!« poviče radostno Blagaić, koji se u toj radostnoj zabuni prvi razabrao. »Gle ti njega... Oficir, pa još kod topničtva, i sve to prije reda ... Hej, momče, kako to?«

»A zašto mi nisi javio, sinko, da ćeš doći?« upita ga u isti čas majka.

»Sve ću vam redom kazati, dok se malko razaberem«, odgovori Ivan drhtavim od radosti glasom.

»Sjedni amo do mene«, reče mu majka, namjestivši ga odmah uza se, držeći mu ruku objema rukama i gledajući ga suznim blagim okom materinjim.

»Nuder, Janice — a što si se tako zagledala u Ivana, kao da ga do sad ni vidjela nisi? — nuder zovni slugu, da nam donese večeru malo prije nego obično, jer putnik treba da se okriepi.« Janica na rieči otčeve porumeni, zatim hitro izadje iz sobe.

Uz večeru, koja bude skoro zatim donesena, stade Ivan pripoviedati, šta i kako je bilo u La Flech-u, što medjutim ovdje, budući nam jur poznato, ne ćemo opetovati. Ne treba nam dapače ni to napominjati, kako je Blagaića, poznatoga obožavatelja Napoleonova, uzhitilo, kad je Ivan stao pripoviedati, kako ga je car pohvalio i kao častnika uvrstio u topničtvo. Svaki čas Blagaić bi uletio Ivanu u rieč, pitajući ga budi ovo budi ono o caru, svom uzoru.

»Gle, Ivane«, reče sav uzhićen Blagaić, pošto Ivan prestade pripoviedati, »ti si odmah s početka nadkrilio nadu našu, budući da si se znatno primakao k cilju ... Tako valja, Ivane, to mi je drago! ... A ja, da znaš, što sam god rekao prije dvie godine dana, toga ni danas ne poričem ... Razumiješ li me?«

»Razumijem«, odgovori radostno uzbunjen Ivan pogledav Janicu i poljubiv Blagaića u ruku.

Poslije večere oprostio se Ivan i majka mu od Blagaića i Janice, obećavši im, da će sutra za stalno opet doći.

Jasna mjesečina proljetne noći sprovadjala je Ivana i majku njegovu kući, gdje se opet oba na samu razgovarahu do kasno doba noći. Medju ostalim pripoviedala je tom prilikom majka Ivanu, da je Blagajić, odkako mu umrie mila supruga, višeputa tužan i zamišljen, i da ga takovom prigodom jedino može razveseliti glas kakav o caru Napoleonu, kao što to bijaše i prošle večeri, gdje ga izvan toga i dolazak Ivanovo razveseli.

Sutradan, kako bi dogovoreno, ode opet Ivan s majkom k milim svojim susjedom.

Blagaić, da proslavi, kako valja, dolazak Ivana, budućega zeta svoga, pozva nekoliko prijatelja iz susjedstva na ručak, gdjeno se dakako po staroj hrvatskoj navadi dobro jelo, pilo, nazdravljalo, a uza to i pjevalo gotovo do večera.

Svi pozvani gosti bijahu dobre volje, samo u jednoga moglo se opaziti, da mu prijateljska ta gostba nije sasvim po ćudi, a to bijaše Luka Krivudić, bogat vlastelin iz obližnje okolice, koji je od neko doba često polazio Blagaića.

Krivudić bijaše poznat u cieloj okolici kao strastan, naprasit i osvetoljubiv čovjek. Uza to bijaše ponosit, te bi prezirao svakoga, koji ne bijaše bogat ili ugledan. Prosti narod mrzio je na njega s toga, što je prije, nego li Napoleon osvoji ovu stranu naše domovine, do zla boga gulio i tlačio ubogi narod; plemstvo pak mrzilo je na njega radi nesnosne oholosti i naprasitosti njegove, te mu se zato svatko rado uklanjao s puta. Svi su znali, da je Krivudić naletnica, te se bojahu svadje s njime i

to valjda sbog toga, što se potajno o Krivudiću glasalo, da je čovjek dvoličan i tajni agent, no čiji? — da li austrijanski ili francuzki, to se nije moglo saznati. S toga uzroka čuvao ga se svatko, bio privržen Francuzom ili Austrijancem. — U ostalom bijaše Krivudić čovjek srednje dobi, te akoprem se o njem nije moglo reći, da je ružan, to bijaše ipak u toga čovjeka takovo lice, da je moralo svakoga, koji ga vidi, neugodno dirnuti. Blagaiću, istinabog, s početka ne bijaše baš sasvim povoljno, što je k njemu dolazio taj čovjek, nu malo po malo privikne se tomu, budući da se Krivudić kod njega vazda uljudno i čedno vladao, a izvan toga bijaše bogat vlastelin, što je, kako znamo, već samo po sebi mnogo važilo u Blagaića. Nije dakle čudo, što je Krivudića pošteni starac pozvao i na to veselje, misleći, da će mu time ugoditi. Nu kao što rekosmo, Krivudić se nešto namrgodio, — nu zašto? — to nije znao nitko, pa baš se nije nitko ni brinuo za to, već je svak nastojao, da bude tim veseliji u družtvu ostalih dobrih prijatelja.

Poslije ručka razgovarahu se još neko vrieme gospoda, pijući kafu i pušeći lulu duvana, zatim pak, oprostivši se redom od vriednoga domaćina i sadašnje mlade domaćice, liepe Janice, posjedaše u svoja kola, te svak ode svojoj kući. Jedan izmedju prvih, što odoše, bijaše Krivudić. Za oproštaja nije Ivana ni pogledao, a od Janice oprostio se posve hladno.

Pošto svi gosti odoše, ostade Blagaić sam sa majkom Ivanovom u dvorani, jer Ivan i Janica već prije prilikom bučnoga odlazka gostiju upotrebiše sgodnu priliku, te odoše zajedno u vrt. — Podugo mučeći jedno uz drugo šetahu, kad ali jednom oboje stanu pod nekom starom sjenatom lipom.

»Sjećaš li se Janice?« progovori najprije Ivan, »kako smo tu još kao djeca vience pleli našim roditeljem«.

»Kako da se ne sjećam«, odgovori ljubkim glasom Janica, »ta ovdje baš na toj klupi — sjedila sam jednoč, kad si mi sav okrvavljen donio u gniezdu dvie mlade grlice, štono sam ih već odprije zaželjela; a ti si mi ih tada pribavio, akoprem s očevidnom pogibelju života svoga, jer tad si — sjećaš li se još? — pokliznuo tamo s one pećine, gdje bijaše u grmu gniezdo, pa si ozliedio glavu i ruku.«

»Kako da se ne sjećam!« odgovori Ivan. »O živo se sjećam blaženoga tog časa, upravo kao da se sve prije nekoliko trenutaka sbilo . . . Ta ti si mi tad u onom potočiću, što nuz vrt taj teče, glavu i ruku studenom vodom oprala, te maramom svojom ovila . . . Da zbilja, kaži mi Janice, živu li još one dvie grlice?«

»Živu dakako, te se ljube«, odgovori djevojka potiho, te obori glavu.

»A ljubiš li ti mene, dušo duše moje?« upita Ivan Janicu, dočim ju ogrli i na svoje grudi pritegne.

»Što me pitaš, Ivane, kad znaš«, reče šapćući Janica, ali joj daljna rieč zape u grlu, jer s magnetičnom nekom silom pritegnuta, primakoše se jur usta Ivanova k njezinim koralnim usnam . . . Prvi blaženi i čisti cjelov sdruži duše zaljubljenikâ — za uviek . . . . Trag sunašca zapadnoga obasja u onaj čas žarom svojim liepi taj par, kao da ga hoće posvetiti i zasvjedočiti mu savez mladjahne ljubavi.

»Djeco, ta gdje ste za Boga? . . . Svuda vas tražim«, povikne [illegible] Klagaić. Ivan i Janica skočiše na noge, te u [illegible] par [illegible] pred njih stupi Klagaić, noseći u ruci novine

»Evo nas«, reče ohrabriv se najprije Ivan, »mi odavle gledasmo sunce, kako liepo zahodi«.

»Da, da, znam ja to«, prihvati smiešeći se i grozeći prstom Blagaić, »nu meni se sve čini, kao da je vama istom sada izhodilo sunce ... Nu neka, pustimo to sada!« Zatim starac nastavi ozbiljnije. »Ali sad čujte, što novine pišu. Tiče se to i tebe moj Ivane.«

»Mene?« upita Ivan. »A kako to?«

»Slušaj, pa ćeš odmah znati kako«, reče Blagaić, natakne svoje naočale i stane svečano čitati: „Nj. veličanstvo car Napoleon uputit će se jur početkom mjeseca svibnja t. g. u Draždjane, gdjeno će ga liepo dočekati svi vladari, što spadaju k savezu renskomu, da se poklone velikomu caru“ ... »A sad slušaj, što medju ostalim dolje niže veli: „Svi častnici i prostaci francuzke vojske, što se sad s dopustom nalaze kod kuće, imadu se, ne gledeći na podieljeni im rok dopusta, najdulje do 12. svibnja kod svojih sborova sakupiti“ ... Jesi li čuo, Ivane?«

»Jesam podpunoma«, odgovori ponešto tronut Ivan, ali razabrav se hitro, nastavi: »Sad nije drugčije, te ću i ja morati prije otići, nego li što sam mislio.« To čim reče, pogleda Janicu, koja malko probliedi.

»Tako jeste«, reče Blagaić, »još tri dana po prilici moći ćeš boraviti u našem krugu, nu dulje ne, ako želiš za vremena doći k svomu sboru«.

»Što mora biti, neka bude!« prihvati Ivan, dočim mu vatra sievnu iz očiju. »Slava me zove, a kad zadovoljim njezin poziv, vratit ću se opet, ako Bog da, u vaš mili krug, da kiti lovora, što ju steći moram, pridružim nježni vienac ružmarina ... Može biti, da ću se vratiti skoro, jer s Rusijom bit ćemo, kako mislim, gotovi u kratko vrieme.«

»Da Bog da!« upane Blagaić, »nu ja cienim, da će biti ponešto mučan posao s Rusijom, premda ni malo ne dvojim o tom, da će i nju slavni Napoleon pobiediti. Ta o tom sumnjati bila bi grjehota; ali mučno će biti svakojako, jerbo je Rusija nepristupna zemlja svakomu tudjinu . . . Nu najposlije će i ona«, nastavi oduševljeno, »sa svojimi neizmjernimi poljanami, obasutimi sniegom, sa svojom starom svetom Moskvom i s novim sjajnim Petrogradom morati Napoleonu se pokloniti, kao što mu se jur pokloniše prastari spomenici možnih nekoč Faraona, visoke naime piramide sred vrućih i pjeskovitih ravnina Nila, kao što mu se nadalje pokloniše vrletne talijanske planine, što ih do jedinoga Hanibala nitko nije prelazio . . . Napoleonu ništa nije nemoguće! — Pa zato se za stalno nadam, da će on i silnu Rusiju pokoriti slavodobitnim svojim oružjem.«

Još bi bio nadalje Blagaić u zviezde kovao Napoleona, da ne pristupi majka Kuljanićeva, s kojom zatim svi odoše natrag u dvore, gdje se do večere prijateljski razgovarahu o svačemu. — U takovih prijateljskih razgovorih vlada nepokvareni slavensko-patrijarhalni duh. Svak, komu je god naš seoski život poznat, znat će, da slični razgovori u prijateljskom krugu čine veoma ugodnim seoski naš život. Bog bi dao, da nam se tečajem vremena i taj narodni običaj ne izgubi, kao što se izgubilo jur mnogo toga, što sad jedva po imenu znamo.

Nesretnu ili tužnu čovjeku polagano prolazi vrieme, te se čas za časom vuče, kao crne magle vjetrom natjerane, ali najposlije prolazi ipak. Ali što da rečemo o sretnu čovjeku? . . . Njemu vrieme nema mjerila, jer dan za danom tako hitro prolazi, kao da ga nose suncem obasjana krila tice lastavice. Upravo tako hitro prodjoše i ona tri dana, što je Ivan još imao probaviti u krugu

najmilijih mu ljudi na svietu. Pošto pak ova tri dana prodjoše, dielio se Ivan od svojih. Bješe tu opet plača i uzdisajâ dosta, jerbo je sad uz Ivanovu majku i Janica očito suze ronila. No Ivan se najposlije ipak razabrao, i trgnuv se iz milih naručaja, na kola skočio i povikao: »Kočijašu, tjeraj!« — To pošto izusti, već konji s koli poletješe drumom. »S Bogom, Ivane! . . . S Bogom!« čuo je još uz štropot kola za sobom, dok se za koji čas i ti mili glasovi ne utišaše. Siromah Ivan ne htjede ni obazrieti se, da si time ne otežča razstanak. Srce mu je kucalo silno, te mu se činilo, kao da je razciepljeno na dvoje: jedna pola vukla ga je silno natrag tamo, gdje mu se odzivala ljubav, a druga pola tjerala ga svedj napried onamo, gdje ga očekivala slava.

Putujuć neprestano prispio je Ivan u odredjeno vrieme k sboru maršala Ney-a, s kojim je skoro zatim krenuo put sjevera.

IV.

Dok se opet sastanemo s Ivanom na polju bojnom u sjeveru evropejskom, treba da u kratko napomenemo historijske dogadjaje godine 1812., koji ne samo što su u savezu s našom pripoviedkom, već su i znameniti za svakoga Slavena. Napomenut ćemo ih tako, kao što su poznati i kao što ih napominju i opisuju suvremeni ljetopisi.

Pošto je Napoleon došao u Draždjane i tamo u družtvu mnogih vlasti svojoj podčinjenih vladarâ probavio deset dana, krenu s ogromnom svojom vojskom put sjevera. Vojska careva sastojala je iz smjese raznih naroda. Bilo je tu preko pol miliona vojnika, do hiljada topova i preko dvadeset hiljada ratnih kolâ sa džebanom i ostalom vojničkom spravom. Lievo krilo silne te vojske pod zapoviedju maršala Macdolnalda protezalo se do Iztočnoga

mora (Ostsee), a desno pod zapovjedničtvom Reynierovim utaborilo se izpod rieke Bug zvane, i to upravo naproti južnomu odjelu ruske vojske. Glavni srednji odjel vojske predvodio je glavom car Napoleon, pa pošto je s njime mjeseca lipnja prebrodio rieku Njemen, dodje s vojskom u nekadašnji glavni grad litavski Vilna zvani.

Dolazak Francuzâ probudi opet u Poljakâ nadu, da će s francuzkom pomoću iz razvalina svojih opet uzkrsnuti stara Poljska. U toj nadi Poljake još većma ohrabri poznati onaj proglas Napoleonov, gdje se taj boj proti Rusom nazivlje »drugim ratom poljskim«. Pa zato odmah onaj dan, kad je Napoleon došao u Vilnu, sakupljeni u Varšavi sabor poljski proglasi uzkrsnuće Poljske, te medju ostalim zaključi: da se ima ustrojiti glavni savez ili tako zvana general-konfederacija. Nema pera, koje bi kadro bilo opisati silno oduševljenje i veselje živahnih i domoljubnih Poljaka, koji su smatrali Napoleona za novoga Mesiju naroda poljskoga. Pa zbilja, da je Napoleonu u ono vrieme do toga stalo, da se cieli narod poljski digne na oružje proti Rusom, to bi se zaista bilo dogodilo, nu Napoleon ne bijaše nikad prijatelj obćega kakovog ustanka ili narodnoga pokreta, pa zato poljskim poklisarom reče: da on namjere njihove ne može iz obzirâ prama Austriji odobriti i podupirati. Poljaci Napoleonu ne bijahu ništa drugo, do orudje dobro došlo, što ga on lukavo upotrebi za svoje sebične svrhe. S toga i nije čudo, što su zaslieplјeni Poljaci ne samo pod Ponjatovskim hrabro vojevali proti Rusom, već što je i cieli narod poljski svakom prilikom znatno podupirao Francuze proti Rusom, te tako u svem i svigdje na ruku bio svomu tobožnjem izbavitelju.

Oko sredine mjeseca srpnja krenula je svakolika

francuzka vojska uz strašnu kišu i oluju iz Vilne prama Vitebsku.

Napoleonova namjera bijaše, da osvoji Moskvu, »to srce ruskoga carstva«, kao što bi običavao sam reći; nu on nije ni s daleka pomislio na to, da će Rusi uz naravni položaj i podneblje svoje dobiti silnoga saveznika, kojemu on ne će odoljeti; ali tako je i bilo. Drumovi bijahu svuda u najgorem stanju, što je dakako znatno otegoćivalo savez vojske. Izvan toga bijaše mučno u pustoj neprijateljskoj zemlji pribaviti potrebitu hranu za toliku vojsku. Mnoge vojnike francuzke s toga spopade bolest, te su morali zaostati u bolnicah. Tadašnji zapovjednici ruske vojske Barclay de Tolly i Bagration — inače tudjinci — ustručavahu se zametnuti boj s Napoleonom, već ga vabljahu sve to dalje u pustu zemlju. Kod Smolenska srazište se prvi put neprijateljske vojske, i to bi dne 17. kolovoza 1812. Nu pošto obje vojske čitav gotovo dan biše krvav boj, nije se pravo znalo, koja je stranka nadjačala. Smolensk je tom prilikom gotovo sav izgorio, a ruska vojska povukla se prama Moskvi. Poslije prvoga tog sraženja sa Rusi sazva Napoleon pod šator svoje bojno vieće. Većina izkusnih francuzkih generala svjetova tom prilikom cara, da se okani daljnoga rata, nu Napoleon — vazda svoje glave — odluči baš protivno, te ostade pri svojem: da će naime osvojiti Moskvu, gdjeno će zimovati, te ujedno cara ruskoga Aleksandra prisiliti na to, da ga moli za mir uz uvjete, koje će mu diktirati Napoleon. Prema tomu zaključku prevali francuzka vojska rieku Dnjepar. — U ruskoj vojsci i u narodu stade se tom prilikom pojavljivati obće nezadovoljstvo poradi oklievanja gore spomenutih tudjih vojvoda. Da se tomu za vremena doskoči i da se ohrabri cieli narod, naimenova car

Aleksandar u dobar čas po se i po carevinu svoju slavno poznatoga Kutuzova vrhovnim zapovjednikom ciele ruske vojske. Kutuzov bijaše čovjek razborit, dobar vojnik, obće štovan, te pravi pravcati Rus dušom i tielom. Pošto on primi vrhovno vojvodstvo, pretvori se odmah dosadašnji rat ruske vojske u rat obće-narodni. Svuda, kud bi goder prolazila francuzka vojska, uzmicaše pred njom stanovničtvo pojedinih mjesta, sela i gradova, upaliv i uništiv prije odlazka svoga sve, što bi goder neprijatelju od kakove makar i najmanje koristi moglo biti.

Kutuzovu bijaše stalo ponajviše do toga, da stare svete Moskve ne zauzmu Francuzi, pa zato stane s vojskom kod Borodina, te odluči, ovdje ponajprije da pokuša bojnu sreću. — I boj se tamo zametnu dne 7. rujna; boj zaista krvav i strašan, kojemu u novijoj povjestnici ravna nema. Strašno gruvanje topova, praskanje pušaka, a uza to hrabreći glasovi zapovjednikâ jedne i druge stranke: »Vpered za mnoj!« i »En avant!«, pa zatim juriš i udar budi pješakâ budi konjanikâ, sve to razliegalo se strahovitim urnebesom na daleko, dočim kroz gustu maglu od praha puščanoga, koji prikri svu bojnu poljanu, ruski i francuzki barjaci provirivahu, kao jedra razkršenih brodova, što ih rade progutati biesni i silni valovi uzburkana mora. Stari još i sada gdjegdje živi vojnici pripoviedaju, da se kod Borodina zemlja pod njima tresla od strašnoga boja, a sunce da se sakrilo za oblake, odkale bi se kadšto ukazalo nalik krvavoj kruglji. Takav bijaše boj kod Borodina! — Nu kocka najposlije i tu pade, te Francuzi mejdan održaše, akoprem ih je ta slava skupo stajala, budući da ih je sila božja tom prilikom zaglavila.

U boju kod Borodina osvjetlao si je junačtvom svojim najvećma lice francuzki maršal Ney, koji od cara

svoga zato i dobi naslov kneza od Moskve. Izim Neya odlikovaše se takodjer i drugi mnogi, kojih imena, mislim, da ne će toliko zanimati čitatelja, koliko će mu valjda drago biti, kad mu kažemo, da na taj dan i našega Ivana Kuljanića zapade liep, nu krvavo zasluženi dio slave. — Ivan je naime na lievom krilu vojske odmah, kako se započeo boj, preuzeo zapovjedničtvo nad baterijom, budući da mu je kapetan odmah pao. Tom je dakle baterijom Ivan u odlučan čas s najvećom hladnokrvnošću obližnju jednu bateriju rusku demontirao. Nu to još ne bi dosta, već kad je skoro zatim jedan odvažan odjel ruskoga konjaničtva jurišem navalio na tri posljednje ponešto od drugih udaljene baterije francuzke, medju kojimi bijaše i Ivanova, tad jedino primjer junačke njegove odvažnosti spasi ove baterije. Sa sabljom u ruci dočeka Ivan neprijatelje . . . Konj pod njim mrtav pade, nu on ne hajući za to, na noge skoči, spopade u isti mah — akoprem i sam jur ranjen — uzde konja nekoga ruskog oficira, koji je upravo pao, te uzjahav na nj, prosrne na novo na dušmane, hrabreć svoje topdžije, na što dušmani popustiše uzde i trkimice dadoše ledja. Maršal Ney bijaše nedaleko glavom svjedok toga junačtva, te zato, pošto boj minu, u svom izvješću medju najboljimi junaci, što se odlikovahu pod njegovom zapoviedju, dično napomenu lajtmana Ivana Kuljanića.

U Napoleona bijaše hvale vriedna navada, da je svaki zločin odmah kaznio, nu isto tako znao bi zasluge, osobito bojne, s mjesta sjajno nagraditi. — Odmah drugi dan poslije boja izdade car zapovied vojsci, gdje joj najprije zahvali za stečenu slavu u ime naroda francuzkoga, zatim pak nabrajajuć poimence najhrabrije medju hrabrimi, odlikova ih carski. Medju ostalimi bude u toj zapoviedi takodjer napomenut Ivan Kuljanić, te ne

samo uzvišen na čast kapetana, već i naimenovan vitezom reda počastne legije.

Silno zakuca srce Ivanu, a oči mu se divno zakriese, kad mu je patent kapetanstva i zasluženi red donio ordonanc-oficir maršala Ney-a pod šator, gdjeno je medju ostalimi bolan ležao s rane, koje dopade od ruske sablje na glavi. Rana ne bijaše doduše pogibeljna, nu Ivana zato ipak spopade obična vrućica, te mu se tom prilikom pričinjalo, kao da uz njega stoji mila Janica, zavijajući mu ranu, dočim je majka nad njim suze ronila, a Blagaić radostno prevraćao krstić počastne legije.

Zdrava narav Ivanova učini, da se skoro u toliko oporavi, da je mogao sliediti francuzku vojsku put Moskve, gdjeno bez svakoga odpora dne 14. rujna unidjoše Francuzi, opojeni tobož svojim slavodobićem. Ali se u zao čas veseliše, jer se na brzo njihova radost pretvori u žalost, biedu i užas, pošto naime po naredbi carskoga namjestnika Rostopčina stara sveta Moskva sa svih strana stade gorjeti. Strašni požar, podpirivan slučajno još i vjetrom, pretvori u kratko vrieme cieli gotovo grad u prah i pepeo. Sam stan ruskih careva — stari Kremlj — gdjeno je Napoleon mislio zimovati, postade tom prilikom žrtvom nepobjedivoga plama. Vriedno je, da navedemo ovdje divne rieči neumrloga ruskoga pjesnika Puškina, koji o tom požaru medju ostalim poje ovako:

»Naprasno ždal Napoleon,
Poslědnim sčastjem upoennyj
Moskvi kolěnopreklonennoj
S ključami starago Kremlja:
Nět, ne pošla Moskva moja
K nemu s povinnoj golovoju.
Ne prazdnik, ne priemnyj dar,
Ona gotovila požar
Neterpělivomu geroju!

Otselě, v dumu pogružen,
Gljaděl na groznyj plamen on.«

Istinske zaista i važne rieči! — rieči, koje uzgredno gdjekojemu čitatelju našem mogu i to posvjedočiti, što ruski spisatelj K. Polevoj veli: da je naime »ruski jezik sposoban za izraz tankih mislî«.

Prilikom požara grada Moskve pogibe množina francuzkih vojnika, jerbo kad bi — ne slušajući častnika svojih — navaljivali u goruće kuće, da tamo pljačkaju, zateče ih smrt u plamu i dimu, ili u potaji od ruske ruke.

Iz svega toga vidjelo se, da je namjera Rusâ uništiti Francuze na svaki mogući način. To bi bio morao uvidjeti i Napoleon, nu on toga ne uvidje, već se uzdade i nadalje u bojnu sreću, te ostade iza strašnoga tog požara još podpuno trideset i četiri dana dana u Moskvi, nadajući se svejednako, da će ga ipak car ruski moliti za mir. To oklievanje Napoleonovo bijaše medjutim sasvim po ćudi zapovjedniku ruske vojske Kutuzovu, koji je baš želio, da Francuzi dotle ostanu u Rusiji, dok nastupi stroga zima. Pa tako je i bilo, jer tek koncem listopada krenu francuzka vojska opet natrag.

Neprijateljske vojske sraziše se opet kod sela Malo-Jaroslavec zvana, i tu se opet zametnula strašna bitka, gdje ostade puno više Francuza nego li Rusa. Poslije te bitke krenuše Francuzi put Smolenska. Mjeseca studenoga nastade grozna zima. Zaludu bi bilo, da tko pokuša opisati sve nevolje i biede, što ih dosele morade pretrpjeti prije tako zvana velika armada francuzka, od koje tad jedva sedmi dio preostade. Štogod zima, glad, slaboća i bolest ne uništi, to pokosi mač i olovo rusko, osobito pak strahovita koplja Kozaka, koji su Francuze na uzmaku uzastopce sliedili, te ih uviek uznemirivali. Strašno bijaše pogledati smrznute ili ubijene francuzke vojnike,

što ležahu na hiljade uz drumove i kojekuda po stepah ruskih. Kud je goder prolazila francuzka vojska, bilo je gotovo sve pokrito mrtvimi tjelesi ljudi, zatim porazbacanim oružjem i ostalom bojnom spravom.

Kutuzov, da još većma razdraži i navrka narod proti Francuzom, okrivi ih u svom proglasu, što ga u ono vrieme izdade na ruski narod, da su oni upalili Moskvu. S toga stade i prosti narod ruski Francuze na svaki mogući način progoniti, dočim ih je Kutuzov s vojskom svojom neprestano sliedio, te olovom i željezom svedj nove krvave žrtve doprinosio na žrtvenik domovine svoje. Slavodobitni prije Francuzi sad ne bijahu drugo do jadni bjegunci u neznanoj tudjoj zemlji, gdje proti njima ustade ne samo razdražen narod, već i narav sama silom svojih živalja.

Kud bi goder prolazili Francuzi, rugao bi im se ruski narod, dižuć im na očigled slavoluke u slavu i čast cara svoga i Kutuzova. Svuda se slavila služba božja, gdje se kao kobni glas usudâ orila pjesan: »Blagosloven Gospod, što pohodi i pribavi izbavljenje ljudem svojim ... Kako je slavan naš Gospod u Sionu!«

Oko 15. studenoga dodje, gonjena neprestano strašnom vijavicom i neprijateljem, tužna francuzka vojska u Smolensk, pa pošto tu ne nadje očekivana oružja, odjeće i hrane, nastavi put svoj dalje. Neobična junačka djela maršala Davout-a, Murat-a, Oudinot-a, Victor-a i najhrabrijega medju hrabrimi, naime Ney-a, ne imadjahu drugoga uspjeha do jedino taj, da se još za neko vrieme odgodila očevidna propast Francuzâ. Vojska francuzka, akoprem oslabljena, utaborila se ipak još jedanput blizu Krasnogsela, gdje se s Rusi hrabro potukla, prokrčivši si time put do rieke Berezine.

Mi ovdje ne ćemo da opisujemo užasni, te čitatelju po svoj prilici poznati prielaz preko Berezine. Groza čo-

vjeka nehotice hvata, kad čita ili kad čuje o toj epizodi zadnjih ostanaka jadne francuzke vojske. Pustimo dakle na stranu strašnu tu sliku bojne nevolje, kojano će se sigurno spominjati i bez nas, dok bude svieta i vieka, te se vratimo opet k Ivanu Kuljaniću, štono ga izgubismo iz vida, dok pripoviedasmo o povećih dogadjajih.

Ivan je, kako znamo, pošto ozdravi, pošao prama Moskvi. Poslije požara toga grada vraćao se i on pod zapoviedju hrabrog Ney-a sa arrière-gardom francuzkom, koja se ponajviše bavila odbijanjem neprijatelja, koji su sliedom sliedili i vazda navaljivali. Ivan je tom prilikom prisustvovao svakoj gore spomenutoj bitci, pače i glasovitom onomu prielazu preko smrznuta Dnjepra, što ga je maršal Ney sa svojim sborom prevalio, uzbiv junački Ruse, koji su stražili spomenutu rieku. Tu je svigdje Ivan bio glavom, te pretrpjev sve tegobe bojne, nekako sretno prošao, nu u spomenutoj bitci kod Krasnog-sela pogodi ga nesrećom zrno iz puške, na što se s konja sruši upravo kraj druma, gdje i osta ležeć onesviešten medju ostalimi, što su pali ovdje mrtvi, a što ranjeni do smrti, ili pak oboreni i umoreni od gladi, bolesti i težke nevolje.

U obćem metežu bojnom, u silnoj toj biedi ne bijaše vremena, pa valjda ni volje, da se tko brine za koga, bio on častnik ili prostak. Sveza vojnička tako zvanoga esprit de corps-a bijaše gotovo sasvim razuzlana. Jedan mrtvac ili ranjenik manje ili više, na to se nije pazilo tamo, gdje jednih i drugih bijaše na hiljade. U takovoj prilici svatko gleda, da kakogod spasi samoga sebe.

Više sati prodje, odkako Ivan pade. Bojne vike, a s njom prijatelja isto tako kao i neprijatelja nestade. Pusta tišina prikri široko polje, gdjeno jatomice vrane i gavrani grakćući oblietahu pale junake. Graktavim vranam

odzivahu se zavijajući gladni vuci, njušeći s daleka krvavu gostbu.

Danak bijaše već na izmaku, te se jur sumrak poče hvatati. Sve bijaše tiho i pusto, kao na veliku kakovu groblju. Sitan snieg poče padati. U jedanput začuo se neki tutanj najprije iz daleka, zatim pak sve to bliže, te se najposlije mogla razabrati neka skladna lupa: tup tup, tup tup, tup tup . . . To bijaše kas konja upregnutih u lake saone, u kojih je sjedio neki ruski boljar, ogrnut vučjim ćurkom. Kočijaš njegov tjerao je konje sve većma, samo da još za sumraka prispiju u boljarevo selo, štono bijaše još dva sata daleko. Goso i kočijaš ne govorahu ni rieči, videći putem lievo i desno mrtva tjelesa ponešto jur posuta tankom i bielom koprenom sniega, koji je padao. Groza poče hvatati obojicu, pa dočim se kočijaš svaki čas krstio, da ga ponešto prodje strah, ogrnuo je i boljar ćurak svoj malo čvršće, te namakao kunu-kapu na oči, da ne vidi užasnoga toga prizora.

Slučajno baš u onaj čas popusti nekakav remen na desnom konju. Kočijaš pritegne uzde, sustavi konje, te — akoprem nerado — ipak sidje sa saona, da remen opet zakvači. Nu jedva što svrši taj posao, kad li on i goso njegov začuju, kako blizu njih netko zavapi: »Bože, smiluj mi se!« U isti par opaze, kako neki ranjeni francuzki častnik nastoji, da se pridigne iz jame pokraj druma. Kočijaš se sav sgrozi od straha, te se opet stane krstiti, dočim boljar ne razmišljavajuć dugo, sa saona skoči, te milosrdjem nadvladan priskoči k ranjeniku.

Boljar nije onda mislio na to, da mu je ranjenik neprijatelj domovine, već videć pred sobom jedino nesretna čovjeka, komu pomoći treba, digne ga, te namjesti uza se na saonah, gdje iznemogla na novo častnika ogrne širokim svojim ćurkom. Nemojmo ovdje potanko iztraži-

vati, da li možebit boljara na samaritanski taj čin ljubavi ne potaknuše srodni zvuci, što ih izusti nesretni častnik, dosta je to, što biednika spasi od očevidne smrti, te time u bitnosti stvari zadosta učini dužnosti čovječjoj. Tko bi stao sve na svietu potanko razsudjivati, te prorešetavati svekolike uzroke ljudskih tako zvanih velikih ili plemenitih čina, taj bi se najposlije uvjerio, da mu posve malo čista zrnja iza takovog rešetanja preostaje, dapače dotjerao bi u svojoj kritici do toga, da bi morao osuditi mnogo, što je ipak u velikoj cieni. U nas ljudî nema podpunoga savršenstva, niti će ga biti ikada, pa baš zato nemojmo ga ni zahtievati, već treba da se zadovoljimo time, kad vidimo, da se tko malo po malo primiče ograničenomu onomu savršenstvu, što ga svaki čovjek može postići, komu je stalo do toga, da razvije prirodjena dobra svojstva. Dok sastojimo od mesa i od kostî, zaista angjeli ne možemo biti, već samo dobri, plemeniti, a kadšto — akoprem riedko — i mudri ljudi. Tko tvrdi, da možemo biti što više, taj je ludjak ili licumjerni farizej, no bio jedno ili drugo, svakako mu se uklanjaj . . . Daleko mu kuća!

Nakon dva sata prispije sa ranjenikom pred svoj dvor boljar, komu bijaše ime i prezime Fedor Petrović Kurganov. Obližnje selo i dvor boljarev bijaše jur obastro gusti mrak i šutnja, kad psi — čuvši saone — zalaju, na što odmah hitre sluge sa lučju pohitiše gospodaru svomu na susret, a liepa mlada supruga njegova izšeta pred njega.

»Zdravstvuj, Marja! . . . Kakovo poživaješ?« upita boljar suprugu još na saonah.

»Po dobru, po zdorovu«, odgovori upitana umiljatim glasom pristupivši k saonam, ali se ponešto uplaši, pošto opazi, kako joj suprug iz ćurka svoga polagano razvija

ranjena častnika francuzkoga. Na znak gospodara svoga odnesoše poslušne sluge onesviešťena svedj još častnika u gornji kat dvora, gdje bi odmah sve priredjeno za bolestnika. Kurganov medjutim kočijašu svom zapovjedi, da odmah krene put obližnjega Krasnog sela po liečnika Hlestakova, slugam pak pod prietnjom najstrože kaštige zabrani, da komu štogod kažu o nenadanom tom gostu. Sluge iz dva razloga poslušaše, prvo: što se zbilja bojahu kaštige, a drugo: što gospodara svoga radi dobrote i pravednosti njegove visoko cienjahu, te kao otca štovahu.

Znam, da gdjekoji čitatelj nagadja, dočim je drugi valjda jur pogodio, da ranjeni taj častnik ne bijaše nitko drugi, već Ivan Kuljanić... Da, on je i bio, te sav ukočen tad u krevetu ležao i težko disao.

»Kak že eto slučilos?« upita potiho Marja supruga svoga, stojeći zajedno s njime uz krevet, gdje je Ivan ležao. Drhtavi glas i suzne oči mlade ove gospodje bijahu svjedoci, da ona to ne pita iz nezrele kakove znaličnosti, već iz iskrena sažaljenja, jerbo s liepim njezinim tielom bijaša spojena dobra, čista i krotka duša. — Kurganov u kratko pripovjedi miloj svojoj ženki, kako se slučajno namjerio na ranjenika, nu pripoviedao je i on na tiho, da ne probudi bolestnika, koji je — obasjan ponešto sviećom, — plemenitim nu bliedim licem svojim sve to većma poticao na iskreno sažaljenje Kurganova i milu mu suprugu.

Nakon poldrugoga sata prispje liečnik Hlestakov, inače prijatelj Kurganova, pa pošto je razvidio, oprao i zavio ranu izpod desnoga ramena Ivanova, izjavi, da tu nema pogibli nikakove, samo ako se s bolestnikom bude postupalo onako, kao što bude on to odredjivao, što dakako svečano i radostno obećaše Kurganov i Marja.

Tek drugi dan iza težka i nemirna sna od podpunih dvanaest sati osviestio se Ivan ponešto. — On nije znao, gdje se nalazi i što se s njim od jučerašnjega dana dogodilo, dok mu pristupivši Kurganov u kratko ne izpovjedi sve, što se s njim sbilo. Ivan mu na to muče stisne ruku za znak zahvalnosti; zatim pak, jedva okusiv malo jela i pila, opet iznemogne, te ga spopade ljuta groznica. Rana, koje dopade kod Borodina i što ju još sasvim ne prebolje, zatim bojne tegobe, što ih je prepatio od ono doba, sve je to mnogo doprinielo k tomu, da se Ivan, akoprem inače mlad i zdrav čovjek, ipak malo po malo oporavljao.

Kurganov i Marja dvorahu ga medjutim neprestano, kao rodjenoga brata.

Za tri nedjelje dana oporavi se Ivan jedva toliko, da se mogo dići u krevetu i pisati miloj svojoj majci, pa i Janici, te javiti im, gdje i kako se nalazi. Željno je Ivan izgledao odgovora, ali mjesec dana prodje, a odgovor ne prispje ni od majke ni od Janice. Zatim je opet pisao, i to ne samo majci i Janici, već i Blagaiću, ali badava, jer i drugi mjesec prodje, te odgovora opet ne bi ni od jedne strane.

Jur nastade treći mjesec. Ivan je već sasvim ozdravio, te odlučio da podje kući. Neka tajna slutnja nukala ga neprestano, da se što prije vrati u svoj zavičaj. Bilo mu je upravo tako, kao da ciela sreća života njegova zavisi o tom. Ali opet Ivanu bijaše težko, kad je pomislio na to, da će skoro morati ostaviti krug novih svojih prijatelja, koji su mu jako omiljeli. Bilo mu je kod njih, kao da je medju svojimi više stotina vrstâ udaljenimi rodjaci i zemljaci, a to ponajviše s toga, što je kod tih njegovih novih prijatelja vladao onaj isti prostodušni, srdačni i patrijarhalni duh, kao i u domovini njegovoj. Izvan toga

nalazio je tamo istu gostoljubnost, iste gotovo običaje, a još k tomu srodni ruski jezik, što ga u kratko vrieme jur sasvim dobro nauči, ne mogav se dosta načuditi krepkoći ujedno i blagozvučnosti toga jezika, što ga odsele do materinjeg svoga najvećma zaljubi. Sve to otegoćivalo je Ivanu odlazak, nu što je hasne, morao se ipak najposlije dieliti ovdje, da onamo podje, gdje ga skapčahu svetije i starije sveze.

Dan odlazka Ivanova prispije. Bješe to 28. mjeseca veljače godine 1813. Kurganov dozove jednoga izmedju svojih podanika, inače vjerna, pouzdana, a uz to i veoma lukava mužika (seljaka), koji je imao odvesti Ivana do preko granice rusko-poljske. Mužik dodje i Kurganov mu potiho povjeri, što je i kako s Ivanom, te mužiku svečano naloži, da mu prijatelja sretno dovede do odredjenoga mjesta. Mužik na sve odgovori kimanjem glave, što je značilo, da je razumio gospodara svoga i da će biti tako, kao što on želi. Mužik zatim ode, ali se skoro vrati sa svojimi saonami i sa hitra čila dva konja, donoseći još k tomu čitavu odjeću ruskoga mužika za Ivana, da naime odjeven njome, svuda tim sigurnije može proći. Sam Kurganov ne dosjeti se tomu, te zato pohvaliv dosjetljivoga mužika, reče smiešeć se prama Ivanu: »Ne darom est pogovorka: cygana naduet žid, žida obmanet ruskij mužik, a už ruskago to mužika sam čert ne provedet.« — Sreća i Bog, što je mužiku na um palo pretvoriti Ivana u druga svoga, jer da se Ivan u ono doba na put dao u odjeći francuzkoga častnika, jamačno bi ga bio gdjegod ubio prosti i svedj još proti Francuzom razjaren narod ruski.

Kao da se rodjena braća jedno od drugoga diele, tako se opraštahu Kurganov, Marja i Hlestakov s Ivanom.

»Zdrastvuj! . . . Zravstvuj!« bijahu posljednje rieči,

koje si mašući rukami još iz daleka dozivahu prijatelji, dok najposlije Ivana — pretvorena u ruskoga mužika — nestade iza bližnjega luga.

V.

A što je bivalo iza toga daleko od Rusije tamo na jugu slavenskom? — Što je bivalo s majkom Ivanovom, sa Blagaićem i njegovom ljubeznom ćerkom, odkako se posljednji put s njima razstadosmo?

Evo, što se dogodilo. Odkako se Ivan udaljio od njih, opet se ponovi u dvoru Blagaićevu, a i u dvoru majke njegove obični seoski život, samo što od ono doba zavlada neka tišina u tom prije živahnom seoskom životu. Blagaić i Janica sastajahu se s majkom Ivanovom češće nego prije, pa tom prilikom vazda spominjahu udaljenoga Ivana. I družina njihova razgovarala bi se mnokrat o Ivanu, koga je svatko ljubio i štovao. Staromu Marku naoblačilo bi se gotovo svakiput čelo, kad bi goder o Ivanu govor, te je tavno izpred sebe gledao, pa ili mrmljao nešto, ili pak posve šutio. Činilo se, kao da mu ti govori dosadjuju, akoprem je svatko znao, da Marko Ivana pazi kao oči u glavi. Nu uzrok tomu ne bijaše drugi van taj, što ga Ivan nije poveo sa sobom na vojsku, kako je to starac želio. Pa je to Marka peklo, jer odkada vidi Ivana kao oficira, malo da ne poludi od radosti, a kad je Ivan posljednji put otišao, htio je Marko na svaki način da prati u rat mladoga svoga gospodina, da s njime pod stare svoje dane na novo dieli pogibli bojne, starcu još i sada mile. — E što ćemo, kud će suza nego na oko!

Tako jednom poslije ručka u družinskoj sobi Marko opet stade psovati majericu Doru, veleći joj, da je ćorava žena, a krnj lonac gotova šteta. To zapeče Doru, te se

ojunači i ona, pa prkosno pred ostalom družinom Marku odgovori: »A što me opet psujete? . . . Zar sam ja kriva, što vas nije poveo sa sobom mladi gospodin? . . . Ta hvalite Bogu, što on toga ne učini, jer vi i onako više niste ni za kakav boj.«

»Šuti, bako«, reče ljutit Marko, »prigledaj, što ti rade pilići i tuke, a za mene se ti ne brini. U mene još svejednako kuca junačko srce. Bio sam soldat, a k tomu još kaplar, to treba da znaš, pa zato se ne plašim boja.«

»Da, da«, primieti opet Dora, ohrabrena podsmievanjem ostale družine, »hoće puška, hoće, ali nije kremena«.

Na ove rieči stane se sva družina rezgotom smijati, a Marko plane kao živa vatra. »Šuti«, ciknu starac, »pa se čuvaj puške čadjavice . . . Vrazi te odnieli! . . . Idi na svoj poso!«

»Ala ste dosjetljivi kao šipak*— « reče opet Dora, nu rieč joj zape, te hitro izmakne na vrata, jer opazi, kako se Marko jur latio drvene kihače sa stola.

»Dokle trajalo, dotle lajalo, a kad nestalo onda prestalo«, prihvati Marko, zatim ustane, te ode u kuhinju, pa pošto si zapali lulu, otidje prigledavati gospodarstvu.

Slični polusmiešni prizori ponavljahu se često u dvorovih Kuljanićevih, dočim u ostalom ovdje i kod Blagaića, kao što jur rekosmo, zavlada neka tišina, što ju ljetno stalno doba oživljavahu pjesme ladaricâ i žeteticâ, zatim rog ili žveglica pastira, koji se vraća sa stadom, u zimno pak doba pjesme preljâ u družinskoj sobi.

Za neko vrieme, pošto Ivan ode u boj, počeo je opet Krivudić dolaziti u dvore Blagaićeve. S početka, istinabog, dolazio je rjedje, nu malo po malo sve to češće, a za mjesec dana od prilike dolazio bi gotovo svaki dan. Kad bi goder došo, znao bi kojekakve novosti pripoviedati *Blagaiću,* a izvan toga donosio bi Janici svakiput kakav

mali dar, budi riedak cviet ili kakovo osobito liepo voće, budi pitomu vjevericu, par kanarskih ptica, ili što slično, samo da joj se time kakogod omili. Janica je doduše iz uljudnosti primala svekolike te darove, ali ih je uviek primala s tajnom nekom mržnjom, te bi sigurno svakiput najradije bila darovatelju s mjesta vratila dar, da se nije bojala, da će ga time uvriediti, a ujedno razžaliti otca svoga, koji se sve to većma sklonim pokazivao Krivudiću, što ga osim Janice ni Ivanova majka ne mogaše trpjeti.

Blagaić u početku zime poče nešto bolovati, a k tomu dopirahu putem novinâ i do njega sve to gori glasovi iz Rusije, što je takodjer mnogo doprinosilo k tomu, da je starac — i onako boležljiv — dan na dan bivao sve to zlovoljniji. Skoro je došlo i do toga, da starcu gotovo nitko nije ugodio do jedinoga Krivudića, koji proračunanim nastojanjem starca sasvim zaokupi, te predobi na svoju ruku. Janica je opazila, da joj otac od neko doba ne će da spominje Ivana, o kojem se prije tolikrat rado s njom razgovarao. To isto opazi i majka Ivanova, te joj se izvan toga činilo, kao da je Blagaić prama njoj nešto ohladnio, pa s toga bi bila rjedje polazila dvore Blagaićeve, da joj nije do Janice, koja ju stade živim Bogom zaklinjati, da je ne ostavi same uz boležljiva otca i nesnosna Krivudića, koji jedino na čitavom svietu omrznu toj djevojci krotke i golubinje ćudi.

Poslije požara grada Moskve raznieli su se svuda žalostni glasovi o vojsci francuzkoj. Na Blagaića djelovahu, kako jur rekosmo, ove viesti baš zlo i naopako, jer zla volja i bolest pogoršavahu se u njega znamenito od to doba. Janica i mati Ivanova plakahu mnokrat zajedno poradi toga, tješeći se medjusobno, akoprem ih kadšto spopanuše strahovite misli. A kako ne bi, kad o Ivanu ne čuše ni rieči! — Od nikuda ne bi glasa, da li je živ

ili mrtav. U tom očajanju bili bi ih sigurno utješili listovi, što ih, kako znamo, Ivan pisa iz Ruske, ali tim listom žalibože ne bi nigdje traga. Krivudić je tom prilikom takodjer gospodje tješio na svaki mogući način, i to tako srdačno i umiljato, da nitko na to ni s daleka ne pomisli, da bi to moglo biti pretvaranje.

Jednom o podne — bijaše upravo koncem mjeseca siečnja god. 1813. — dodje Krivudić iz Karlovca, te donese odanle nekakav list, koji je došao poštom do Karlovca a glasio na Blagaića. Janica i majka Ivanova bijahu tom prilikom upravo kod bolestnika. Starac, kako je ležao u krevetu, primi od Krivudića list, ali mu ga odmah vrati. »Molim vas, moj Krivudiću«, reče bolestnik, »oči su mi oslabile, čitajte vi!« Krivudić uze i razpečati list, pa pošto u nj poviri, strese se, kao da se prepao, zatim muče opet preda list Blagaiću, naznačiv mu prstom dva tri redka u listu. Blagaić natakne naočale, te stane čitati potiho, ali jedva što pročita naznačene redke, pade mu pismo iz ruku. Starac se strese, zatim suznim okom pogleda majku Ivanovu i Janicu, te ne rekav ni rieči, težko uzdahne.

Krivudić je stajao sa strane, kao da se tobož nešto zamislio, ali izpod gustih obrva vrebao je rek bi mačjim očima na ostale.

»Za Boga, što je? . . . Što je, kažite nam!« upitaše u jedan glas Krivudića gospodja Kuljanićka i Janica, što ih spopade slutnja strahovita.

»Ah nemojte me pitati«, odgovori Krivudić, izvadiv iz džepa maramu, te obori glavu.

»Kažite, ako Boga znate«, uze opet Krivudića pitati majka Ivanova, »kažite, nije li možebit o mojem sinu štogod? . . . Zašto šutite svejednako? . . . Je li barem živ?«

»On je«, reče muklo Krivudić, taruć si maramom *suzne* tobože oči, »on je, da znate . . . kad već znati sva-

kako želite . . . da, on je u bitci kod Krasnog-sela, slavno kao junak borivši se, smrtno ranjen pao, i skoro zatim preminuo.«

Janica i majka Ivanova zavrisnu. — Janica uzdrhta kao šiba na vodi, zatim se onesvieštena majka Ivanova na obližnju stolicu spusti. Blagaić si rukama zastre bliedo i suho lice. Krivudić medjutim još jedanput sve redom pogleda, zatim zažmiri lukavo i stisnuv ustnice, ode tiho iz sobe.

Duga i strašna stanka nastade u sobi. Janica se osviesti najprije, te uzevši zatim onesvieštenu majku Ivanovu za ruku, ode s njom u svoju sobu, gdje obje stanu plakati gorko. Plač taj olakša im ponešto težku bol, što im je osjećalo srce s nenadane i strahovite viesti.

Već odprije bijaše u oba dvora miran i tih život, nu odkako spomenuta viest stigne o smrti Ivanovoj, zavlada tu tišina grobna. Narodne pjesme, što ih je prije većput bilo čuti u tih dvorovih, ne oriše se više. Sva družina žalila je miloga i dobrog mladog gospodina. I stari Marko promieni se znatno, jer ne samo što se s majericom Dorom sasvim pomiri, te prestao od to doba zadirkivati u nju, već odkako je starac razumio, da je mladi gospodin poginuo, znao bi, umjesto da ide prigledavati težakom, sa Sokolom i Vidrom otići u goru, tamo tobože da lov lovi. Mnogokrat ga ne bijaše kući u do kasno doba noći, a kad bi i došao, donio bi sigurno svakiput — praznu torbu. Još i to uzgredno o Marku napomenuti valja, da se sasvim okanio običnih soldačkih psovaka i kletava, zatim da je počeo češće polaziti službu božju, što prije ne učini izvan na Božić ili Uzkrs.

Krivudić bijaše izmedju svih jedini, koji se potajno radovao dobromu uspjehu paklenih svojih spletaka, jer da je taj čovjek strastno ljubio Janicu, a uza to i za tim

težio, da zadobije s rukom Janičinom danas sutra i njezin imutak, to je valjda čitatelj unapried pogodio isto tako, kako i to, da je Krivudić — pošto Ivan ode u Rusiju — za stalno odlučio, da na svaki način u odsutnosti Ivanovoj postigne cilj svoj, bilo to dobrim ili zlim načinom. S toga je listove, što ih Ivan pisa kući, primao s pošte, te pošto bi ih pročitao, uništio. Zatim je izkrivljenim pismom napisao list, tobože u ime Kurganova, poznatoga mu iz listova Ivanovih, te predao ga, kako znamo, staromu Blagaiću. Od to doba lisičio je još više nego prije oko Blagaića, dočim je Janicu pod izlikom najiskrenijega prijateljstva tješio na svaki mogući način. Znao je taj čovjek dobro, da na njega jur odprije mrzi Janica, pa je s toga odlučio poći osobitom stranputicom. On je naime sam često Janici spominjao Ivana, hvalio ga, te žalio većput suznim očima. Tim načinom namjeravao je steći najprije povjerenje, zatim pak sve malo po malo i prijateljstvo Janičino, što mu u istinu i za rukom podje, jer je bezazlena djevojka mislila, da je Krivudić zbilja prijatelj njezin i Ivanov. S toga znala je višeput koriti sama sebe, što je krivo sudila o tom čovjeku. Ali čudnovato! akoprem dobro i plemenito srce Janičino Krivudića nije više osudjivalo, to ga je neka tajna slutnja njezina ipak svejednako korila s licumjerstva i zloće. — Dok je Janica jade svoje priobćivala majci Ivanovoj, te s njom plakala, činilo se, kao da je Krivudić s Blagaićem nešto priredio i dogovorio, što je jednomu i drugomu po volji biti moralo, budući da se to slutiti moglo iz njihovoga medjusobnog prijateljevanja.

Bilo je upravo na rodjen-dan Blagaićev. Ćerka njegova dodje, te mu po starom običaju čestita. Tom prilikom očitova joj otac jedinu želju svoju bez okolišanja. Želja ta bijaše, da Janica podje za Krivudića, koji ju je

u njega jur zaprosio. Janica na očitovanje otca svoga u prvi mah oniemi, jer ju uzdrmaše razna čuvstva, nu pošto ju stari i bolestni otac drhtavim glasom stade moliti, da mu prije smrti izpuni jedinu tu želju, odluči Janica, svladana čuvstvom djetinske ljubavi, žrtvovati se želji miloga otca svoga. I tako bi ustanovljen rok vjenčanja na Josipovo, to jest na 19. ožujka, na godovni naime dan Blagaićev.

Krivudić je poskočio od radosti, čuvši od Blagaića, da je privoljela Janica, a Blagaiću bijaše to takodjer milo, i to ponajviše s toga, što se — kako reče — dovoljno uvjerio o čestitom značaju budućega zeta svoga.

Pošten nu kradkovid i boležljiv starac nije o tom ni najmanje dvojio, da će Janica sretna biti s tim mužem, koji ju tako vjerno ljubi, pa koji je uza to takodjer bogat. O ljubavi pak kćeri svoje prama Ivanu mislio je starac, da će se s vremenom utaložiti, a to s tim više, što Ivana, kako je mislio, više na tom svietu nema, pa s toga se za cielo nadao, da će Janica s vremenom zaljubiti muža, komu je sada kao zaručniku svome jur nagnuta prijateljski. Tomu se i Krivudić nadao, samo što ga često u toj nadi spopade strah, čim se sjeti, da bi se ipak prije reda opet mogao vratiti Ivan. I to bijaše ponajviše uzrok, što je nastojao tako silno oko Blagaića, da se pospješi vjenčanje. »Pa ako i dodje, šapnu jednom muklo izpred sebe Krivudić, bit će mu prekasno, jer će Janica dotle jur biti moja supruga, a ja ću tad već znati krepko na put stati svakomu slučaju, koji bi mogao kakogod smetati moj kućni mir.«

Udova Kuljanićeva živjela je poslije žalostne viesti o smrti ljubljenoga svoga jedinca na svom malenom dvoru kao u kakvom manastiru. Ona nije nikud išla, a nju takodjer nitko nije polazio osim jedine Janice. Mila ta dje-

vojka bijaše žalostnoj gospodji jedini tješitelj angjeo u samoći njezinoj, jer svaki gotovo dan znala bi doći k majci dragoga svoga Ivana, tješeći sebe i nju time, što bi znala pripoviedati ne samo o nekadašnjih djetinjih igrah svojih s Ivanom, već i o razvitku ljubavi svoje prama njemu, koju će ljubav — kao što vazda primieti — do smrti svoje njegovati u srcu svome kao sveti plam.

Medjutim približavao se dan vjenčanja. Janica bivala je svedj nemirnija i žalostnija. Bijaše joj, kao da će se vjenčanjem tim dieliti za uviek od sreće života svoga. Pa umjesto da nastoji kakogod zaboraviti Ivana, mislila je gotovo neprestano na njega, te plačući čeznula za njim, akoprem je znala i uvidjala, da joj sve njezine želje i suze ništa ne hasne. Ona se Krivudiću na novo poče uklanjati, budući da ga je nehotice smatrala za razoritelja mlade sreće svoje.

Vrieme brzo prolazi, kad se čovjek boji zla kakova, te tako na brzo prodje i ono malo vremena, što je imalo proći do ustanovljenoga dana vjenčanja.

U oči kobnoga toga dana prene se Janica od težka sna . . . Na iztoku jedva poče rudjeti zora, nad kojom se blistala danica u podpunoj svojoj sjajnosti. Pietli u dvoru i u selu izpod dvora pozdravljahu kukurikanjem svanuće novoga dana proljetnoga, dočim je u ostalom još svuda vladao blagi onaj pokoj jutarnji, što ga ne može pero da opiše. Janica se brže bolje obuče, te ode sama uzkom i poznatom stazicom prama groblju, da posjeti grob mile majke svoje, pa da se tamo zadnjiput kao djevojka izplače, te majci u grobu da se potuži na svoju tugu i žalost . . . Polagano je stupala napried. Težke misli zaokupiše joj dušu. Lice njezino, prije rumeno kao proljetna ružica, bijaše sada bliedo kao lier, a oči, prije jasne dvie zviezde, bijahu sada potamnjele s mnogoga

bdjenja i plača . . . Mili Bože, kakova to razlika izmedju sad i nekad! . . . To ne bijaše vesela Janica, što je znala skačući i pjesme pojući putem proći, već to bijaše živa slika žalosti, što su ju sad pratile suze i uzdasi.

Pošto Janica prispje k groblju, nadje tamo širom otvorena vrata. Unišavši zatim u groblje, opazi nedaleko od groba majke svoje nekog čovjeka, ovita dugačkom vojničkom kabanicom, kako je klečeći pokraj jednog groba glavu naslonio na grobni križ. Činilo se Janici, da ga čuje, kako težko uzdiše. Ona se u prvi mah malko uplaši, te plaho pristupi bliže, misleći, da to ne može biti opak čovjek, koji mrtve štuje i ljubi. Pošto se dakle malko približila, nadje se u čudu, opazivši, da je to grob pokojnoga Kuljanića, gdje nepoznati taj čovjek sved još nepomično kleči, moleći se po svoj prilici Bogu . . . Nešto joj poče silno stezati grudi . . . Ona stupi žurno napried . . . Oprava joj zašušti, a nepoznati čovjek, čuvši nekoga za sobom, obazre se iznenada.

»Janice! . . .« »Ivane! . . .« zakliknuše u jedan par dva glasa, na što se Janica onesviesti, te kao mrtva na tlo sruši . . . Ivan priskoči, digne i obuhvati dragu svoju, te ju opet, kao prije nekoliko godina, stane pritiskati na silno uzdrmane grudi svoje.

Za nekoliko časova osviesti se Janica, te progledavši, nadje se u naručju Ivana svoga.

»Zar si ti to zbilja, moj Ivane, a ne duh tvoj?« upita ga umiljatim, nu slabim glasom Janica, dočim joj Ivan stane mile ljubiti oči i ohladnjela usta.

»Evo, ja sam, dušom i tielom tvoj Ivan!«

»A kako je to moguće?« upita ga opet Janica primivši ga za obje ruke. »Ta nama je pisano, da si ti mrtav pao kod Krasnog-sela u Ruskoj.«

»Da, tamo sam pao, ali ne mrtav, već samo ranjen,

te sam zatim opet s pomoću božjom i jednoga prijatelja uzkrsnuo.«

Na opetovano pitanje Janičino, kako se to dogodilo, stane joj Ivan u kratko pripoviedati sve, što je čitatelju poznato, kako se s njime dogodi, pa konačno primieti, kako ga je mužik plemenitoga Kurganova sretno doveo do granice poljske, gdje je Ivan svukao ruho mužika ruskoga, te se opet preobukao u prijašnje svoje haljine, pa zatim prošao Poljsku i Njemačku, te bez ikakovih zapreka sretno došao u Hrvatsku. »Jučer u večer«, nastavi Ivan, »dodjoh u Karlovac, te ne mogav se uztrpjeti krenuh noću poštom odanle . . . Baš sam malo prije ovamo prispio, i budući da u majčinu dvoru još svi spavaju, zato sam, ne hoteći nikoga buditi, krenuo ovamo, da grob miloga otca svoga posjetim, dok se probude.«

»A zašto nam nisi ništa pisao?« upita Ivana Janica suznim očima.

»Ta pisao sam dvaputa . . . Zar niste primili moje listove?«

»Nismo ni jednoga, do onoga, što ga onomadne pisa neki Kurganov momu otcu, gdje mu javlja smrt tvoju.«

»Šta! . . . Kurganov? . . . Pa on je, veliš, pisao tvomu otcu?« upita Ivan, našav se u najvećem čudu. »A tko je donio taj list?«

»Krivudić.«

»Ha, Krivudić!« ciknu Ivan. »Ta to je očevidna djavolska varka! . . . Krivudić dakle? . . . A kaži mi, zašto on to učini?«

Na ove rieči Janica uzdrhta. Mrena joj pade s očiju i ona se svemu dosjeti. »Hvala Bogu«, reče zatim, pošto se poumiri, »što si sad došao — jer sutra bi jur bilo prekasno«. Sad i Janica stade u kratko pripoviedati Ivanu,

kako ju je Krivudić jur izprosio u otca, i kako je već sutra imala poći za njega.

Ivan se s prva sav ukoči, čuvši, što je i kako, zatim pak plane i gnjevno poviče: »To će mi taj čovjek krvavo platiti!«

»Nemoj tako, moj Ivane!« upade glasom punim blagosti Janica. »Nemoj na tom mirnom i svetom mjestu misliti na kakovu osvetu, već ostavi to višnjemu sudcu iznad oblakâ, koji zna najbolje, kako da ovjenča pravdu, kako li da kazni nepravdu . . . Ti si sad opet ovdje . . . Sve će dobro biti! . . . Eto jur izhodi sunce«, nastavi umiljato, »hajdmo sad najprije zajedno k tvojoj miloj majci, a zatim k dobromu otcu mome . . . Mili Bože, ala će se oboje radovati . . . Hajdmo, hajdmo!«

Ivan zatim Janicu uze za ruku, te s njom ode, kako bi rečeno, najprije k majci svojoj, a poslije s njom zajedno k staromu Blagaiću.

Kako se Ivanova majka i stari Blagaić uzradovaše, videći opet Ivana, to moramo samo u kratko da napomenemo, jer takav prizor, gdjeno čuvstva više djeluju nego li rieči, nije moći opisati dosta živo. Dosta će biti, ako kažemo, kako je Ivanova majka u jedan par plakala i smijala se od milinja, dočim je ujedno blagoslivljala, grlila i cjelivala jedinca svoga, pa kako ga je i Blagaić, tronut od radosti, tako srdačno primio, kao da mu je rodjeni sin. Vriedni starac digao se u krevetu, te Ivana privukao k sebi i ogrlio sa suznim okom. Zatim morade Ivan do njega sjesti i obširno pripoviedati sve svoje zgode i nezgode. Janica je stajala s majkom Ivanovom sa strane, držeći ruku staričinu u svojih ruku. Radost blaženih obasja svim nazočnim lica, i svi duboko ganuti podigoše oči gori, kad Ivan izpripovjedi, kako bi čudnovato izbavljen od očevidne smrti.

Pošto je zatim Blagaić razumio zlobnu osnovu Krivudićevu, zovne slugu, te mu zapovjedi, da Krivudiću, ako dodje, bez okolišanja kaže, neka se nosi odtale. — »Ti si«, nastavi starac prama Ivanu, »zadaću svoju riešio slavno, budući da si se vratio — kao što bi ugovoreno medju nami — kao kapetan i vitez počastne legije. Ja dakle ne poričem, što sam rekao i obrekao . . . Evo ti«, reče napokon, dočim mu rieči zapinjahu od ganuća: »Evo ti, Ivane, najmilije i najveće blago moje.« To čim reče, uze ruku Ivanovu i Janičinu, te ih sklopi. »Tako, djeco«, nastavi, »a sutra, ako Bog da, bit će svatba svakojako«.

Jedva starac te rieči izusti, kad li zamnije štropot nekoga jezdca, koji žurno dojaha u dvorište. Jezdac taj bijaše Krivudić, koji je u onaj mah već sjahao s konja, te jur naumio, da ide gore u grad, kad li sluga pred njega izišavši javi mu nalog gospodara svoga, na što Krivudić za čas protrne i probliedi, nu razabrav se hitro, uz strašnu kletvu i grožnju opet uzjaše vranca svoga, te krene kući, kao da ga bura goni. Seljaci, što su tom prilikom susretali Krivudića, sgroziše se nad strahovitim licem njegovim, pa im se činilo, kao da nečisti kakav duh po bielom danu na crnom zmaju jaše djavolu u svatove.

Mati Ivanova vratila se skoro kući, da izvrši neke poslove, Ivan pak ostade cieli dan kod Blagaića i kod mile svoje Janice, i tek kasno u večer vrati se sam kući.

Drugi dan dakle — upravo na Josipovo — vjenčan bi Ivan s Janicom. Ivan bijaše po naročitoj želji Blagaićevoj vjenčan u sjajnoj svojoj uniformi, naravno, sa krstom počastne legije na hrabrih i poštenih hrvatskih grudih. Poradi bolesti Blagaićeve ne bi svatba po staro-hrvatskom običaju slavljena s običnom bukom i vikom, već na tiho;

nu zato bijaše ta svečanost tim srdačnija, jer ono malo gostiju, što se tom prilikom sakupilo, bijahu sami izabrani prijatelji kuće Blagaićeve i Kuljanovićeve.

Stari Blagaić, akoprem bolestan i slab, prisustvovao je ipak svečanosti, pa poslije i gostbi. On bijaše neobično blied, te se često nešto zamislio. Upitan od Ivana, da li mu je možebit mučno, odgovori: »Nije, sinko, već me jedna samo misao uznemiruje. Ja se nehotice sjećam Krivudića, o kojem sada za cielo znam, da je zloban i opak čovjek, pa se zato bojim, da će nam se strašno osvetiti.«

»Taj ne će nikomu više nauditi moći!« reče stupiv u sobu Marko, čuvši posljednje rieči Blagaićeve. »Pogledajte samo, milostiva gospodo, na prozor onamo prama drumu, pa ćete vidjeti nešto osobito.«

Na ove rieči svi, izim Blagaića, skoče sa svojih stolica, te potrče k prozorom, gdje imadjahu zbilja šta vidjeti!

»A, je li moguće?« poviče najprije Ivan. »Ta ono je Krivudić, štono ga sa još jednim čovjekom straža prati drumom put Karlovca.«

»Da, da, zaista!... Jest, Boga mi, ono je Krivudić!... A kako to?... Što se s njim sbilo?... Što je, kazuj nam, Marko!« uzeše u jedan par više glasova pitati. — Marko uvidjajući važnost svoju, ukoči se po vojnički, kao da će raportirati, te stane pripoviedati: kako se jučer poslije podne u šumi onkraj puta za grmom namjestio, da lisicu dočeka, što ju kopovi Sokol i Vidra potjeraše, al kad tamo, opazi na bližnjem razkrižju Krivudića sa nekakovim lopovom — inače dezertircem. »I tu sam čuo«, nastavi Marko ozbiljno, »gdje je Krivudić toga dezertirca upućivao, kako treba da mladoga našeg gosp — da rečem, vitežkoga gospodina kapetana Kuljanića, kad se bude u večer vraćao kući, pod samotnim i starim onim dubom na kraju obćinske šume dočeka i — ubije.«

Svi se izim Ivana na ovu viest sgroze, a Blagaić još većma probliedjev potiho reče: »Evo slutnje moje!«

»Kazuj dalje, Marko!« reče posve hladnokrvno Ivan.

»Hoću, gospodine kapetane«, nastavi, svedj još soldački ukočen starac: »Vidio sam zatim, kako je Krivudić onoga lopova sa nekoliko zlatnih dukata zakapario, a još deset puta toliko mu obećao, ako svrši svoj posao, kako valja. Zatim se ta dvojica razstadoše, a ja na vrat na nos bjež' do obližnje straže sigurnosti, gdje gospodinu komendantu odkrih to kovarstvo. Jučer odmah poslije sunčanoga zahoda odveo sam potiho stražu na odredjeno mjesto, kamo za pol sata onaj dezertirac zbilja i dodje — i to čvrsto pijan. Straža ga uhvati, a on odmah sve izpovjedi, te tako danas njega s Krivudićem prate pred sud u Karlovac, gdje će sigurno oba zlo proći.« Jedva Marko izusti posljednje rieči, već Ivan k njemu pristupi, te srdačno ogrli poštenoga starca, koga taj javni dokaz srdačnog nagnuća Ivanova neobično gane i smuti, pa zato stade plesti i tomu se protiviti. »Molim, gospodine kapetane«, reče zapinjuć riečima, »subordinacija... Ta to bijaše moja prokleta dužnost... Molim, ta ja sam bio samo kaplar.«

»Ali si čovjek«, reče Ivan, zakršiv starcu rieč, »koga izpod proste haljine resi vjerno, pošteno i odvažno srce hrvatsko, a to, Boga mi, uprav toliko vriedi, ako ne više, koliko svaka druga čast ili odlikovanje.«

Svi gosti bijahu ganuti, a staromu Marku polete niz obraz dvie goleme suze, te se u siedih i dugačkih njegovih brčinah izgube.

I tako se ipak sretno svrši svatba Ivana Kuljanića sa dražestnom Janicom. Nov život, pun neizrečene slasti i blaženstva, nastade za novovjenčane. Nu kao što to obično biva, u životu čovječjem, da naime udes u pun

kalež sreće čovječje rado mieša po koju gorku kaplju, tako je i tu bilo, jer za mjesec dana poslije svatbe umrie Blagaić u naručaju mile djece svoje.

Ivan je skoro zatim sbog zadobivenih rana svojih molio za odpust, što mu ga s najvećom pohvalom podade vojeno poglavarstvo. Od to doba bavio se gospodarstvom na sdruženih svojih imanjih.

Majka Ivanova doživjela je dvoje unučadi, jedno mužko, a drugo žensko. Mužkomu bijaše ime Fedor, a ženskomu Marja, budući da se tako zvahu kumovi djece: Kurganov naime i supruga mu, s kojima Ivan svedj ostade u prijateljskom pismenom savezu.

A što bi sa starim Markom? — Nije šala, on je avancirao, te od špana postao dvorskim. Taj vriedni starac veselio se je unapried, kako će za koju godinu s malim Fedorom u lov ići, akoprem mu se uviek — kad bi god govorio o tom — stara Dora rugala, proričući mu, da će on, dok Fedor poraste, umjesto puške dva štapa trebati i na njih se vući.

Akoprem je Ivan bio ponešto udaljen od doticaja sa silno uzkolebanim tada svietom, to su ga ipak svi dogadjaji tadašnji veoma zanimali, pa s toga nije nikakovo čudo, što ga je, kao bivšega francuzkog oficira, strašno dirnulo, kad je godine 1815. u novinah čitao tužnu viest o Napoleonu, što ga kao sužnja dne 18. listopada odvedoše na samotni i kršni otok svete Jelene, da ondje sred pučine morske ukrote onoga, koji prije gospodova cielim svietom. Ivana spomenuta viest silno uzdrma i razžalosti, te zato podere novine i baci u kut. »Dakle to je najposlije dočekao slavni Napoleon!« reče tad poluglasno i gnjevno, razgovarajuć se sam sa sobom. »To je dakle dočekao taj veliki muž, komu bijaše pretiesan cieli sviet?... O slavo! sad tek vidim, da si tašta i ništetna,

kad se iznevjeri tomu izvanrednom čovjeku na tako strašan način.«

»Tako je, mili Ivane«, primieti Janica, koja iza toga sa čedom u naručju straga potiho pristupi i miloga svog muža poljubi u potavnjelo čelo. — »Slava, osobito takova, tašta je, jerbo priliči žarkoj munji, koja čim sine, jur trieskom udari, te žarom svojim sve upropasti, što joj god na put stane. Ja sam slaba žena, te ne razumijem visokih i odviše mudrih stvari, ali zato ipak scienim, da je o Napoleonu, kojega si ti i otac moj uviek hvalio i u zviezde kovao, ipak ono podpuna istina, što je višeputa znao reći tvoj pokojni pametni otac, kad se s mojim prepirao o Napoleonu.«

»Da, da, sjećam se!« upane Ivan. »Mili moj otac znao bi reći: da bi bio Napoleon mogao postati u pravom smislu rieči velikim čovjekom, dapače novim reformatorom svieta, kad bi bio drugčije shvatio zadaću svoju. Ali ovako postade samo velikim silnikom, gradeći na robstvu ostalih ljudi veličinu i taštu svoju slavu, koja će ga upropastiti prije ili poslije.«

»Pa zar nije pravo kazao tvoj pokojni otac? . . . Zar nije tako? . . . Vjeruj mi, mili Ivane«, nastavi ganuta Janica, »da nije bilo naše ljubavi, sdružene sa vjernošću, ne znam, bismo li nas dvoje mogli uz drugu kakovu slavu biti tako sretni, kao što smo sada.«

»Pravo imaš, srce moje«, primieti Ivan, »slava, kako evo vidimo, presta, ali nam zato preosta ljubav!« Na ove rieči opet se razvedri Ivan, te poljubi krasnu svoju ženku i malu Marju u naručaju njezinu.

Šilo za ognjilo.

I.

Bilo je god. 182* a u ljetno doba, kad se u slobodnom i kraljevskom gradu Križevcih moglo opaziti neko sasvim neobično i izvanredno kretanje. — Činilo se na prvi mah, kao da se taj naš stari grad probudio iz običnoga svoga mrtvila, te zaboraviv starost svoju, skočio na mladjahne noge.

Po ulicah — ili bolje rekav jedinom i dugačkom onom ulicom, iz koje sastoji taj grad, vrvjelo je žiteljstvo, što je koje u kakvom poslu, a što bezposleno pohitjelo iz kuća svojih, da vidi, što je, što li će tu biti. Tavne one — u novije doba posve izčeznule — dvie sgrade, što ih Križevčani nazivahu vratima, i što dieljahu spomenutu ulicu na gornju, srednju i doljnu varoš, vrata dakle ova, činilo se, kao da su čeljusti, što reže s neobična čuda, a mali obločići iznad vrata kao da su od značnosti izbuljene oči. Stara i odavna jur pusta crkva sv. Križa u doljnoj varoši, činilo se, da je krst i kube tornja svoga naherila, te rek bi izkrivila glavu, baš kao što to običava gdjekoji starac, što ga ponešto jur ostavlja sluh, da bolje čuje i razumije, što će mu kazati. I obližnja planina Kalnik zvana, skinula je gustu i maglovitu svoju spavaću kapu, što ju je jur od nekoliko dana bila navukla,

samo da tiem bolje razabrati može, što tu biva na njezinu tako rekav podnožju.

A ljudi? — Mili Bože, da ti je pogledati bilo, kako su dobri Križevčani onaj svoj patetični korak, što je običan po selih i malih gradovih, izmienili hitrim onim korakom, kojim se odlikuju žitelji velikih gradova. No budući da je ta hitnja hoda bila stvar neobična u Križevčanâ, s toga nije čudo, što se tom prilikom pridesilo dosta tako zvanih karambola.

»Molim oprostite! . . . Nisam vas, Boga mi, opazio.«

»Ni ja vas, al to nije čudo, ta sutra —«

»Da, da, sutra! —«

To bijahu obične rieči Križevčanâ na ulici, u kojih bijaše inače običaj, kad bi se sastali na ulici, malko postajati i razgovarati se — dakako o onom, što je bilo, što nije ili što bi moglo biti. Nu tad — naime u spomenuto doba — izčeznuše jedan izpred drugoga, baš kao munje, koje se križaju u burno doba u dva vjetrom gonjena oblaka.

Što je pak još većma umnožavalo viku i trku ljudi, te štropot karuca, koje su se dovozile sa svih strana, to bijaše neugodna ona zveka prouzročena verigami varmedjskih i varoških uznika, koji pod stražom pandurâ moradoše čistiti ulice od nakupljenoga smeta i prašine. Tu valja napomenuti, da slučajno jur od neko doba nije daždjelo, jer da bude tri ili četiri dana prije toga kiša pala, zaista uznici ne bi bili kadri očistiti ulice od silnoga blata, izvan da je narav svakomu od njih podielila moć Herkula, koji sretno očisti staje elijskoga kralja Augije, kao što nas bajoslovlje uči.

Nema dvojbe, da tom prilikom mnogi krojački ili čizmarski šegrti, zatim gdjekoje služkinje i sluge od neobične trke na sve strane stekoše ljut kašalj i prsobolju, *što ih je kasnije* još skuplje moglo stajati. Nu sva ta iz-

vanredna trka šegrta i sluga sasvim izčezava prama silnomu trkanju dvojice križevačkih brijača, majstora naime Britvića i njegovoga kalfe Sapunića. Tu dvojicu bilo je vidjeti, kako na onaj dan od jutra do mraka trčahu ulicom gore i dolje. Zaista u ova dva čovjeka, ako poslije ne umrieše u suhobolji, mora da su bila upravo željezna pluća.

Malo da ne zaboravismo još dvoje ljudi, što se u trkanju tako rekav natjecahu sa spomenutimi brijači, a to bijahu gospodin Trubentić iz doljne, i gospodja udova Rešetićka iz gornje varoši. No budući da je trkanje po ulicah bio gotovo svakidašnji posao Trubentiću i Rešetićki, s toga se nije bilo bojati, da će to njihovim u neprestanu vježbanju ojačanim plućima nanieti kakovu štetu.

Spomenuti taj — inače vriedni i pošteni — par ljudi posvjedočavao je činom istinu narodne poslovice: »zaklela se zemlja raju, da se sva otajstva znaju«, jer u Križevcih ne mogaše se ništa dogoditi, što ne bi opazila Rešetićka, ili što ne bi čuo Trubentić. Sve to ovo dvoje izpipaše, sve saznaše, makar da je stvar Bog zna kako tajno začeta i gustom otajstvenom koprenom bila zastrta. Dapače neharni križevački sviet okrivio ih je većput, da čuše ili vidješe takove stvari, koje ne bijahu nikomu ni na kraj pameti.

Onaj bi se medjutim ljuto prevario, tko bi tu htio primietiti, da su se u Križevcih težko mogle dogoditi onakove stvari, koje sviet nazivlje tobož tajne. Takovu nevjerovanomu Tomašu moramo iskreno izpovjediti, da je tajna bilo u Križevcih isto tako, kao god što ih ima u Parizu ili Londonu, samo, dakako, u manjem razmjerju. Ta poznato je, da u svakom selu ima tako zvanih tajna, zašto dakle da ih nema i u Križevcih? — Tom prilikom — uzgredno govoreći — moramo opaziti, da nije

pravo, kad se nazivlje tajnom ono, što sviet potanko sazna i o čemu vrabci na krovu cvrkuću.

U Križevcih bijaše u ono doba takodjer tako zvanih intrigâ, a to poetičnih isto tako kao i prozaičnih, t. j. ljubeznih i druge različite vrsti intrigâ, što no se izlegoše budi prilikom sastanka dvoje zaljubljenih uz čarobnu svjetlost tajne mjesečine, budi prilikom srkanja kafe u izabranom družtvu koje križevačke gospodje tečice ili kumice, budi u krčmi uz zvek punih čaša, uz vatru lula, koje se dime, i uz hrapavim glasom napite napitnice. Ali sve te s početka, dakako, tajne intrige — ili da naški rečemo: spletke — dodjoše s pomoću Rešetićkinom i Trubentićevom prije ili poslije za stalno na vidjelo.

»A tko bješe u ostalom taj Trubentić i ta Rešetićka?« tako po svoj prilici jur pita gdjekoji čitatelj. Za Boga, ta kazasmo jur: to bješe vriedan i pošten par ljudi! — To očitovanje moralo bi dovoljno biti svakomu, koji nije znaličan, no budući da medju našimi čitatelji isto tako, kao i drugdje u svietu, imade vrlo znaličnih ljudi, s toga njima za volju moramo da pobliže opišemo ovo dvoje, znam, gdjekojemu čitatelju jur unapried omiljelih ljudi.

Gospodja Rešetićka — inače zdrava i omašna žena — kojoj je moglo biti oko 38 godina, bijaše udovica varoškoga učitelja ili bolje rekav profesora, kojemu je poslije smrti u neobično-sentimentalnom času sama sastavila nadgrobni napis: »Ovdje počiva Jeremija Rešetić. Pokoj, za kojim je uzalud težio cieli svoj život, steče istom u hladnom tom grobu.«

»Živa istina!« znao bi reći stari i šaljivi Gudalić, varoški starješina, kad bi šetajući se s kojim prijateljem do kapelice sv. Roka, došao k obližnjemu tamo groblju. »Istina je živa«, reče smiešeći se starac, »jer uz takovu

ženu, kakova je ta Rešetićka, ne bi ni sam vrag pokoja stekao na tom svietu.«

U ostalom moramo po duši reći, da se o toj ženi ništa takova nije znalo, što bi moglo nanieti uštrb njezinoj časti — barem se ništa takova nije doznalo. Da li je pak ta žena u istinu bila krepostna ili samo na izliku, to Bog znade, a i ona će to po svoj prilici najbolje znati. Sudeći po vidu, bijaše Rešetićka svakojako još u onoj dobi života, što ju ljudi obično ženskom jeseni nazivlju, pa budući da je jesen, kako znamo, plodna voćem, to ćemo vidjeti, da li će — a i kakovim plodom njoj uroditi.

Križevački liečnik Brdović — dosjetljiv inače i obće štovan čovjek — rekao je o Rešetićki jednom prilikom: »Zaista, ta se žena čudnovato konzervira, i čovjek bi rekao, da joj jedva ima 28 godina, ali — ali — u nje ipak ima jedna velika organična mana.«

»Kakova, za Boga?« upita nazočni tad slučajno u družtvu Trubentić, »kažite nam, gospodine doktore, kakakova to mana?«

»Mana je, što ima malo dulji jezik nego ostali ljudi«, odgovori upitani, smiešeći se lukavo.

Trubentić se na ove rieči nešto zabuni, jer ga baš u onaj par sbog tiesnih njegovih čizama zapeče kurje oko, no ostali nazočni udare u grohotan smieh, na što se Trubentić, kao dobar diplomat, hitro razabere, te se stane takodjer smijati i to tobože tako srdačno, da su mu suze niz obraz poletjele. — Tu moramo primietiti, da je Trubentić svakom prilikom — nu naravno vazda u odsutnosti gospodje Rešetićke — o njoj rado porugljivo govorio, izsmjehavao ju, te joj sve moguće krpice prišivao; nu to je valjda nehotice činio s onoga u naravi osnovanoga zakona, po kojem se odbijaju jednolika tjelesa, dočim se protivna privlače. Medjutim svakomu Križevčaninu bijaše

dobro poznato, da Trubentić žive ne trpi Rešetićke, baš kao ni ona njega.

Trubentić, na kojem je sada red, da ga opišemo — bijaše varmedjski pisar, a zajedno i začastni jurasor. Bilo mu je oko 28 godina. Stasa bijaše srednjega, pa uza to suhonjast. Rdjavu, nu pergamutnim uljem vazda dobro namazanu kosu znao bi on iznad nizkoga čela svoga tako umjetno sastaviti, da mu je bivši onda u modi tako zvani kakadu vazda stršio u vis. Zafrkane brkove mazao je nekakovim crnim mastilom, o kojem je Rešetićka svuda pripoviedala, da ga si Trubentić sam priugotavlja i to od čizmarske smole, pomiešane s voskom i nekoliko kàpljica njemu tako omiljeloga pergamutnog ulja, »te zato«, primieti vazda Rešetićka, zlobno smiešeći se, »ne će nikomu da priobći recept toga mastila.« — U ostalom odievao se Trubentić vazda po modi, no budući da su mode u ono doba — naravno, mi govorimo vazda o onom, što se sbilo prije 30 od prilike godina — budući dakle da su mode u ono doba poradi veoma strmoga i vratolomnog puta preko gore Pake dolazile nešto kasnije u Križevce nego drugamo, s toga se Trubentić vazda kočio u onako skrojenih haljinah, kakovimi se ljudi u povećih gradovih odievahu prije jedno desetak godina. Medjutim na takove malenkosti nije se mnogo gledalo u Križevcih, pa s toga nije ni čudo, što su gdjekoji, osobito pak neke ostarjele gospodje i gospodične jednoglasno priznavale, da je jurasor Trubentić — govorila u ostalom gospodja Rešetićka što joj drago — ipak čovjek od oka. — Ali Trubentić znao je i sam dobro, koliko važi, pa se s toga i ponosio, te se u svakom družtvu silom nametao, da bude petit maître u gospodjâ, a factotum u mužkaraca. Sivkaste njegove, upravo mačjim nalične oči kriesile se neobično, kad ga je tko pitao za što, jer je tad napried znao, da će se

rieči njegove uvažavati kao sveto pîsmo. Lice, kretanje, govor, jednom rieči sve u Trubentića dokazivalo je bjelodano, da je po vlastitom mnienju čovjek comme il faut t. j. čovjek onakav, kojemu ravna nema u cieloj križevačkoj, a kamo li u ostalih hrvatskih i slavonskih varmedjah. Zato jao onim, koji ne htjedoše da ga pripoznadu kao majstora u svem i svačem, jer bi o njih Trubentić svakom prilikom znao pripoviedati što novo — sad ovo sad ono, što su jako rado slušale, te opet na sva usta dalje raznosile neke gospodje i gospodične, koje su pripadale u tako zvanu stariju kategoriju. Često, kad se u predkućnici čuo kobni i poznati zvuk Trubentićevih ostruga, bivših tada takodjer u modi, uznemirilo bi se sve, i komšinica bi komšinicu znala trknuti laktom, rekavši joj razvedrenim licem:

»Eto Trubentića, bit će novinâ! — Što mislite?«

»E dakako . . . Čut ćemo opet svašta«, odgovori upitana.

»Odnieli ga vrazi!« zamrmljao bi uza to izpod brka gdjekoji nazočni gospodin, kojemu Trubentić bijaše trn u peti, i koji bi bio volio, da u družtvu vidi Bog zna koga, samo da ne vidi toga čovjeka ili — što bi još gore — Rešetićku. Iz toga vidimo, da i u Križevcih bijaše pametnih i čestitih lica, kojim baš ne bijahu po ćudi ljudi takove bagre, kao što bijaše Trubentić, koji bezobraznošću tako daleko dotjera, da ga u družtvu svatko, hoćeš ne ćeš, morao podnositi. — No budući da sve na svietu imade svojih granica, moramo primietiti, da je i Trubentić, kad bi se gdjegod u družtvu namjerio na Rešetićku, strune svoje spuštao na niže, prelazeći iz ofenzivnoga položaja svoga u defenzivni. Uz prkos izvanrednoj bezobraznosti scienio je ipak, da ne bi probitačno bilo za njega na dijalektičnom polju dieliti mejdan sa

Rešetićkom, koja bi ga jamačno prosijala na sito i rešeto, te bi na taj način izgubio sav svoj s mukom i trudom stečeni rennomée.

Pošto dovoljno opisasmo i čitateljem predstavismo štovanoga gospodina Trubentića i vriednu gospodju Rešetićku, kao glavne zastupnike živahnoga i neobičnog tadašnjeg kretanja po ulicah križevačkih, treba da malko povirimo u kuće, da vidimo, što tu biva, jeda li je slično kretanje u kućah. — Drugi bi tu možebit per figuram rekao »medju zidinami«, nu mi toga ovdje ne možemo reći, budući da je u ono vrieme u Križevcih izim varmedjske kuće bilo samo još pet zidanih kuća.

Hajde dakle, da vidimo, što je bivalo u kućah križevačkih.

Borme svašta!

Da nam tko založi tvrdu vjeru, da nas sbog navadjanja Gundulićevih uzvišenih rieči u tom opisivanju ne će koriti, tomu bi naveli iz Osmana:

»Što bi gori, eto 'e doli,
A što doli, gori ustaje.«

One sobe, gdjeno je prije vazda vladao ugodni onaj i u svakoj staro-hrvatskoj kući obični red, pretvoriše se u pravi pravcati bečki Tandelmarkt en miniature.

Evo tu na divanu bijahu razastrte gospodjine haljine, uz koje se je kočio gospodinov kalpak. Ondje na krevetu bijaše vidjeti liepu dolamu — budući da tad još u nas ne bijaše ni surkâ ni atilâ. Ukraj rečene dolame nalazio se tako zvani shawl ženski. Tu na stolici izpod ugarskih hlača, nakićenih zlatnimi gajtani, bijaše vidjeti, kako šaljivo poviruje novi par ženskih cipela — sekicâ svemožne papuče. Tamo na stolu leži svietla sablja, i zlatom pretkani pâs, a na njih rek bi počiva par bielih i malenih ženskih rukavica.

Izvan toga, što napomenusmo, bijaše vidjeti širom otvorenih ormara i škrinja. Vidjeti je bilo svud naoko marama, škatulja, čitavih hrpa zamotane ili razmotane kojekakve robe. Zatim tu škarice, ondje opet klupko konca ili svile uz naprstak. Tu liepa kita umjetnoga cvieća uz perjanicu, diku kalpakovu, tamo maleno stakalce sa djulvodom nuz dva tri — ne znamo, da li jur izplaćena — dućanska računa.

Sve to i toga puno više, što čovjek u prvi mah ne može da opazi, a kamo li da potanko izbroji i opiše, bijaše vidjeti posvuda. — Pa tako ti bijaše u prvoj sobi, tako u drugoj, u trećoj i u ostalih sobah, ako ih je bilo više.

I to je evo u kratko slika pokreta, koji u spomennto doba manje više uzkoleba gotovo svaki tako zvani gospodski stan u Križevcih. Pa budući da se takovom prilikom, gdje se u manjih mjestih ima dogoditi nešto izvanredno, viest o tom poput električne struje raznosi i svakoga žitelja, bio on u ostalom tko mu drago, silno uzdrma, zato ne treba da se tko čudi, što se onom prilikom i u gradjanskih kućah, dapače i u istih želarskih sobicah na kraju grada opažalo neko izvanredno gibanje.

Ugledno i prosto, veliko i malo, staro i mlado — sve je to s nekom ugodnom nestrpljivošću očekivalo, što će biti sutra.

»A što je to moglo biti?« pita valjda gdjekoji nestrpljivi zagrebački čitatelj, ponosito se smiešeći. »Što se takova moglo dogoditi u Križevcih? — Valjda nisu dobri ti Križevčani očekivali kralja?«

E polako, moj Zagrebčanine! Nemoj se rugati Križevcu gradu, već pomisli, da bi se borme i o Zagrebu koješta na vidjelo moglo iznieti, što Boga mi, nije ni najmanje po parizku ili po londonsku, već sasvim po kalupu malih gradova. Pa zato treba da se još malko potrpiš,

jer ćeš odgovor na tvoje pitanje čuti — i to baš od Trubentića. Nu iza toga treba da znaš o Križevčanih, a napose o njihovu gradu, kako je jur god. 1253. postao slobodnim i kraljevskim gradom, i kako mu je kralj Bela rečene godine potvrdio povelju, štono ju izdade ban Stjepko Šubić. Zatim treba da znaš, kako su u Križevcih bili veliki državni sabori, gdjeno predsjedahu kraljevi Sigismund i Matija Korvin. U Križevcih stanovahu za neko vrieme kralj Ljudevit god. 1358. i Sigismund god. 1407. do 1408., zatim ban Ulrik knez Celjski god. 1455., a i jur spomenuti Stjepko Šubić stanova tu oko sredine 13. vieka. U Križevcih bijaše nadalje — i to na saboru godine 1408. — od kralja Sigismunda na smrt osudjen poznati vojvoda Lacković sbog izdaje veličanstva, budući upleten u bunu Ivana Horvata bana. Konačno valja znati, da su veliki župani križevački sve do vremena Marije Terezije vršili ujedno i čast podbanâ sdruženih kraljevina. — Sve to bivalo je u Križevcih, ali je dakako jur prošlo, te se sada jedva još spominje.

Grad križevački izgubio je tečajem novijega vremena posve prijašnju znamenitost i važnost, a to ponajviše sbog nesretnoga položaja svoga, budući da se nalazi ponešto izvan trgovačkoga saveza, o kojem u sadašnje doba ponajviše zavisi važnost gradovâ. Ali neka, zato će ipak grad taj u historiji našoj vazda zauzimati častno ono mjesto, što ga s punim pravom ide, i što mu ga nitko ne može okaljati, a i ne smije, tim manje, što je upravo taj mali i ubogi grad u novije vrieme, gdje se radilo o unapredjenju duha narodnoga, drugim mnogo većim i tobože izobraženim gradovom domovine naše mogao biti na izgled. Pojedinih pak ljudskih mana i nedostataka, kao što ih napomenusmo do sada, ima i drugdje, ne samo u Križevcih, te ih je slobodno iznositi na vidjelo, jer se time ne

nanosi uštrb moralnoj vriednosti ukupnoga žiteljstva ni njegovu rodnomu mjestu.

Nu pustimo na stran ta razmatranja, koja bi nas lako mogla potaknuti, da ovdje i o drugih gradovih domovine naše koju riečcu progovorimo i gdješto na sva usta kažemo, što ovdje ne bi bilo na svom mjestu, budući da se tu radi samo o dogadjajih u Križevcih. Bit će dakle bolje, ako se opet vratimo sa stranputice, nastavljajući našu pripoviest, a to ponajviše s toga, da nestrpljivi čitatelj već jednom sazna, što je Križevčane tako uzdrmalo, što li će reći ona jur nekolikoputa napomenuta važna riečca: sutra.

II.

Sunce se jur sagibalo k zapadu, te svojimi trakovi pozlaćivalo prozore jedne izmedju najuglednijih kuća srednje varoši, gdjeno iza prozora za malenim šivaćim stolom sjedjahu dvie ženske glave, baveći se šivanjem odjećâ za sutrašnju svečanost. To bijaše supruga obće štovanoga vlastelina i varmedjskoga asesora Mladenovića sa svojom ćerkom.

Da je to majka sa ćerkom, to bi bio odmah rekao svatko, jer su se plemeniti i uz prkos 40-godišnjoj dobi svedj još liepi potezi lica majčina zrcalili u mladjahnom lišcu liepe jedinice njezine, imenom Anke, koja upravo prije tri dana navrši 16 godina. — A što je hasne ovdje potanko opisivati ono, što se i onako ne može da opiše pravo, koja li je korist hvaliti ono, što se samo hvali ljepotom i dobrotom! — Dosta neka bude, kad se u kratko reče, da majci isto tako, kao ni ćerki ne bi prigovara ni od jedne strane. Sama Rešetićka i Trubentić slagahu se u tom, priznavajući jednoglasno istinu, što će doduše mnogo reći, jer takova svjedočba mnogo važi.

»Mila majko«, reče ljubeznim posmiehom Anka, met'ši za čas švelo na stolić, »vjeruj mi, ja ne mogu da šijem je, jer su mi se posve jur ukočili prsti. A kako ne bi, . čitav gotovo dan svejednako bez oduška šijemo? To odviše! — A znaš li, da tata veli: što je odviše, nije s kruhom dobro.«

»Ali — tko hoće da žanje, on treba i da ore — e takodjer tata«, odgovori majka Anki. »Ti hoćeš da zabavljaš sutra, treba dakle da radnjom stečeš i zaťiš tu zabavu.«

»A što misliš, ne bi li dobro bilo, kad bismo poslali švelju Katicu, što je do danas šivala kod supruge podina podžupana.«

»Anko, što to govoriš? — Naopako, da te je otac ı! — Ti znaš, da on ne trpi ništa, što zaudara po ju, pa se s toga svedjer čvrsto drži starih hrvatskih čaja. On veli, da svaka prava Hrvatica, bila ona vi:a ili nizka roda, ono što jede i čim se odieva, sama ra priugotoviti. Pa mi sad reci, nema li pravo?«

»Ima pravo, ali —«

»Znam ja, što hoćeš da rečeš«, primieti majka, »da me nam ne treba tako točno držati se toga pravila, lući da nas je Bog blagoslovio podieliv nam dovoljno ıtka. Ali vjeruj majci svojoj, da ženska glava, koja ne ., ili ne će da si priugotovi, što joj treba u svakinjem životu, ne može podnipošto da bude dobra suga i brižljiva mati.«

»Ja sve to uvidjam, ljubezna majko, ali mi se ipak što čudnovato vidi, kad mi, kojino imamo nedaleko .vle liepo naše imanje, pa i ovu kuću, a sve to bez kraje duga, ipak ne živemo onako, kao što bismo mogli žiti, dapače ni onako, kao što živu gdjekoje obitelji ovdje, e imadu mnogo manje dohodka i imetka. — Gledaj

na primjer gospodju Cifrićku i njezine kćeri, zatim obitelj Gizdelinićevu, kako udobno i po gospodski živu.«

»Neka!« odgovori majka ozbiljno, »svak može raditi, što hoće i za bolje nadje, to nas neka nije briga ni najmanje, a mi ćemo, kako do sada, tako i unapried, s toga se barem ne ćemo kajati.«

»Oprosti mi, majko«, reče na to Anka, čim priskoči i majku strastno ogrli. »Oprosti mi, što kadikad upravo u vjetar govorim, ta ti znaš i onako, da te slušam u svemu.«

»Znam ja to dobro, inače te ne bih ni ljubila onako, kao što te ljubim. U tebe je čvrst značaj, a mekano srce, pa s toga ti mladjahni i neizkusni duh kadšto, akoprem riedko, poleti u čarobne one krajeve, što ih praktični sviet fantastičnimi zove, ali to samo za koji čas biva, budući da se zatim otriežnjen opet vraća s tobom u obični život. — Znam ja, to je većom stranom kod mladih djevojaka tako. Ta i ja sam mlada bila i tako mislila, a sad uvidjam, da je drugačije.«

»Mila moja mamice, ti si moj angjeo čuvar«, reče Anka ganuto, poljubivši majku u ruku.

»A ti si milo diete moje!« primieti majka, metne takodjer švelo svoje na stolić, te ogrli i poljubi si ćerku.

Zalazeći upravo sunce zlatnim svojim trakom obasja liepi taj prizor, kao da ga blagosivlja.

Netko u taj par krepko zakuca na vratih.

Anka se ponešto uplaši i trgne iz naručaja majčina.

Na poziv gospodje Mladenovićeve otvore se medjutim vrata širom, te u sobu stupi običnim svojim kicoškim korakom — Trubentić.

»Sluga ponizan, milostiva gospodjo i gospodično!« reče nakloniv se gospodjam.

»Da ste mi zdravo!« odvrati domaćica.

»Oprostite«, prihvati opet naš delija, »što evo, griešeć

proti svakoj etiketi, u to doba dolazim, no budući da u važnom poslu dolazim, a sila zakona ne znade, zato se nadam, da mi dolazak moj ne ćete upisati u grieh«.

»Što se etikete tiče, koju spomenuste«, reče na to domaćica, »nemajte brige, ja za nju malo hajem, samo neka se čovjek u ostalom pošteno vlada«.

»Tako jeste — da, da, — upravo tako i ja mislim«, primieti ponešto smućen Trubentić. »Puštajmo etikete Francuzom i drugim ljudem velikoga i uglednoga svieta, nam Križevčanom toga ne treba.«

»Zaista ne treba, jer tim se samo truje družtveni život, osobito u takovih varošicah, kao što je ta naša. Ali pustimo to na stranu, pa mi kažite, što vas vodi amo, jeda li možebit supruga moga tražite u važnom onom poslu, što ga spomenuste prije?«

»Ne tražim blagorodnoga gospodina supruga vašega, gospodjo milostiva, jer dobro znam, da je još na svom dobru i da će tek sutra u jutro doći, da prisustvuje svečanosti — već ja u rečenom poslu dolazim k vama.«

»K meni? — Kako to?«

»Kazat ću odmah«, reče Trubentić, te se malko skašlja, što je obično značilo, da je Trubentić naumio govorničke svoje sposobnosti razviti u poduljem govoru. »Vi znate«, reče zatim, »da je sutra velevažan dan ne samo za naš grad, već i za cielu našu slavnu varmedju, jer će se sutra inštalirati novoimenovani naš vrhovni župan«.

»To znamo«, primieti gospodja.

»Taj dogadjaj«, nastavi Trubentić svečano, »ostat će zabilježen u ljetopisih križevačkih, te će ga sigurno spominjati unučad i praunučad naša u kasno doba. — Istina je, veliki gradovi, osobito stolni, imadu još većih svečanosti, nu budući da se mi s njimi ne možemo uz-

porediti, treba da se zadovoljimo manjim. Za nas Križevčane bit će ta sutrašnja inštalacija upravo to, što je godine 1812. Draždjancem bila skupština vladarâ u njihovu gradu, pa zato nam treba napeti sve moguće sile, da bude što sjajniji taj uvod i ostale svečanosti i zabave, kojeno će biti zatiem.«

»Ali, gospodine Trubentiću, kažite nam, kakav je to posao, o kojem govoraste prije?« upita opet domaćica.

»Da, zbilja«, odgovori Trubentić, »malo da ne zaboravih glavnu svrhu dolazka svoga u toj zabuni, koja će jamačno prouzročiti, da mi se još zavrti mozak. — Da, da, pravo je, milostiva gospodjo, što me opomenuste . . . No dopustite mi prije, da vas samo nešto pitam: jeste li štogod čuli o programu ili pregledu svečanosti?«

»Čula sam.«

»Dobro dakle, a sad treba da vam kažem, kako se dosjetih u dobar čas, da ne će biti s gorega, ako se još nešto pridoda tim svečanostim.«

»A što bi to bilo?«

»Milostiva gospodjo, to je za sada još tajna; nu vam ću ju priobćiti, ali treba da još za kratko vrieme ostane medju nami, jer dosele nitko o tom ne zna ništa, osim nekoliko osobâ, koje će sudjelovati . . . Znajte dakle«, i tu se Trubentić bliže primakne gospodjam, te im važno i otajstveno prišaptne: »Ja sam s pomoću rečenih osoba naumio, da se prekosutra — budući da je sutra u večer svečani ples — prekosutra dakle da se predstavi Grabancijaš djak.«

»Ah mamice«, primieti radostno Anka, pleskajući rukama. »To je prekrasno!«

»Molim, gospodično, obuzdajte još za danas i za sutra pravednu radost svoju, pa nemojte za Boga govoriti glasno o toj stvari, ta mogao bi nas lasno tkogod čuti,

te izdati. — Naopako, da to kakogod sazna brbljava Rešetićka, ona bi svuda raztrubila i tiem načinom unapried uništila ogromni onaj furore, kojemu se nadam s nenadanoga toga predstavljanja, pa zato treba, kao što već rekoh, da stvar ta za sad još ostane tajnom.«

»Ali molim vas«, primieti opet domaćica, »u kakovom je savezu to vaše predstavljanje sa poslom —«.

»Sve u svietu ima svoj savez, milostiva gospodjo, tako i predstavljanje Grabancijaša sa dotičnim poslom, koji pravo reći sastoji u jednoj molbi.«

»Ako samo uzmognem izpuniti ju, to ću vam drage volje biti na službu ... Govorite dakle bez svakoga daljnog okolišanja, u čemu se sastoji ta vaša molba.«

»Vi imate, milostiva gospodjo, jednu veliku medvjedinu, što se nalazi tamo u vašoj spavaćoj sobi na tlu prostrta pred posteljom ... Ta medvjedina meni treba k jednoj metamorfozi, štono sam ju iz svoje glave pridodao spomenutomu igrokazu, na čemu bi mi se sigurno spisatelj zahvalio, da je još živ. Molim dakle: možete li mi posuditi tu medvjedinu za prekosutrašnju večer?«

»Drage volje«, odgovori domaćica smiešeći se malko.

»A zar ćete se možebit vi, gospodine Trubentiću, pretvoriti u medvjeda?« upita smijući se na glas Anka. »Ali to će — to će —« i tu joj rieč zape od srdačna smieha.

»Jelte, gospodično«, upade Trubentić samodopadno, »to će divno biti, te će probuditi osobitu senzaciju. A kako ne bi? — Ja! — Trubentić! — o kom se zna, kako je vičan samo po salonih kretati se — ja! pa u medvjedini! — To će, tako mi sreće! silno uzdrmati sve nazočne, jelte, milostiva gospodjo?«

»Može biti«, odgovori upitana, što ju je takodjer mnogo truda stajalo, da ne udari u smieh, kao kćerka joj.

»Ja ne dvojim o tom ni najmanje«, nastavi Tru-

bentić. »Ta pomislite samo: Ja! — Trubentić! pa u medvjedini! — Bože, to će prouzročiti strašan efekt, a efekt, milostiva gospodjo, to mora da je svigdje glavna stvar, osobito na kazalištu, bez toga nema ništa! — Ja bih rekô, a ne bih se porekao, da će Rešetićka od samoga jala oboljeti s toga, dočim ću ja time kod novoga našega vrhovnog župana steći osobit rennomée, koji će mi za stalno pripomoći tomu, da za buduće restauracije postanem najtomanje distriktualnim sudcem.«

»Svašta je moguće na svietu, pa bi i to moglo biti«, reče gospodja Mladenovićeva, »akoprem sam čula pripoviedati o novom vrhovnom županu, da je vrlo pravedan čovjek, i s toga da ne gleda na drugo, već jedino samo na zasluge.«

»Pa zar ja, milostiva gospodjo, nemam dovoljnih zasluga?« primieti Trubentić ponešto uvriedjen. »Zaista imadem, samo što ne govorim rado o njima, jer ne ću da se sam hvalim. — Znao bih ja, kad bih samo hotio, o svojih zaslugah mnogo koješta pripoviedati, ali ne ću. — Neka bude ... Sve će doći s vremenom na vidjelo, i tad će istom sviet znati ocieniti Trubentića, koji je vičan zasluge svoje vazda sakrivati pod plaštem neobične čednosti.«

Sluga sa sviećom stupi sad u sobu, budući da se jur počeo hvatati sumrak.

»Evo, kako vrieme hitro prolazi, kad se čovjek nalazi u ugodnu družtvu«, reče opet Trubentić, nakloniv se gospodjam. »No dulje ostati bilo bi ipak nečedno. Idem dakle, a sutra, ako dozvolite, poslat ću po obećanu medvjedinu.«

»Pošaljite, kad vam god drago, bit će pripravna za vas«, odgovori domaćica.

»Zahvaljujem pokorno .... A sad moram da idem

dalje, jer još danas treba da uredim neke stvari, što se tiču moga predstavljanja.«

To rekav, preporuči se Trubentić, te ode, i to upravo u jednu poveću gostionu križevačku, naime k zelenomu drvetu u doljnu varoš. Ovamo se uputio s tri važna uzroka. Prvo: naumio je s ondješnjom starom krčmaricom Tririćkom — dakako sub rosa — dogovoriti se o nekojih stvarih za predstavljanje Grabancijaš-djaka, štono je imalo biti u rečenoj gostioni; drugo: znao je Trubentić, da je jur nekoliko strane gospode prispjelo onamo, pa se je nadao, da će tom prilikom opet čuti kojekakvih novosti; a treće: treba znati, da ga je k zelenomu drvetu vukao osobit magnet, a to bijaše ondješnja mlada i živahna sobarica imenom Evica, inače rodom iz Koprivnice grada. Budući da je ta Evica u nekom obziru priličila sveobćoj našoj prababi Evi, to je naravno, da se pod sjenom zelenoga drveta rado sakupljalo nekoliko Križevčana, vriednih inače sinova pradjeda našega Adama, kojino se medjusobno natjecahu za najljepšu jabuku toga drveta, to jest: za Evicu, želeći steći naklonost i ljubav njezinu.

Medju timi natjecatelji na sklizkom polju maloga, nu himbenoga božića Lelja odlikovahu se napose gospoda: Kopunić, Vjetrogonić i — kao što jur natuknusmo — naš Trubentić.

Svaki izmedju spomenute trojice gledao je i nastojao na svaki mogući način, da u Evice steče prvenstvo, te protivnikom — u ostalom vjernim ortakom i prijateljem svojim — da preotme lovoriku slave, pa s toga nije nijedan izmedju te trojice štedio liepih rieči, obećanja, a kadšto i kojekakvih darova. Ali vragoljasta ta Evica — riedka zaista iznimka medju sobaricami — slušala je liepe rieči i primala još ljepše darove dragovoljno, ali zato ipak

nije saslušala nijednoga izmedju spomenutih — dapače ni samoga Trubentića.

Svakidašnji gosti zelenoga drveta, bivši svjedoci bezuspješnih silnih napora i revnih nastojanja spomenute trojice natjecatelja, ne mogahu nikako dokučiti, kako je to moguće, da u jedne sobarice ima tako neoborivih načela, kao što bijahu u Evice.

Kopunić i Vjetrogonić razbijahu si takodjer uzalud glave, ne mogavši nikako riešiti tu zagonetku, nu najviše se ipak tomu čudio Trubentić, budući inače uvjeren o sebi, da je u ljubavi prvi junak od mejdana.

Nu sve na svietu ima svoj uzrok, isto tako mora da je takodjer nekakav uzrok tomu, što je Evica mogla odoljeti ašikovanju tih svojih ašikdžija. Uzrok pak tomu bijaše taj, što je Evica jur srdačno i iskreno ljubila Josu Radovića, mlada advokata, a inače čestita mladića, koga je svatko štovao ne samo radi njegovih sposobnosti, već ponajviše radi čednosti i dobra ponašanja.

Ljubav izmedju Evice i Jose, budući još mladjahna, bijaše dotle još tajna, te s toga o njoj nije nitko ni snivao, dapače ni Rešetićka, akoprem si je Radović, došav prije dvie godine u Križevce, slučajno upravo kod rečene udovice najmio svoj stan, jednu naime sobu, odkuda bi svaki dan išao k zelenomu drvetu, da tamo ruča i večera.

Rečeno bi jur s početka naše pripoviesti, da je Rešetićka bila zdrava žena u tako zvanoj najboljoj dobi života svoga. Budući da ljudi, izpitujući narav i dušu ljudsku, uviek tvrde, da se u zdravom tielu radjaju i zdrave misli, s toga je sasvim naravno, kad kažemo, da je Rešetićka — odkako se Radović iza smrti njezinoga muža kod nje nastanio — jur nekoliko puta živo osjećala istinu onih rieči sv. pisma, gdje se veli: da nije dobro, kad je čovjek na samu. Isto tako uvažavala je ona krepku

svoju dob, zatim mali, nu nezaduženi svoj imutak, sastojeći od čiste i prijazne kućice, s velikim vrtom i trnacem, zatim od dobra vinograda na obližnjem brdu Križevčina zvanom. Sve to uvažala je dostojno Rešetićka, dočim je s druge strane i to priznavala, da je stanar njezin Radović marljiv i sposoban mlad čovjek, a uza to čedan i prijazan, koji će se sa svimi timi hvale vriednimi svojstvi za koju godinu lako moći popeti do službe dominalskoga fiškala i časti varmedjskog asesora — pa gle vraga! kad se god Rešetićka tiem razmatranjem bavila, stade joj srce silnije kucati, te lukavo smiešeći se znala bi tad svakiput sramežljivo šaptnuti izpred sebe: »Može svašta biti ... Ta vidjet ćemo ... Ima još vremena!«

Što je vriedna gospodja Rešetićka razumievala timi riečmi, kakove li je osnove gradila, to će svak moći lasno pogoditi, makar baš i ne bio Edip. Misli i osnove njezine stjecahu se u jednoj glavnoj točki, ili bolje rekav: osobi, a to bijaše stanar njezin Radović. On medjutim ni s daleka nije slutio, da bi domaćica njegova drugo kakovo čuvstvo gojila prama njemu do čuvstva obične dobrohotnosti, što ga je on podpunoma i zaslužio, budući da je vazda ne samo točno plaćao svoju stanarinu, već i u ostalom držao se reda svoga. Radović nije ništa znao o tajnih i nježnih željah svoje domaćice, a još manje mogao je tko drugi štogod znati o tom, jer akoprem je Rešetićka tajne drugih ljudi rado iznosila na vidjelo, to ipak svojih tajna nije nikomu povjeravala.

Znamo mi, da je drugo čin, a drugo opet misao, te zato ne ćemo da pod tajnami gospodje Rešetićke razumievamo što drugo, do poznate nam misli njezine o Radoviću. Misliti pak prosto je svakomu štogod hoće, isto tako kao i kule po zraku graditi, kako se komu svidi, jer to ne smeta nikomu, pa se s toga nedužne te misli

i osnove — dok ostanu u svojih granicah — ni Rešetićki ne mogu upisati u grieh. — Pa što bi bilo, da su sve i znali ljudi tajne misli gospodje Rešetićke, da su nadalje vidjeli Trubentića. kako kod zelenoga drveta, gdjegod može, uzastopce sliedi Evicu, prišapćujući joj neslane rieči o svojoj ljubavi? — Što bi bili rekli ti ljudi? — Po svoj prilici ništa, ili bi pak sažimajući rameni kazali: »E što ćemo, svi smo pod kožom krvavi!« To bi jedino uz šaljivu možebit kakovu primjetbu bili kazali, ne našavši u ostalom u toj stvari ništa takovo, što bi kakav uštrb moglo nanieti časti ili značaju onih osoba. Ali naopako! da su nanjušili što o medjusobnoj ljubavi Radovića i Evice, odmah bi bili osudnim glasom stali vikati: »To je nečuveno! Mlad taj i tako sposoban čovjek, koji ipak spada u klasu tako zvanih honoraciora, pa gle zaljubi se u prostu sobaricu!« — »Meni ga je žao!« rekao bi zatim gdjekoji izmedju strogih tih sudija. — »Meni nije!« rekao bi drugi, dočim bi gdjekoja stara gospodična iz potajna jala na glas kliknula: »Zaljubiti se u sobaricu! — Fi donc! to je prosto!« — Nu sav taj strogi areopag, videći trn u tudjem oku, a brvna u svom ne opažajući, ne bi u tom obziru ni s daleka pomislio na to, da je čuvstvo, osnovano na temelju medjusobnoga čistoga nagnuća, glavni uvjet u ljubavi, a sve drugo da je manje ili više uzgredno. Mi pak tom prilikom pitamo: jeda li je zbilja nemoguće, da se u krugu sobaricâ nadje čestita iznimka, kao što bijaše ta Evica? Ako li je moguće, ne zaslužuje li upravo takova iznimka s tiem veće priznanje s toga, što je obično riedka? — Zaista, mnogo veća je zasluga ostati poštenim i krepostnim ondje, gdje je prilika tomu, da čovjek posrne, nego li gdje tomu prilike nema.

O Evici uzgredno moramo napomenuti, da bijaše kći poštenih, nu siromašnih zanatlija i ujedno gradjana ko-

privničkih. Otac njezin, prezimenom Lipović, umrie prije dvie, a mati prije pol godine. Po smrti roditelja ostade više djece, a imutka baš ni malo, pa budući da je krčmarica kod zelenoga drveta bila prijateljica pokojne Lipovićke, a krstna kumica Evici, zato djevojku tiem radje uze k sebi za sobaricu, što bijaše uvjerena o sposobnosti i dobroti njezinoj. — Što se pak Radovića tiče, on isto tako ne bijaše visoka roda. Otac mu je bio vlastelinski prihodar, ili kako gdjekoji vole reći: kasnar, koji, buduć u svom zvanju pošten, s težkom mukom jedva toliko prištedi, da mu se sin Joso mogao protući kroz gimnaziju. U viših školah Josi nije trebalo daljne podpore otčeve, budući da se uzdržavao instrukcijami. Tako svrši desetu školu, te bude uvršten medju jurate banske stolice, a za dvie godine — pošto smiri izpit »cum praeclaro« — medju advokate sdruženih kraljevina. S početka naravno bijaše bez ikakova branjenika ili štićenika, te si ih tek poslije s neumornom marljivošću po malo steče u Križevcih. — I to je evo u kratko životopis Jose Radovića.

A sad pitamo, gdje je tu golema ta razlika staleža izmedju Evice i Jose? — Gdje li je tu zapreka, da mladi tek na svoje noge osovljen advokat ne ljubi poštene kćeri gradjanske, koja bi se u svojih hvale vriednih svojstvih lako mogla natjecati sa mnogimi djevojkami iz otmenijih kuća, akoprem je bila sirota sobarica? — Valjda je zapreka, što je Radović bio advokat? — Ali da vidimo, što je bio, koja li je prava uživao takav advokat prije ugarskoga sabora od god. 1847. — Takav advokat mogao je, istinabog, pred sudom i u varmedjskih skupštinah javno zastupati stranku svoju i braniti ju, ali drugo ništa. S toga mu kao s puke neke milosti dozvoliše povlašteni staleži, da smije prilikom javnih skupština isto tako, kao *i oni pripasati* sablju, ogrnuti dolamu i kalpak namaći,

ali to ti mu — kao što rekosmo — bijaše sve, što mu dozvoliše. A kad se god koji advokat neplemić usudio braniti ili zastupati stvar kakovu, što se nalazila izvan omedjašena kruga njegova punomoćja ili kad se usudio protusloviti kojemu tako zvanom varmedjašu ili plemiću, graknuli bi odmah svi na njega, kao na bielu vranu, krstivši ga kadšto: »pofarbanim mužem« itd., te je morao ušutjeti, makar da je branio stvar najpravedniju i tako jasnu, kao što je jasno sunce na nebesih.

Kad je dakle tako — a ovako je u istinu bilo još prije 13 do 14 godina u Hrvatskoj! — a to ne dokučujemo, zašto sviet nastoji, da gradi granice ondje, gdje ih zbilja nema, kao na primjer što ih ne bijaše izmedju Jose i Evice, zašto li je sviet gotov, da osudi onoga, koji namišljene te granice smjelo prekorači. — Ali što ćemo, takav je sviet bio, pa takav će i ostati! — Javno mnienje, to je onaj zulumćar, pred kojim se klanja i kojega se boji svatko, jer ruglo i ukor dopada onoga, koji se usudi, da mu prkosi. — Kad bi pak tko stao o tom potanko razpitivati, na čemu se osniva tako uvaženo javno mnienje, uvjerio bi se, da se većom stranom osniva na temelju pukih predsuda. Ali okanimo se toga posla, jer je slaba korist govoriti ili pisati proti manam ljudskim u obće, a napose proti predsudam. Ta prije bi čovjek pojedinac stoljetni dub s koriena prevalio, nego li da mu podje za rukom izkorieniti poveću koju ljudsku predsudu. Javno mnienje, na koje bi se pozvati morao, pohulilo bi ga i izsmijavalo, a on bi govorio u vjetar i prodikom svojom postigao — ništa. — Prodjimo se zato i mi sličnih razmatranja! — Bolje će biti, da se vratimo s male stranputice, kud zalutasmo, opet k našim Križevčanom, koji medjutim, dok mi mudrovasmo, spavahu, te sretno pro-

spavaše jedinu onu noćcu, što ih je dielila od dana jedva izgledana.

III.

Željno izgledani dan svanu, — ali jedva što osvanu, jur poče gradjanska banda ulicom svirati. Križevčani skočiše na noge, te svaki brže bolje obuče svečanu odjeću, što mu je tom prilikom dolikovala, da u njoj pozdravi i dočeka budućega ravnatelja svoje varmedje.

Nije naša namjera, da ovdje potanko opišemo sve, što je sačinjavala bitnost te inštalacije, već mi hoćemo da napomenemo samo neke karakteristične crte te svečanosti, koja se u ostalom nije u glavnih svojih točkah mnogo razlikovala od sličnih uvoda u ostalih varmedjah prostrane Ugarske i pridruženih kraljevina, kojih se svečanosti mnogi izmedju naših čitatelja i bez nas još sjeća.

Mnoga gospoda izmedju staleža i redova odvezoše se na svojih karucah jur ranom zorom, da za vremena dočekaju vrhovnoga župana na odredjenom mjestu, pa budući da je imao doći iz Zagreba, to ga je jedan odbor gospode čekao na lonjskom mostu onkraj Božjakovine i sv. Brcka, gdjeno bijaše medja križevačke i zagrebačke županije, drugi ga je čekao na medji vrbovačkoga i križevačkoga kotara blizu Špiranca sela, a treći — i to uprav odbor grada križevačkoga — čekao ga je na tako zvanoj Kuhtici, gdjeno bijaše medja gradska i varmedjska.

Gradjanska četa križevačka namjestila se oko 7 sati u jutro u svečanoj paradi sa svojom bandom na trgu pred župnom crkvom i viećnicom. Na lievom krilu spomenute gradjanske čete poredaše se banderijalni husari ili tako zvani predijalci, što se dan prije sakupiše sa svih strana varmedje križevačke, da po starom običaju i po dužnosti svojoj prisustvuju toj svečanosti.

Na tako zvanih Grabah — i to na lievoj strani, kako se ide u doljnu varoš — čekahu već momci s razbieljenim željeznim šiljkom na vrhu dugačkih štapova, da ga na podani znak iz tornja župne crkve primaknu prašniku tvrdo nabijenih dvanaest velikih mužara križevačkih.

Pred glavnimi vrati varmedjske kuće bijaše sakupljena liepa i sjajna kita gospode, štono je imala tu čekati, te pozdraviti vrhovnoga župana. U tom krugu gospode bijahu mnogi velmože hrvatski, poslanici varmedjâ zagrebačke, varaždinske, požežke, virovitičke i sriemske, zatim poslanici zagrebačkoga i začešanjskoga kaptola, a i slob. i kralj. grada Zagreba, Varaždina, Karlovca, Koprivnice, Požege i Osieka. Izvan njih bijaše mnogobrojno domaće plemstvo i svećenstvo zajedno sa većinom varmedjskih i varoških činovoika.

Sunce, štono je upravo na taj dan sa vedroga nebeskoga svoda liepo sjalo, činilo se, kao da je u dogovoru sa Križevčani, kojim je u onaj par ponajviše stajalo do toga, da ciela svečanost dobro podje za rukom. Liepe odjeće gospodske, nakićene zlatom ili srebrom, odsievahu od sunčanih traka, te je bila upravo milina pogledati sjajni taj sbor odlične gospode, što se medju sobom živahno i veselo razgovarahu.

Pod boltom varmedjskih vrata stajahu pod oružjem svi varmedjski panduri, a na čelu im se kočio stari jogunasti varmedjski poručnik a ujedno i sigurnosti i predpregâ povjerenik, prezimenom Jagić. Starcu tomu — bivšemu vojniku — kriesile su se oči od neobične radosti, a dugačke i siede brčine stršile su mu u vis kao dva ražnja. Ali znao je starac dobro, čemu se raduje. Varmedjski panduri isto tako kao i katane, štono su svi bili pod zapoviedju Jagićevom, mogahu zaista tako po izboru vrstnih momaka, kako po čilih konjih biti na izgled pandurom i

katanam ostalih varmedja. Jagić se s punim pravom radovao i ponosio svojom momčadi, pa se s toga nadao, da će steći osobitu pohvalu novoga vrhovnog župana, a to s tiem većma, što je dvanaest baš najboljih katana odpravio, da na lonjskom mostu susretnu vrhovnoga župana, odanle pak da ga jašući što izpred karuca njegovih, a što pored njih liepo doprate do varmedjske kuće. Izvan toga namjestio je Jagić pandura Blaža Tulića pod vrati varmedjskimi, da tu straži glavnu stražu, a to s toga tako odredi Jagić, što je znao, da će se mnogi starinski podugački dimnjaci na drvenih kućah u srednjoj varoši malko potresti, a sigurno gdjekoje staklo na obližnjih prozorih pući, kad Blaž Tulić goropadnim svojim glasom zavikne: Gveraus!

Na prozorih u doljnoj — osobito pak u srednjoj varoši, kud je imao proći vrhovni župan s pratnjom, namjestiše se gospodje i gospodične što domaće, a što iz drugih strana domovine naše, štono bijahu budi sa svojimi supruzi, budi s roditelji došle u Križevce, da budu dionice ove svečanosti.

Bilo je tu zaista mnogo krasnih lica, te se je činilo, kao da su prozori nakićeni cviećem raznolikim.

Izmedju svih kuća odlikova se ipak izborom gospodjâ kuća Mladenovićeva, a u tom opet zboru zasja kao zviezda predhodnica mlada i krasna Anka, što je zajedno s ostalimi gospodjami željno izgledavala dolazak vrhovnoga župana i početak svečanosti.

Sa tornja župne crkve zamnije 9 ura — odredjeno naime vrieme dolazku županovu.

Silna svjetina sakupi se već odprije pred varmedjskom kućom i pred župnom crkvom i viećnicom, gdjeno se nalazila pod oružjem četa gradjanska, a uza nju banderi-*jalci*. Tu se sviet savio u tiesno klupko. Glava se gotovo

glave ticala, a nekmo li rame ramena. Da je tad tkogod s tornja župne crkve u tu stisku i nalogu bacio jabuku, sigurno bi pala komu na glavu ili na rame, ali na zemlju nipošto.

Radostni i mukli onaj žamor, koji se takovom prilikom gotovo uviek čuje, razliegao se posvuda.

U jedanput začuje se nekakav štropot, kako dopire sve to bliže s neobičnom hitrinom.

Na Grabah zagrmi u isti čas na podani znak iz tornja jedan izmedju dvanaest mužara, dočim evo jur dva varmedjska husara s popuštenimi uzdami u grad dojezde, kao da ih vihar nosi. Zapjenjeni vranci njihovi, štono se kopitom jedva ticahu zemlje, bijahu nalik žeravom, kako ih je pjena obsipala. Perjanice konjanikâ savijahu im se za kalpaci, a gornje dolame lako prikopčane treptahu u zraku, kao aždajska krila.

Svjetina umuknu mramorkome. Samo iz gdjekojih pojedinih usta trgnu se glasak: »Sad će doći!« I zbilja ne prodje gotovo ni toliko vremena, što bi se triputa iz gornje varoši odazvao doljnoj, a eto ti već se vidjala silna prašina, kako se tura iz kraja doljne varoši prama srednjoj. »Evo ga!« kliknuše pojedini.

Jedva što izustiše ove rieči, već na čelu mnogobrojnih gospodskih karuca bijaše vidjeti, kako se k vratima, štono diele doljnu varoš od srednje, sve to bliže s neobičnom hitrinom primiču karuce vrhovnoga župana, okružene pratnjom dvanaest varmedjskih katana i banderijalaca na konjih. Na baku tieh karuca sjedjaše uz ukočena husara vrhovnoga župana seljak moslavački, budući da se vrhovni župan dovezao predpregom. Drugi seljak jahao je uprežena konja, te jašući vješto upravljao četiri čila uprežena ridjca moslavačka.

Komu je poznato, što će reći takovom prilikom pred-

prega seljačka, tomu ne treba da kažemo, dn bi se čovjek takovom predpregom lako mogao natjecati s kojimgod parovozom. Ako li se tomu još primieti, da su Moslavčani, glasoviti inače sbog hitre vožnje kočijaši, vozili novoga svog premuš-komuša, lako će svatko moći pogoditi. kako se je vozio vrhovni župan.

Netom što zaprašene karuce sa vrhovnim županom dospješe do rečenih vrata, puče silno dugačkim svojim bičem jašući Moslavčanin, na što kao u dogovoru zagrmi do dvanaest mužara na Grabah. Gradjanska četa stade prezentirati, a banda svirati. Konji banderijalacâ, ponamještenih uz četu gradjansku, uplašeni od te buke, stadoše poskakivati i trzati se, ali ih opet umiriše i poredaše čvrste pesti jezdilaca, koji na zapovied svoga vodje sa silnim štropotom povukoše sablje svoje. Mnogobrojna svjetina živahno zaklikne, te time pozdravi miloga gosta, a odsele prvog poglavara svoga.

Čovjek bi mislio, da je ta buka, vika, pucnjava i zveka tako silna, da drugoga glasa nema, koji bi mogao zasebice tu prodrieti, a kamo li sve nadglasiti, kad li se u jedanput izpod vrata varmedjskih zaori gromoviti, te osobitom nekom modulacijom izneseni glas: »Gveraus!« —To bijaše glas Blaža Tulića, koji je danas sve svoje sile napeo, da učini rodu glas. Nu on je zbilja tu svoju zadaću riešio, kako valja, jer upravo taj glas Tulićev zaglušio je tako rekav svu ostalu buku, baš kao urlikanje silnoga lava u pustari afrikanskoj, kad se uz urnebes uzbunjenih živalja izpred špilje zaori strahoviti njegov glas. Tako po prilici i u srednjoj varoši za čas sve umukne i protrne, jedino siedi brkovi staroga poručnika Jagića igrahu čudnovato od puke radosti nad glasom Tulićevim, oči su se neobično kriesile starcu, i malo da mu ne zape od silnoga ganuća rieč u grlu, kad svojim pandurom uze

komandirati: »prezentirt!« Da je tad tkogod Jagiću glasovitoga basistu Lablache-a spomenuo, jamačno bi mu bio sa sažaljenjem odgovorio, da njegovu Tuliću ipak nije ni sluga.

Trubentić je poslije pripoviedao, da se je prilikom toga »Gveraus-a« gospodja Cifrićka onesviestila navlaš, samo da neke strane gospodje vide, kako su u nje slaba ćutila i tanahni živci, pa da s toga mogu zaključiti, kako i ona znade, što je bonton. Isto tako pripoviedao je nesretni taj Trubentić, da je i Rešetićka, čuvši gromoviti glas Tulićev, malko probliedjela, budući da joj se pričinilo, kao da čuje zvuk trublje posljednjega suda božjega, pa joj tom prilikom pade na um, kako će morati javno čuti litaniju grieha svojih, kako li će ustati proti njoj kao glavni tužitelj pokojni njezin suprug Jeremija, koga je toliko mučila za života njegova.

Vrhovni župan i ostala gospoda, sišavši hitro sa svojih karuca, sakupiše se pod vrati varmedjskimi, pa pošto ovdje na novo varmedjski odbor u kratko pozdravi svoga novog poglavara, odprate ga svi nazočni po stubah u prvi kat do priredjenih za njega sobâ, gdje se imao malko odmoriti od silne vožnje i podaleka puta.

Svi staleži i redovi sakupiše se zatim u velikoj varmedjskoj dvorani, pa pošto udari deseta ura, doprati odaslani u tu svrhu odbor novoga župana iz njegovih soba u veliku dvoranu, gdje ga na novo svi nazočni živahnim i srdačnim klicanjem pozdraviše. — Pošto prestade to klicanje, preuze rieč kraljevski povjerenik, naimenovan od kralja za tu svrhu, da uvede novoimenovanoga vrhovnoga župana. Zatim bude pročitano kraljevsko pismo, kojim se potvrdjuje naimenovanje župana, štono ga — pošto prije običnu zakletvu svečano učini — na predsjedničkoj stolici četiri varmedjska velika sudca uz

opetovano klicanje triputa u vis digoše. Vrhovni župan tad liepim i poduljim govorom pozdravi sve sakupljene staleže i redove, na što mu u njihovo ime odgovori varmedjski veliki bilježnik.

Po dovršenom tom svečanom činu, i pošto novonamješteni župan poveći broj gospode naimenova asesori sudbenoga stola križevačke varmedje, uputi se na čelu svekolike nazočne gospode u obližnju župnu crkvu, gdjeno se služila služba božja sa svečano izpjevanom pjesmom »Tebe Boga hvalimo«.

Tom prilikom treba da tu uvrstimo jednu epizodu, koja se pridesi prilikom toga uvoda, o kojoj medjutim težko da je tko drugi što znao ili slutio do jedino onih, kojih se stvar ticala ponajbliže. — Prilikom spomenutoga uvoda vozio se na trećih karucah za vrhovnim županom mladi grof Ljudevit Dragošić svečano i sjajno odjeven. Bijaše to mlad čovjek, plemenita i crnomanjasta lica, vatrenih očiju, a vitka stasa i uzrasta. Moglo mu je biti oko dvadeset i tri godine. Bijaše jedinac bogatih roditelja, koji posjedovahu liepa imanja u svih trih hrvatskih varmedjah. Ponositi roditelji njegovi nisu štedjeli troška, da im sin postane kavalirom u aristokratičnom smislu rieči, pa ga s toga — pošto prije četiri godine dana svrši akademijske nauke u Zagrebu — poslaše s nekim vrlo izobraženim pratiocem, da s njim putuje po izobraženom svietu, i da si na taj način pribavi onu izvanjsku ugladjenost, što se u tako zvanom višem krugu obično zove »air«, »pli«, ili »savoir-vivre«, i kojim se — kakono vele, razlikuje čovjek višega roda i plemena od tako zvanoga prostaka. — Nu roditelji Ljudovitovi, inače pravi pravcati boljari, poslavši sina svoga na put u tudji sviet, ne uzeše u obzir troje; — prvo: što je nemoguće putovati u devetnaestom vieku, a da čovjek ne dodje u do-

ticaj s narodi, osobito zapadnimi, i da se ne okani mnogih ostarjelih predsuda, — drugo: ne uvažiše dovoljno, da je pratilac sina njihova čovjek doduše u ostalom čedan i prijazan, nu veoma izobražen i slobodouman, i k tomu još neplemenita roda, — a treće: ne pomisliše, da je zdravi razum sina njihova i vatreno srce, koje teži svejednako za svim, što je uzvišeno i plemenito u pravom smislu rieči — to dakle da je veoma pogibeljan conductor upravo za ona načela novijega vremena, proti kojim ga oni namjeravahu kakogod osigurati, da ga ne okuže. Sve to ne uzeše roditelji Ljudevitovi u obzir, pa s toga nije čudo, što im se sin nakon četirgodišnjega putovanja po čitavoj Njemačkoj, Belgiji, Holandiji, Englezkoj, Francuzkoj i Italiji, vratio sasvim drugačiji, nego li što se oni njemu nadahu. Grof Ljudevit nije zaludu putovao, kao mnogi što dan danas putuju po svietu, već se je, kako valja, ugladio, to jest: on si je zbilja u podpunoj mjeri prisvojio onaj u viših družtvenih krugovih tako omiljeli način finoga obćenja, ali uza to si je prisvojio takodjer načela u mnogom obziru sasvim protivna onim, što mu ih gojahu roditelji, osobito pak otac mu, koji bijaše svuda poznat kao strog i okoreo stari boljar od pete do glave. — Naravno je poradi toga, da je Ljudevit, odkako se povratio sa svoga puta, živio u nekom nesporazumljenju sa svojimi inače veoma ljubljenimi roditelji. Majku Ljudevitovu, dobru inače gospodju, stajalo je to nesporazumljenje dosta suza u potaji, nu stari grof ukazivao bi se tim čvršći i stroži proti načelom svoga sina. Ovo postupanje otčevo djelova medjutim na sina baš naopako, jer je Ljudevita — u koga bješe inače isto tako čvrst i neoboriv značaj, kao i u njegova otca — sve to većma poticalo, da se dosljedno drži onoga, što je pronašao za bolje. U ostalom do očita kakovog opora, ili do znatnije kakove razpre izmedju

Ljudevita i otca još nije došlo, te se je tako nadao otac i sin, da će se to njihovo nesporazumljenje s vremenom ili kakogod sravnati, ili — ako ne bude drugčije moguće — da će se skršiti o čvrstoj njihovoj volji i postojanosti.

Tako prodje pol godine dana, odkako se mladi grof vratio sa svoga puta, kad li eto glas puče, a i poziv stiže na inštalaciju križevačkoga župana. Ljudevit odluči, da će prisustvovati toj svečanosti, a što jednom on odluči, to vazda i svrši, te tako bijaše sasvim naravno, što ga evo vidimo u pratnji vrhovnoga župana, gdje se vozi u liepih karucah s upregnuta četiri čila vranca.

Ljudevit je istinabog prilikom svoga četirgodišnjega putovanja u raznih gradovih vidio mnoge sjajne svečanosti, koje možebit daleko nadkriljivahu svečanost inštalacije križevačke, ali ga zato ipak obuze osobito neko čuvstvo prilikom toga uvoda, gdje se u nekom razmjerju zrcalio cieli naš prijašnji javni život, nadahnut isto tako nekim patrijarhalnim duhom, kao i život družtveni. Domorodno i pošteno srce hrvatsko u Ljudevita razigralo se tom prilikom neobično, i on je duboko osjećao podpunu istinu stare one poslovice, koja kaže: da je svigdje dobro, ali kod kuće ipak najbolje. Što je Ljudevit ćutio, to je svatko lako mogao primietiti na njegovu licu, kojeno i sada, gdje se vozio kroz gomile ljudstva, koje je veselo klicalo, prosinu od milinja i radosti. Pošto se tako u pratnji vrhovnoga župana doveze u srednju varoš, ujedanput mu oči zablistaše . . . Što je tomu mogao biti uzrok? . . . Eno s prozora jedne kuće činilo se, kao da ga zasjeniše traci sunca žarkoga! — Al to ne bijahu traci od jednoga, veće od dva sunca, a ta dva sunca bijahu žarke crne oči liepe Anke, što se u onaj par sukobiše s Ljudevitovim očima.

U životu čovječjem ima trenutaka odlučnih za budućnost, pa isto tako imade i čuvstava, koja hitro, kao iskra, skoče i prodru do srca, gdjeno s prva tinjaju, nu skoro zatim buknu živim plamom. Krv prije mirna, bezazlena, ili hladna, uzavri tad silno i drma srcem, makar prije Bog zna kako mirnim, upravo kao more, kad ga u vrieme plime tajna sila naravi uzkoleba, te mu se obasjani trakom sjajne mjesečine valovi dižu, bijući se lako o studeno mramorje.

Višeputa se dogodi, te se sastane po dvoje ljudi baš slučajno, ali se ipak čini, kao da ih je nepoznato neko čuvstvo donle tajno rukovodilo, te se moradoše jedared sukobiti na putu života svoga. Srca im se razigraju divno, čim se opaze prvi put, te u onaj mah sklopi se izmedju duša njihovih — akoprem ni riečce ne progovori jedno s drugim — silni onaj savez duševni, što ga kadšto ne može prekinuti nikakova sila ovoga svieta.

To je moć prave i svemožne ljubavi, kojoj ne može da odoli čovjek, u koga inače ima čuvstvo i srce iole plemenito, jer svakoga barem jedanput u životu posjeti divna ta bajalica, da uz njega ili vjerno uztraje kroz cieli život ili pak da ga iza kratke pratnje ostavi na tavnom i pustom putu toga života sama samcata, da se tuče kao tucak po svietu, pa da se sjeća kao sliepac biela dana — kako izgubi zemaljski svoj raj. — Ljubav je najplemenitije i najsavršenije čuvstvo, kad proiztječe iz čistoga vrela, jer tad čovjeka — ako se hotomice ne ogluši glasu njezinu — uzvisuje i usrećuje divno.

Slava dakle tebi, o ljubavi!
Jerbo gdje se goder ti nastaniš,
Tamo blago sunce ogranjuje,
Gdje te nije, pusti mrak se hvata.
Kog ostavljaš, onaj se oledi;

Ti si žarka iskra našeg žića,
U naravi silno bilo, ti si
Osviest duše, bez koje osviesti
Duša dušom nije, ti si pače
Našeg duha otajno njetilo,
A ilove naravi čovječje
Uskresilo divno. Slava tebi!

Što ovdje o ljubavi rekosmo, to zaista nije pretjerano, osobito kad nas mili taj gost posjeti u životu našem prviput, kao što je posjetio Anku i Ljudevita. Divna ta moć dirnu im srce, te im se duše — simpatičnom silom pritegnute — spoznaše i odazvaše tajnim onim glasom, kojim se duša s dušom razgovara bez rieči i bez vidiva znaka. Njih oboje osjećahu tad živo, da ih je sam Bog odredio jedno za drugo, odkako se rodiše, samo što se ne susretoše donle. — Tako od prilike mišljahu Anka i Ljudevit, kad jur izčeznuše jedan izpred drugoga. Ljudevit zatim sidje s karuca kao pomaman, te se pridruži k povorci gospode, koja vrhovnoga župana odprati u varmedjsku kuću. Anka još podugo zatim osta na prozoru, te se zamisli, gledajući svejednako izpred sebe, a ne videći ipak ništa, dok se na rieč majke svoje ne prene iz ugodnoga toga polusna, gdje ju živahna mašta prvi put uvede u djulistan mladjahne ljubavi, koja je tek pronicala.

»A što ti je, Anko, za Boga? — Ta dvaputa zvala sam te jur imenom, a ti — kao da ne čuješ ništa.«

»Oprosti, mila majko«, odgovori Anka, dočim joj rumeno lišce još većma porumeni. »Nisam te čula . . . Nešto se zamislih . . . Ne znam ni sama što, mi je.«

»Valjda te zaboljela glava od te silne i neobične buke i vike?«

»Nije glava, majko, već je — ne znam sama što... Nu nemaj brige, to će proći.«

»Tiem bolje. — A sad hajdmo, da vidimo, kako je u dvorištu varmedjske kuće priredjen i prostrt velik stol za svu tu gospodu, što će danas ondje objedovati. Treba da vidimo, kako sve to priredi stari Jagić, koji se tom svojom, kako veli, majstorštinom tako ponosi i hvali, kao da je nadkrilio slavnoga Bramanta, graditelja Petrove crkve u Rimu.«

»Da, da«, prihvati Anica, »idemo, da vidimo«.

Mati i ćerka zatim odu u varmedjsku kuću, a tu borme bijaše šta vidjeti! — U prostranom dvorištu vidjao se ogroman, obao šator. Drveni stupovi i svodovi toga šatora bijahu oviti zelenimi granami tako, da se na prvi mah činilo, kao da je ta zelena sgrada pronikla iz zemlje. Pod tiem šatorom nalazio se na okrug namješten velik stol, gdje je bilo prostrto za 350 ljudi. Tu bijaše vidjeti redom tanjurâ pod zavitci, čašâ, srčetâ s vinom, malih i povećih stakalaca, zatim svakojaka voća i drugih slastica. Sve to i toga još puno više, što čovjek ne može da pamti, bijaše tu tako liepo i ukusno poredano, da bi svakomu sladokuscu srce zaigralo u grudi, jer bi si unapried živo predstavio, kako će se tu tečno jesti i piti.

Pošto gospodja Mladenovićeva s Ankom i sa još nekoliko gospodja, koje su u istu svrhu ovamo došle, sve potanko razgledaše, pohvališe nazočna Jagića, te se vratiše opet kući, budući da je za večerašnji ples još koješta trebalo priredjivati.

U dvie ure poslije podne započe se spomenuti objed, što ga ovdje obširnije ne ćemo opisivati, budući da je i onako poznato, kako se je kod nas u prijašnje doba takovom prilikom objedovalo. Jelo se i pilo, kako valja, s početka dakako iz počitanja prama vrhovnomu županu potiho i smireno, nu pošto se do tri četiri zdravice nazdrave i toliko čaša izprazni, stadoše čaše sve to većma

zvečati. Srca se nazočnih gosti, obodrena prijaznim i veselim licem domaćinovim, razigraše, te prijašnji šapat pretvori se u veseli žamor i glasni razgovor, što je sve do kraja onako trajao, ali zato ipak nitko ni u čemu ne premaši granice čednosti.

Poslije objeda oprostiše se gospodski gosti sa svojim domaćinom, koji ih tom prilikom opomene, da sa svojimi suprugami i ćerkami svakako dodju na večerašnji ples, kud su već prije na obični način bili pozvani.

Mnogi izmedju gospode Križevčana, vraćajući se kući od toga objeda, nadahu se u zanesenosti svojoj o vrhovnom županu, da će on za cielo uvesti u varmedji njihovoj slogu, koja bijaše malko potavnjela od neko doba poradi fakcijâ, što ih počiniše neki sebičnjaci.

Nekim čitateljem, znamo, da će to za čudo biti, kako je naime u Križevcih u ono doba moglo jur biti fakcijâ, ali mi ga uvjeravamo, da ih je zbilja, i to prije no razdor buknu o narodnosti i jeziku, ondje isto tako bilo, kao i drugdje. Pomanje varmedje i mali gradovi — osobito siromašniji — to bijahu od negda prava ona gniezda, gdje su se uviek rado legle kojekakve razpre, koje — budi poticanjem i kletvom, budi poznatim u nas od staro doba jalom i kruhoborstvom gojene — ljude medjusobno tako razdražiše i strasti njihove potaknuše, da se je našlo medju njimi i takovih, koji bi bili protivnike svoje utopili u žlici vode, samo da su kako mogli. No budući da bi nas potanje nabrajanje takovih grieha lako stranputicom zavelo, te bi nam lako koji Križevčanin reći mogao: »Hej, komšijo, primite se za nos! — A zar o vašem Varaždinu — odakle ste, mislim, upravo vi rodom — ne znate ništa takova pripoviedati?«, s toga ne ćemo, da se upuštamo u daljna razglabanja poznatih naših manâ; već scienimo, da će bolje biti, ako čitatelja smjesta uve-

demo u spomenutu večernju zabavu, što se započe oko osam sati u večer.

Mnogobrojne svieće razsvjetljivahu liepo urešenu i onaj večer za ples odredjenu veliku dvoranu varmedjsku, dočim obližnje sobe s desna i s lieva isto tako bijahu udobno uredjene. Gradjanska banda pod ravnateljstvom vještoga svog kapelmajstora Bodića svirala je omiljele tad glasbene komade za obične plese, medju kojimi tad još ne bijaše poznata tako zvana ceperl-polka, budući da je taj karakteristični — nu od vile Terpsihore sigurno ne odobreni — ples tek iznašašće novijega vremena, štono, kao neki ljudi tvrde, u svemu dakle i u estetici čudnovato napreduje.

Jedva što udari osam ura, eto se jur u povećem broju pojavi više pozvanih gosti obojega spola, a pošto devet sati prodje, već svi pozvani bijahu na mjestu. Milota bijaše pogledati gospodje i gospodične, štono sjedoše na stolice naokolo uz stienu dvorane ponamještene. Sjahu im vedra lica od radosti, a liepo ih rešahu biele odjeće, — akoprem ukusne — ipak ni s daleka ne bijahu tako skupocjene, kao što su dan danas ženske odjeće takovom prilikom. Što je ukusno i čisto, to se dopada svakomu, ali nakićeno — ne svakomu. Neke izmedju tih gospodja i gospodična odlikovahu se izvan toga svojom mladošću i ljepotom, akoprem je i na tom balu bilo nekoliko takovih, koje bi bile mogle ostati kod kuće, kao što drugi dan Trubentić reče. Nu on nije imao pravo, jer s gorega nije, dapače potrebito je, da se u sboru mladih krasnih lica ukaže pogdjekoje starije. Tiem ljepota i mladost još većma odsieva, samo — neka ne bude odviše starijih, kojim inače čast i poštenje!

Bijaše na toj zabavi gospodjica mladjih i — nešto malo starijih, liepih i — »ružnih, je li!« pita jur, smiešeći

se, gdjekoji nestrpljivi čitatelj ... Bože sačuvaj! ružnih tu ne bijaše, već samo manje liepih, jer ružnih žena — nema, barem ne će nijedna da to prizna sama, makar da je živo strašilo; mi pak kao osobiti štovatelji krasnoga spola rado popuštamo, neka bude na njihovu.

Što se mužkoga spola tiče, toga se prilikom te zabave mnogo više sakupilo, nego li ženskoga, ali mnogobrojnu tu gospodu, bivšu prilikom uvoda u sjajnih odjećah, bijaše sad vidjeti u jednoličnoj crnini, u crnom naime fraku i pantalonih. Iznimka bijaše samo nekolicina vriednih staraca, štono se ponosiše svojom dolamom, staro-hrvatskimi tiesnimi hlačami, te korduvanskimi visokimi čizmami, na kojim zvečahu malene srebrne ostruge.

Sve je bilo veselo. — Mladji sviet zabavljao se plesom, a neke malko starije gospodje i gospodične ostavši bez plesača na cjedilu, zabavljahu se medju sobom vrlo živahno običnim u takovoj sgodi rešetanjem. One si medjusobno prišaptavahu sve, što god koja izmedju njih opazi, nu to nije bivalo na sva usta, nego samo na pol, da tobože nitko drugi ne čuje. Zatim si vriedne te drugarice namigivahu, te nekim osobitim skašljivanjem davahu potajne neke znakove. Nu sve to nije bivalo iz drugoga uzroka, već samo — da im ljepše prodje vrieme.

A što rade, kako li se zabavljaju neke osobe, s kojimi se čitatelj jur spoznao?

Hajde da vidimo!

Tamo lievo blizu vrata vidimo, kako se nešto ozbiljno razgovara advokat Radović s tajnikom vrhovnoga župana, inače prijateljem i suučenikom svojim. Jedva tri do četiri koraka od te dvojice sjedi uz gospodju Cifrićku prijateljica njezina Rešetićka. Obje zajedno nešto šapću, dočim porugljivo se smiešeći škilje na Trubentića, koji se nedaleko od njih sa jurasorom Kopunićem i juratom

Vjetrogonićem nešto razgovara, te se uz to, strieljajući očima na sve strane, samodopadno previja kao vjetrom uznihana trska, gladeći si sad brkove, sad opet »kakadu« svoj, što mu ga poremeti prijašnja gallopada.

Mogao bi kogod primietiti, da mu je za čudo, kako su neki izmedju do sad spomenutih ljudi mogli prisustvovati toj zabavi, namienjenoj ponajviše odličnim licem. Ali je to sasvim naravno, jerbo svi spomenuti spadahu ipak u kategoriju tako zvanih honoraciora križevačkih, što ih u tako malom gradu, kao što su Križevci, nije bilo moguće izključiti zato, da se time kako ne povriede kojekakovi obziri. Izvan toga treba znati, da je vrhovni župan — premda inače viši boljar i dostojanstvenik — ipak bio čovjek veoma gostoljubiv i prijazan prama svakomu, te zato nije toliko ni pazio na kakovu etiketu, kojom se drugdje, osobito u povećih gradovih, svakom prilikom ogradjuje tako zvano više družtvo, štono se rado hautevolée-om nazivlje, te strogo pazi na to, da se tobože ne okuži time, kad se dotakne onih, koji ne spadaju u taj njegov ovlašteni i izabrani krug.

Na znak, što ga poda Bodić, zaori se živahna mazurka, na što odmah nekoliko pari stupi u kolo, da igra.

Svi u dvorani nazočni izgledahu nestrpljivo, tko će biti kolovodjom, kad li se jednomu kolu pridruži mladi grof Dragošić, vodeći za ruku Anku, s kojom odmah i započe igrati mazurku.

Pohvalni šapat stade se razliegati po dvorani, jer svakomu bijaše milo vidjeti liepi i mladjahni taj par, kako igra. Ali to radostno udivljenje bilo je posve opravdano, jer to, što igrahu Ljudevit i Anka, ne bijaše obična mazurka, gdje se uz lako kretanje tiela razvija neka koketerija, već to bijaše gibkost i okretnost tiela sa vatrom i nježnošću duše. Što je prilikom te mazurke sjalo iz očiju Ljude-

vitu i Anki, to nije bilo samo na izliku, već je o tom i srce znalo štogod, dapače srca im poćutješe toga još puno više, o čemu medjutim usta njihova dotle ne progovoriše ni jedne jedine riečce.

Mazurka se svrši, i glasna pohvala, što se pojavi sa svih strana, pade u dio Anki i Ljudevitu, jerbo na druge, koji su s njima zajedno igrali mazurku, nije se ni gledalo.

Pošto bi svršen taj ples, uze Ljudevit pristojno Anku opet za ruku, te ju odprati na mjesto, gdje je uz majku svoju opet sjela. Lice Ankino, što od nježna stida, što od živahna plesa, zasja upravo kao rumena ružica, kad ju, povjetarcem jutarnjim uznijanu, obasja prvi trak sunašca izhodnoga, dočim se u Ljudevita moglo opaziti, kako ga nadima čuvstvo podpunoga zadovoljstva i rajskoga nekog uzhita.

Ljudevit se zatim stane podulje razgovarati s majkom Ankinom, te prije nego li se započe novi ples, zamoli ju uljudno: da li mu je slobodno drugi dan pohoditi ju, što mu ona dragovoljno dozvoli, dočim Anka to isto — nu samo milim pogledom potvrdi.

Dok se Ljudevit zabavljao sa majkom Ankinom, sastade se opet Trubentić sa vrlimi svojimi drugovi blizu Rešetićke.

»Ala baš je liepo igrao mazurku taj grof Dragošić s Ankom Mladenovićevom . . . Šta vi mislite, braćo?« reče Kopunić svojim prijateljem.

»Da, da«, prihvati Trubentić, »prilično . . . I ja bih, kad bih baš htio, znao upravo tako igrati, nu meni nije stalo do mazurke, budući da taj ples nije po mojoj ćudi. Moja je força, kako znate, gallopada i ostat će, dok budem živ. To je barem takav ples, gdje se ne treba previjati, već čovjek sa plesačicom svojom svedj samo napried hrli, kao bura s oblakom.«

»Imaš pravo, brate, i ja tako mislim«, primieti Vjetrogonić.

»Je li, brate!« nastavi uzneseno Trubentić. »Samo napried! — napried! — juriš bez prestanka! — to ti je ono, što takovom prilikom odlikuje pravoga muža, to je ono, što smućuje žene, te dobitniku mužu svedj novo lišće upliće u lovor-vienac slavodobića na polju ljubavi.«

»Gle, koliko danas tu ima ljepoticâ«, prihvati za neki čas Kopunić, trknuv laktom drugove svoje. »Mislio bi čovjek, da je u bašči, gdje naokolo samo ruže cvatu.«

»Nije sve zlato, što sja . . . Ima ti tu bogme i ljutih kopriva medju ružami«, primieti Trubentić, smiešeći se samodopadno, što mu je ta dosjetka u dobar čas na um pala, dočim ujedno sa strane pogleda Rešetićku, koja, akoprem se razgovarala sa Cifrićkom, ipak razumje svaku rieč, što ju prosbori Trubentić i drugovi mu.

»Draga prijateljice«, reče zatim Rešetićka tako glasno, da ju dobro mogoše razumjeti do tri spomenuta druga. »Taj bal bio bi jamačno još sjajniji, da u našem izabranom družtvu nema nekoliko ljudi, koji mi se čine upravo kao kukolj u pšenici.«

»Pravo imaš, moja draga«, odgovori Cifrićka.

»Pa ovi ljudi ipak misle«, nastavi uz zloradi posmieh Rešetićka, pogledavši Trubentića, »da im nije moći odoljeti, osobito kad si dobro debelo namažu brkove nekim smrdljivim crnilom, a kosu na šupljoj glavi neugodnim i prostačkim pergamutnim uljem«.

»Amice, to se tiče tebe!« reče Kopunić potiho Trubentiću, koji se sav strese od težka jada i sramote, a to tim više, pošto primieti, da je izim njegovih drugova još nekoliko osoba, koje su iza toga bliže pristupile, čulo Rešetićkine zlobne rieči.

»Ajdmo na drugu stranu«, reče zatim Vjetrogonić,

da se uklonimo toj sotoni u ženskoj slici, koja bi kadra bila na sva usta još više toga ovdje iznieti na vidjelo, što ni tebi, a ni nam, kao tvojim prijateljem, ne bi bilo milo«.

»Platit će to ona skupo i preskupo«, zamrmlja škrinuv zubi Trubentić, te je s prijatelji upravo htio da podje na drugu stranu, kad li u onaj čas orkestar zasvira milu njegovu gallopadu.

»Pazite, braćo, osvetit ću se ovaj čas!« reče Trubentić, dočim mu s očiju nešto sievnu kao munja.

»Tako valja, šilo za ognjilo«, primieti Kopunić, dočim Trubentić sa nekom gospodičnom jur stade igrati jurišnu svoju gallopadu.

Lice francuzkoga maršala Pellisiera nije sigurno ni s daleka izražavalo tolike odvažnosti, kad je jurišao sebastopolsku kulu Malakov zvanu, kolika se u onaj par primietiti mogla u licu razjarena Trubentića. Prijatelji njegovi Kopunić i Vjetrogonić izgledahu željno, što će biti, kad li eto jur opaze Trubentića, kako se nalik na lokomotivu žurno sve to bliže primiče mjestu, gdje sjedjaše Rešetićka s Cifrićkom. U jedanput opaze, kako se Trubentić — došav posve blizu Rešetićki — nekako okrene. U isti mah zavrisne Rešetićka, te se maša lica, kao da ju je ošinula munja.

»Koji je to vrag? — Jesi li štogod spazio?« upita Vjetrogonić Kopunića.

»Ništa drugo, brate, do jedino to, kako se jedno krilo njegova fraka dodirnulo nosa njezina.«

»A što to može biti . . . Valjda mu nisu električna krila od fraka?«

»Što ti ja znam, — ali bilo kako mu drago, naš Trubentić ipak je vražji momak, te se, kako valja, odmah s mjesta osvetio toj kudibabi.«

»Ad animam, jeste . . . Bog nam ga poživio!«

Što si Kopunić i Vjetrogonić nikako ne mogahu protumačiti, to ćemo u kratko da priobćimo našemu čitatelju. — U desnom džepu svoga fraka običavao bi Trubentić vazda, kad je naumio gdje probaviti noćcu, ponieti sa sobom veliki ključ od uličnih vrata svoga stana, pa kako drugda, tako učini i tad, ponesav taj ključ sa sobom. Silni taj ključ prouzroči onaj električni udar na licu gospodje Rešetićke.

Da se je Trubentić, kao vješt strategik, odmah dosjetio manevri s tiem ključem — ako mu naime dobro za rukom podje namienjeni »Flankenbewegung«, — to se dakako samo oštroumlju njegovu ima pripisati. Nadalje je scienio, da ga radi toga čina nitko prostotom ili neotesanošću ne će moći javno koriti, budući da se ta mala nesreća lako mogla pripisati nepredvidivu slučaju, koji i onako mnokrat mora da nosi terete ljudskih grieha.

Ćutljiva Cifrićka malo da nije opet pala u nesviest, opazivši, što se dogodi njezinoj vjernoj drugarici, koja svu svoju snagu sakupi, da joj s nenadanoga tog dotika s ključem Trubentićevim u prvi mah suze ne polete iz očiju. Nu pošto se na brzo razabra, stane opet tobože sasvim bezbrižno i veselo razgovarati se s drugom svojom, baš kao da joj se bila za čas muha na nos sjela. Nu da je komu moguće bilo pogoditi, što čuvstvova u onaj čas strastno uzbunjena duša njezina, taj bi se sigurno bio prepao, jer bi bio morao priznati, da ni Vezuv, prije nego li stane rigati vatrom, u dubljini svojoj nema toliko ubitačna žara, koliko se onom prilikom sgrnu u grudih osvetom nadahnute Rešetićke.

Ej moj Trubentiću, žalostna ti majka! — Čuvaj der se, jer na obzorju tvome sakupljaju se guste magle ženske osvete, iz kojih će po svoj prilici na skoro tres-

nuti grom, te jekom svojom posve zaglušiti slavodobitnu pjesmu, što ju sad pjeva veselo srce tvoje!

Što se dogodilo Rešetićki, toga medjutim nitko ne opazi, do ono malo najbližih joj osoba nama jur poznatih, izvan toga zagluši živahna gallopada vrisak Rešetićkin, pa s toga je sasvim naravno, da je obća zabava neprekidno bila vesela sve do kraja, to jest: do ranoga jutra, gdje se svi gosti, izvan jedine Rešetićke, zadovoljno i veselo vratiše kući, pošto se prije oprostiše s prijaznim i svima omiljelim domaćinom.

IV.

Svi, koji prisustvovahu spomenutoj zabavi, došavši kući, legoše, da odpočinu malko, pa mnoge sanak prevari, te prospavaše, dok jur na visoko oskoči sunce. Samo njih troje bježao je sanak, te nikako ne htjede, da im se namakne na oči, a to troje bijahu Rešetićka, Ljudevit i Anka.

Što se tiče Rešetićke, znamo, koji je uzrok, da ju je bježao san. Trebalo je da se osveti Trubentiću, a to što moguće prije, dok naime stvar ne ohladni, pa s toga je mislila i razmišljala svakojako, dok se zbilja najposlije i domislila načinu, kojim će sigurno postići svrhu, za kojom je težilo osvetoljubivo srce

»Čekaj, vražji sine!« reče gnjevno razgovarajući se sama sa sobom, »platit ćeš ti meni još danas uz lihvarske kamate, što si mi dužan. Otečeni moj nos viče strašnu osvetu, a ta mora da mu bude u podpunoj mjeri ..... Ti ćeš danas predstavljati Grabancijaš-djaka, pa ujedno i djavola ..... Znam ja sve to, dapače znala sam odmah onaj dan, kad si mislio, da je stvar još tajna sasvim ... Ali čekaj, skuhat ću ti upravo u tvojoj kuhinji poparu, a

ti ćeš se na svoju žalost uvjeriti, da žena — samo kad hoće — može nadmudriti i Grabancijaš-djaka s djavolom zajedno.«

Tako se razgovarala Rešetićka sama sa sobom, mažući uza to nos lojem, da kakogod ublaži neugodni otok na njemu.

Ljudevit i Anka medjutim — akoprem razdruženi tielom, ipak boraviše zajedno po svojih mislih i čuvstvih, te ne mogavši iza bala ni oka stisnuti, jedva izgledahu, da svane jutro i novi dan, te s njim da prispije onaj čas, gdje će se opet moći vidjeti i razgovarati. Ali vrieme slabo haje za ljudske težnje, već ono prolazi svejednako, bilo u dobru bilo u zlu, te jednostavnoga i točnoga svoga tečaja ne obustavlja i ne pospješuje nikomu za volju. Pa tako se činjaše ovo nekoliko sati kao ciele godine Ljudevitu i Anki, što su čeznuli jedno za drugim. Ali što mora biti, to mimoići nije moći, te tako morade i Ljudevit, pošto jur odavna ogranu sunce, pričekati, dok je naime prispio sgodan onaj čas, gdje čovjek od svieta ugledniju kuću može polaziti bez povrede družtvenoga običaja. Tu treba još i to uzeti u obzir, da je Ljudevit prvi put imao pohoditi kuću, gdje se nalazila djevojka, koju je ljubio, pa s toga je sasvim naravno, da se je kao čovjek ugladjen tek u jedanaest sati išao pokloniti u kući gospodina Mladenovića, koji buduć jur obaviešten o dolazku grofa Dragošića — primi ga vrlo prijazno i srdačno, dočim ga Anka i majka njezina dočekaše i pozdraviše, kao dobra znanca.

Iza običnih naklona i uvodnih rieči zametne se razgovor, koji se tečajem svojim sve to više odmakao od onih granica, što obično diele ljude slabo poznate ili tudje. Silna neka moć privlačila je Ljudevita ne samo k Anki, već i k njezinim roditeljem, a njih isto tako k njemu,

tako da se svima u kratko činilo, da su medjusobno poznati jur od više godina.

Na taj način hitro prodje vrieme u razgovoru ugodnom, gdje je ponajviše Ljudevit — zamoljen od domaćice — pripoviedao o putovanju svom po tudjih zemljah, o raznih narodih i njihovih običajih, zatim o raznih strukah umjetnosti, obrta i znanja.

Ljudevit je o svemu tom pripoviedao vrlo ugodno i živahno, pa s toga ne bijaše čudo, što ni on, a ni pozorni slušatelji njegovi ne opaziše, kako jur odavna odzvoni podne. U jedanput stupi sluga Mladenovićev u sobu, te javi, da je juha već na stolu.

Svi se na to prenu, kao da ih je tudji glas probudio od ugodna sna.

Ljudevit skoči, te se maši hitro šešira s namjerom, da se brže bolje oprosti od omiljela mu družtva.

»Oprostite, gospodine grofe«, reče Mladenović, primiv prijazno Ljudevita za ruku, »što vas zaustavljam . . . Ja sam stari Hrvat, pa ne hajem mnogo za kojekakve etikete, već se držim iskrena i srdačna običaja predja svojih, koji mile goste pridržavahu na svaki mogući način. Ja opazih jurve, da se naše misli u mnogih točkah slažu, pa zato vas bez ikakvoga daljnog okolišanja molim: pustite na stranu sve obrede, te ako vas je iskrena volja, ili ako možebit drugdje niste pozvani, ostanite kod nas, da objedujemo zajedno.«

Ljudevitu uz ove prijazne rieči srce zaigra u grudih, te on veoma radostno primi nenadani i mili taj poziv.

»Ali gospodin grof morat će oprostiti«, primieti gospodja Mladenovićka prijazno, »te se zadovoljiti običnim hrvatskim objedom.«

»Molim, milostiva gospodjo«, reče Ljudevit, nakloniv se, »ja sam pravi Hrvat, te isto tako, kao ni vaš gospo-

din suprug, ne gledam na kojekakve obličnosti, koje nam samo domaći naš život truju i otegoćuju ... Meni je osobito drago, kad mogu boraviti u tako milu družtvu, kao što je vaše, a za ostalo nemajte ni najmanje brige.«

»Tako valja!« reče domaćin, stisnuv srdačno Ljudevitu ruku, »vidi se na vama, da vas nije putovanje po tudjinstvu odtudjilo domovini i narodu, kao što to obično biva s mladom gospodom višega našeg boljarstva, koji čim probave koju godinu u Parizu ili Londonu, ne će više da štogod znadu za dom i za narod svoj. Hvala Bogu! evo vidim, da još ima u viših naših krugovih pravih Hrvata.«

Ljudevit se muče nakloni, a zatim uzev domaćicu pod ruku, odvede ju u palaču.

Mladenović ih je sliedio s Ankom, kojoj je neobična radost sievala iz očiju s toga, što Ljudevit ostade na objedu, te bi bila u radosti. sigurno ogrlila otca svoga, da se nije sjetila, kako bi ju mogao upitati za uzrok zanesenosti.

Kao što je god vrieme ugodno prolazilo tomu malenomu družtvu prije objeda, isto tako prodje uz objed i za objedom, dok se ne približi večer.

Ljudevit se tad oprosti, te otidje za kratko vrieme u gostionu, gdje je odsio, da nešto uredi, pa zatim se opet vrati, da po dogovoru obitelj Mladenovićevu prati u kazalište k zelenomu drvetu.

Mi držimo, da je našim čitateljem poznat stari hrvatski igrokaz: »Matijaš, Grabancijaš-djak«, štono ga je s početka našega stoljeća napisao Brezovački, gdje se, akoprem ne posve dramatički, nu zato ipak prilično dobro šibaju mane, nedostatci i razne predsude vremena, pa zato ne ćemo da se upuštamo u potanje razglabanje igrokaza, već samo to navodimo u kratko, kako je Trubentić,

kao ravnatelj i redatelj improviziranoga tog kazališta, pronašao, da će »strašan efekt« prouzročiti, ako u prvom činu izmedju devetoga i desetog prizora uvrsti još jedan prizor: kako naime šoštar Smolko sa svoja dva kalfe naumi ići u riz, te kako, došav s njima u tu svrhu jur na razkrižje, djavola zazivlje, da mu poda jedanaest tisuća zlatnih dukata, pa kako im se tu Grabancijaš-djak preobražen u djavola ukaže, te svu trojicu dobro debelo izmlati. — Ona medvjedina, što ju je Trubentić posudio u gospodje Mladenovićeve, imala ga je tom prilikom pretvoriti u djavola runjava od pete do glave, a dobra ljeskovača imala je Smolku i njegovim kalfama podati namienjenu popratnicu iz riza.

Trubentić je sve, što treba u tu svrhu, priredio, te se veselio unapried smiehu, radostnomu klicanju i pljeskanju prilikom toga prizora. On nije ni s daleka pomislio na to, da bi štogod moglo na put stati sjajnomu uspjehu ove episode. Ali čovjek misli, a Bog upravlja, stara je rieč — no budući da se Bog ljudskimi spletkami ne bavi, zato taj posao preuzeše žene, koje su majstori u tom.

Tu još mimogred valja napomenuti i to, da je šoštara Smolka predstavljao poznati nam brijač Britvić, a kalfe Gašu i Lazu dva nadrapasta križevačka mesara. Sva trojica imala su onaj večer prvi put debutirati, pa s toga — opojeni unapried slavom, koja ih čeka — nisu baš mnogo marili za ono nekoliko udaraca, njima po Trubentiću namienjenih, a to tim manje, budući da ih je on svjetovao, da si hlače i dolamu dobro podstave budi papirom, budi kožom ili kudjeljom, da ne budu tako živo osjećali udarce njegove.

Medjutim sve to nekako saznade Rešetićka, pa zato dva sata prije, nego li se započe igrokaz, pozove k sebi Britvića i mesare, te s njimi sklopi tajni nekakav ugovor.

Pošto pozvani — primivši svak od nje po škudu — na sve pristadoše i odoše, uputi se i ona najprije k svojoj prijateljici Cifrićki, a zatim s njom zajedno k »Zelenomu drvetu«, da prisustvuje predstavljanju Grabancijaš-djaka, pa da vidi, hoće li mu biti dobra ili loša sreća, jeda li će i kako će očekivani plod niknuti iz tajne brazde, kojom obrazdi slavu njegovu.

Dvorana »Zelenoga drveta«, gdje se imao predstavljati Grabancijaš-djak, bijaše jur dubkom puna, kad dvie prijateljice prispješe onamo, te se s toga jedva proturaše do svojih stolica.

U dvorani bijahu jur sakupljena gotovo sva odlična gospoda, koja su tad bila u Križevcih, zatim gotovo svi gradjani i ostalo žiteljstvo toga grada, mužko i žensko, glava do glave, pa sve do vrata tako. Budući da ne bijaše loža nikakovih, baš kao ni galerije, to se je naravno sve strpalo u parteru, te tu u patrijarkalnoj smjesi izgledalo predstavljanje.

Bodić je upravljao i ovdje gradjanskom bandom, koja se u tako zvanom prosceniju namjestila, te svirala prije, nego li se započe predstavljati igrokaz... Ujedanput zvonce zazvoni... Banda ušuti... Šaptalac se na očigled obćinstva namjesti u velikom košu u sredini — pred orkestrom i — »znamo jur: zastor se digne!« primjećuje sad valjda smiešeći se gdjekoji čitatelj.... Jok valah, prijatelju dragi! zastor se tu nije digao, a to jedino s toga uzroka, što ga nije bilo, već na podani drugi znak zvončića odmah šoštar Smolko i krznar Kuzman stupe iza jedine kulise na pozornicu... Sve ušuti mramorkome, te ova dvojica stadoše s pomoću šaptaočevom predstavljati prvi prizor. U drugom prizoru pridruži se rečenoj dvojici djak Matijaš (Grabancijaš). I tako bude redom više prizora dosta točno, te uz podpuno zadovoljstvo obćinstva pred-

stavljeno, sve do onoga prizora, što ga je Trubentić — nadahnut pjesničkim duhom — uvrstio na svoju ruku.

»Sad dobro pazi!« prišaptne Rešetićka strastno, a uz zlokoban posmieh Cifrićki. »Sad pazi, jer nastaje prizor, koji će se meni, a ufam se za cielo, i tebi najbolje dopasti.«

»Pazit ću, draga, akoprem ne dokučujem pravo, zašto te toliko zanima ta stvar.«

»Vidjet ćeš na skoro zašto, samo pazi.«

Na pozornici iza tihoga tog razgovora Rešetićkina s Cifrićkom nastane noć. Smolko sa Gašom i Lazom dodju, pa pošto Smolko sebe i drugove svoje kobnim i vilovnim kolobarom okruži i triputa zazviždi, nešto iza kulisa strašno zaštropoće i lancî zazveči. U taj par propraćen gromom i munjami ukaže se Trubentić u svojoj medvjedini s vidivimi rogovi, s crnim obrazom i sa čadjavom bradom. U lievoj mu ruci zveče lanci, dočim se desnicom o batinu podupire. — Vrli naš Trubentić uživao je već unapried rajske slasti, što ih je naumio crpsti iz podpuna zadovoljstva i uznesenosti obćinstva, pošto je primietio i čuo, kako se s straga medju obćinstvom jur pojavilo nekoliko strašnih uzklika. Tim uzklikom dadoše povod neke stare Križevčanke iz skrajne doljne i gornje varoši, štono se u prvi mah zbilja uplašiše toga vraga.

Pošto zatim Smolko na gromovito pitanje vragu odgovori, da od njega zahtieva novaca, zamahne Trubentić svojom batinom, da njom najprije Smolka, a zatim kalfe njegove namaže ljeskovom mašću ... Ali u zao čas po se! jer u isti mah Smolko sa svojimi kalfami trgne sakrite donle izpod haljinâ batine, te sva trojica složno i skladno, baš kao mlatci, stanu nemilo lupati ubogoga djavola.

Trubentić se u prvi mah sasvim upanji, te na svom

mjestu osta kao kamen stup, ali ga skoro grohotni smieh obćinstva, pa i mesarski udarci trgnu iz strašnoga mrtvila, te siromah — dosjetiv se jadu i sramoti — na vrat, na nos za kulisami izčezne.

Tkogod znade, što će reći, kad čovjeka već blizu ožudjenoga cilja iznenada varalica nada ostavi na cjedilu, taj će znati i dokučiti, što je tom prilikom osjećao nesretni Trubentić. Pogažen njegov »rennomée«, okaljana čast, povriedjeno samoljublje — to bijaše odviše za Trubentićev značaj, jer toga on ne bijaše kadar podnositi. Poraz taj zapeče ga više u skrušenu srcu, nego li nemili udarci na ledjih, pa zato za kulisami hitro svuče medvjedinu, kao da je goruća odjeća Nesova, te ju baci u jedan kut, a rogove u drugi, zatim sgrabi svoj šešir, te kao munja odleti kući, gdjeno se izprebijen na duši i na tielu sruši na svoj krevet.

»Oj Rešetićko, ubio te grom iz vedra neba! — poznajem te — to je tvoje maslo« — bijahu jedine rieči, koje izusti Trubentić, na što ga opet spopadoše grozne misli.

Naravno je, da se Grabancijaš-djak nije mogao predstavljati do kraja, pošto izčeznu glavni junak, pa s toga jedan izmedju dobrovoljaca uz grohotan smieh obćinstva stupi na pozornicu, te smjerno javi, da se poradi nepredvidjenih okolnosti, koje su se iznenada pridesile, ne može doigrati.

Svi zatim iz kazališta uz šaljive primjetbe i uz smieh odoše kući, pa neki tako prolažahu uz stan Trubentića, koji ih je sa svoga kreveta dobro čuo, kako mu se smiju i rugaju, te mu se činilo, kao da čuje paklene srde, koje mu se rugaju s toga, što se jadan usudio predstavljati i zlo upotrebiti dostojanstvo paklenoga njihova samodržca.

Smieh i vesela zabava, to bijaše, istinabog, svrha, za kojom je težio tužni naš delija Trubentić, ali da će

tom svrhom umjesto očekivane slave biti skopčan sramotni njegov poraz, na to ni s daleka nije pomislio.

»Jesi li sad vidjela plod moje osvete?« reče Rešetićka svojoj prijateljici, s kojom se vraćala iz kazališta, smiešeći se pakosno. »Na meni je bio red, te mu sad vratih šilo za ognjilo!«

»Ja se klanjam tvojoj dosjetljivosti, te priznajem, da si održala mejdan«, odgovori Cifrićka. »A zbilja, da te nešto pitam«, nastavi iza male stanke, »jesi li opazila u drugoj klupi stanarnika tvoga, mladog advokata —«

»Radovića?« upita naglo Rešetićka.

»Da, da, njega.«

»Nisam imala kad, da ga spazim, budući da drugamo ne gledah, van na pozornicu, gdje se predstavljao igrokaz ... Ali što je, molim te, s Radovićem?«

»Opazih, kako se je sjedeć uz liepu sobaricu Evicu razgovarao s njom, pače jedanput opazih —«

»Što?« zapita Rešetićka strastno, zakršiv prijateljici rieč.

»Opazih, kako se vatreno rukovao s njom.«

Rešetićku na ove rieči nešto zazebe u grudih, baš kao da joj se zmija savila oko srca. Da je bilo u onaj par tako svietlo kao ob dan, ili da je križevački grad malo bolje razsvietljen bio, bila bi Cifrićka opazila, kako joj prijateljica probliedi kao krpa.

»Je li moguće?« reče zatim poluglasno Rešetićka, kao a joj se ipak ne da pravo vjerovati, što je čula.

»Ne dvoj, draga, ta u mene su, hvala Bogu, dobre i uši, te vidim i čujem na daleko, a nekmo li na blizu sobito takove tvari.«

»Može biti — ali vidjet ćemo! . . . Ja ću odmah sutra ti, da li je to samo obična šala ili pak istina«, reče *tićka,* koliko moguće mirno i bezazleno, dočim je

živo osjećala, kako joj srce poče grizti otrovni onaj crv, što ga ljudi zovu ljubomorom. — Ona se poboja, da će sve njezine tajne nade, što ih je gojila o budućnosti, priličiti kulam, što se grade po zraku. O tom razmišljajući zaboravi sasvim Trubentića, njegov poraz i svoju slavnu pobjedu, te tako žurno poče naprvo stupati, kao da ju tkogod tjera. Cifrićki bijaše nepoznata tajna osnova i nada, što ju je gojila prijateljica njezina o Radoviću, pa zato nije bila kadra, da si protumači smutnju njezinu.

»Gle onamo«, reče Cifrićka, da malko raztrese vjernu svoju drugu, »gle, molim te onamo na lievo . . . Vidiš li, kako mladi grof Dragošić prati Mladenovićevu Anku?«

»Neka ju prati, što mi je do toga stalo«, odgovori preko svoga običaja hladno Rešetićka.

»Ali molim te, vidiš li, kako se grof s njom potiho razgovara, dočim ih sliede majka i otac s drugimi . . . To mi je za čudo! — Ta valjda ne misle ti ljudi, da će im ćerka za njega poći!«

»Zar bi to bilo kakovo osobito čudo?« primieti Rešetićka. »A zar ne znaš, kako se je prije nekoliko godina grof Šumović oženio kćerju nekoga kočijaša, a grof Vujaković sobaricom pokojne svoje supruge . . . Tu nema čuda nikakova, tiem manje, budući da je Mladenović stare plemenite korjenike, uz to prilično bogat, a u ostalom ni djevojci ni roditeljem njezinim, ako ćemo pravo, nema prigovora ni u čemu . . . Moguće ti je sada svašta na svietu.«

Mnogi, koji su Rešetićku poznavali pobliže, bili bi se zaista začudili, čuvši takove blage rieči iz njezinih usta, ali različita čuvstva, koja su u onaj par ljuti bojak bila u njezinu srcu, zatim neka srodnost misli, koje se ticahu Radovića i Evice, učiniše, da je tako sborila. Uz to je

nadalje mislila, te sama sebi govorila ovako: »Ako su se grofovi mogli oženiti djevojkami nizkoga roda, zašto se ne bi mladi advokat mogao oženiti djevojkom, koja je, istina, uboga i u službi, ali ipak ćerkom poštenih gradjana, koja je izvan toga mlada, liepa, a k tomu još, kako čujem, poštena i radina... Zašto ne?... Ali glavno je još pitanje, da li ju on zbilja ljubi... Da, da, to je ono, što odmah sutra moram saznati.«

Cifrićka se medjutim muče divila nevidjenoj dotle promjeni i nečuvenim načelom Rešetićkinim, nu uz to je ipak pazila, što biva onkraj ulice, gdje zajedno idjaše Anka s Ljudevitom, ali budući da se malo prije mjesec sakrio za oblake, to nije mogla razabrati onoliko, koliko bi željela bila.

Čim se jednomu smrkne, drugomu svane, kaže se obično, pa tako je Ljudevitu u dobar čas nastala pomrčina mjeseca, jer se posve blizu prikučio k Anki, te potiho, nu vatreno očitova joj ljubav svoju. — Anka ga je slušala sa žarkim licem, dočim joj se silno nadimahu mladjahne i nevine grudi, pa je i njoj mjesečeva pomrčina dobro došla s toga, što pod plaštem svojim sakri njezinu silnu zabunu.

»Evo nas već blizu kuće tvoje«, nastavi Ljudevit, »posvjedoči mi barem jednom jedinom riečcom ono, što mi jur očitovaše mile tvoje oči, i što duša moja sluti, odkako te vidjeh prvi put... Kaži, dušo, ljubiš li me?«

»Ljubim!« šapne Anka, oborivši glavicu, baš kao ružica rumena, kad razvivši pupoljak prviput blagi svoj miris stane razprostirati, da njim opoji onoga, koji blizu nje diše.

Ljudevit muče stisne ruku ljubi svojoj za znak tajno utvrdjena ugovora. Daljna rieč tad obojemu zape u grlu, što je sasvim naravno, jer gdje nepokvarena srca prekipe s rajskoga čuvstva medjusobne ljubavi, tamo rieči pone-

staje, te jedino čuvstva sbore tajnim onim i uzhitnim slovom, šta ga Bog usadi u srca ljudska, da tiem načinom najplemenitiji stvor njegov osjeća jedan barem dio rajskoga blaženstva na zemlji.

Roditelji Ankini s ostalimi, što ih pratiše — a ni Cifrićka s druge strane ulice — ne opaziše i ne čuše ništa od tajnoga tog očitovanja tih zaljubljenika, samo slavulj ptica, štono je bdjela na prozoru obližnje neke kuće u svojoj krletci, mora da je nešto razabrala, jer u isti čas milozvučnim glasom zapjeva prekrasnu svoju himnu u slavu ljubavi.

U to prispješe svi pratioci Mladenovićeve obitelji do kuće, i tu se oprostiše i razstadoše. Ljudevit obeća na prijateljski poziv Mladenovićev, da će sutradan opet doći, što bi on svakako i bez poziva bio učinio, budući da je naumio o osobitu nekom predmetu što prije govoriti s roditelji ljubezne svoje Anke.

Rešetićka i Cifrićka nastaviše medjutim put svoj u gornju varoš. Obje prijateljice stupahu napried šuteći i razmišljavajući svašta. Cifrićka bi bila drage volje nastavila prijašnji svoj govor, ali pošto opazi, da joj rieči ne nadjoše odziva, ušuti najposlije, tješeći se time, da će ta u Rešetićke neobična ćud — što ju po njezinu mnienju uzroči ili zla volja ili migraina — jamačno proći do sutra. Došavši tako do Rešetićkine kuće, razstadoše se i dvie prijateljice želeći si uzajmice laku noć.

Liepa je zaista rieč »laka noć«, jer očituje želju, da onomu, komu se kaže, zbilja bude laka, to jest: da dobro i spokojno spava. Ali što hasni želja, kad onaj, koji drugomu što želi, nema moći, da izpuni tu želju. To je od prilike i Rešetićka ćutjela i mislila stupivši u svoju sobu, jer je slutila, da joj ne će biti posve laka ova noćca. Pa tako i bijaše, jer je opet i ovu noć, kao god i prijašnju,

bdeći sprovodila. Svakojake neugodne misli i slutnje ne dadoše joj usnuti. Može biti, da bi ju tom prilikom malko utješilo, da se sjetila, kako po svoj prilici ni Trubentić ne može spavati od rugla, što ga je s nje dopanuo, nu ona ne pomisli tad na toga siromaha, koji se simo i tamo premetao na postelji svojoj, baš ko da trpi strašne muke meksikanskoga nekoč cara Montecume, što su ga krvoločni i pohlepni Španjolci živa pekli na roštilju. Eto čudne kobi, gdje dvama protivnicima ista sudbina pade u dio, budući da jogunasti Morfej ne htjede, da im podieli blagi sanak kao drugim, već ih kazni osudom noćne jave.

Noćni se stražar križevački začudi, pošto u kasno doba noći opazi, kako — sasvim neobično — svieća gori u doljnoj varoši kod Trubentića, a u gornjoj kod Rešetićke, pa zato upravo u po noći, najprije jednomu, a kasnije drugomu pod prozorom tužno-muklim glasom — baš kao turski hodža s munare — zapjeva običnu svoju:

Poslušajte gospoda . . .
Dvanaesta je vura vudrila . . .
Čuvajte ognja . . .
Čuvaj ga Bog i Marija . . .
Dvanaesta je vura vudrila!

Rešetićka u gornjoj, a Trubentić u doljnoj varoši utrnuše svoje svieće, čuvši ponoćničku pjesmu, ali ih je zato ipak odbjegavao sanak svejednako.

V.

Sve na tom svietu dolazi i prolazi svojim putem, dobro kao god i zlo, pa tako prodje i spomenuta noć, što ju Trubentić i Rešetićka, kako znamo, sprovedoše uz neobičnu duševnu muku i borbu. Nu čim svanu prvi

trak sunašca na iztoku, poćutješe oboje, da im je nešto odlanulo i da od njih malo po malo odbjegavaju kojekakve utvore, što im se utvoriše noću, tišteći ih i plašeći kao more ili vukodlaci.

Trubentić se dakle — pošto dan svanu — tješio, kako je najbolje znao, a Rešetićka se opet poče nadati, da možebit ipak ne će biti sve onako, kao što joj se pričinilo noću.

Trubentić iza poduljega razmišljanja pronadje, da će najbolje biti, ako se na četrnaest od prilike dana ukloni obćemu ruglu i smiehu, pa zato ni pet ni šest odmah u jutro pošalje po predpregu, te se odveze na obližnje selo Gušćerovec zvano, gdje mu se nalazio dobar znanac i nekadašnji suučenik Brkelić kao provizor gušćerovačkoga imanja. Rešetićka pak ostade pri tom, što prijašnji dan zaključi, te zato odmah oko osam sati u jutro otidje u doljnu varoš, gdjeno se navrati k staroj birtašici Tririćki, da od nje pobliže sazna, što joj je trebalo znati o Radoviću i Evici.

Stara Tririćka odvede Rešetićku odmah u svoju sobu, gdje se obje dugo na samu razgovarahu. Za jedan sat od prilike vraćala se Rešetićka opet kući. Da se je tad s njom sastao koji pobolji znanac, bio bi se za cielo u čudu našao, videći, kako je sirota probliedjela, kako joj se silno nadimlju grudi, te bi ju sažalievao, misleći, da to ne sluti na dobro. Nu da se je Trubentić tom prilikom namjerio na nju, sigurno bi od radosti uzkliknuo, jer bi on sokolovim okom odmah primietio, da se protivnica njegova s nečesa tajno grize. Znatno bi ga to tješilo, kad bi vidio, da mu se opet na njegov mlin svratila voda, te bi Rešetićku, smiešeći se sarkastično, sigurno zapitao: da li joj možebit ladja utonu u obližnjoj Glogovnici, što je tako sjetna i nevesela. Nu Trubentić

srećom ne zna, što Rešetićku pečali, pa joj se s toga i ne može da ruga, nu mi, koji znamo uzrok vaja njezinoga, hoćemo da ga čitatelju priobćimo. Sbog plitkoće potoka Glogovnice ne bi, Bog i duša, ni moguće bilo, da poveći čamac, a kamo li ladja tu utone, nu što Rešetićki utonu, to bijaše sidro — i to: sidro, kao simbolični znak nade, budući da ono, što joj Tririćka priobći na samu, nemilice uništi svu nadu, što ju je gojila potajno o Radoviću. — Pa taj Radović, komu bi za volju ona bila kadra žrtvovati sve, dapače i uspomenu pokojnoga svoga Jeremije, taj neharni čovjek vjenčat će se — kao što joj Tririćka pouzdano reče — za dva mjeseca s Evicom. Sirota Rešetićka slutila je doduše jur prošaste noći, da će čuti neugodnih viesti, pa možebit i nešto o ženitbi, ali ju je svedj još tješio varavi glasak nade šapćuć: da je obično daleko od ljubavi do ženitbe, pa gle, i ovaj glasak sasvim umuknu naprama grozovitoj izvjestnosti. Nada ju prevari i izdade, a gorki jad stade joj srce ciepati.

Pošto kući prispije Rešetićka, nije s prevelike tuge i jada odmah znala, što će, kad li se u jedanput dosjeti, što joj u tadašnjem položaju valja najprije činiti. Što izmisli, to odmah i učini, te stanarniku Radoviću odkaže stan. Nu ona to ne učini ustmeno, već pismeno, a to s toga, da Radovića ne vidi, pa da joj se time, kad bi ga ugledala, još većma ne otežča srce.

Radović nije htio da pita, što je tomu naglomu odkazivanju uzrok, ali si u ostalom zato baš nije ni tro glave, budući da je onako i sâm naumio skoro odkazati dosadašnji svoj stan, a to ne samo s toga, što mu se poslovi od neko doba sve to većma umnožavahu, već ponajviše s toga, što se nakanio oženiti milom svojom Evicom, te mu s tih uzroka svakako trebalo najmiti poveći stan. — Radovića nimalo ne zapeče to odkazivanje, već zapali lulu

— budući da se cigare u Hrvatskoj tada nisu pušile — te pokriv se šeširom i uzev nekoliko gotovih parnica pod pazuho, ode u srednju varoš, gdjeno se putem sastane sa grofom Ljudevitom Dragošićem, koji se u onaj par uputio, da ide k Mladenoviću.

Ljudevit, poznavši jur odprije Radovića, štovao ga je ne samo radi poznate vještine i znanja, već ponajviše radi plemenita srca i srodnih s njime u mnogom obziru načela. Pa zato se vrlo prijazno razgovarao s njim, i pošto tako u razgovoru oba dodju pred kuću Mladenovićevu, stisne srdačno ruku Radoviću, očitujuć mu namjeru svoju kako će naime, čim kući dodje, izraditi u otca svoga, da umjesto staroga, nu lukavog i previjanog Mužoderića — naimenuje Radovića vlastelinskim svojim fiškalom.

Pošto se Radović s mladim grofom oprosti, ode veselo u varmedjsku kuću, da tamo parnice svoje izruči čuvaru, pa zatim da prisustvuje spravištu, što je bilo iza inštalacije pod predsjedničtvom novoga vrhovnoga župana.

Ljudevit iza toga ode k Mladenoviću, te ga nadje upravo slučajno sa suprugom i ćerkom zajedno kod kuće.

Čovjek pozoran bio bi odmah primietio, da je Ljudevit došao s osobitom nekom namjerom, što mu je svjedočilo cielo držanje, inače neusiljeno i srdačno, ali tada neobično svečano. To isto opaziše odmah Mladenović i supruga mu, ali ne znahu pravo, kako da to protumače. Jedina Anka dosjetila se u prvi mah, što toj promjeni može biti uzrok, pa zato pozdravivši Ljudevita, izadje iz sobe pod izlikom, da ide malko prigledati, što družina radi.

Ljudevit se zatim razabere, te u kratko vrlo ćutljivo, nu ipak s muževnim dostojanstvom razloži roditeljem Ankinim, kako ćercu njihovu ljubi, odkada ju prviput vidje, nadalje, kako se uvjerio o njezinoj ljubavi, a napokon, kako jedina njegova želja i molba sastoji u tom, da mu Anka

bude milom suprugom, a on na taj način zetom milih roditelja njezinih.

Pošto Ljudevit ušuti, nastane podulja stanka, jer Mladenović isto tako kao i supruga mu ne znadoše, što da mu odmah odgovore, budući da ih s nenadanoga tog očitovanja Ljudevitova nadvladaše razna, ali ipak radostna čuvstva. Mladenović zatim Ljudevitu srdačno ruku stisne te ga prijazno zapita, da li je dobro sve razmislio, budući da je to svakako važan korak, koji može imati svakojakih posljedica, nu starac se zadovolji, pošto ga Ljudevit uvjeri, da je sve jur dobro razmislio, te da ne običava mienjati čuvstva kao ni načela, i da će još pod starost svoju — ako ga Bog dotle poživi s Ankom — nju baš tako iskreno i srdačno ljubiti i štovati, kao sada što ljubi i štuje prošenu djevojku.

Anka bude dozvana. Pošto u sobu stupi, primieti odmah na roditeljih i na Ljudevitu, da se tu jur zametnuo govor o stvari, što se nje tiče ponajbliže. Slutnja joj se obistini, te zato s rumenim od djevojačkoga stida lišcem i oborenim očima pristupi k roditeljima, koji muče, nu sa suznim okom ogrle i poljube milu svoju jedinicu i budućega zeta svoga.

Ima kadšto časova u životu, gdje duša čovječja osjeća, da joj na zemlji nije pravi stan, jer razkriljenimi rek bi krili hoće da poleti u drugi neki sviet, odkale sluti, da je proiztekla i kamo joj se iza svršenoga tečaja zemaljskoga opet bude vratiti. Svaki pobolji i čuvstven čovjek to u životu svomu kadšto osjeća, osobito u riedkih onih časovih, gdje je podpuno zadovoljan, te ga nešto divno ublažava i uzhićuje, dočim mu blaga sreća sjajnim svojim viencem kruni vedro čelo. Ali ima časova i takovih, gdje čovjek to isto osjeća, kad mu se na strmoj, samim kamenjem i trnjem obasutoj stazi pustoga života utrne

posljednja luč nade na zemlji, te mu ne preostaje ništa do gorkih suza, težkih uzdisanja i krvavih rana, što mu ih uzroči glogova kruna, kojom nemili udes često običava kruniti tjeme ljudi izabranih.

Ne treba nam tu kazati, kojim od spomenute vrste ljudi pripadahu u taj čas Ljudevit, Anka i roditelji njezini grleći se medjusobno. — To bijaše liep zaista i riedak prizor, gdje njih četvero slave skladni, srdačni savez, kojemu, kao što mišljahu, ništa ne će moći na put stati, budući da se osniva na čvrstom temelju medjusobne njihove ljubavi i štovanja.

Ljudevitu tada ne bijaše ni kraj pameti, da bi mu se roditelji mogli protiviti toj ženitbi, pa zato ona tri dana, što je još boravio u Križevcih, sprovede veoma ugodno i zadovoljno i to ponajviše u krugu Mladenovićeve obitelji, što ju je jur smatrao kao svoju. Pošto pak ta tri dana kao jutarnji sanak minuše, oprosti se Ljudevit s Ankom i njezinimi roditelji, obećav im za stalno, da će se — čim prije bude moguće — vratiti sa ženitbenom dozvolom svojih roditelja.

Glavno spravište križevačke varmedje svrši se takodjer iza toga. Vrhovni župan ode u Beč, a ostala gospoda vratiše se isto tako svak k sebi. U Križevcih zatim opet nastade prijašnja tišina, što ju je svaki Križevčanin tim većma osjećao, budući da se za ono nekoliko dana priučio živahnijemu kretanju, te mu se iza toga činilo, kao da je gradom zavladalo neko neobično mrtvilo, što je svakomu stješnjavalo grudi tako, da je nehotice uzdisao za hitro izčeznulimi raznimi zabavami.

Kumicam i tečicam ipak preostade još za neko vrieme prilično dosta gradiva od tih svečanosti. Cieli uvod, ples kod vrhovnoga župana, predstavljanje Grabancijaša-djaka, i sve drugo dodje u tom častnom sboru

još jedanput na sito i rešeto. Može se reći, da se podobro slagahu vjerne te drugarice, samo u jednoj točki bijahu različitoga mnienja, te se s toga razvrgoše u dvie stranke. Povod toj razpri, o kojoj se tu radilo, dade ljubav izmedju Ljudevita i Anke. Ljubav ta — kao obično — ne ostade ni tu tajnom. S toga su neke izmedju tieh blagih duša tvrdile, da od ženitbe tih dvoje ljubavnika ne će biti ništa, dočim su druge baš protivno dokazivale. — Što je medjutim znamenitosti tih sastanaka nanosilo znatan uštrb, budući da ih je lišavalo prijašnje neporočne važnosti, to bijaše odsutnost gospodje Rešetićke, koja se iza kobnoga i poznatog predstavljanja Grabancijaša, rek bi, sasvim odrekla javnosti. Umjesto nje predsjedala je od ono doba u tih skupštinah prijateljica njezina Cifrićka. Opitana od ostalih drugarica poradi odsutnosti Rešetićkine, nije znala pravo, što da reče, čim li da izpriča prijateljicu, pa s toga obično — ne rekavši ni rieči — samo sažimanjem ramenâ i izkrivljenim ponešto ustima na pantomimičan način odgovori: da je to neka osobita tajna, što ju ona podnipošto ne smije da odkrije. — »Vuk dlaku mienja, ali ćudi nikada!« kazivahu Vjetrogonić i Kopunić, čuvši takodjer o tom, kako se Rešetićka odrekla javnosti. »Nemajte brige«, rekoše nadalje, »ona će opet doći na vidjelo, prije ili poslije«. Nema dvojbe — velimo i mi — ali neko vrieme iza kobne one noći ipak Rešetićka dosljedno ne prekorači kruga domaćega tihog života, već ostade svejednako u samoći, uzdišući i razmišljajući o čalarnosti ovoga svieta. Prilikom tieh razmatranja bijaše u nje i takovih časova, gdje je iskreno žalila, što se ubogomu Trubentiću tako ljuto osvetila. Takovom prilikom stade ju nukati nježna neka ćut, da to opet kakogod popravi, što sagrieši prama Trubentiću, te onda zbilja odluči, da će učiniti tako prvom sgodnom prilikom.

Medjutim pridesilo se svašta na imanju roditelja Ljudevitovih. O tom nam sad valja pripoviedati, oprostivši se za kratko od naših Križevčana.

Pošto se Ljudevit vrati k svojim roditeljem, bijaše mu prvo, da im očituje, kako ljubi Anku svoju, kako jedino za tim čezne, da mu roditelji odobre i blagoslove taj izbor srca njegova. On nije tom prilikom na to ni s daleka pomislio, da će u toj stvari nagaziti na odpor, budući da Anki tako po dobroti kao i po plemenu ne bi prigovora ni od koje strane. Ali se ipak ljuto prevari Ljudevit, jer mati njegova, razumjevši, što je i kako je, uze plakati, dočim mu otac plane kao živa vatra, zabraniv mu i pomisliti na djevojku, a kamo li na mogućnost ženitbe s njome.

»Tomu se ne nadaj ni najmanje«, reče ljut starac, »od te melje kruha biti ne će za mene živa. To bi okaljalo prestari naš grb grofovski.«

»Kako to, dragi otče?« upita smjerno probliedjev mu sin.

»Ti pitaš, kako . . . A zar ne znaš, bolan, da su se dosele svi sinovi naše obitelji, počevši od četiri stotine godina, samo sa djevojkami grofovskih kuća vjenčavali, a ti hoćeš da budeš prvom nevriednom iznimkom? — Evo nova dokaza, kakovim plodom urodi tvoje putovanje po tudjem svietu! . . . Nu ne ću da se dulje bavim tvojimi lakrdijami, već te samo u kratko otčinski svjetujem, da te misli ukloniš iz glave.«

»A rieč moja, otče, kojom se zavjerih, ne veže li me ona, sve ako bih kadar bio silovito ugušiti vapijući glas srca? — Nije li zadata rieč isto tako neoskvrniva, kao što je grofovski grb!«

»Tako li je!« poviče strastno stari grof, »dakle ti već založi rieč tim šljivarom?«

»Molim, otče«, prihvati Ljudevit žešće, »to je obće štovana obitelj, ne treba da joj se rugaš«.

»Šuti, pa ni rieči više! — Samo to još treba da znaš, kako se ja već pobrinuh za dostojnu nevjestu, a to je mlada liepa ćerka grofa Orlovića, kojoj jamačno tvoja Janica Mladenovićeva — kako li se zove — nije ni sluga. Sa spomenutom dakle groficom — da znaš — vjenčat ćeš se za pol godine.«

»Ne ću, Boga mi, nikad!« reče na to odvažnim glasom Ljudevit, dočim mu se oči zakriese, a lice plane rumenilom neobičnim.

»Odtale, izrode jedan!« zaviče zatim stari grof gnjevno. »Nosi mi se odmah izpred očiju, ako ne ćeš, da te prokunem i da se potužim Bogu, što me kazni takovim sinom«.

Stari grof zatim mahne rukom za znak Ljudevitu, da ode. Grofica opet proplače gorko, a Ljudevit, pokloniv se muče, ode iz sobe. Bilo mu je u onaj čas, kao da ga je usred srca ujela ljuta guja.

Oj Anko! ti ljubezni i nježni cviete, sluti li duša tvoja, kako se tu iz ostarjelih boljarskih predsuda izleže ljut i nesmiljen mraz, štono prieti porazom mladjahnoj ljubavi tvojoj, radeć oko toga da pretvori radost tvoju u žalost, a umiljati i čarobni tvoj posmieh u gorki onaj plač, što ga obično plače mladež, kad joj nepravedni udes nemilo ugrabi, što joj bijaše drago i milo, te tako nemilice pohara i popleše cvietak prve ljubavi njezine.

Ljudevit je doduše poznavao načela svojih roditelja, ali ipak nije ni u snu pomislio na to, da će oni sreći njegovoj na put stati, a kamo li da će se uz to njegov otac poslužiti tako strogimi riečmi, kao što ih donle još nikad nije čuo iz njegovih usta. Prizor taj kosnuo se ljuto srca Ljudevitova i zabunio ga sasvim, osobito pak

činilo mu se, da otac s njim nepravedno i silovito postupa time, što mu odredjuje za ženu djevojku donle tek po imenu poznanu.

»To su nesretna ona načela tako zvane konvenijencije u viših naših krugovih!« reče Ljudevit, došav u svoju sobu. »To su oni nesmiljeni zakoni, po kojih se ne pazi na to, da li se slaže duša s dušom ili značaj sa značajem ljudi, već se njih dvoje na silu spaja jedno s drugim, a posljedice, što obično sliede s usiljenih i protunaravnih tih ženitaba, na to ne misli nitko. — Tako mi vjere i poštenja«, nastavi tad žešće, »ako drugi bijahu robovi predsudâ, ja ne ću da budem. Toga ni roditelji moji ne mogu zahtievati od mene, da sliepo žrtvujem sreću cieloga života svoga nepravednim njihovim željam. Ja djevojke nametkinje ne ću, makar ona triput ljepša, bogatija ili uglednija bila, nego li što jeste, jer bih tiem povriedio čast svoju, a ujedno i njezinu — ako joj je u ostalom što stalo do nje.«

Podugo se je tako sam sa sobom poluglasno razgovarao Ljudevit šetajući se hitro gore dolje po sobi. Zatim je stao razmišljati, ne bi li se domislio načinu, kako da se najbolje izmakne pogibli, koja mu je zaprietila, te napokon odluči, da se odmah ukloni za neko vrieme s puta roditeljem, budući da ne htjede, da se možebit ponove takovi neugodni prizori, kao što bijaše ovaj posljednji.

Tri ure iza toga odveze se mladi grof Dragošić put Zagreba, te došav onamo, pisa odmah otcu i majci, zatim Mladenoviću i Anki. Sa svojimi roditelji oprostio se pismeno, priobćiv im, da namjerava tri do četiri mjeseca još putovati po Italiji i tamo uživati blagost prirode, a uza to na novo nagledati se divnih tamošnjih umotvorina slavne prošlosti, a i dične sadašnjosti. U ostalom ne napomenu ništa o tom, što dade povod njegovu putovanju.

Mladenoviću — što ga u kratko vrieme poznanstva sasvim prouči i spoznade kao čestita, vriedna duhom i srcem srodna čovjeka — njemu priobći iskreno i bez svakoga okolišanja sve, što mu se dogodi u otčinskoj kući prije, nego li ode na put. Nadalje zamoli Mladenovića, da gospodji svojoj — osobito pak Anki — ne kaže ništa o toj stvari, budući da bi im to bez potrebe otežčavalo srce, a toga ne treba, budući, da će se za neko vrieme stvar svakako morati sravnati, te će dotle ili roditelji njegovi popustiti, ili — ako ne učine toga — znat će on sam, što da radi, tim više, budući da će za koji mjesec biti punoljetan, pa ga ne će moći ni roditelji njegovi siliti, da im pridonosi takovu žrtvu.

Još je Ljudevit — kao što rekosmo — pisao i Anki. U tom joj pismu javi, da je brže bolje morao na put u Italiju, odkuda je naumio najtomanje jedanput svake nedjelje pisati joj, a za koji mjesec za cielo se vratiti. Još ju je svečano i na novo uvjeravao o tom, kako ju ljubi i kako ga od nje ništa na tom svietu ne će moći odvratiti. Konačno ju liepo zamoli, da i ona njemu svakiput odgovori, te onamo da upravi listove, kud će joj on to naznačiti prije.

Svi ti listovi, što ih napomenusmo redom, prispješe skoro u ruke onim, kojim bijahu namienjeni. Ljudevit zatim skoro ode iz Zagreba najprije na Rieku, zatim u Trst, a odanle morem u obližnju Italiju.

Otac Ljudevitov umiri se ponešto, pročitav sadržaj lista sinova, dapače činilo mu se, kao da mu se sin latio najboljega sredstva u toj stvari. Stari grof mislio je naime, da će tudji sviet, zatim razne promjene i zabave malo po malo izbrisati sliku Ankinu, štono se u kratko vrieme tako silno uvriežila u srcu njegovu sinu, pa s toga

se nadao starac, da će mu u svoje vrieme ipak za rukom poći osnova, što ju je gojio o ženitbi sina svoga.

Majka Ljudevitova uzdisala je i plakala mnogo za svojim ljubljenim sinom, žaleći ga od svega srca, što je zalutao s puta slavnih pradjedova svojih, hoteći se vjenčati ćerkom plemićkom umjesto velikaškom.

Mladenović primi viest Ljudevitovu kao čovjek pametan. U prvi mah, istina, uvriedi ga ljuto nesnosna oholost staroga grofa, ali ga odmah umiri dostojno i muževno postupanje Ljudevitovo, te se s tiha jur ponosio budućim, ako Bog da, zetom svojim. Odobravajući nadalje molbu Ljudevitovu u svemu, što mu on pisa, ne kaza gotovo ništa supruzi, a kamo li kćeri, koja se neobično veselila prvomu ljuvenom pismu, što ga primi od miloga svoga Ljudevita, komu s mjesta odgovori, upravljajući pismo u Mletke, gdje je znala, da će joj list zateći dragoga.

Mjesec dana od to doba prodje. Ljudevit sviestno dotle izpuni zadatu Anki rieč, budući da je svake nedjelje primila od njega po jedan list, gdje joj vrlo zanimljivo opisa sve, što ga je god snašlo na putu i što je god gdje znamenita vidio ili čuo. Uza to ju je uvjeravao, kako za njom čezne, kako se duhom ponajviše samo s njom zabavlja. U svakom pismu pozdravljao je liepo roditelje njezine i pitao za njihovo zdravlje. — Anka je Ljudevitu točno odgovarala na svako pismo, pa akoprem mu iz zabitnih i ubogih Križevaca nije mogla da priobći tako zanimljivih viesti, kao što je on njojzi priobćivao iz krasne, glasovite i bogate Italije, to su ipak Ljudevitu bili miliji ti njezini listići, nego sve drugo, što ga je okružavalo, budući da se je u njih zrcalila čista duša, nježno srce i bistar um.

Tako prodje — kao što rekosmo — mjesec dana,

kad li u jedanput izostadoše listovi Anki i Ljudevitu, koji se u ono vrieme upravo bavio u ponositoj Genovi, te tu uzalud izgledao, da mu odgovor stigne na posljednji njegov list. S toga uzroka ostade još dvie nedjelje dana u spomenutom gradu, nadajuć se svejednako, da će ipak dočekati, što je očekivao tako željno. I opet pisao je Anki, ali sve badava! — odgovora ne bi na prijašnji, a kamo li na ovaj posljednji list.

Siromah Ljudevit nije ni s daleka slutio, što mu se dogadja kod kuće.

Licumjerni fiškal Mužoderić, baveći se upravo u ono doba sbog nekakvoga posla u Križevcih, udje nekako tomu u trag, da si Ljudevit i Anka dopisuju, i to odmah javi staromu grofu, poslav mu ujedno listove Ankine i Ljudevitove, što ih izpod ruke na lukav način prihvati na pošti.

Stari grof — ne budi lien — odmah spopane pero, te u prvoj razdraženosti napiše tri knjige: prvu Mladenoviću, drugu Anki, a treću fiškalu svomu, koji je čekao u Križevcih na daljni njegov naputak. — Prve dvie knjige nakiti stari grof tako, da gore nije mogao, pošto u njih kategorično i uvredljivo očitova, kako on podnipošto ne će pristati na ženitbu svoga sina s Ankom, koja mora da mu je lukavo očarala sina, dočim joj roditelji njezini po svoj prilici bijahu na ruku u toj stvari, samo da tim sigurnije u tananoj mreži tobožnje ljubavi ulove jednoga izmedju najuglednijih mladih velikaša hrvatskih. Mužoderiću pak pisa i naloži stari grof, da na svaki mogući način oko toga nastoji, da prekine kakogod svako daljno dopisivanje izmedju Ljudevita i Anke, a to da će mu najbolje za rukom poći, ako im i nadalje listove na pošti obustavi.

Mužoderić dakle bijaše uzrok, da su Ljudevitu i Anki

u posljednje vrieme izostajali očekivani listovi, budući da ih je primao stari grof.

Nije moguće opisati, kako obitelj Mladenovićevu dirnuše ona dva gorka lista, što ih pisa stari grof Dragošić. Da je udario grom iz neba vedra, ne bi mogao većma uzdrmati dobre te ljude, nego li što ih uzdrma sadržaj spomenutih listova. Mladenović se strese s početka kao šiba na vodi od samoga jada i čemera, dočim mu gospodja stane gorko plakati i jadikovati. A što uradi za toga sirota Anka? — Ona nije plakala ni jadikovala, ali se nije ni srdila, već je samo s probliedjelim lišcem, ugaslim očima i sklopljenim rukama preda se gledala, nalik kipu nesretne Niobe, što se nekoč na gori, Sipilo zvanoj, od težkoga i pretežkoga jada okamenila. Ali je upravo taj niemo-gorki vaj u Anke svjedočio, kako duboko oćutje težku ranu, koje dopade od otca dragoga svoga, kako li joj duša stenje s toga, što joj tako na brzo propade raj mlade, tek procvjetale sreće.

Mladenović — pošto se malko poumirio i razabrao — osjećao je, da treba odmah nešto odlučiti i uraditi. Iza kratka razmišljanja uvidi, da tu drugoga sredstva nema do jednoga, premda je to jedno bilo skopčano s velikom žrtvom, — nu čestit starac bio je gotov, da podnese i tu žrtvu, samo da time povriedjenu svoju i mile svoje obitelji čast opravda i na plemenit način staroga grofa osramoti. S toga u kratko očitova Anki, da joj u tih okolnostih ne preostaje drugo, nego odreći se svoje ljubavi. Anka na to ne odgovori ni rieči, već samo duboko uzdahne, gledajući svejednako preda se, niemo i ukočeno, bez plača i bez lelekanja. Majka ju stane grliti i tješiti, kako je najbolje znala, a otac — pošto ju sa suznim okom poljubi u čelo — ode brzo u svoju sobu, gdje napisa dva lista: jedan Ljudevitu, a drugi otcu njegovomu.

U prvom listu zaklinjao je Ljudevita, da se odreče Anke, navedav mu poznate nam razloge, u drugom pak listu, što ga napisa staromu grofu, zamoli ga, neka se umiri, budući da se od strane Mladenovićeve obitelji nema bojati, da će mu se oskvrniti grb grofovski. »U ostalom«, nastavi Mladenović u svom pismu na grofa, »budite uvjereni, gospodine grofe, da osim one plemenštine roda, što ju vi tako uvažavate i točno po razredih cienite, ima još jedna vrsta plemenštine, koja — ne znam — da li vam je poznata, budući da se osniva na čistom, uzvišenom čuvstvu duše i na izobraženom umu, a ne na zaprašenih ostarjelih poveljah.« U tom smislu nastavi i zaključi Mladenović pismo svoje, poslav zatim oba ta lista na poštu. List, koji je glasio na Ljudevita, prispio je putem spletaka Mužoderićevih skoro zatim u ruke staromu grofu, kojega, istinabog, jako osramoti i uvriedi sve, što Mladenović pisa, nu ohol se starac tom prilikom ipak obradova s toga, što je tako na brzo postigao svrhu, za kojom je pošao, nadajući se, da je prekinutim obćenjem pismenim izmedju ljubovnika podrezan glavni korien njihove ljubavi.

Otac Ljudevitov nije u životu svome nikad izkusio, pa s toga nije ni vjerovao, da ima tajne duševne sveze, koja izmedju srodnih duša obstoji, sve ako su kopnom ili morem na daleko razdružene, te lišene svakoga i najmanjega vidivog obćenja. — Ljudevit i Anka pak osjećahu živo i duboko, da će tajna, nu čvrsta sveza izmedju njih obstojati na stotine milja daleko, a uz prkos tomu, što presta pismeno obćenje medju njima.

Stari grof onom prilikom valjda ni ne pomisli na to, kako zatajivanjem i pridržavanjem listova sina svoga neplemenito, a i nepravo radi, pa ako i pomisli, a to mu se činilo, da ima pravo raditi tako, budući da mu je Ljudevit jedinac, čiju sreću i čast — naravno sa svoga

gledišta — mora čuvati i osigurati na svaki mogući način. Pošto primi list Mladenovićev, odveze se onaj isti dan k staromu svomu znancu i prijatelju grofu Orloviću u gornje Zagorje, gdje oba starca pobliže ugovoriše i ustanoviše sve, što treba o ženitbi svoje djece, što ih jur prije više godina još kao neodraslu djecu odrediše jedno za drugo.

Ljudevit — pošto je u Genovi dvie nedjelje dana uzalud čekao, da mu prispije odgovor na listove — uputi se s raztuženim srcem, sluteć svašta, u državu rimsku. On bi se bio tad najradije vratio kući, da se uvjeri glavom, što je uzrok nedokučivomu i kobnomu šutanju Ankinu, ali ga ipak tajna neka sila stade nukati, da nastavi svoj put. Došavši u Bolognu, prispije mu list od otca, gdje mu piše, kako je s grofom Orlovićem jur sve ustanovljeno i ugovoreno o vjenčanju Ljudevitovu s liepom groficom Marijom, koje ima da bude za četiri mjeseca. Viest ta uzbuni i razcvili još većma Ljudevita, tjerajući ga, da se još dalje odmakne od svoje domovine. Došav tako u Rim, odluči, da će tu boraviti do dvie nedjelje dana, malko odpočinuti i — ako bude moguće — raztresti se medju divnimi i ogromnimi razvalinami možne nekoč priestolnice careva rimskih. Ali umjesto ožudjenoga pokoja stade ga tu još većma mučiti težka neka slutnja, koju nikako nije mogao da otrese. Bio je on već prije toga u Rimu, te probavio tu vrlo ugodnih dana, ali — izmedju tada i sada bijaše velika razlika. Tad bi mu se bistro oko nasladjivalo gledajuć što krasne spomenike prošlosti, a što nove proizvode liepih umjetnosti, nu sada mu bijaše zastrto maglom, te nije ni pazio na to, što ga okružava, makar ono još tako krasno ili zanimljivo bilo. Stroga i okorjela načela otca njegovoga o ženitbi, što ga je čekala, zatim vatrena ljubav, što ga je sve to silnije

privlačila k Anki, napokon nepoznati mu uzroci, s kojih bi prekinuto obćenje njegovo s ljubom — sve je to što pečalilo, a što tako silno uznemirivalo Ljudevita, da je o tom ob dan vazda mislio, a ob noć sanjao.

Tako prodju jur dva mjeseca, odkako je Ljudevit bio na putu. One dvie nedjelje dana, što ih je naumio probaviti u Rimu, bijahu jur na izmaku, te si je već najmio priliku, da krene put Napulja, kad li eto — upravo posljednji dan prije namienjena odlazka iz Rima — stiže mu od kuće knjiga crnom bulom zabulana, gdje mu javlja razcviljena mati smrt otca njegova, koji od strašne srčbe, što ga nekim povodom obuze, naglo od kapi umrie. Uza to ga zaklinjala majka, da ne počasi časa, već da se odmah vrati kući.

Ljudevita strastno uzdrma ova viest, kojoj se nije nadao. Pošto se malko razabrao, nije oklievao ni malo, već sjednuvši u kola, otišao je iz Rima, te neprestano i žurno putovao više dana, dok nije prispio kući. Otca su mu za toga jur pokopali u obiteljskoj raci s velikom svečanošću, budući da se sa svih strana plemstvo onamo sleglo, da pokojniku podade posljednju čast.

Pošto Ljudevit prispije kući, izšeta pred njega majka njegova u crnini, te uz plač i jecanje — ne mogavši progovoriti ni riečce — strastno ogrli i poljubi tronuta jedinca svoga. Gospodski činovnici s ostalom družinom u gradu — svi u crno odjeveni — žalili su tim načinom na očigled staroga grofa, dočim se tajno radovahu mladomu, udvoravajući mu se na svaki mogući način. — Fiškal Mužoderić bijaše tom prilikom takodjer nazočan, te je Ljudevitu odmah priobćio, što nagloj smrti staroga grofa dade povod. Uzrok tomu bijaše neki seljak, a ujedno kmet grofov, pozvan nedavno pred tako zvani dominalski sud. Taj kmet tvrdio je pri tom sudu svečano,

da mu je u oduzimanju jednoga vinograda od strane gospodskoga fiškalata nanesena velika krivnja. To očitovanje kmetovo razdraži staroga grofa tako, da se kmetu zagrozio batinami, na što mu kmet odgovori: da ga grof, istina, može batinati, ali da zato ipak ostaje pri tom, što je rekao, zatim primieti još i to, da za svaku pravdu i nepravdu zna Bog, pred kojim je grof jednak s kmetom. »Na ove neobično drzovite rieči«, nastavi licumjerno Mužoderić, »planu stari gospodin grof s pravednoga gnjeva, te mu u isti mah pade kaplja, kad se kmetu zagrozio pešću«.

Ljudevit je slušao muče, što mu pripovjedi fiškal, te pošto on svrši, duboko uzdahne.

»Ja sam zatim odmah«, nastavi Mužoderić, »toga vražjega seljačkog bundžiju dao okovati u težke negve«.

»Gdje je taj seljak?« upita naglo Ljudevit.

»U tamnici«, odgovori sa zlobnim posmiehom Mužoderić, »te sam mu već i skrojio sud, po kojem će ga dopasti najtomanje petdeset batina, samo još pričekah vaše gospodstvo —«

»Da mi odmah toga čovjeka pustite na slobodu!« reče Ljudevit, zakršiv rieč fiškalu. »U ostalom razvidjet ću ja sam tu stvar, pa ako seljak ima pravo, to će mu se i podieliti pravo.«

»Dobro — kakogod zapoviedate!« primieti uzbunjen ponešto Mužoderić, te pokloniv se Ljudevitu, ode smjerno.

Ljudevit se zatim opet vrati k majci svojoj, koja se medjutim uputila u svoje sobe, i tu od razcviljene i skrušene te gospodje sazna potanko, što je uzrok, da mu izostadoše listovi od mile njegove Anke. Još mu i to priobći majka, da je Mužoderić tajni onaj sok (denuncijant), koji prvi pokojnomu grofu javi, da si dopisuju Ljudevit i Anka. Da je ovo očitovanje na novo srce

Ljudevitovo ljuto ranilo, o tom nema dvojbe, nu on je ipak bio odviše plemenite ćudi, te za to, što se sluči, u grieh ne upisa otcu, sjetiv se kako mu je ipak u ostalom bio vazda ljubezan otac, te samo s toga tako postupao, da time sinu svomu osigura bolju sreću.

»Mila moja majko«, progovori iza poduljega šutanja ganuto Ljudevit, »reci pravo, uvidjaš li, da je otac moj, pokojna mu duša! nepravedno postupao prama nedužnoj Anki, a i prama meni?«

»Uvidjam zaista, mili moj Ljudevite! pa se već i kajah s toga, što i od svoje strane, akoprem malo, doprinesoh k tomu nesporazumljenju. Zato odlučih, da popravim pogrješku pokojnoga supruga i svoju, samo da se čim prije riešim crva, što me radi toga grize na duši.«

Na ove rieči Ljudevit ljubezno ogrli i u ruku poljubi majku, pa pošto se zatim s njome još podulje razgovori, ode u svoju sobu i tu dozove fiškala Mužoderića, izplati ga za cielu godinu unapried, te mu odkaže službu bez ikakova spočitanja.

Treći dan zatim odveze se Ljudevit sa svojom majkom u Križevce.

Bijaše liep jesenski večer oko konca mjeseca rujna. Blaga ona jesenska tišina, što dira svakoga čuvstvena čovjeka, zavlada gradom i cielom okolicom. Sunce je jur silazilo, te posljednjim trakom još obasjalo veličanstvene razvaline možnoga nekoč Kalnik-grada, kao da će tu još malko opočinuti, prije nego li zadje sasvim. Zvona sa zvonikâ križevačkih crkva skladno navieštahu žiteljem grada Zdravu Mariju. — Priroda i ljudi svetkovahu taj čas, štono ga pjesnici obično svetim sabatom nazivlju. Sve bijaše nekako tiho, mirno i svečano.

Kod Mladenovića bijahu u onaj par sva tri nama jur poznata lica spomenute obitelji zajedno u sobi. Velika

se u toj obitelji promjena sbila od ono doba, odkako se u Križevcih slavio uvod vrhovnoga župana. — Mladenović se šetao lagano po sobi, te pušio. Gusti dim sukljao mu je čas iz usta, čas opet iz lule, što je u njega značilo, da ga nešto na srcu tišti. — Gospodja njegova, sjedeći na divanu, uzdisala je kadšto duboko, dočim je brižljivo motrila nekoč rumenu i veselu, a sad bliedu i žalostnu svoju ćerku, što je sjedila kraj maloga šivaćega stola svoga, te naslonivši se laktom o dasku prozornicu, mutnim očima motrila na vedrom inače nebu dva mala oblačka, što ih je zapadno sunce obrubilo zlatom.

Činilo se, da sreće i zadovoljnosti — tieh prije stalnih gostiju u krugu ove obitelji — od neko doba nestade.

Otac, majka i kći mučahu svejednako kano u dogovoru. Nitko ne htjede, da progovori riečcu, jer bi se time lako dodirnuo one žice, koja im se zajednički žalostnim glasom odzivala u srcu.

U taj par netko zakuca na vratih, koja se na odziv Mladenovićev naglo otvore.

»Ljudevite!« — »Anko!« — zamnješe dva glasa u jedan, dočim se oboje jur tako strastno ogrliše, kao da im se već nije razstati na tom svietu.

Za sinom, koji je naglo usrnuo u sobu, stupi polagano i majka njegova, poklonivši se tiho roditeljem Ankinim. Jedan je časak postajala, te suznim očima gledala liepi prizor vjerne i vatrene ljubavi, gdje se sastaju do dva vjerna srca iza duljega kobnog razstanka.

Pošto se utaloži prva radostna zabuna, predstavi Ljudevit majku svoju nazočnim, na što ih grofica zamoli, da oproste i zaborave sve, što se god neugodno sbilo, te da joj usreće sina rukom mile mu iznad svega djevojke.

Što je zatim sliedilo, to ne možemo da opišemo onako vjerno, kao što je u istinu bilo. Najveća radost

niema je kako god i najveća žalost, pa isto tako i čovjeku, koji ih želi opisati, nedostaje većput shodnih tomu rieči. Zato treba, da i mi u kratko našim čitateljem kažemo, kako se svi redom stadoše grliti, kako zatim roditelji Ankini i grofica blagosloviše savez djece svoje.

Naravno je, pa i posve pravo, da tomu savezu od to doba ništa nije više na put stalo, te pošto vrieme žaljenja za pokojnim grofom izteče, slavila se vesela i liepa svatba grofa Ljudevita Dragošića sa plemenitom i prekrasnom Ankom Mladenovićevom. Medju ostalimi mnogobrojnimi sakupljenimi gosti nalazio se takodjer Joso Radović, koji se jur prije pol godine dana oženio svojom Evicom, a grof Ljudevit ga nedavno imenova umjesto odpuštena Mužoderića fiškalom svih svojih gospoština.

Onaj isti dan, kad je Ljudevit svatbu svoju slavio s milom svojom Ankom, udavala se takodjer mlada Ljudevitu prije odredjena grofica Marija Orlovićeva sa nekim izvanjskim grofom, što ga medjutim ponosita djevojka nije ljubila, već samo s toga odlučila poći za njega, da Ljudevitu tobože prkosi, te da mu vrati šilo za ognilo, a ujedno da dokaže pred svietom, kako joj u pomanjkanju jednoga grofa ipak ne pofali drugi.

Što se je dogodilo sa Rešetićkom, što li sa Trubentićem, odkako se razstadosmo s njima, to takodjer ovdje moramo u kratko napomenuti, jerbo scienimo, da ipak pogdjekoj čitatelj želi čuti, što se nadalje dogodi s njima.

Poznato je, kako je Rešetićka počela žaliti Trubentića, odkako se naime uvjerila, da Radović Evicu ljubi. Sažaljenje žensko — tako se kaže — bližnji je susjed ljubavi. Rešetićka se dakle iza poznatih i kobnih onih dana sve malo po malo približavala Trubentiću, a on joj se opet nije jako uklanjao, osobito odkako je Evica od »Zelenoga drveta« pošla za Radovića. — Pa tako je Trubentić naj-

poslije, sve dobro razabrav, ovako od prilike sam sebi govorio: »E što ću? — Valjda je sudjeno tako! — Jedanput i to biti mora... Puklo dakle, kud puklo..... Tentare licet ... Scienim, da je svakako bolje, da s onom, kojoj nikad prije nisam mogao doći na kraj, čim prije sklopim primirje, pa zatim stalni zakoniti mir, nego da se nadalje s njom kockam..... Ona mi je onomadne za svatbe Radovićeve tajno povjerila, da ga je ljubila, a ja opet njoj odkrih svoju tajnu, da sam isto tako bio zaljubljen u Evicu... Kad bi se dakle nas dvoje brakom sdružili, osvetili bismo se nekim načinom Evici i Radoviću, te bismo im time vratili šilo za ognjilo... Da, da, tako neka bude! . . . Audaces fortuna juvat, to je moja stara poslovica . . . Napried dakle Trubentiću, što Bog dade i sreća junačka!«

Trubentić skoro za tiem monologom učini, što treba, te odmah drugi dan očitova Rešetićki svoju želju, na što mu ona stidljivo prišaptnu: da će rado poći za njega. Mjesec dana iza toga bilo je vjenčanje. Križevčani ne mogoše da se dosta načude tomu čudu. Kopunić i Vjetrogonić bili su kod te svatbe čauš i debeli kum, nu obojici zato ipak iskreno — akoprem s tiha — bijaše žao njihova dotle vjernoga druga, koji im se iznevjeri, skučiv junačku donle slobodu svoju pod jaram žene, i to, da Bog prosti — Rešetićke, koja će mu sigurno, kao što im se činilo, jur ovkraj dokazati, što će reći pakao onkraj. Pa zato pošto se za svatbene gostbe nazočni gosti malko nakitiše, te rujnoga vinca ponapiše, razigra se i Kopunić, te ne mogav odoljeti srcu svomu, ustade, pa uz polu-šaljiv, a polu-ozbiljan govor nazdravi milomu pobratimu svomu Trubentiću, »koji«, primieti smiešeći se Vjetrogonić, »treba da nastupi novi svoj stalež pod naslovom Jeremije Drugoga«.

Krvavi most u Zagrebu.

I.

Da su meni gusle javorove i gudalo od jadikovine, a k tomu da mi je vilinski glas, najvolio bih zapjevati tanko glasovito, te opjevati naroda našega sreću i nesreću, sve redom od najstarijega do najnovijeg doba; tad bih, znam ja, slušao i mene narod naš, kao god što sluša sliepe svoje Homere na vašarih, kad mu uz javor-gusle poju o junacih silnih i bojevih ljutih, ali budući da u mene nema pomenutih sredstava ni svojstava, zato evo uzev preda se divit i hartiju hoću ovdje da opišem jednu samo izmedju mnogih burnih i krvavih epizoda iz hrvatske naše prošlosti.

Tko je goder makar i površno prevraćao listine, gdje se napominju dogadjaji raznih naroda, bit će opazio, da nema gotovo nijednoga doba, gdje ne bi bila riekom tekla krv naroda našega dielom u bojevih izvanjskih, što ih predji naši vodiše ponajviše sa Turci, dielom pak u domaćih borbah, što pronikoše iz razdora nesložnih sinova naše domovine, zadajući joj time težkih i krvavih rana. Tko god bezpristrano o tom razmišlja, zaista se ne može čuda dočuditi, kako je moguće bilo, da se pod težkimi timi udarci naš narod sasvim ne dotamani, već proboljev vazda sretno ljute rane svoje, opet se oporavi i pridignu, pa jedva što mu desna ruka zasili, već mu i

krvce zaželi bridka sablja, te zato skočiv na noge lagane, kao Kraljević Marko, na novo pohrli u krvavi boj. Iz kamena bi suza udarila, kad rodoljub pomisli na sve, što je prepatio taj naš narod, ali mu opet od puke radosti srce mora da zaigra u grudih, kad vidi, da je uzprkos svemu zlu, što ga je snašlo tečajem vremena, narod taj svedj još onakav, kakav je bio prije više viekova: čil, zdrav, veseo i — lakouman. Težko ga izkustvo ne otupi, ali i ne učini, da bi se bio koristio njime i dozvao pameti, već on ostade svedj isti u zlu i u dobru.

Što je goder burnih pokreta bilo u Ugarskoj, težko da će ih biti burnijih od onih, što se pridesiše koncem 13. i početkom 14. vieka. Ugarski, a zajedno hrvatsko-slavonsko-dalmatinski kralj bio je u ono vrieme Andrija III. Taj je vladar imao mnogo tajnih, a i javnih neprijatelja ne samo u Ugarskoj, već i izvan nje; dapače našlo se je i takmaca, koji se s njime natjecahu za krunu ugarsku. Medju timi bio je s prva Karlo Martel, sin Karla II., kralja Sicilijskoga, i Marije, sestre pokojnoga ugarskoga kralja Ladislava. Čitava Ugarska, a s njom dakako i Hrvatska razvrgla se je na protivne stranke. Jedni bijahu za Andriju kralja, a drugi opet za Karla Martela. Svaka je stranka nastojala oko toga, da si pribavi što više privrženikâ, bilo obećanjem, mitom i darom, ili pak silom i oružjem. Nije dakle čudo, što se tom prilikom razigraše strasti u ljudi i što s toga svaki čas dodje do nasilja, do pliena, do krvava okršaja i do progonstvâ. Svaka je stranka gledala, da se održi na svaki mogući način, a uza to da satre protivnike svoje. Karlo Martel imao je u Ugarskoj i u Hrvatskoj dosta moćnih privrženika, koji su stranku njegovu vazda poticali na odpor proti kralju Andriji, a Andrija je opet od svoje strane nastojao, da mu njegovi privrženici ne krenu vjerom, i da ne izgube tvrde uzdanice.

S toga uzroka dodje kralj Andrija god. 1292. glavom u Zagreb, te zagrebačkomu kaptolu poradi dokazane vjernosti i privrženosti podieli povelju, gdje mu poklanja maltu zagrebačkoga trga. Istom prilikom imenova kralj Andrija posebnom poveljom nekoga Pavla Slavinića, rodom Zagrebčanina iz Vlaške ulice — s kojim ćemo se češće sastati tečajem naše pripoviesti — plemićem ugarskim, a to poradi dokazane vjernosti i hrabrosti u boju. Zatim, godine naime 1295., naimenova isti kralj po smrti Ivana I. nekoga Mihalja biskupom zagrebačkim, i pošto biskup, dopraćen oružanom silom, u Zagreb stigne, poče odmah napastovati i progoniti privrženike Karla Martela, a medju njimi napose župana Garduna, gospodara tvrdoga tada Medved-grada i Garić-grada. Biskup Mihalj s pomoću vojvode hrvatskog Alberta i ostalih privrženika kralja Andrije osvoji najprije Gardunov grad Garić sa selom Gjulincem, te zatim istim načinom otme na silu Ivanu i Hinku, sinovom bana Gusingovca, županiju brezničku, prisvojiv si naslov župana garićkoga i brezničkog.

Protivnici kralja Andrije i biskupa Mihalja uzavreli su naravno najvećim gnjevom s toga, što počini pomenuti biskup u svoje i kralja Andrije ime, i oni bi mu se sigurno smjesta osvetili, da se nisu pobojali velike oružane sile, koja bijaše vazda uz biskupa Mihalja. Nu pošto se biskup za neko vrieme iz Hrvatske udalji, da posjeti kralja Andriju, zaštitnika svoga, bila je sva prilika, da će buknuti živim plamom osveta, što je donle potajno tinjala pod pepelom. Svim Martelovim privrženikom bijaše tada jur dotužila muka, što ju donle morahu podnositi od protivne stranke, osobito pak od zuluma i velika jordama biskupa Mihalja, te im je upravo s toga tako rekav jur do nokata dogorjelo.

Upravo u to doba, što ga evo napomenusmo, šetao

se u svojoj palači na Medved-gradu možni župan Gardun Garićki, čovjek najbolje muževne dobi, povisoka stasa, suholjast, nu koščast i krepak, kao bor u obližnjoj mu gori. Crnomanjasto mu lice svjedočilo, da je jur mnogo koješta izkusio, dobra i zla, pa zato se u tom njegovom licu zrcalila neka odvažnost, sdružena s ozbiljnošću i nekom strogošću, a i gorkošću, što si ju valjda izkustvom pribavi. Taj se čovjek šetao s podvitim rukama, stisnutimi ustnicami, nabranim čelom i plamenim očima, hitro koracajuć gore dolje po svojoj palači tako silno, da uz zvek njegovih ostruga podnica kadšto zaškripi i staklo obližnjega kojeg prozora potiho zazveča. Liep proljetni dan mjeseca svibnja bijaše na izmaku, jer se je sunce jur doticalo gora Okićkih, te još jedanput, prije nego li će zaći, pozlatilo zapadnimi traci svojimi cielu liepu okolicu zagrebačku. — Premda je takav prizor, osobito iz Medvedgrada, veličanstven, to ga ipak Gardun ni ne gleda. Izpod grada u gustom grmu slavulj milozvučnim svojim glasom tad zapoje, dočim mu se iz pitome djeteline odzove prepelica veselim pućpurikanjem; u gori pak, što se prama kapeli sv. Jakova diže iznad Medvedgrada, začuje se u isti par rog pastira, koji je na prostom, nu blagozvučnom tom muzikalnom stroju svirao stari neki hrvatski napjev. Premda bi drugi čovjek taj troglas, što ga upravo napomenusmo, s uzhitom i čeznućem slušao, to ga evo Gardun ni ne čuje. Za sve krasote divne prirode, kojimi sva naša Hrvatska, osobito pak okolica zagrebačka obiluje, i za blagoglasje zvukova milih — za sve to Gardun haje i ne haje. Njega sada obuzimlje samo jedna misao, koja se nipošto ne slaže sa blagimi, prije napomenutimi prizori i glasovi. Njemu bi možebit u taj par milije bilo, da se okolica zagrebačka zamaglila gustim crnim oblakom, iz

kojega bi uz strašnu grmljavinu treskale striele, dočim bi vrane graktale i vuci zavijali.

A što je moglo biti, te je misli Gardunove tako zaokupilo, da je bio sliep i gluh za sve, što ga je okružavalo? — Mora da su ga spopale misli nemile i ljute, s kojih mu duša boluje, a srce u grudih ječi. — Da, tako je i bilo. Oko duše i srca njegova savile su se do dvie guje — jedna guja težnja za osvetom, a druga ljubomor zvana.

Rečeno bi jur gore, da je biskup Mihalj, napastujući privrženike Karla Martela, medju kojimi bijaše i Gardun, njemu grad Garić sa selom Gjulincem oteo silovitom rukom i sebi prisvojio. A to bijaše ono, što Gardun nikako nije mogao pregorjeti, već je snovao svakojako, da se što prije osveti tomu biskupu i ostalim privrženikom kralja Andrije. Tadašnja odsutnost biskupa iz Zagreba bila je tomu najsgodnija prilika, te se je zato već prije nekoliko dana dogovorio župan Gardun sa svojimi prijatelji i privrženici, da k njemu na ročište i na dogovor dodju na odredjeni dan u večer, a taj dan bio je upravo onaj isti, gdje se s njime evo upoznasmo. Medju drugom odličnom gospodom očekivao je Gardun takodjer knezove i braću Ivana i Hinka Gusingovce, kojim takodjer, kao što znamo, na silu biskup Mihalj ote županiju brezničku.

Tu sad valja napomenuti, da je u spomenute braće Gusingovaca bila mladjahna sestra po imenu Ružica, krasno i milo djevojče od 17 od prilike godina, što je jur od 3 godine dana, odkako joj naime redom naglo poumrieše roditelji, boravila kod dobre svoje tetke, tada opatice (glavarice) duvnâ reda sv. Klare u Zagrebu. Braća mišljahu, da će to mirno utočište za sestru u ono burno doba biti najsigurnije, jer oni i onako, budući često izvan doma, ne bi mogli tako paziti sjajni taj alem, kao što se to s punim pravom moglo očekivati od tetke. Na-

dalje braća ugovoriše, da će sestru Ružicu, čim 18. godinu navrši, zaručiti sa pobratimom svojim Gardunom, koji — vidjevši ju prije godinu dana u družtvu braće njezine — tako se žestoko zaljubi u djevojku, da ju je odmah zaprosio u braće, ni ne pitajuć za to, da li ona njega ljubi. Braća mu ruku sestre obrekoše, ne hajući takodjer za to, da li će im sestra na to pristati ili ne će.

Nu nemojmo se tomu čuditi, ta to u ono doba nije bilo ništa novo, dapače to je bila stvar gotovo svakidašnja, da nisu ni pitali djevojke, hoće li ovoga ili onoga, već se one u najsvetijoj toj stvari moradoše pokoriti volji roditelja ili starije braće svoje, te poći za muža mnokrat nepoznata, a još češće neljubljena. — Pa tako bi se i sa Ružicom po svoj prilici dogodilo, da nije slučaj to drugčije okrenuo. Nekim slučajem porodi se noću vatra u manastiru duvnâ sv. Klare (gdje je sada Narodni dom i ostale kuće na sjevernom šetalištu), a to je bilo pô godine od prilike, iza kako je Gardun Ružicu u braće zaprosio i izprosio. Slučaj htjede, da baš u onoj strani manastira najprije plam buknu, gdje je bila spavaća soba Ružičina, te poradi toga, budući da je tvrdo spavala, bijaše u najvećoj opasnosti. Krika, vika i štropot ljudstva, koje je hrlilo u pomoć, zatim udaranje u zvono probudi ju ipak na skoro... Ali jao! već je plam sukljao iz bolte... Gust dim prikrije joj sobicu... Ona viče u pomoć, ali joj nitko u obćoj halabuci ne čuje glasa . . . Rieč joj zape i ona onesvieštena pade na tlo, al u isti par penjalo se jur smjelo neko momče po slaboj ljestvi do prozora prvoga kata, što mu ga iz bašče manastirske tetka Ružičina, niema od straha i užasa, pokaza prstom . . . Goruće grede praskahu strahovito, a iskre, dim i strašna vrućina okružavahu vrloga toga mladića, nu on uz prkos svemu tomu sretno se pope do prozora, pa ni pet ni šest, skočiv u

sobu, dopre nekako do Ružice, te obuzevši ju jakom svojom desnicom, opet brže bolje s njom se vrati strmim i pogibeljnim onim putem, kojim je došao, premda mu je tom prilikom goruća težka grèda grdno ozliedila lievo rame. On djevojku svedj još onesviještenu predade tetki, na što bude skoro i vatra utišana. Nu u srcu toga mladića, koji je zatim kući otišao u sladkoj zabuni, porodi se s toga dogadjaja takodjer silna vatra, koja bude tim većma podpirivana, što ga tetka Ružičina poslije nekoliko dana pozva u manastir, da mu zajedno sa spasenom po njemu Ružicom srdačno zahvali. On dakako dodje i — ali što ćemo duljiti stvar bez potrebe, kad se u kratko reći može: oboje se od ono doba stadoše nježno i vatreno ljubiti, a dobra tetka Ružičina bila im je toliko na ruku, što je dopustila mladiću, da kadšto smije dolaziti i razgovarati se s izbavljenom i ljubljenom bratičnom njezinom.

Taj mladić, od 24 od prilike godinà, liepa stasa i vedra, poštena lica, ne bijaše nitko drugi, već početkom ove pripoviesti jur napomenuti Pavao Slavinić, sin poštenoga gradjanina iz Vlaške ulice, što ga je kralj Andrija poradi hrabrosti i vjernosti nedavno naimenovao ugarskim plemićem. — Što se tiče izbavljenja Ružice po njemu, to se je dakako skoro svuda doznalo, pa svaki pošten čovjek pohvali obće ljubljenog i odvažnoga toga mladića poradi toga, ali ljubav, koja se čvrsto uvrieži u srcu njegovu i mile mu nada sve Ružice, moglo je opaziti samo bistro i sumnjom pooštreno oko ljubomorna Garduna. .

Sad znamo jedno i drugo, što je Garduna peklo na srcu i što mu je dušu trovalo ljutim zmijskim jedom — sad znamo, zašto se je zamišljen i strašću uzkoleban šetao po samotnoj svojoj palači, gdje je svejednako stajala pusta ieka njegovih koraka, pošto se jur odavna poče hvatati

sumrak, — dok ga ujedanput štropot jahalaca, što se iz daleka začuo, ne probudi iz puste te šetnje i od kobnih misli njegovih.

»Ha, evo ih!« reče, skočiv k prozoru, čim opazi, kako se podobar broj konjanikâ strmim putem sve to bliže prikučuje gradskoj kapiji, koja se skoro zatim otvori očekivanim gostom, kojim u susret izšeta sam Gardun, pa pošto ih ponešto razvedrena lica u palaču doprati, stadoše se gosti s domaćinom s nova rukovati i pitati za zdravlje.

Bijaše medju timi gosti dosta odličnih ljudi iz staleža velikaškoga i plemićkoga, nu bijaše medju njimi i gradjana, a to upravo zagrebačkih. Medju svimi najugledniji bijahu knezovi i braća Gusingovci.

Pošto se gosti sa domaćinom medjusobno pozdraviše i ponešto o koječemu razgovoriše, sjetio se Gardun najprije svrhe današnjega sastanka, te zato predloži gostom svojim u kratko cielu osnovu, kako će on naime sutra s njihovom pomoću i sa svojimi na to već spremnimi ljudmi navaliti na kaptol zagrebački i tu se osvetiti biskupu Mihalju i kanonikom, privrženikom Andrije kralja.

»Od naše strane ne će ti pofaliti pomoć«, prihvati — pošto svoj priedlog Gardun svrši — stariji Gusingovac Ivan, »jer mi smo se već prije dogovorili medju sobom i sve jur tako uredili, da naši ljudi još prije ponoći ovamo stignu i s tvojimi se sjedine«.

»Tako valja«, reče razvedriv se posve Gardun, »a ja ću kasnije svojim ljudem daljne naredbe priobćiti, pa sutra prije zore krenut ćemo odavle, a ja se evo zaklinjem i vjeru zalažem, da ću naše protivnike podvoriti takovim doručkom i takove im ponude donieti, da će me ne samo oni, već i kasno potomstvo s toga spominjati«.

»Ne dvojim ni najmanje, da ćemo im se, kako valja,

osvetiti«, primieti mladji Gusingovac, »a na znatan odpor težko da ćemo nagaziti, jer Mihalja s njegovimi četami u Zagrebu nema, kao ni hrabroga Slavinića, koji se s biskupom nalazi kod kralja Andrije«.

»Baš mi je žao«, reče Gardun, zakršiv riеč Hinku Gusingovcu, »ta baš s tim čovjekom volio bih se desiti nego carevo blago dobiti«.

»A zašto baš s njime?« upitaše Garduna braća Gusingovci.

»To ću upravo vam napose kasnije priobćiti — znam, da će se i vas kosnuti«, odgovori Gardun.

Sad sluge unidjoše s visokimi i težkimi sviećnjaci, te stadoše prostirati veliki stol sred palače. Skoro zatim bude donesena večera. Gospoda i gradjani sjedoše liepo redom po dostojanstvu i starosti za stol i stadoše večerati. Ali to ne bijaše posve vesela gostba, kao što zna biti ondje, gdje se ljudi sastaju, samo da se medju sobom razvesele. Tu je glavna svrha bila druga, i to baš krvava gostba.

Čulo se je doduše i tu zveketanje čašâ, i medju gostbom bilo je i tu glasnoga razgovora, ali pravomu onomu veselju, što obično začinja hrvatske gostbe, onaj dan ne bijaše traga ni glasa. Dočim se drugi gosti medju sobom razgovarahu, pripoviedao je potiho Gardun, sjedeć medju Gusingovci, kako je izpipao, da se Slavinić i Ružica medjusobno ljube. Braća, okorjeli inače boljari, prepadoše se s te nenadane viesti.

»Je li moguće«, reče razabrav se najprije mladji brat Hinko, »da se taj novi plemić usudi ljubiti kćer jednoga izmedju prvih boljarskih plemena ugarskih!«

»Pa i ona da njega ljubi!« — primieti škripnuv *zubi stariji* brat Ivan. »Naopako! ta to je ono, što

dokučiti i pregorjeti ne mogu nikako . . . Volio bih, da ju vidim u smrtnoj košulji, nego da bude njegovom ljubom . . . Nu nemaj brige«, primieti zatim iza kratke stanke, domisliv se nečemu, »ona će sa svim tim ipak tvoja biti, jer mi što rečemo jednom, to ne poričemo nigda«.

»A je li u vas tvrda vjera?« zapita braću Gardun, a oči mu sievnu.

»Vjera tvrda ko pećina, brate, njom krenuti ne ćemo!« odgovore braća rukujući se s njim.

Gosti ostali nisu ni pazili na to, što se Gusingovci sa domaćinom razgovarahu, već medju sobom spominjahu sutrašnji dan i osvetu, što su ju svi manje više gojili protiv protivnika svojih.

Svieće bijahu već na nizko dogorjele i moglo je biti već blizu ponoći. Slike prijašnjih što vlastnika, a što upravitelja Medvedgradskih, činilo se kao, da čudnovatim nekim svjetlom obasjane sa stiene palače ozbiljno motre tu noćnu gostbu. Osobito se je to moglo primietiti na slikah Filipa, biskupa zagrebačkoga, zatim bana Stjepka Šubića, bana Matka Jaćima Petkara.

Dugo zatim ne bilo i gosti na podani znak domaćinov ustadoše od stola, te želeći si medjusobno laku noćcu, za kratko odoše za slugami u svoju ložnicu.

Gardun osta sam još bdeći do preko ponoći, zatim pošto stigoše očekivani ljudi njegovih drugova, učiniv shodne naredbe, ode i on u spavaću svoju sobu, štono se je nalazila u onoj kuli, koja se još danas s desne strane razvalinâ Medvedgrada koči ponajbolje sačuvana, prkoseći vremenu, štono u tečaju svome s temelja gradi nove gradove, dočim stare i ponosite nekoč kule razgradjuje.

II.

Kad je bio mjesec na zahodu i jedva što se je zapoznao bieli danak, ali eto na otvorenu širom kapiju Medvedgrada preko spustnoga mosta skrovno stupaju noćne čete Gardunove. U tih četah konjaničkih i pješačkih bijaše podosta izkusnih vojnika dobro oboružanih, ali tu bijaše još više kosami, sjekirami i toljagami providjenih seljaka i ujedno kmetova Gardunovih, što ih on na brzu ruku sakupi pod svoj buntovni barjak.

Na čelu toj mješovitoj vojsci vranca svoga jaše ponositi župan Gardun, dočim ga s lieva i s desna na svojih ridjih prate do dva vjerna druga njegova, Ivan naime i Hinko Gusingovci. Ostala se gospoda i gradjani poredaše medju čete, vodeći svaki ponešto družine.

Dolinom Šestinskom, s lieva i s desna gustom tada šumom obraslom, otisnu se čitava ta vojska put Zagreba grada, komu se je sve to bliže primicala, baš kao oblak crni kad se primiče kojemu predjelu, što ga za tili časak hoće da prikrije, prieteći mu grmljavinom, tučom i žarkimi svojimi strielami.

Žitelji su zagrebački boravili još sladki sanak, niti je komu na kraj pameti bilo, da će Gardun sa svojimi četami na grad udariti, pa zato još spokojno snivahu: jedni, da se udaljeno milo sastalo sa dragim, drugi, kako ih nenadana sreća snadje s blaga slučajno stečena, nemoćni starci sanjahu o mladosti i snazi, a bolestni — što im se prije zore nekako prikrade sanak — da opet stekoše zdravlja — kako koji; nu gotovo svak sanjao je o onom, česa mu je srce željno bilo na javi. To je tako bilo do zore, kad li jednom — umjesto zvona, koje naviešta jutarnju Zdravu Mariju — stade strašna vika i buka na Kaptolu, uzdrmavši iz mirna sna tamošnje žitelje, baš kao grom kad

tresne iz vedra neba. S početka nitko nije znao, što je tomu uzrok, te se pojavila tako silna graja, nu za malo čulo se, kako pojedini sugradjani bježeći ulicom glasno zavikaše: »Jao pomagaj — bjež-te! evo na vas s vojskom gospodara Medvedgradskoga!«

Svak skoči kao pomaman na noge, te brže bolje, kud je tko znao, gledao je, da se ukloni ili sakrije, jer je svatko slutio, da Gardun nije došao s dobrom namjerom, već zloradice, da se naime osveti odsutnu tada neprijatelju svomu biskupu Mihalju, a i Kaptolu, koji mu je duže vremena uzkraćivao potrebitu hranu za njega i njegovu posadu u Medvedgradu. To je svatko znao, pa zato se je svatko s punim pravom i pobojao, da će tu po svoj prilici doći do zlića i krvoprolića.

Gardun je sa svojimi četami u Kaptol provalio na ona vrata, što sada diele kaptolsku varoš od Novevesi, pa pošto je ondje lako nadjačao i posjekao zadriemane stražare, udje kao munja u Kaptol sa vojnici, koji bijahu tom prilikom posve nalik noćnim onim avetim, što dolaze oko zore, da prave kojekakvu stravu, pa da muče uboge ljude.

Pošto je Gardun sa cielom svojom vojskom tako ušao u Kaptol, razredi ju što brže moguće, sazove vodje pojedinih odjela, te im u kratko zapovjedi, što treba da svrše; zatim im reče iz podmukla: »Evo prilike, da se osvetimo! A vi, braćo prijatelji, hitro sada svak na svoj posao s vašimi ljudmi, robite, što se može robiti, a pod sablju svoju okrećite ili pod kopita konjem postavite, što vam goder na put stane!« Vodje poslušaše, te odoše svak sa svojom četom na sve strane Kaptola, navalivši do mala pojedince u kuće kanonikâ.

»A vi, prijatelji moji, ostanite s vašimi momci ovdje na trgu Kaptolskom«, reče nadalje Gardun braći Gusin-

govcem, »i moji konjanici neka ostanu nuz vas. Treba da se osiguramo na svaki mogući način, da ne bude ni od kuda potajne navale ili zasjede. A ja ću«, nastavi s plamenim očima i hrapavim od puke srčbe glasom, »ja ću najprije da se, kako valja, osvetim štiocu Dominiku, koji je navrkao ponajprije biskupa Mihalja proti meni, a zatim ću posjetiti dvore biskupove, pa ću mu ostaviti biljeg, da bude znao i vidio, kad se vrati od svoga Andrije, da sam ga obišao.«

Zatim sa četom izabranom brzo krene prama kući pomenutoga štioca (lektora kanonika).

Dugo zatim ne bilo, a sa svih strana Kaptola pojave se glasi užasa, plač, jauk i lelekanje nesretnih žitelja uz strahovite grožnje i kletve napadnikâ, koji pošto se u njih srce razigralo i krv uzžestila, stadoše nemilice mučiti i zlostavljati mnoge, što im se ili oprieše ili ne htjedoše da im dobrovoljno izruče blago svoje. Osobito iz kuća kanoničkih čulo se je, kako nesretnici u pomoć viču. Ali tu pomoći ne bijaše ni od kuda, dapače mnogi po se u sto zlih časa skupo i preskupo platiše viku svoju, jer kao veprovi ljuto navališe na njih divlji i bezdušni neprijatelji, s kojih dopadoše dosta ljutih rana i krvavih glava.

Svaki čopor pojedince riešio je tiem načinom posve zadaću svoju, te je bila sva prilika, da će ih s toga pohvaliti Gardun, premda ih je on sam sa svojim čoporom u daleko nadkrilio; jer ne samo što je kanonik Dominik od njegove ruke pao mrtav, već pošto mu kuću oplieni i s temelja razori, udari kao pomaman na biskupski dvor i na obližnju stolnu crkvu, pa i tu stade harati i plieniti do zla boga.

Kad je Gardun tako zadovoljio srce svoje, vratio se je omašten krvlju sa četom svojom, koja je nosila težki

plien, na trg Kaptolski, gdje su ga jur očekivali braća Gusingovci a i drugi prije njega tamo jur prispjeli vodje sa svojimi četami, sa gomilami zarobljenoga blaga i s uhvaćenimi nekimi kanonici, što ih je Gardun prije navale napose naznačio pojedinim vodjam, da ih uhvate.

Pošto zatim spomenutim blagom natovariše spremnih jur u tu svrhu nekoliko seoskih kola, vratiše se svikolici istim redom, kao što dodjoše, opet u Medvedgrad, kamo stigoše upravo oko podne. Gardun ponajprije svim srdačno zahvali za to, što su ga vjerno podpomagali u namjeri njegovoj, zatim stane medju vodje i ostale dieliti bogati plien. Naravno je, da župan Gardun tom prilikom nije zaboravio na to, da njega kao vodju najveći dio toga blaga ide, ali zato ipak ni po druge nije bilo krivo, jer svakoga prama činu i dostojanstvu, što ga je tom prilikom imao, zapade dovoljno blaga. Kad bi na taj način razdieljeno blago, sjeti se Gardun uhvaćenih kanonika, te zapovjedi potavnjelim licem i strogim glasom tamničaru grada svoga, da uhvaćenike odmah odvede u najdublju tamnicu i da im ne poda drugo osim kruha i vode.

»Tako će se barem ta gospoda častna«, primieti sa zlobnim posmiehom, »vikla do sad dobru i udobnu životu, po malo priviknuti konaku, jelu i pilu, kojim ja obično častim one, što nisu dobrovoljni gosti na Medvedgradu«.

»Ne će im škoditi«, prihvati Ivan Gusingovac, »barem će imati vremena razmišljati o tom, da je uviek bolje u prijateljstvu živjeti sa susjedom nego li u svadji.«

»Znat će takodjer i pamtit će, što je i kako je, kad se komu uzkraćuje hrana potrebita, kao što su to oni učinili tebi i tvojoj posadi«, reče Hinko Gardunu.

»Vratio sam im šilo za ognjilo«, prihvati Gardun, »pa ako im nije pravo, neka me tuže svome kralju Andriji ili biskupu Mihalju, a on — ako ga je volja, neka

dodje ovamo, da oslobodi prijatelje svoje, da vidimo, ne će li se krvave glave vratiti, odkuda je došao«.

»Boga mi, morat će!« reče opet Ivan, »jer su tvrde te zidine, te bi se o njih i tvrdja glava razbila, nego li što je u biskupa Mihalja«.

»Može, doduše, i to biti«, primieti sad plemić Kunović, »ali pomislite ipak, gospodine kneže, kako je u Mihalja čvrsta volja, te on znade svršiti ono, što naumi, kud puklo, da puklo, a strah me je, da će se svakako osvetiti gospodinu županu i prijatelju našemu Gardunu«.

»Vi ga se bojite, kako vidim«, reče Gardun porugljivo, zakršiv Kunoviću riečjjj, »ali ja ne! . . . Neka dodje samo, a ja ću ga dočekati, kako valja, pa se ufam za cielo, da će se tad dozvati pameti i okaniti u napredak toga, da sa mnom ogradi kavgu. Sad sam mu se odužio duga, kako valja, a hoću bome, ako uztreba, opet tako. U ostalom ne treba da se plašimo sjene; jer govorio tko što mu drago, stranka naša, štono je pristala uz kralja Karla Martela, ipak je u čitavoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji pretežnija nego li protivna, pa će zato ona prije ili poslije morati popuštati, ako ne će da ju satremo i da je nestane bez traga.«

»Bog bi dao, te bi tako bilo«, primieti Kunović.

»Bit će tako, nemajte brige, prijatelju«, reče Gardun. »A sad nemojmo dulje dangubiti, već hajdmo k objedu, što nas jur čeka, znam, da smo svi skupa iza današnjega djela željni i pila i jela.«

Gospoda i gradjani odoše zatim za gazdom u palaču gradsku, i tu sjedoše za stol, da objeduju, dočim se vojnici i seljaci namjestiše u dvorištu iza stolova, jelom i pilom obilno providjenih. Skoro zatim čulo se iz palače, kako uz zdravice čaše zveče, i pogdjekoje se pjesme zaore. Vojnici i seljaci, gosteći se svojski u dvorištu sliedili su i

u tom vjerno primjer svoje gospode, samo što ih vikom i pjesmom daleko nadkriliše, a to baš nije bilo toliko čudo, budući da je župan Gardun već prije ručka svomu kuharu i ključaru zapovjedio, da mu ne štede kuhinje ni pivnice, već da jelom i pilom dostojno i obilno podvore sve njegove goste bez razlike roda i staleža.

Već je bilo podosta kasno poslije podne, kad doručaše svikolici u Medvedgradu sakupljeni gosti. Zatim se oprostiše sa gazdom veselo i prijateljski, zaklinjući se tvrdom vjerom, da će mu svakiput, kadgod bude od potrebe, biti na ruku.

Tako redom odoše svi do jedino braće Gusingovaca, koji još malko zatrajaše u gradu s toga, da s Gardunom pobliže ugovore, što treba za zaruke i svatbu sestre Ružice, pa pošto urediše taj posao, oprostiše se i oni prijatno sa prijateljem svojim i odoše upravo u Zagreb, da odmah priobće namjeru i volju sestri i tetki.

Tetka Ružičina i braće njezine, inače opatica Margita zvana, bila je žena jur pristara. Izim časti njezine resilo ju je neko osobito odličje sdruženo sa dobrotom i nekom rek bi krotkom žalošću. U nje se je moglo primietiti i to, da je nekoč bila vrlo krasna, jer premda su od ono doba prošle mnoge godine, gdje mnoga gorka suza tajno poteče niz bliedo lice njezino, to joj se ipak po obrazu i stasu moglo suditi, da je i ona nekoč isto tako, kao sada njezina bratična, bila ljepotom sjajna i dobrotom dična. Ali baš ta njezina ljepota i dobrota bijaše uzrok, što joj strogi udes umjesto ružmarin-viencem tjeme ovi tavnom i jednolikom koprenom manastirskom. — Ona je ljubila nekoč mladića, koji se, Bog i duša, nije mogao dičiti ni bogatstvom ni visokim rodom, nu dičile su ga zato sve muževne kreposti, hrabrost, mladost i plemenito srce, a taj mladić bijaše štitonoša bana Gusingovca, otca njezina, koji pošto

slučajno dozna, da mu kćerka ljubi štitonošu, uzavrev gnjevom, na silu razdruži zaljubljenike. — Štitonoša, imenom Givić, ode zatim u sviet, te se je za neko vrieme čulo, da je u ratu, što ga je Bela IV. vodio proti češkom kralju Otokaru, slavno pao. Vjerna ljuba njegova ode skoro zatim u duvne reda sv. Klare, gdje tečajem vremena postade glavaricom, a ujedno i tješiteljicom sestrom ili majkom svih onih, kojim bi muka kakova dotužila; ter bi došli, da u nje traže pomoći ili utočišta. — Kad je Margita tako blaga i prijazna bila svim, koji se nje u ostalom pobliže ne ticahu, naravno je sasvim, da joj ćerka brata njezina još većma omili, s kojom ju je i onako skapčala sveza rodbinska, a k tomu još u novije doba srodan u neke udes po ljubavi njezinoj. Tetka Margita slutila je od neko doba, da će na skoro i Ružičinoj ljubavi ponosita njezina braća staviti na put razne zapreke, pa zato je unapried odlučila, da će tu srcu svomu priraslu djevojku štititi proti svakom nasilju, te koliko moguće bude, nastojati oko toga, da od te mezimice svoje odvrati onu sudbinu, kojoj ona sama postade žrtvom. Pa zato, čim se Ivan i Hinko Gusingovci iz Medvedgrada navratiše k njoj, priobćivši joj namjeru o Ružici, stade ih tetka odmah moliti i zaklinjati, da se okane svakoga nasilja, nu pošto se bratići njezini oglušiše molbam i razlogom njezinim, dozove Ružicu, da molbe svoje sa suzami djevojke spoji i kakogod omekša srce oporne braće. — Nu zaludu bi i to. Braća jedva što sestru uočiše, uzplamtješe još većma.

»Badava trošite rieči« — reče Ivan — »častna moja tetko, što biti mora, to će svakako i biti . . . A ti, Ružo, nemoj djetinjiti, već slušaj stariju braću svoju, kojim otac i majka na smrtnoj postelji izručiše sreću tvoju.«

»Da, sreću moju!« prihvati uz gorki plač djevojka,

»ali to će svakako biti moja nesreća, jer ja ponositoga i hladnoga toga Garduna, što mi ga namećete, ne ljubim, niti ću ikad poći za njega«.

»To ćemo vidjeti!« upade joj u rieč Hinko. »Ti bi dakako voljela nepoznato ono momče iz Vlaške ulice, nego li uglednoga župana Garduna, ali prodji se lude šale, to ti evo kažem, jer mi se ne ćemo s tobom šaliti, a isto tako ne ćemo pogaziti rieči svoje tebi ili onomu nadriplemiću za volju.«

»Obuzdajte strasti svoje«, reče tetka ozbiljno, »znate li, da je mladić taj, na koga vi toliko mrzite, spasio Ružici život, naravno je dakle, da ga ona ljubi. U ostalom mogu vas uvjeriti, da je Slavinić u svakom pogledu dostojan njezine ljubavi.«

»Nemojte, tetko, takovimi riečmi još poticati ludo djevojče na odpor proti našoj volji!« reče Ivan. »Što se pak toga tiče, da ju je on spasio od očevidne smrti, to nam je takodjer jur poznato, te mi već odlučismo odprije nadariti ga za to obilnim novcem, što ga u njega znam da nema, te će mu po svoj prilici više trebati nego li ljuba.«

»I meni se čini«, primieti mladji brat Hinko, posmjehnuv se porugljivo, »da je taj siromah više giban na zlato, što zveči, nego li na ikoje zlato materino«.

»Smilujte se, braćo!« zacvili Ružica sklopivši ruke, »pa nemojte mi kidati srca takovimi riečmi . . . Moj Pavo plemenite je ćudi i ja ga —«

»Ni rieči više«, viknu strogo Ivan. »Dosta je, dapače i previše razgovora bilo dosad! — Mi nismo došli, da ovdje slušamo plač tvoj, već da ti priobćimo čvrstu svoju volju, od koje ne ćemo odstupiti, makar te nestalo od samoga kukanja.«

»Dakle ni moje rieči u vas ništa ne važe?« reče tužnim glasom tetka, stupivši pred braću.

»U svakom drugom poslu, mila tetko«, odgovori joj Hinko, »saslušat ćemo savjet vaš drage volje, te će nam dobro doći, ali u tom poslu radit ćemo po svojoj volji«.

»Pri tom svakako ostaje, što smo rekli«, prihvati sad Ivan, »sada više ne možemo odstupiti, pa i ne ćemo, da sve i možemo, to je dosta. Mi bismo Ružicu sad poveli sa sobom«, nastavi zatim lukavo i porugljivo, »jer vidimo, da joj baš sasvim ne prija taj zagrebački zrak, nu budući da nam je odmah ići u Ugarsku, gdje ćemo se po svoj prilici neko vrieme baviti oko raznih poslova, to ćemo, čim se povratimo, doći po sestru, jer će se dotle jur primaknuti ustanovljeni rok zaruka, pa zatim i svatbe.«

»Ako Boga znate, braćo, nemojte me siliti, da mrzim na vas«, reče Ružica stupivši odvažno na put braći, štono htjedoše jur otići.

»A ti nemoj da nas je sram s tebe«, reče Hinko srdito.

»Da znate, ja ću prije umrieti, nego li poći za onoga, koga ne ljubim«, reče strastno Ružica, ne puštajući braće s mjesta.

»Tad volimo, da umreš, ako nije drugačije, bezsramno djevojče!« vikne Ivan srdito turiv sestru na stranu, dočim se zajedno sa bratom naglo izmaknu iz sobe.

Onesvieštenu s nenadane te surovosti Ružicu obuhvati tetka Margita, kojoj se u onaj par do dvie težke i gorke suze omaknu niz bliedo i tužno lice.

III.

Ratobornog biskupa Mihalja, koji je bio na pohodu u kralja Andrije, dopadoše brzo užasni glasi o dogadjajih,

što se pridesiše u Zagrebu, dok njega ondje nije bilo, pa pošto je razumio, kako je Gardun haračio u Kaptolu, planu kao živa vatra, te odmah bez svakoga zatezanja oprosti se s kraljem, pa uz pratnju svojih četa i ostalih vjernih privrženika — medju kojima bijaše i Slavinić — brže bolje pohiti u Zagreb, da Gardunu čim prije vrati žao za sramotu.

Protivnici biskupovi, poznavajući mu značaj, znali su doduše unapried, da će biti sijaseta, čim biskup dočuje, što se sbilo u Zagrebu, ali oni su se ipak tješili time, da se on tako brzo ne će povratiti, a to s toga, što su znali, da ga kralj Andrija vrlo uvažava, te u važnih slučajevih rado pita za dobar savjet, što je kralju trebao osobito u ono doba, gdje se iz petnih žila radilo oko toga, da stranka Andrijina napregnutimi silami i odlučno na put stane sve to smionijim težnjam stranke Karla Martela. Ali protivnici biskupa svedj još ne poznavahu dovoljno značaj toga odvažnoga ali uza to žestokoga i veoma strastnoga čovjeka, pa zato se nadjoše u velikom čudu a još u većem strahu, kad se biskup Mihalj iznenada pomoli u njihovoj sredini sa svojom oružanom družbom nalik kobnoj zviezdi repači, o kojoj priča sviet, da ju sliedom sliede krvavi bojevi i zla ljeta.

Gardun, kao i ostali, nije se ni s daleka tako na brzo nadao povratku biskupovu, pa s toga, pošto je i on začuo, da se zbilja povratio biskup, sakupi na brzu ruku momčadi, koliko je više mogao, te se s njom podobro utvrdi u Medvedgradu.

Nekoliko dana prošlo je tako, odkako se biskup bijaše povratio iz Ugarske. Neobična i rek bi kobna neka tišina i zapara pritisnu svu okolicu zagrebačku, baš kao mora kad pritiska spavaćive ljude. Cieli kaptol, a napose grad biskupov, prikrila je neka tajna, a to isto se je i

o Medvedgradu moglo reći. — Ljudi gatahu svašta, ali nikoga tu ne bijaše, koji bi rekao, da to na dobro ne sluti, dapače činilo se svim, kao da Kaptol i Medvedgrad priliče dvjema zlogodnim oblacima, što se tiho, nu brzo primiču, te da će po svoj prilici skoro iz tmasta im mraka gromovi pucati i striele treskati tako, da će strašnim urnebesom zamnjeti sva okolica.

Na skoro se zbilja pokazalo, da ljudi pravo gataše, jer ne prodjoše ni dvie nedjelje dana iza povratka biskupova, kad li on jednoga jesenskog jutra god. 1299. prije zore iznenada sa svojimi silnimi četami stade obsjedati i jurišati Medvedgrad. Nu akoprem čete njegove na grad ljuto navališe, to ipak ni tvrdomu gradu ni obsjednutim za sigurnimi zidovi ne naudiše gotovo ništa. Juriš bude zatim ponovljen, nu Gardun, hrabreći svoju i bez toga hrabru momčad, odbi na novo neprijatelje tako krepko,da se sa silnim gubitkom opet moradoše vratiti pod šatore razapete u dolini pod gradom.

Tako uz svakidašnji juriš i odbijanje prodje nekoliko dana bez ikakva uspjeha za biskupa Mihalja, dapače mnogo mu je ljudi palo tom prilikom, što ga je dakako razjarilo još većma, pa upravo zato odluči priekim udarcem riešiti stvar i Medvedgrad zauzeti po što po to. U tu svrhu odustade za dva dana od svakoga juriša, te povuče vojsku obsadnu opet pod šatore. Ali jedan mali dio vojske, zaklonjen gustom šumom, kopao je ipak medjutim s lieve i najslabije strane grada skrovne lagume, dočim je drugi, veći dio odpočivao, te sakupljao nove snage za novi, odlučni juriš.

Gardunu, a i ostaloj momčadi posadnoj činilo se nekako sumnjivo ne samo to, što se neprijatelj od ovo dva dana ne primiče, već još većma to, što se ni s mjesta

ne odmiče, već svejednako čuči pod šatori, kao da tu kuha vražju neku poparu.

Ali doskora se uvjeriše obsjednuti, koji je tomu uzrok, da su podmuklo čitava dva dana kutrili njihovi neprijatelji, jer jedva što je svanulo treće veoma maglovito jesensko jutro, kad li eto uz strašnu viku stadoše biskupove čete sa četiri strane jurišati grad. Biskup Mihalj, da tom prilikom podkriepi juriš četa svojih, stao je neprestano biti gradske bedeme dovezenimi dan prije ogromnimi, te baš u ono doba zajedno sa barutom proiznadjenimi lubardami, koje su silnimi svojimi kamenimi krugljami znatno okrnjivale zidine gradske. — Gardun je svedj još hrabro odbijao juriš neprijateljâ, ali pošto nakon neprestana juriša i pucnjave od 4 sata jur na pojedinih mjestih počeše pucati i zjati zidine, pa pošto se izvan toga na lievoj strani u jedanput pojavi gromovit razpuk s podkopanih i upaljenih laguma, koji težke zidine digoše tako silno u zrak, da razkomadane podrtine nalik lakim trieskam poletješe u vis, tad je tekar i tvrda dotle Garduna nešto malo zazeblo oko srca, jer je počeo uvidjati, da će nadalje težko moći tako krepko uzbijati neprijatelja, već da će se najposlije morati pokoriti sili njegovoj.

Što je u onaj par mislio Gardun, to se je zbilja na žalost njegovu odmah i dogodilo, jer putem gotova proloma, pomenutim silnim razpukom prouzročena, nasrnuše neprijatelji kao biesni u grad. Hrabru četu, što je tom prilikom prva provalila u grad, predvodio je Pavao Slavinić, koji je izprosio u biskupa Mihalja, da mu smije u dio pasti slavna, nu ujedno i pogibeljna ta zadaća. — Tu valja napomenuti, da je Slavinić, došavši nedavno u Zagreb, odmah posjetio milu svoju Ružicu i blagu tetku njezinu u manastiru, gdje je sa žalošću i gnjevom razumio, kako ju braća njezina surovim načinom sile, da podje

na Garduna. Naravno je, da je Slavinića osim hrabrosti nukala i osveta, te zato nije baš toliko čudo, što je s odvažnom i ognjevitom četom svojom nalik biesnu lavu prodro prvi u grad, okrećući pod sablju sve, što mu je goder stalo na put. On nije tom prilikom ništa tako srdačno poželio, već da mu Bog i dobra sreća dade namjeriti se kako na Garduna. Pa gle! jedva je nekoliko časa počasilo, eto Garduna glavom, kako sa nekolicinom svojih junaka, hrabreći ih, dotrči upravo tamo, gdje je prietila najveća pogibelj gradu, pa se tu sukobi sa Slavinićem.

»Ha, evo ga!« viknu Gardun kao ljuta iz prociepa guja. »Davor, momče golobrado! ded primakni se bliže, da ti zapečatim novu povelju plemićku, pa da ti iz srca pustim uzavrelu s lude tvoje ljubavi krvcu ovom mojom dobrom sabljom.«

»Evo me!« viknu, priskočiv u isti čas, Slavinić, »ne troši rieči i ne hvali se toliko dobrom sabljom, već znaj, da dobra ruka u junaka više valja nego li dobra sablja«.

Još su u rieči bili, ali već divljim rek bi bjesnilom srnu jedan na drugoga i već im se uz strašno čegrtanje sastadoše bridke sablje. Ali to ne bjehu sada više sablje, već hitre dvie striele, leteći ponakrst, ili siktava dva jezika zmajeva, što se susretahu na pol puta, prieteći smrću ili ranom smrtnom, gdje što živa zahyate. Vojnici jedne i druge strane, što se dosad borahu blizu Garduna i Slavinića, prestadoše nehotice, videći, kakav to mejdan diele njihove vojvode, pa zato okružiše tu dvojicu čudeći se muče junačtvu i vještini njihovoj. Iza podulje i žestoke borbe ujedanput klone ruka Gardunova. Sablja mu se omakne, dočim mu desnu ruku u isti mah oblije silna krvca s grdne rane, koje dopade, kako ga je silno potegnuo sabljom protivnik njegov.

»Predaj mi se!« poviče sad Slavinić.

»Ne ću, pučanski skote, dok je živa glava«, riknu Gardun, pa trgnuv lievom rukom iza pasa potajni nož, htio je da njime probode Slavinića, ali protivnik u isti mah priskoči kao munja, te zajedno s obližnjimi svojimi vojnici spopade i razoruža biesna Garduna. Tom sgodom bili bi sigurno vojnici Gardunovi gosi svomu priskočili u pomoć, da se sa svih strana nije u isti gotovo čas zaorio slavodobitni uzklik biskupovih vojnika, koji su iza toga, što se tu dogodi, jur na više strana provalili u grad i zauzeli ga s tim slavnije, što ih je ova dobit stajala mnogo truda, a još više krvi.

Biskup Mihalj zadovoljio je srce svoje, jer ne samo Medvedgrad, već i možni župan Gardun, dušmanin njegov, bijahu sad u njegovih ruku, pa zato je sievajući očima od puke radosti oprostio odmah na mjestu svim vojnikom od posade i pustio im na volju: ili da idu prosto kud ih je volja, ili da se uvrste u njegove čete, što gdjekoji, premda riedki, zbilja i učiniše.

Još onaj dan vratio se biskup Mihalj sa svojimi četami slavodobitno u Zagreb. Uz njega bijahu tom prilikom i oni kanonici, što ih je oslobodio, pošto bi osvojen Medvedgrad, iz tavne gradske uze. On ih je žalio, ali ujedno i tješio time: da će im pretrpljene jade nadoknaditi primjereno on sam, a koliko on to ne bi mogao, da će to već učiniti kralj Andrija.

Župana Garduna, koji je tavno preda se gledao i bio blied od težke rane i gorkoga jada, pratio je tom prilikom Slavinić pod oružjem, pa pošto ga tako doprati u Zagreb, namjesti ga po naročitoj zapoviedi biskupovoj u priličnoj sobi biskupskoga grada, gdje mu stražu stavi pred vrata. Zatim biskup posla Gardunu liečnika, da mu pregleda i vida ranu, što ju, akoprem dosta težku, ipak

u prilično kratko vrieme sretno preboli kršna narav Gardunova.

Biskup nije u prvi mah pravo znao, što da čini sa svojim zarobljenikom, nu do mala se dosjeti, što će biti najbolje, pa zato, pošto Gardun ranu svoju sretno preboli, dade ga pod stražom odpratiti u Ugarsku kralju Andriji, da mu on sudi, nu kralj — budi što se nije usudio još većma razdraživati protivnike svoje, budi s drugoga kakovog razloga — Garduna opet pusti na slobodu. Jedino Medvedgrad, što ga je smatrao za kraljevsko leno, oduze mu, te poda nekomu talijanskom gospodinu, imenom Torusti, da upravlja u kraljevo ime tiem gradom.

Gardun, pošto ga odpusti kralj, ode smjesta k pobratimom svojim Gusingovcem, što su se tada takodjer bavili u Ugarskoj, te im potanko pripovjedi sve, što ga je snašlo, odkako se razstao s njima. Konačno nagovori braću, kako je od potrebe, da se Ružica iz manastira zagrebačkoga premjesti drugamo, budući da će joj inače kleti njegov dušmanin Slavinić, koji se desi u Zagrebu, još većma pomutiti mozag i srce. Braća saslušaše i pristadoše odmah na to, na što ih je svjetovao prijatelj, pa zato s prva naumiše poslati brza ulaka k tetki s listom, gdje bi joj priobćili volju svoju: da im naime sestru bez ikakva oklievanja uz sigurnu pratnju pošalje u grad Oštrc k Baboniću, čija žena bijaše u rodu s njima, nu do mala se braća opet predomisliše, te odlučiše, da će svakako biti bolje, ako bude Ružicu onamo pratio mladji brat Hinko.

Odmah treći dan iza toga dogovora stigao je već Hinko Gusingovac u Zagreb sa nekoliko svojih pouzdanih konjanika, što ih povede sa sobom, da bude tim sigurnija pratnja.

Tetka Margita i Ružica prepale su se naravno s ne-

nadana pohoda kneza Hinka, ali ih još većma uzdrma viest njegova: da će naime Ružica uz prkos prijašnjoj odluci braćinoj, ne gledeć na burna i nesigurna tadašnja vremena, ipak morati dieliti se od premile svoje tetke i drugdje tražiti utočište. Pošto Ružica vidi, da su joj uzalud sve molbe, odluči udariti drugim putem, pa zato ode hitro u svoju sobicu i tu napiše potajno malen listak, gdje u kratko javi Pavlu svomu, što je i kako je, moleći ga i zaklinjući, da joj bude u pomoć i da ju gleda kako god izbaviti čim prije, budući da je jur odredjeno, da već sutra s bratom svojim podje u Oštrc grad k rodjakinji svojoj.

Ružica posla listić po starom i pouzdanom vrtlaru manastirskom u ruke svomu Pavlu, a on pošto razabra, što mu piše ljuba, ne reče van do dvie puno važne rieči: »bit će!«, što ih vrtlar — ne znajući, što će reći — ipak vjerno izruči miloj mu gospodični. Slavinić medjutim ode svomu zaštitniku biskupu Mihalju, te se s njim posavjetova u kratko, a zatim se smiren opet vrati kući i tu priredi, što je scienio, da bi moglo biti od potrebe.

Sutradan prije zore, pošto zapjevaše prvi pietli, mogao je čovjek razabrati, kako do dvanaest konjanikâ redom muče jašu gorskim onim putem, štono je tada preko gora zagrebačkih najpreči bio u doljno Zagorje. — Pošto stiže mala nu izabrana ta četa, što ju predvodi Slavinić, onkraj gorâ u zagorsku dolinu, krene nedaleko s puta na lievo u gustu bukovu šumu, i tu — popritegnuvši uzde konjem — stane, te se stavi u zasjedu.

Ne prodju gotovo ni dvie ure, odkako se ta četa namjesti, kad li se eto i druga četa, dolazeći istim putem, mogla zapaziti. U toj četi bilo je toliko od prilike konjanika, koliko u prijašnjoj, samo što se izvan njih u sredini čete opaziti mogla ženska glava, kako velom zastrta

jaše liepa žerava, koji je — kan da se ponosi ljubkim teretom svojim — kadšto radostno zarzao, dočim mu se kopita od jogunasta poskakivanja i igranja jedva doticahu zemlje. Ovu je četu predvodio Hinko Gusingovac na čilom svom ridjanu. Pošto se tako ova četa već dosta blizu prikučila onoj, što bijaše u zasjedi, zarže opet slučajno žerav gospodjice — liepe Ružice — na što mu se dorat Slavinićev odazovne radostno . . . Tu sada više ne bijaše prilike ni časa, da se tko komu ukloni, već obje čete trgnuše mahom sablje . . . Slavinić, ne budi lien, obode konja i navali odmah žestoko sa svojimi momci na Gusingovu boju manje vještu četu, te ju iza kratka okršaja razbije tako, da gotovo svi nagnuše bježati osim dvojice ili trojice starijih vojnika, što svejednako uztrajaše uz hrabroga u boju kneza Hinka . . . Ružica se uz to sasvim prikuči Slaviniću, te mu muče, nu srdačno stisne ruku, ali to jedva što opazi brat njezin, iznenada kao biesan nasrne na protivnika svoga i bio bi mu — kako je strašno zamahnuo sabljom — za cielo razkolio glavu, da mu nije Ružičin pronicavi uzklik: »Isuse i Marijo!« obustavio ruku, te mu je sablja samo lako okačila glavu Slavinićevu.

Pratnja Slavinićeva uzžestila se još većma videći taj prizor, te bi bila po svoj prilici razniela na sablje kneza Hinka, da ju nije krepkom riečju obustavio sam Slavinić, koji nije podnipošto htio da se prolije krv, istinabog, dušmanina, nu zato ipak brata mile mu nada sve Ružice.

Knez Hinko videći, da mu namjera nije pošla za rukom, kao što je mislio, dielom zastidjen, dielom opet razjaren, nije znao, što da čini, pa zato — zagroziv se uz strašnu kletvu Slaviniću, te pustiv konju uzde poleti praćen od preostalih svojih ljudi put Zagorja, dočim se Slavinić na novo slavodobitno sa Ružicom povrati u Zagreb,

te odprativ ljubu do manastira duvnâ, i odpustiv blagom rieči i obilnim darom pratnju svoju, ode odmah u grad biskupov, pa tu javi uspjeh podhvata svoga biskupu Mihalju, koji ga na novo pohvali i upravo carski nadari. Kad je Slavinić jur htio da se oprosti s biskupom, priobći mu biskup još nešto, što je Slaviniću tako milo bilo, da je mislio sići s uma s nenadane i radostne viesti.

A što je to moglo biti?... Ništa drugo, već to: što mu je biskup obećao, da će ga za tri dana sam vjenčati sa Ružicom. »Što se tiče prigovara obitelji njezine«, primieti biskup s blagovoljnim posmiehom, »ili drugih kakovih posljedica, koje bi mogao imati taj čin, to ti, moj Pavle, zalažem tvrdu vjeru, da ću ja i za to odgovarati, ako bude od potrebe«.

Tri dana iza toga bijaše svečano vjenčanje plemenitoga Pavla Slavinića sa mladom kneginjom Ružicom Gusingovom. Silna svjetina, što no se tom prilikom sgrnula u crkvi, nije mogla dovoljno nagledati se liepih mladenaca i kićenih svatova. Sjajnoj gostbi, što se zatim slavila u biskupovu gradu, ne bijaše donle pametara, riečju: cielu tu svečanost spominjali su ljudi dugo zatim kao izvanredan i mio kakav dogadjaj.

IV.

Skoro za tim dogadjajem, što ga evo pripoviedasmo, umre Karlo Martel, a na njegovo mjesto bude sin njegov, mladić od 16 godina — po imenu Karlo Roberto, ili kao što ga mnogi pokraćenim imenom zvahu: Karobert — imenovan kraljem ugarskim. Izbor taj pošao je za rukom ponajviše nastojanjem i utjecajem tadašnjega rimskoga pape Bonifacija, koji je tvrdio, da se kraljevina Ugarska od vremena sv. Stjepana, Hrvatska pak, odkako joj umrie

kralj Zvonimir, imadu smatrati kao leno rimskoga pape, pa je zato tvrdio papa, da drugi ne može biti kraljem ovih kraljevina do jedino onaj, koga izabere i potvrdi sam rimski papa. Naravno je, da je taj čin Bonifacijev još većma razdražio gospodu ugarsku i hrvatsku već odprije medju sobom nesložnu i sklonu na bunu, pa zato se, koliko moguće, još umnožao prijašnji razdor tako, da se je podiglo gotovo cielo plemstvo, svećenstvo, a i gradjanstvo u Ugarskoj, Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, da se medju sobom poput razjarenih srda progone i biju.

Biskup Mihalj kao kolovodja stranke kralja Andrije, s pomoću svih gotovo stanovnikâ Kaptola zagrebačkoga i veće strane svećenstva, nije nigdje propustio prilike, gdje je goder mogao nauditi stranci Karla Roberta, uz koga osim braće Gusingovaca, zatim knezova Šubićâ i Babonića, redom pristadoše i mnogi drugi ponajviše svjetskoga višeg, a i nižeg staleža ljudi, kojim se — što je svakako znamenito bilo — takodjer pridružiše možni u ono doba Crkvenjaci.

Svaka izmedju spomenutih strana nastojala je iz petnih žila, da kakogod nadjača stranku protivnu, a na sredstva nije se mnogo gledalo tom prilikom. Glavna je stvar bila, da se postigne cilj, nu kako? da li dobrim ili zlim načinom? — za to se nije pitalo. Tko je jači, taj kvači, to je bilo gotovo u obće priznato načelo onoga vieka, pa s toga se nije ni priznavalo drugo kakovo pravo, već svak si ga je krojio sam po volji, ili pak — prikrojavao mu ga je drugi.

Kralj Andrija videći, da je obće nezadovoljstvo jur strašno preotelo mah, nije znao, kako da doskoči tomu zlu, pa zato je g. 1299. sazvao sabor na polje peštansko, Rakoš zvano. Medju ostalimi pozvao je onamo i arcibiskupa Ostrogonskoga Grgura, inače privrženika Karla Ro-

berta, da se opravda, nu arcibiskup ne samo što nije mario za taj poziv, već je sam na svoju ruku sazvao nekakav sabor u Vesprim, te odanle zaprietio prokletstvom svim onim biskupom, koji bi se usudili doći na sabor, što ga sazva kralj Andrija. Nu budući da taj poziv Grgurov nije našao odziva, komu se on bio nadao, zato ode rečeni arcibiskup iz Ugarske u Hrvatsku, i tu u slobodnom i kraljevskom gradu Križevcih sastane se sa mnogimi privrženici Karla Roberta, gdje bude ponajprije odlučeno: složno i silovito oprieti se zaključku učinjenu na Rakoškom polju, da se naime povrate sva dobra silovitom rukom zakonitim vlastnikom oteta, a konačno bude jednoglasno odlučeno i to: neka se Karlo Roberto odmah pozove, da dodje i da preotme Andriji kraljevinu.

Karlo Roberto, pošto razumje, što mu poručuju hrvatska gospoda, nije oklievao ni malo, već je odmah god. 1300. praćen mnogimi ladjami dojedrio iz Napulja u Spljet, pa pošto je ondje probavio neko vrieme, doprati ga Pavo knez Šubić sa sjajnom družbom u Zagreb, gdje ga arcibiskup Grgur s ostalimi privrženici svečano dočeka, kraljem pomaza i okruni — ali ne ugarskom, već drugom nekom za tu svrhu pribavljenom krunom. Sve je to Grguru i ostalim privrženikom Karla Roberta lako pošlo za rukom, a to s toga, što se biskup Mihalj sa svojom strankom baš u ono vrieme bavio na saboru Rakoškom, jer inače bilo bi po svoj prilici ostalo pusto kraljevanje Karla Roberta, kojemu bi bio vihor vjetar još prije odnio krunu bez traga.

Kralj Andrija dočuv, da je Karlo Roberto jur u Hrvatskoj, pobojao se jako, pa neki kažu, da se je od toga straha naglo razbolio i umro g. 1301., premda drugi opet tvrde, da je kralja otrovao neki komornik njegov, imenom Dominik. Nu bilo kako mu drago, poslije smrti Andrijine

stadoše umah na novo viećati staleži ugarski o tom, komu da se ponudi kruna ugarska. Poklisar pape Bonifacija nastojao je tom prilikom na svaki mogući način oko toga, da kakogod skloni staleže ugarske na to, da Karla Roberta priznadu za kralja. Nu staleži se baš tomu protiviše, ne hoteći podnipošto priznati nametnika papina. Zato bude po priedlogu Koločkoga arcibiskupa Ivana češki i poljski kralj Vaclav, pa pošto se on odreče, malodobni sin njegov — takodjer imenom Vaclav — kraljem izabran i skoro zatim u stolnom Biogradu svečano okrunjen.

Pomenuti izbor kralja Vaclava svjedoči dovoljno, da je u kraljevini Ugarskoj mnogo pretežnija bila stranka protivna Karlu Robertu, dočim se za stalno može reći, da je u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji njegova upravo stranka gotovo vazda nadjačala drugu. Tomu je dakako u posljednje vrieme dopriniela mnogo i ta okolnost, što je ugarski kralj Vaclav odmah iza svoga izbora i krunjenja g. 1303. zagrebačkoga biskupa Mihalja imenovao arcibiskupom Ostrogonskim, te se nije s toga imenovanja svoga spomenuti biskup više ni vratio u Hrvatsku. Tim načinom naravno stranka njegova u tih pokrajinah izgubi najboljega svoga zaštitnika i branitelja, pa je s toga bila sva prilika, da će se Karlova stranka, čim prije bude moguće, osvetiti za sva nasilja, što ih je donle pretrpjeti morala od ratobornoga biskupa Mihalja.

A što se dogodi sa Slavinićem i njegovom milom Ružicom, odkako se prilikom svatbe njihove razstadosmo s njima? ... Kazat ćemo redom i to. Njih dvoje življahu tiho, mirno i sretno neko doba u križevačkoj županiji na malom, nu liepom dobarcu, što im ga darežljivi Mihalj darova za vjenčanja. Prava sreća ljubavi priliči plahoj slavulj-ptici, koja se rado sakriva u gustoj šumi, te si tu medju granami zelenimi, pojući i slaveći na svoj

način Višnjega, gradi tajno utočište i mekan stanak za se i za svoje. Prava ljudska sreća u obće skromna je i pitoma, te se nerado pomalja na vidik svietu, jer se ne ponosi nikakovom sjajnošću ni halabukom, a ni svečanim kakovim nakitom, već se poput ljubice najradije sakriva pod gustim grmom, gdje ju samo blagi njezin miris izdaje onomu, koji slučajno prolazi mimo. — Slavinić i mila mu supruga priličili su posve spomenutomu slavulju i ljubici, jer su usred obćih tada nemira i razpra živjeli, kao što rekosmo, neko vrieme mirno i sretno, napajajući se rajskim nalipom medjusobne svoje ljubavi. Ali čovjek misli, a Bog upravlja, pa kao što jur slavni naš dubrovački pjesnik reče, da naime: vjekovite i bez svrhe nije pod suncem krepke stvari, isto tako ni sreća čovječja ne traje viekom, već ju kadšto iznenada prikrije nezgodan oblak, iza kojega kadikad opet izhodi sjajno, ali se često i smrkne, te ne izhodi nikad više. Da li — i u koliko se istina ove izreke opravdala za Slavinića i Ružicu, to ćemo vidjeti na skoro. Nije prošla ni godina dana iza vjenčanja sretnoga para, kad li jednom oko ponoći zamnije strašna buka i graja, nadkriljujući daleko silnu buru i pljusak kiše u tavnoj noći mjeseca studenoga. Svi u dvoru skočiše na noge, a na zapovied Slavinićevu sva družina mužka i ono nekoliko vojnika, što ih je radi veće sigurnosti imao u svom gradiću, spopanu oružje, te svi složno polete na odredjeno im mjesto, da ga brane. S prva mislio je svatko, da su radi pliena navalili na dvore razbojnici, što ih je u ono doba dosta bilo posvuda, ali se skoro uvjeriše, da su im došli drugi gosti u pohode: župan naime Gardun, koji nikako nije mogao pregorjeti, što mu Slavinić ne samo preoteo djevojku, već da ga i nadjačao na mejdanu, pa je s toga sakupio četu i s njom iznenada udario na gradić, da se neprijatelju svomu krvavo osveti.

Ali mu je opet i tu bila loša sreća, jer je Slavinić odmah s početka, čim preuze to dobro, gradić svoj, već od prije dosta čvrst, još bolje učvrstio i tako dobro ogradio, da se je mogao s dobrim uspjehom braniti u njemu. Pa baš zato je Slavinić iza kratka, nu žestoka nasrtanja, Garduna sa njegovom četom tako čvrsto suzbio, da je on još prije zore odmakao bez ikakva uspjeha, dapače ostade tom prilikom nekoliko mrtvih iz čete njegove na mjestu.

Drugi put opet — a to bijaše nekoliko mjeseci poslije spomenute noćne navale — bijaše Slavinić pošao sa svojimi momci, da u obližnoj gori kalničkoj lov lovi, pa pošto se nešto udaljio od svojih pratilaca, nasrnuše na njega iz zasjede četiri nepoznata i nagrdjena čovjeka. Slavinić se tomu nije nadao, pa zato nije ni poveo sa sobom oružja od boja, ali uz prkos tomu branio se ipak, koliko je mogao neko vrieme, nu pošto protivnici njegovi stadoše sve to žešće navaljivati na nj, vidio je, da ne će moći odoljeti sili, te zato što mu grlo dade, zaviče glasno, ne bi li tim kako dozvao družinu svoju, pa zbilja, jedva prodje nekoliko trenutaka, i već se čuše po šumi glasovi njegovih ljudi, što su dolazili žurno sa više strana, na što napadnici okrenuše ledja, te odmakoše brže bolje gustom šumom. Slavinić sam, a i ljudi njegovi gatahu, da su i to opet bili ljudi Gardunovi, najmljeni za taj nečisti posao. — Vraćajuć se tada kući iz lova zapovjedi Slavinić ljudem svojim, da u gradu nikomu ništa ne kazuju o tom, što se dogodilo, budući da ne htjede, da mu za taj napad dozna mila njegova Ružica, što mu upravo dva dana prije toga porodi milo žensko čedo, pa je s toga još bila nešto malo slaba, te bi ju ta viest bila mogla uzdrmati i škoditi joj zdravlju.

Slavinić i Ružica uživahu tad podpunu slast sretna braka, budući da ih na novo još uže skopča sveza do

sad nepoznata, a to bi sveza roditeljskoga čuvstva, što im kao novi cvietak niknu na stazi života, odkako im se rodi ćerka Margitica, kojoj bijaše krstna kuma tetka Ružičina, vriedna opatica, a kum biskup Mihalj. Oboje primiše radostno tu njima pismeno ponudjenu čast, te Ružici i djetetu njezinomu poslaše liepe darove, odporučujući ujedno — budući da sami krstnoj svečanosti ne mogu prisustvovati — da ih zastupa najčestitiji i najstariji par u okolici Slavinićeva dobra, a to bijahu slučajno upravo neki stari seljak, ujedno i kmet Slavinićev, s ostarjelom svojom ženom.

Tako opet prodje neko vrieme, da mu nikakav neugodna dogadjaj nije uzkolebao tihi i sretni taj život. Slavinić se scienio osobito zadovoljnim, što mu Bog i sreća dade, te je do sad sretno nadvladao sve potežkoće i nezgode, što mu bjehu na put stale, da mu smute sreću, pa se baš s toga za cielo nadao, da će biti i u buduće tako. Ružica se nasladjivala medjutim slastmi, što ju dopadoše s krasnih i divnih dužnosti mladjahne majke prama prvorodjenomu svom djetešcu.

Ali medjutim, dok se je taj u svakom obziru čestiti i plemeniti par ljudi pitao skladnimi nadami o budućnosti, koja mu se prikazivala vedra kao jutro liepa dana proljetnoga, hvatao se sve to veći sumrak na obzorju Hrvatske, njihove domovine, jer kobna godina 1303. bijaše jur nastala sa svojimi gore, više uzgredno, napomenutimi dogadjaji.

Ništa nije tako tajno, da se ne bi doznalo, a kamo li politički dogadjaji, pa tako nije za čudo, da su pomalo kojekakve viesti dopirale i u ladanjsku samoću Slavinićevu, osobito odkako Mihalj zauze stolicu Ostrogonskoga arcibiskupa i odkako tiem obodrena stranka Karla Roberta sve to više poče dizati glavu. S početka bili su doduše

ti glasovi ponešto neizvjestni, ali za nekoliko nedjeljâ dana pokazalo se, da su na žalost istiniti. Braća Gusingovci sa Gardunom, možni Šubići i Babonići, zatim braća Janina i Marko Torusti, kojima nedugo prije toga umrli njihov brat Nikola ostavi Medvedgrad — sva tâ i ostala mnoga gospoda u Zagrebu i oko Zagreba snovahu nešto, što nikako nije slutilo na dobro.

Pošto bi o svemu tomu potajno izviešten Slavinić, i to što pismeno od tetke Ružičine, što pak ustmeno od nekih prijatelja, koji su u posljednje vrieme češće k njemu dolazili, scienio je, da tu oklievanja nema, pa zato odluči i on poći, kud ga zove dužnost i tvrda vjera, kojom se zavjeri stranci svojoj, uz koju odluči vjerno uztrajati i boriti se za stvar njezinu, ostao ili propao.

Mili Bože! da je komu bilo vidjeti, kako se tada Slavinić — taj inače čvrst i neuzkolebiv čovjek — težko dielio od mile Ružice i male svoje Margitice, koja ga je, smiešeći se milo s kolievke, malimi svojimi ručicami privlačila k sebi, baš kao da ga je htjela pridržati i nevinim pogledom moliti, da jê ne ostavi, zatim kako mu je Ružica, jecajući i gorke suze roneći, savila oko vrata biele ruke svoje nalik lozi, kad se vije oko tanana bora — to sve da je komu pogledati bilo, zaista ne bi bio upisao u grieh Slaviniću, što mu se kradomice odmaknuše niz potavnjelo lice, te u gustoj bradi izčežnuše gorke dvie suze — najbolja, akoprem niema dva svjedoka neopisive boli, što ju osjeti prilikom težkoga toga razstanka sa ženom i djetetom.

Možebiti da je tada duševna ona žica, što ju ljudi slutnjom zovu, tihano zazvečala u grudih Ružičinih i Slavinićevih na razstanku . . . Možebiti! . . . Ali tko to može znati za cielo? Zaista nitko, jer ljudi mogu doduše izmjeriti sve dubljine, sve visine i širine toga svieta, ali

tajne srca čovječjega nikad dovoljno izmjeriti i proučiti, ne će moći. Tu je Višnji osnovao posebni i neograničeni, jedino sebi samomu sa svih strana pristupni sviet, koji se kreće oko silne osovine različitih umu čovječjemu nedokučivih čuvstava, jer tu ima vedrih i oblačnih dana, ima zviezdami osuto nebo, ali ima i tavne noći bez ikakva svjetla. Ima tu liepih rajskih perivoja, gdje vije blago povjetarce i gdje naoko mirisno cvieće cvati, ali ima i strahovitih pustara, gdje nema ni grma ni drača, a kamo li cvieta, i gdje bura samo jauče, te oblake pieska izpred sebe goni, kao kurjak stado razagnato. Ima ti tu romonpotokâ, što teku niz cvjetne obale, ima jezera bistrih kao ogledalo, gdje se kupaju i divno svoje kolo vode vile, ali ima usuprot i pučinâ morskih, gdje se neprestano biju silni valovi o grebenih i stienah, i gdje reže iz dna uzkolebanoga toga mora strahote, kakovih oko čovječje ne vidje nikad. Sve to — i toga još puno više, što čovjek ne može izustiti, a pero opisati, ima u dnu srca čovječjega, pa tako u dnu zagonetnoga toga srca ima takodjer glasova paklena nesklada, ali isto tako ima tu zvukovâ najmilijega sklada i blagoglasja, štono zveče sad tužno, a sad opet milo, a kadšto opet zacvile i zazuje tako čudnovato i tajno, da čovjek mni, glasovi mu dolaze od onkraj svieta, donoseći mu odanle viesti, koje slute na budućnost.

Ali što ćemo ovdje opisivati podulje ono, što su već mnogi opisali prije nas u stihovih i u prostom slogu dovoljno, a i bolje nego mi, premda time stvar nisu još ni s daleka posve shvatili, te izcrpili, što li ćemo se badava mučiti odgonetanjem onoga, što se ne da odgonenuti i što će po svoj prilici ostati tajnom, dok bude svieta i vieka? — Već hajde, da se vratimo k Slaviniću, koji odkako se oprosti sa milom ženom i djetetom — na čelu male, nu izabrane čete pohitje put Zagreba grada.

Pošto Slavinić sretno prispije u Zagreb, nastani se u Kaptolu i razumije odmah od tamošnjih kanonika, kako se protivnici jur očito spremaju, da udare na njih; pa s toga ne počasivši nimalo časa, takodjer stadoše kupiti vojsku i napinjati sve svoje sile, da, kako treba, dočekaju — pa ako moguće bude — suzbiju silu silom.

Gusingovci i ostali privrženici Karla Roberta sakupiše jur silne čete. Uz to stadoše takodjer buniti i na očit odpor proti Kaptolu poticati ne samo gradjane zagrebačke, već i prosti narod iz obližnje okolice. Tiem načinom podje im za rukom, te u kratko vrieme tako osilíše, da jedva izgledahu sgodna časa, da zametnu boj s privrženici kralja Vaclava.

Pa zbilja — dugo zatim ne bilo — kad li jedno jutro uz strašnu buku i viku čitava pučanstva sa svih zvonika zagrebačkih stanu zvoniti zvona, što je značilo, da se jur primiče s vojskom stranka Karla Roberta i da je s toga jur prispio čas, gdje će oružana i jača ruka odlučiti, tko ima pravo, tko li krivo.

Gusingovci sa Gardunom, sa Šubići, Babonići, braćom Torusti, sa Crkvenjaci i množtvom druge vojske, zatim s gradjanstvom i pukom — sakupivši se prije izpred Zagreba — navališe najprije kao bura na doljnu varoš, pa pošto ju osvojiše iza kratka, akoprem žestoka odpora, stadoše obsjedati varoš gornju i Kaptol. — Tom prilikom pozva ponositi Ivan Gusingovac po ulaku kanonike, da mu se predadu na milost ili nemilost, nu pošto mu oni odporučiše, da toga nipošto ne će učiniti, zagrozi im se i zakune: da će im skoro u grad doći, pa udariv na kapiji slavodobitni svoj barjak, sa svojimi četami konak u gradu učiniti, gdje će kanonici redom morati sprovadjati njegova konja i konje njegovih drugova.

Namjestnik biskupov, kanonik Pankrac, sakupiv oko

sebe kanonike s vjernimi četami, te sjediniv se sa poglavarstvom gradskim, privrženim stranci njegovoj, zatim s bivšom tada u gradu posadom kralja Vaclava i s nekolicinom plemića i stanovnika tako zvane »popovske ulice«, provali iza kratka obsjedanja iz Kaptola, da se ogleda sa protivnom strankom.

Uzžešteni vodje obiju strana, zatim boja željne čete njihove jedva dočekaše, da se sraze, pa zato na onom prostoru medju prednjim zidom gornje i kaptolske varoši — što ga dandanas dieli potok Medvešćak i gdje u ono doba, u mjesto sadašnjih kuća, bijahu vrtovi gradjanâ — navali jedna stranka na drugu tako silno i žestoko, da je od udaraca, od vike junakâ i jauka ranjenikâ zaječala zemlja. S početka se motahu obje vojske u tiesno klupko savijene, baš ko oblaci, kad ih vihor muči, ali na skoro razmotaše se opet, i tad se pojedince stadoše biti i junak na junaka nagoniti.

Na visoko jur bijaše odskočilo sunce, a još se neprestano hrabro borahu obje strane, u kojih se tek iza podulje bitke razigralo srce, kako valja. Da je tkogod tada motrio tu bitku, ne bi bio znao reći unapried: tko će nadvladati, tko li sili jačoj odkloniti, kako se hrabro borila jedna i druga stranka. Nu premda se onom prilikom pridesiše prava junačka čudesa s obje strane, a to je ipak na drvenom mostu iznad Medvešćaka i oko njega bjesnila najžešća rek bi upravo divlja borba, budući da se tu nisu dielile rane od vidanja, već upravo rane težke od smrti nemile . . . A kako ne bi? — ta s jedne strane borio se na čelu čete svoje hrabri Slavinić, a s druge župan Gardun, koga je opet namjera namjerila bila na najvećega dušmanina, pa zato, pošto se iza dulje žestoke borbe ugledaše oba protivnika, nasrnuše upravo usred

mosta jedan na drugoga, baš kao dva ognjena zmaja kad hoće da se pobiju, radeći jedan drugomu o glavi.

»Dobro mi došao, djevojački otmičaru!« viknu Gardun glasno, dočim mu iz očiju sinu zlokobna munja, »jedva sam te dočekao . . . Ali znaj, sada više ne ćeš minuti moje ruke.«

»Ne ćeš ni ti moje, ako Bog da!« prihvati Slavinić, dočim je već iza toga sabljom svojom sretno odbio nekoliko udaraca Gardunovih, te ga ujedanput grdno ranio u prsi, na što Gardun, biesan kao ranjen vepar, opet zamahne, te udari tako silno, da Slaviniću prelomi sablju na dvoje, a čim to opazi, sakupi sve sile, te iznenada Slavinića sabljom tako silno ošine po glavi, da je odmah pao na tlo i tu, iza kako potiho izusti blage rieči: »S Bogom Ružo . . . . . Margitice s Bogom!« razstavi se s dušom. — Ali u isti čas, i jedva što je izdahnuo Slavinić, počeo se i Gardun smrtno ranjen, probliedjev kao krpa, sve to bolje nihati baš kao podsječen hrast, dok se i on ujedanput muče ne sruši mrtav i to baš tik najvećega u životu protivnika svoga.

Skoro zatim — iza kako padoše Slavinić i Gardun — nadvlada stranka Karla Roberta privrženike Vaclavove, o čemu dvojbe nema, osobito ako se na um uzme, kako je iza ove bitke ta stranka postupala sa protivnici svojimi ne samo u Hrvatskoj, već i u Slavoniji, dapače i u Ugarskoj.

Ružica sa svojom malom ćerkom skoro poslije žalostnih tih dogadjaja stiže u Zagreb i tu se opet — zavivši se u crno — nastani zajedno s djetetom kod mile svoje tetke u manastiru, i to baš u onoj istoj sobici, gdje je stanovala kao djevojka, i gdje ju prije nekoliko godinâ izbavi od očevidne smrti mili i nezaboravni njezin Pavo, za kojim je, odkako joj umrie, neprestano kukala,

te gorke suze ronila, tako da je napokon od prevelike tuge težko oboljela. Pošto je pol godine dana bolovala, pomirivši se najposlije s braćom, umre i ona. Na smrtnoj postelji preporuči tetki, a i nazočnoj tada veoma razcviljenoj braći milu svoju Margiticu, koja iza više godina, pošto poñaraste, liepo odgojena i njegovana od stare tetke i ujaka svojih, postade pravim sjajnim alemom djevojačkim, dok jê skoro ne zaljubi i ne izprosi jedan izmedju možnih tada vlastelina iz prastare hrvatske obitelji Babonića.

A ti, dragi moj čitatelju, znat ćeš sada potanji uzrok nazivu onoga mjesta, na kojem se u burno ono doba zametnula strašna prije spomenuta bitka, s koje se ojadiše mnoge majke, mnoge opet seke u crno zaviše, a nebrojene vjerne ljube u rod odpremiše. — Na tom mjestu onom prilikom ostade mnogo pustih kapa i kalpaka, a uz polomljeno raznovrstno oružje bojno bijahu tu nagomilana tjelesa mrtvih i ranjenih, kojim iz ranâ poteče toliko krvi, da je drveni tada most, a izpod njega potok Medvešćak sav pocrvenio od te krvi, što tu riekom poteče s klete nesloge sinovâ jedne majke domovine. To mjesto, što ga u nas dobro zna svaki Hrvat i što ga tudjincu svako zagrebačko diete ili sliepac može pokazati — to ti je naš od ono doba tako zvani: krvavi most u Zagrebu.

Ubojstvo na Greben-gradu.

I.

Štogod sunce obasja zemlje na jugu slavenskom, ne znam, ima li igdje na tako tiesnu prostoru toliko različitih historijskih spomenika, koliko ih napose ima u našoj malenoj, nepoznatoj, pa baš zato često prezrenoj hrvatskoj domovini. Ima tu kojekakvih starodavnih i znamenitih ostanaka, što su dakako ili već od davna razsuti, oštećeni, ili pak zasipani, ali su zato ipak svedj još znameniti, budući da jedni proizhode iz doba silnoga rimskog samodržtva, drugi iz tužnoga doba srednjeg feudalnog vieka i krvavoga turskog gospodstva, ili pak iz ostalih manje znamenitih i kraćih prielaznih doba, što će nam ih sve redom napominjati povjest naroda našega, kad ju jednom dobijemo u ruke dielu. — Što se u obće tiče tih spomenika, to ih ja ovdje ne mogu da nabrajam, budući da to ne ide u tiesni krug ove pripoviesti, ali to samo mimogred ovdje hoću da napomenem, kako u Hrvatskoj nema gotovo nijednoga predjela, osobito brdovita, gdje se ne bi našla razvalina staroga grada, o kojem — akoprem kronika ništa ne kaže — a to jamačno naš narod o njemu znade štogod pripoviedati, bilo u ostalom historijski dokazano ili ne. Uzmimo čitavu Hrvatsku, počevši od kršnoga Primorja, zatim gornju Krajinu i sve tri hrvatske županije redom, pa ćemo svigdje naći dosta

starih gradova, bilo na najvišem vrhu ili glavici koje gore, bilo na strmu obronku, na boku, ili bliže njezina podanka, kako se — akoprem jur od davna opustjeli i većom stranom razvaljeni — svejednako još ponosito koče sa visine svoje, baš kao sivi stari sokolovi, kojim je vrieme slomilo vita krila, a žarko sunce izpilo bistre oči, te sad iznemogli i sliepi ne mogu više da gospodski lov love i da plaše plaha jata golubovâ i prepelicâ po dolini.

Medju znamenitije i pomanje oštećene stare gradine u provincijalnoj Hrvatskoj broji se silni nekoč Greben-grad, što ga svaki putnik opaža, čim krene s druma Varaždinskoga preko Novoga Marofa prama Zajezdi i Konjščini. Jedva četvrt ure putovat će tu i eto — jur će opaziti s desne strane na strmom obronku gore Željeznice razvaline Greben-grada.

Čudna doista čuvstva obuzimlju svakoga putnika, kad okom svrne na te razvaline, ali još većma onoga, koji o liepu danu dodje, da ga pohodi i s bliza da mu vidi ostanke. — Tu čovjek na novo uvidja, kako djela proizvedena ljudskom rukom, makar za koje vrieme Bog zna kako silna i čvrsta, s vremenom ipak svu svoju silu i moć gube, dok ih malo po malo nestane sa pozorišta toga svieta. Istinu ovih rieči na očigled potvrdjuje taj nekoč tvrdi Greben-grad, gdjeno gospodovaše možni hrvatski velmože... A sada?... Eno gle gradine puste i razvaljene, kao i njezinih velmoža i njihova plemena jur odavna nesta u Hrvatskoj! . . . Što je bilo, prošlo je! . . . . Gdje se u tom gradu nekoč sastajala sjajna, mnogobrojna i veselo bučna družba, tu je sada neobična tišina, samo povjetarce zadirkuje u vite grančice jorgovana, vinjage i šipka, što ga tu ima u izobilju, te ih ljulja simo i tamo. Gdje se nekoč razliegao veseli

zvuk trubalja i svirala sa triemovâ gradske palače, gdjeno su liepe crnooke gospodje sa gospodom u veselom kolu igre i plese sprovodile, tu sad iz polu-razorena i grmljem obrasla triema poje crvenvoljka, dočim se plaha srna, tražeći valjda srnca svoga, izpod nekadašnjih vrata gradskih ukaže, te opazivši čovjeka — neobična tudier gosta — skoči i trkom izčezne. Gdje je nekoč u sobah gradskih stiene resila zlatom i srebrom izvezena crvena kadifa, tu sada gole i razpukle stiene kroz puste prozore izmjenice pozlaćuje sa zapada sunce, dočim ih noću sjajna mjesečina kiti srebrom svojim. Gdje se sa ponositih kula nekad vijahu svilene zastave, okićene grbom gradske vlastele, tu sad polu-oborene kule ovija bršljan i zimzelen, dočim se mlada smreka i javor, nikli iz pukotinâ kule, lako nišu, kad vjetar u njih dira. Tamo s lieve strane grada, gdje je nekoč po svoj prilici ćerka ili sestra kojega vlastelina sa shoda gledala ili dragoga svoga izgledala, eno slučajno šareni leptír oblieće bus procvaloga šipka, te nastoji, da mu se kakogodj približi. — Evo čudne i čarobne sile blage majke prirode, koja opet i ovdje sve izravna, te učini, da neka tajna rek bi duševna srodnost davnu prošlost skapča sa sadašnjošću, dok oku čuvstvena i pozorna motritelja sve stvari tako predstavlja, da ga nehotice spominju na ono, što se tu moglo sbiti nekoč.

Da, da, sbilo se u Greben-gradu svašta, dobra i zla, kao svagdje po svietu, gdje ljudi živu i strasti njimi vladaju. Bilo je tu dosta liepih, vedrih i veselih dana, ali je kadšto borme bilo i crnih a i krvavih, kao što ćemo to vidjeti iz dogadjajâ, što su se tu sbili u početku 17. vieka, a za vlade Ferdinanda II.

Bilo je g. 1620., a upravo na Gjurgjevo, kad je zapovjednik Baćanijeva u ono vrieme grada Grebena slavio

svoj godovni dan. Zapovjednik taj bio je plemić Gjuro Turković, čovjek inače prilično mlad i pristao, ali neobično ozbiljan i blied. Činilo se, da njim već od nekoliko godinâ vlada neka tajna tuga, ali nikomu nije za rukom moglo poći, da pravo u trag udje uzroku te tuge, akoprem se nagadjalo, da je nesretna ljubav povod tomu. Nu bilo kako mu drago, na rečeni dan bilo mu se ipak inače potavnjelo lice malko razvedrilo.

Vrieme proljetno bijaše vrlo ugodno, a Turković, kao pošten i vriedan čovjek, obće štovan, pa nije čudo, što su tom prilikom mnoga plemenita gospoda iz obližnjega Varaždinskog i zagorskog okoliša došla, da svomu prijatelju čestitaju, i da se tom prilikom barem prijateljski razgovore, kad im ne mogaše biti da se onako, kao što bi trebalo, razvesele. Pravomu srdačnomu veselju, kao što je prije a i poslije mnokrat oduševljavalo hrvatska družtva, ne bi gotovo ni traga u ono doba, gdje je svakomu Hrvatu tama na čelo padala ne samo sbog gradjanskoga rata, koji je buknuo izmedju Ferdinanda i Betlena, već ponajviše sbog silovitoga i okrutnog banovanja Nikole Frankopana, hrabroga doduše, ali u ostalom nevriednog potomka slavnih predja njegovih. S tih uzroka naravno je sasvim, što gostom sakupljenim u Grebengradu, pošto sjedoše ručati, nikako ne podje za rukom, da veselim razgovorom, šaljivimi napitnicami, ili pjesmami razbiju tamu na svom čelu, već neka ozbiljnost u razgovoru, a neobična umjerenost u pilu zavlada družtvom uz cieli ručak.

Pošto doručaše, upravo htjedoše da se dignu sa stola, kad li domaćin Gjuro Turković, dignuv punu čašu, reče: »Hvala vam na ljubavi, mila braćo i prijatelji, što mi ju izkazaste, došavši danas na moj god ovamo: žalim jedino, što nismo onako veseli, kao što znasmo biti prije istom

prigodom. Znam, da to nije moja, a ni vaša krivnja, već je krivnja onoga, koji ne samo što cieloj našoj domovini zadaje težke vaje, već napose svakomu Hrvatu prirodjenu veselu ćud truje jadom ... Dao Bog«, nastavi zatim s plamenim očima, »te ga čim prije snašla zaslužena plaća za njegova opaka djela ... U to ime, braćo, još ovu čašu!«

»Dao Bog, da propane Nikola Frankopan! ... Nestalo ga bez traga!« zaklikne uz zvek čašâ sbor gospode. Svi do dna izpiše čaše, te metnuvši ih zatim krepko preda se, ustadoše od stola. Sa gospodom digne se i ono nekoliko gospodjâ, što bijahu sa svojimi supruzi takodjer došle, da čestitaju Turkoviću i da tom prilikom pohode udovu majku njegovu i prekrasnu mu sestru Mandaljenu.

»A nuder mi kaži, Gjuro«, upita stari Balagović Turkovića, »što može biti uzrok tomu, da tvoga vjernoga pobratima, a i našega obće štovanoga prijatelja Ive Krušelića nema danas ovdje?«

»Da, da, zbilja, što je tomu uzrok?« uze u isti par više gospode pitati.

»Ne znam, što je«, odgovori upitani, »Ivo mi je poručio prekjučer, da će za stalno doći, pa ga ipak nije; nu imat će razloga svakojako, jer inače znam za cielo, da bi bio došao«.

»Dobro bi bilo, da nam je sad ovdje«, primieti Zmajilović, »jer bismo se tom prilikom s njim mogli dogovoriti, kako da odsele krepko na put stanemo zloglasnomu banu Nikoli«.

»Istina«, reče Berislavić, »ali budući da Krušelića nema, morat ćemo se posavjetovati i bez njega«.

Gospodje upravo htjedoše da odstupe, znajući, da će

se medju gospodom zametnuti ozbiljan govor, kad li eto na vrata naglo unidje — Ivo Krušelić.

»Ha, evo ga! . . . U dobar čas! . . . Zdravo, brate! . . .« zamnije u gradskoj palači, gdje se još desilo gosti sa domaćimi. Svi se zatim stanu s Krušelićem rukovati radujući se iskreno, što dodje.

Da je komu bilo pogledati liepu Mandaljenu, koja je stajala sa strane, kako joj uz dolazak Krušelićev uzplamtješe crne oči, kako li joj se iznenada zapali lišce, taj bi rekao, da izmedju Madaljene i Kruševića mora biti nekakove tajne sveze, pa možebit ne bi bio rekao krivo uzev na um, kako je Ivan Krušelić ugledan plemić, vedre glave i hrabra srca, te obće štovan poradi osobite rječitosti svoje, u ostalom pak da je u cvietu mužke dobi, vitka stasa i vedra obraza, a k tomu još najbolji prijatelj i vršnjak brata Mandičina — što je sve skupa zaista bilo kadro, da u srcu liepe djevojke probudi ljubav prema tako izvrstnu mužu. Nu pozoran motritelj bio bi isto tako mogao opaziti, da ni s Krušelićem u tom obziru nije čist posao, jer pošto se s gospodom rukovao, a i Gjuri, prijatelju svomu u kratko srdačno čestitao, te gospodje smjerno pozdravio, zalietahu mu se vatrene oči svejednako u liepu Mandaljenu, dok se s ostalimi gospodjami ne ukloni u obližnju sobu.

Ako je Krušelić Mandaljenu ljubio, kao što se moglo slutiti, to zaista ne bi nikakovo čudo, kad se na um uzme, da je Madaljena priličila ružici istom procvaloj. Bješe joj tek sedamnaest ljeta, i ne samo o krasoti tiela, već isto tako o blagosti duše, obrazovana uma i srca moglo se s punim pravom reći: da joj u onoj cieloj okolici ne bijaše ravne djevojke.

Da li je u ostalom komu što god poznato bilo o ljubavi izmedju Ivana i Mandaljene, to se ne zna, nu to

se može reći za stalno, da ih u onaj čas nije nitko podpazivao, budući da svakoga zanimahu ozbiljne stvari, pred kojimi izčeznu sve drugo.

Pošto gospodjâ nestade, odmah se Krušelić razabra, te ujedno dosjeti ponajglavnijemu uzroku dolazka svoga. »Oprostite mi, braćo«, reče, »što sam zatrajao... Bio sam u Varaždinu, a ne htjedoh krenuti odanle prije, dok ne saznam, što mi je znati trebalo«. Zatim naglo nastavi: »a znate li najnovije viesti o Frankopanu?«

»Ne znamo!... Kaži nam ih!... Da čujemo!« odgovoriše znalično gospoda.

»Znati vam valja ponajprije, da on sada učvršćuje grad Varaždin, pa da vojsku kupi.«

»Što, vojsku? — A što će s njom?« zapita zakršiv Kruševiću riec, gorostasni Glavina.

»Čuo sam«, nastavi upitani, »da je s tom vojskom nakan susresti Betlena, o kojem se glasa, da se sa svojom vojskom sve to bliže privlači k medjam naše Hrvatske«.

»Što je zato, neka dodje«, reče Berislavić, »bit će nas dovoljan broj, što ćemo ga ne samo prijateljski dočekati, već i uza nj pristati, a to ponajviše zato, da se sdruženi s ovim možnim saveznikom tim krepčije osvetimo Frankopanu, od kojega ne možemo više živjeti.«

»Ima li još kakovih viesti o Frankopanu?« zapita opet Glavina.

»Ima, bogme«, odgovori Krušelić. »Tomu čovjeku nije dosta, što progoni plemiće, otimajući im blago, a siromahom, kmetom njihovim, često i život i blago, već on sada na novo zagazi u bezzakonje time, što prabilježniku našemu Stjepanu Patačiću silom oduze pečat naših kraljevina.«

Sve nazočne ta viest silno uzbuni.

»To je nečuveno!« poviče najprije strastno Zmajilović.

»Tako mi Boga«, zagrmi srdito Glavina, »taj Frankopan misli, da je Hrvatska kraljevina njegov pašaluk, gdje on može haračiti, kako ga je volja«.

»Umirite se, braćo«, primieti stari Balagović, »pa smislite i kažite način dobar, kako da za doskoči tim ranam našim«.

»A što pitate, dragi ujače«, prihvati Berislavić, »tu nema drugoga načina, nego da se odbije sila silom«.

»Ne valja tako, brate«, reče na to Krušelić, »barem za sad još ne, već mi treba da se u državnom saboru — što će biti prekosutra u Zagrebu — s banom ogledamo na zakonitom polju i za zelenim stolom; ako li to ne pomogne ništa, onda tek treba da za pomoć segnemo u vlastite sile«.

»Ja sve mislim«, primieti Zmajilović, »da nam drugo i onako ne će preostati do jedino to, a k tomu je i najpreče, budući da sablja u kraće vrieme rješava zamršenu koju stvar nego li mudre rieči, makar se još tako tvrdo oslanjale na zaprašene kakove teftere, a zeleno polje ljepše mi se čini trkalište nego li zeleni stol«.

»Da, da, pravo ima Zmajilović«, javi se više glasova.

»Kadikad jest tako, ali ne svagda«, primieti posmjehnuv se Krušelić. »Nu sad još jedno treba da vam kažem: dočuo sam naime i to, da će u tom saboru Frankopan zahtievati od nas vojničke, a i novčane pomoći proti Betlenu.«

»Bio nam kleta izdajica svatko«, poviče razdražen Glavina, »tko mu pomogne, bilo novcem, bilo vojskom«.

»Ne bilo mu prosto pred Bogom ni pred ljudmi!« reče Turković, trgnuv se iz poduljega razmišljanja. »Ne bilo mu prosto, tkogodj s nami ne će pregnuti, da se opre tomu banu, koji nam jur sve naše svetinje pogazi bez obzira.«

»Ti, Kruševiću, govori na saboru«, reče zatim Berislavić, »a mi ćemo svi pristati uza te, a zatim, kud puklo, da puklo, mi smo na sve gotovi«.

»Dobro, govorit ću, kad želite«, odgovori Krušelić, »samo me vi podupirite krepko«.

»Ne boj se za to, hoćemo za cielo«, obrekoše svečano svi, te se stanu rukovati za znak tvrde vjere, što ju medju sobom uhvatiše.

Pošto zatim u potanjem dogovoru i razgovoru prodje još neko vrieme, dosjete se gosti, da je vrieme odlaziti, pa zato, oprostivši se liepo, odoše kući. Jedini Krušelić ostade u gradu.

U krugu obitelji bio je u ono vrieme život blag, tih i srdačan, a to se svuda tim većma osjećalo, jer izvan toga kruga gotovo svuda vladaše buka, nemir, razdor, nasilje, riečju: bezzakonje. Nije čudo, što je Krušelić, kao neoženjen, ne imajuć u ostalom nikoga svoga, rado boravio u krugu Turkovićeve obitelji, s kojom ga — kao što primietismo prije — i onako skopča dvostruka sveza: prijateljstva naime i ljubavi.

Čim ostali gosti odoše, podje Turković sa svojim pobratimom, s majkom i milom sestricom u gradski vrt, da tamo na čistom zraku do večere još koji čas sprovedu zajedno.

Bijaše osobito liepa večer. Sunce se upravo dohvaćalo gorâ na zapadu, dočim se proljetno povjetarce poigravalo sa mladjahnim tek prolistalim lišćem drveća i cvieća. Žveglica pastirska čula se s bliza, kako se oglašuje zvuku pastirskoga roga, što ga je bilo čuti tamo podalje iz prigorja obližnje šume.

Divni čar toga neobično ugodnoga večera tako silno dirnu spomenute osobe, da nehotice umukoše, posjedavši pod granatom starom lipom usred vrta. Nu akoprem su

šutjeli, ipak se svatko izmedju njih na tiho razgovarao s čuvstvom svojim. Majka Gjurina i Mandaljenina živo se sjeti u taj čas prošlih liepih dana, što ih provede u sretnom braku sa pokojnim mužem svojim. Gjuro se nehotice sjeti nesretne ljubavi, s koje mu u nekoliko godina mal da ne povenu sva nada i sreća toga života. Ivan i Mandaljena usuprot oniemješe s toga, što ih posve svlada ćud medjusobne sretne i vatrene ljubavi.

Podugo šutjelo to maleno družtvance, kad li u jedan put Krušelić, oslobodiv se ustane, te uzev Mandaljenu za ruku, stupi s njom pred majku i brata njezina, te ih u kratko, nu svečano i srdačno zaprosi, da mu ljubeznu djevojku dadu za ženu. Mandaljena obori glavicu sramežljivo, dočim joj ruka u desnici Ivanovoj zadrhta, a srdašce silno u grudih zakuca. Majka njezina, videći, kako joj se tajna želja izpuni, od milinja proplače, te milu ćerku ogrli, a Gjuro — opaziv već odavna ljubezni taj savez — prijatelju svomu poda vjernu desnicu: »To je najljepša čestitka na moj godovni dan . . . Dao vam Bog toliko sreće, koliko vam ja želim!« reče veoma tronut, dočim mu bliedo lice zasja obasjano zadnjim trakom zapadnoga sunca.

Kad se zatim zviezda večernjica pomoli na vedrom nebu, vratiše se u grad majka sa sinom, oboje umireni i utješeni, dočim su ih sliedili novi zaručnici, oboje sretni i blaženi.

II.

U Zagrebu jur minu sabor, o kojem se bila rieč povela na Greben-gradu, pa kako tada gospoda ugovoriše, tako je i bilo. Pošto se naime neki izmedju staleža i redova ponajprije javno potužiše sbog nasilnoga banova postupanja, planu predsjedajući ban kao živa vatra, te ih

stane psovati i ružiti, na što ustade Ivan Krušelić, te progovoriv stane s neobičnom vještinom i vatrenom rječitošću sve dosadašnje protuzakonite čine banove redom nabrajati, s gledišta zakonitoga pretresivati, te strogo osudjivati. Znatna većina nazočnih potaknuta krepkim tim govorom, skoči, te se poče groziti banu, na što se ban još većma razljuti, pa pošto se zakune: da će se osvetiti radi uvrede nanesene njemu a i njegovoj časti, razpusti sabor.

Staleži i redovi razidju se još nezadovoljniji banom nego li prije sabora, dočim se ban pun srčbe i pohlepe za osvetom opet vrati u grad Varaždin, praćen sjajnom družbom svojom.

Stari grad Varaždin, štono je i sad usred varoši istoga imena, te kao vlastitost patri obitelji Erdödijâ, bijaše u ono vrieme vrlo dobro utvrdjen, jer ne samo što su ga jake zidine gradske sa četiri tvrde kule od navale branile, već su ga osim toga okruživali silni nasipi i obkopi, gdje se mogla u vrieme obsade napuštati voda iz obližnje rieke Drave.

Čim Frankopan prispje u rečeni grad, uputi se odmah u gradsku palaču, te baciv srdito crvenu samur-kapu i sablju na stol, stane se po sobi gore dolje šetati. Kadšto bi postajao, kadšto se opet tim hitrije šetnuo.

Neobičan bijaše to čovjek svakojako, te jedan izmedju one vrste riedkih ljudi, što svakoga nehotice, bilo ugodno ili neugodno, tako dirnu, da ih, jedanput vidjev, ne može više da zaboravi. Nu što se Nikole Frankopana tiče, može se reći, da on nikoga ne dirnu ugodno. — Bilo mu oko četrdeset godina; u ostalom bio je čovjek visoka i čvrsta stasa, čela uzka, nu povisoka, crnih malenih očiju, što uviek sievahu vatrom, dugačkih i gustih *crnih* brkova i brade. Odjeven bijaše narodno i bogato,

te po ukusu onoga vieka, crvenom naime dolamom sa zlatnimi tokami na širokih prsih, crvenimi hlačami i žutimi čizmami sa velikimi ostrugami. Opasan bijaše zlatnim pasom, a oko vrata blistao mu se dragocjeni lanac sa slikom kralja Ferdinanda II., što mu ga kralj poda radi vjernosti i harnosti za znak kraljevske milosti i priznanja svoga.

Da je komu u napomenuti čas bilo vidjeti bana, taj bi se sigurno od njega prepao, jer nabrano čelo, neobično plamene oči, zlobni posmieh, a pesnice sgrčene — sve to ukaza muža toga i onako strašću upaljena, sada još strašnijim, nego li što je bio obično. Valjda su ga spopale kobne i nemile misli . . . Jao onomu, koga se tiču, tomu sigurno ne slute na dobro.

Podugo se tako razmišljajuć i mrmljajuć srdito po sobi šetao ban, kad li ujedanput, smisliv valjda sve misli u jedno, naglo k stolu pristupi, spopane srebrno zvonce, te tako žestoko zazvoni, da je sva palača zazvečala.

Na poznati taj znak sluga upane sav bez duše.

»Reci kastelanu, da odmah dodje«, zagrmi ban, na što sluga kao sjena izčezne.

Skoro zatim unidje kastelan Ribić, pokloniv se duboko pred banom.

»Je li se što znamenito dogodilo u gradu za moje odsutnosti?« upita ban došljaka.

»Nije ništa, milostivi gospodine«, odgovori upitani smjerno, »jer bih inače to bio već javio«.

»Zar se moj pouzdani ulak Ignjatović još nije vratio iz Ugarske.«

»Nije.«

»A koji je to vrag, da ga još nema?«

»Ne znam.«

»Ta morao bi već tu biti sa glasovi, što ih ne-

strpljivo čekam o kletom Betlenu«, reče ban zamišljen, kao da se sam sa sobom razgovara, a zatim opet kastelanu progovori: »Imaju li vojnici naši, što im treba?«

»Podpunoma.«

»A jesu li što dobre volje?«

»Prilično, ali —«

»Što zatežeš?« osieče se ban. »Govori na sva usta, što znaš ili što misliš, ja ti zapoviedam.«

»Hoću, kad zapoviedate, milostivi gospodine. — Ja mislim, a vojnici to baš i kažu, da bi bili sasvim dobre volje, kad bi znali, da će skoro za njih biti junačkoga posla.«

»Bit će!« primieti ban, nasmjehnuv se kobno, »bit će, i to još danas. A ti sad idi, pa mi zovni ponajprije podzapovjednika Kraljića, zatim pak podaj vojnikom dobroga vina. Daj im ga dosta, ali — da znaš — ne odviše ... Idi sad!«

Kastelan već htjede da odstupi, kad li ga na novo ustavi glas banov:

»Stani, još nešto da te pitam.«

»Zapoviedajte.«

»Kaži mi, što je radila kneginja, dok sam bio na saboru?«

»To, što obično radi, kad ste i vi, milostivi gospodine, u gradu«, odgovori kastelan. »Svaki dan u jutro išla bi u gradsku kapelicu, te se Bogu molila, a zatim se po vas dan bavila u svojih sobah, gdje je vezla, čitala, ili udarala u harfu. Tek pod večer, ako je zgodno bilo, vidjao sam ju nekoliko puta u gradskom vrtu.«

»A je li tko dolazio k njoj?«

»Nije nitko, osim glasnik od njezina brata, gospodina kneza Janka Erdödija.«

»Od njega?« primieti znalično i srdito ban. »A što

će to reći? — Zar se iza mojih ledja opet nešto snuje?... Da, da, bit će takovo štogod, jer svi u jednu tikvu pušu. Svi su moji protivnici, počevši od žene... Nu bilo što mu drago, saznat ću kasnije, što je, pošto svršim prešniji posao sa Kraljićem.«

Ban zatim rukom mahne, na što kastelan ode, ali za njim opet u kratko vrieme unidje Kraljić, podzapovjednik vojske banove u Varaždinu.

Dok se ban s Kraljićem o tajnoj nekoj namjeri i osnovi u palači dogovarao, nalazila se kneginja Marija u svojoj sobi na protivnoj strani grada. Odtud bijaše vrlo liep vidik. Vidjelo se najprije iza ravnice Varaždinskoga polja Viničko prigorje, zatim s obje strane zagorske brdine, s Radobojskom gorom s desna, i s Ivanščicom s lieva, a iza tih gora Štajerske planine u vedroj modrini.

U kneginjinoj sobi, po ukusu tadašnjem vrlo udobno uredjenoj, vladala je podpuna tišina, samo što se čulo neko uredno kljucanje i mirno i tvrdo disanje. Kljucanje to prouzroči njihalica poveće ure na ormaru, disanje pak malo i vrlo nježno sviloruno psetance tako zvane bolonjske pasmine, što je mirno i tvrdo spavalo na mekom dušeku kraj šivaćega stola, a uz noge svoje gospe, Marije, supruge Frankopanove, rodjene kneginje Erdödijeve, koja je tu sjedila.

Ako je ikad sudbina brakom sdružila dvoje ljudi dušom i tielom posve različitih, a to za cielo učini, čim ovu ženu sjedini s onim mužem, što ga već opisasmo.

Kneginja Marija bijaše još mlada, nu lice joj krasno probliedje prije reda od mnoge tuge i žalosti, jasne modre oči potavnješe joj s gorkoga plača, a rumena usta usahnuše s mnogih uzdisaja vrućih i težkih, te je tako, odjevena bielom haljinom, posve priličila cvietu lieru, što mu u pustom vrtu zao crv nemilo podjede korien života.

*

Pred kneginjom nalazilo se krasno na pô priugotovljeno vezivo, ali ga se ona u taj par ne takne, već podvivši biele ruke nepomično gleda onamo prama gori Ivanšćici, kao da ju želi s mjesta krenuti očima, da vidi, što onkraj gore biva u nekom njojzi milom gradu. Tako je podulje vrieme gledala, dok joj se oči ne pomutiše, zatim pak obori glavu, težko uzdahne, te se nešto duboko zamisli.

Ali nije dugo mislila, jer joj se poznat hod javi iz prednjih soba. Ona se prene, a i psetance njezino probudi se u isti čas, potaknuto valjda tajnim nekim nagonom, što ga ima u nieme životinje, budući da znade razlučiti prijatelja i neprijatelja svoga.

Jedva što se kneginja malko razabra, već joj suprug stupi u sobu.

»Evo me, gospo?« reče ban uz porugljiv posmieh. »Niste me se valjda nadali tako brzo, jelte? — Ali što ću, ljubav me je vukla amo.«

»Ako opet dodjoste, da mi što neugodno priobćite«, reče kneginja mirno, »a to vas liepo molim, nemojte mi se barem podrugivati«.

»Bože sačuvaj!« primieti zlobno ban. »Ta ja znam, kako vi čeznete za mnom, pa zato se vratih prije reda iz Zagreba. Nu ostavimo ljubezne te razpre, pa mi kažite, što ću vas sad pitati.«

»Pitajte.«

»Kakav je to glasnik ovih dana k vama došao, i s kakovim glasom?«

»To bi glasnik od brata, što mi je donio list od njega.«

»Ne bi li mi dali taj list, da ga pročitam?«

Kneginja se nešto uznemiri.

»*Hoćete* li skoro!« poviče ban srdito, na što se

kneginja strese, kao prut na vodi, te izvadi iz škrinjice stolića list. Ban joj ga trgne iz ruku, te stane poluglasno čitati: »Ljubezna sestro Marice! Doznao sam sve, što je i kako je, te sad više ni najmanje ne dvojim o nevriednom postupanju, kojim ti život truje ne samo tvoj, već i ciele domovine krvnik. Zato čini, što te evo u kratko svjetujem: ostavi svoga mučitelja čim prije, te se vrati u krug rodbine, koja te ljubi i štuje. To ti poručuje brat tvoj Janko knez Erdödi.«

Pošto ban pročita list, baci ga kneginji na šivaći stol. »Gle ti njega!« reče zatim porugljivo. »Ala se baš ljudski uzžestio taj vaš plemeniti bratac! Nu doći će vrieme, te će mu ohladnjeti vruća krvca . . . Sad mi još kažite, gospo, šta mu odporučiste?«

»Ništa do pozdrav«, odgovori kneginja mirno, »jer sam nakanila, svakojako, da govorim s vami prije, nego li se u toj stvari što odluči«.

Knez se dva tri puta po sobi prošeta, zatim stane pred kneginju: »Govorite dakle«, reče joj gordo. »Evo me! — Sad je baš prilika tomu, kakove ne će biti tako skoro.«

»Hoćete li me do kraja slušati?« upita kneginja.

»Hoću, to jest: ako budem donle imao dovoljno strpljivosti«, odgovori porugljivo ban, pa zatim strogo nastavi: »Govorite!«

»Gospodine«, uze kneginja, pošto se razabrala, odvažno govoriti, »vi dobro znate, da ste mi mladost i sreću svojom gordošću i strogošću pogazili, te sad uz vas venem i ginem kao u pustoši trava bez rose. Što je hasne duljiti takav život neugodan meni, a po svoj prilici i vam, već dozvolite, da se dielim od vas, i da ono nekoliko dana života svoga u krugu obitelji svoje sprovedem u miru.«

»E dobro, ne marim — neka bude tako!« reče ban iza kratka razmišljanja. »Ali nemojte misliti, da ja na tu razstavu privoljujem s toga, što je to vaša i rodbine vaše želja . . . Aja, gospo! već ja to činim od svoje volje, budući da uvidjam, da će mi znatno odlanuti, kad se vas jednom riešim — osobito sada, gdje ću imati posla na sve strane, te bi mi samo smetala onakova žena, kao što ste vi. — Da, da, bolje, da se razdružimo, pa dao Bog, nikad se više ne vidjeli . . . Ali još jedno moram da vam kažem prije, nego se razstanemo«, primieti zatim grozeći se. »Mislite valjda, da će se opet ponoviti djetinjske sanjarije lude vaše ljubavi, što ju — znam ja — uz prkos četverogodišnjemu našem braku ipak tajno gojite svedj u srcu? — Varate se, gospo! jer nekadašnji vaš ljubovnik, ubogi plemić Turković, zajedno sa svojim pobratimom Krušelićem prvi su, da znate, na rovašu mojem, te će mi skoro platiti, što su mi dužni, a platit će mi, tvrda vjera! krvavo taj dug.«

Kneginja se na ove rieči strese, te probliedi kao kip od mramora.

»Vidite li —« prihvati opet smiešeći se zlobno ban. »Vidite li, kako vas izdaje čuvstvo, ta probliedjeste evo kao krpa, a uzdrhtaste kao trepetljika . . . Jelte, pogodio sam vam tajnu žilicu?«

»Prodjite se jednom podrugivanja«, reče kneginja dostojno, kad ustade sa stolice. »Istina je, što jê ne tajim, da me ustraši grožnja, kojom se zagroziste, ali me još većma uvriedi podla sumnja i pusto potvaranje, koje izustiste.« Zatim nastavi ćutljivo, nu ipak ponosito: »Vi ste dobro znali, da vas nisam ljubila, kad me roditelji prisiliše, da podjem za vas. Znali ste nadalje dobro, da je ubog doduše, nu zato ipak čestit i u svakom obziru plemenit mladić osvojio srce moje — na uviek. Vi znate napokon i to, da uz

prkos toj ljubavi ipak ni u čem ne povriedih časti svoje ili vaše, pa da je isto tako ne ću u buduće povrediti.«

»To vas ne bih zaista ni svjetovao«, poviče strastno ban, »jer prije nego li se takvo što sbude, iztrgnuo bih vas iz sredine obitelji vaše kao jastrieb prepelicu iz jata njena, te bih vas dao na muke nečuvene! — Dao bih vas, tako mi Boga, u najdublju tavnicu toga grada, da vas umjesto Turkovića ogrli gvozdena Kata u mučionici.«

»Sram vas bilo«, reče kroz plač kneginja, »što se slaboj i nesretnoj ženi tim grozite«.

»Šuti, ženo!« ciknu ban, te priskoči srdito kneginji, ali u isti mah zalaje malo psetance, te skoči na bana, nu on ga nogom tako silno gurne, da je ubogo pseto u kut odletjelo uz strašan cvil. Kneginja sva protrne. »Danas odmah da mi se nosite iz ovoga grada!« reče joj ljutit ban.

»Ići ću, nemajte brige«; odgovori osviestivši se kneginja, »akoprem se ne pristoji, da me kao kakovu prosjakinju tjerate iz grada mojih djedova.«

»Ni rieči više, ako ne ćeš, da te smrvim!« viknu opet ban kao biesan. »Grad taj kraljevo je leno, a ja sam ban i namjestnik kraljev, dakle gospodar ne samo toga, već svakoga drugoga grada u Hrvatskoj. — Čuj me dakle još jedan put: danas u večer da te nema više u gradu!« Pošto ove rieči izusti, ode ban, te silno zatrupi vratî.

Kneginja gorko proplače, te se sruši na stolicu.

Nije zatim gotovo ni sat prošao i eto na vrata gradska i po spuštenom mostu bilo je vidjeti bana, kako jašuć čila vranca svoga na čelu čete svoje krenu put Zagorja.

Dva ili tri sata kasnije ode i kneginja iz grada, praćena malom, nu vjernom družinom svojom.

Kastelan Ribić, pošto zatvori vrata u gradu, vrati se u samotni grad klimajuć glavom.

III.

Nekoliko sata jur prodje, odkako krenu kneginja sa svojom družbom iz Varaždina. Noć je iza toga jur nastala i mrak se sve to gušći hvatao, jer se nebo sa sviju strana tako naoblačilo, da ne bješe izpred oblakâ vidjeti ni jedne jedine zviezde. Vjetar, s prva tihan, osilio je po malo, te duvajuć sve to jače, za čas u hrpe savijao oblake, za čas ih opet razvijao i razstavljao, te pred sobom tjerao, baš kao vuk što tjera stado strašivih ovaca. U gori Željeznici stade sve to veći šum, sve to silnija lomljava staroga drveća, dočim se iz dolina i jaruga gorskih plaha jeka neprestano oglašivala silnoj toj huci i buci. Kiša doduše nije još padala, ali je bila sva prilika, da će padati, čim ponešto stane silna ta oluja. — Ni od kud ne bješe čuti glasa pitoma ili u obće živa stvora. Divlje zvieri i ptice sakriše se, kud koja bolje mogaše da se ukloni, dočim si narod one okolice, zaklonjen u kolibah svojih, nije mnogo tro glave za buru, znajući, da će se do zore po svoj prilici opet razvedriti, što obično tako biva u naših stranah, osobito u vrieme jednači dana i noći, kad se rado vrieme mienja.

U Greben-gradu bijaše sve mirno, akoprem je i tamo vjetar kroz pukotine starih hrastovih vrata i visokih, nu uzkih prozora zviždeći propuhivao, te limenim pietlom na kuli gradskoj škripajuć kretao. Da, mirno bijaše u gradu, ali nije u grudih zapovjednika mu Gjure Turkovića. On nije nikako mogao da spava, pa je zato stajao kod prozora, te gledao na polje s nekim rek bi zadovoljstvom, budući da je divlja borba živaljâ ponešto priličila silnoj borbi, što mu tolikrat uzdrma srce s nesretne ljubavi. Gledajuć dugo i nepomično oblake, što bježe pred vjetrom, duboko se zamislio Gjuro. Budućnost mu se prikazivala

isto tako studena, pusta i tavna kao god i sadašnjost, te se siromah misleć vratio u blagu prošlost, gdje mu je plam sretne ljubavi grijao i razsvjetljivao život. Misleć tako, sjećao se, kako je prije pet godina u gradu Varaždinu, prilikom sjajne svatbe kneza Janka Erdödija sa kneginjom Jelisavom Zrinjskom, prvi put vidio sestru mladoženjinu, prekrasnu Mariju. Sjećao se, kako mu je odmah srce uzdrhtalo i uzplamtjelo vidjevši ju, i kako ga je obasjala sreća, pošto se s njom pobliže spoznao, i pošto se uvjerio o tom, da ga i ona ljubi. Sjetio se blaženih onih časova, što ih sprovede u družtvu Marije, koja poslije spomenute svatbe ostade još neko vrieme u Varaždinu kod brata svoga. Svega toga sjećao se Gjuro, te uzdahnuo težko, jer se u isti čas dosjeti nesretnomu svomu udesu, koji mu ugrabi Mariju zato, što se nije mogao natjecati u bogatstvu i u časti sa premožnim banom i knezom Frankopanom, kojemu ju dadoše roditelji njezini, ne mareći za suze i molbe kćeri svoje, već pazeći jedino na odlikovanje i na čast, koju tim brakom na novo steče već odprije slavna obitelj njihova.

Da je Marija bila u braku sa Frankopanom barem toliko zadovoljna, koliko to biti može žena, koja ne ljubi muža svoga, to bi Turković još nekako pregorio ljutu ranu na srcu svome, ali ovako znajuć, da je uz gordoga i zlobnog vojna svoga posve nesretna, nije nipošto mogao da se umiri. Misao ta mučila bi ga neprestano, a i sada mu se snova kosnula srca tako, da ga od silne duševne boli spopade neka vrućica. »Hoće li ikad biti kraj mukam, što ih mučim«, progovori napokon strastno sam sa sobom, gledajuć prama oblačnom nebu. »Bože! daj, da se jednom umiri pusto srce moje, ako li to ne može biti drugačije, daj, da prestane kucati, pa će za cielo tada mirovati.«

U taj čas stade na kuli Grebena udarati sat, te po-

lagano izbije jedanaest. Turković se prene iz svoga razmišljanja, te otvori prozor, da mu se ohladi vruće čelo i lice. Pošto otvori prozor, opazi, da je za vrieme njegova razmišljanja bura ponešto prestala, ali kiša da tim silnije pada.

Uz prkos kiši i oluji gledao je Turković u tavnu noć, te mu je s početka upravo godio vjetar, ali po malo činilo se, kao da ga u dosadašnjih misli poče zanimati nešto posve drugo, jer se sve većma nagibao s prozora, te prisluškivao nešto. Duševna čuvstva posve ušutješe u njemu, dočim umjesto njih sasvim mah preoteše ćutila tjelesna: vid naime, osobito pak sluh. Pošto je neko vrieme prisluškivao, zovne:

»Oj stražaru!«

»Evo me!« oglasi se iznad njega straža na kuli.

»Ne čuješ li ništa?«

»Čujem, doduše, uz prkos kiši i buri nešto izpod zidina gradskih, da se miče, ali ne znam pravo, što bi to moglo biti.«

»Podaj trubljom znak posadi.«

Stražar zatrubi tri puta, na što u gradu za tili časak sve oživi. Turković skoči, te sluteći svašta, spopane oružje, pa se brže bolje oboruža, na što opet pristupi k prozoru: »Čuješ li još štogod?« zapita stražara.

»Činilo mi se upravo sada«, odgovori stražar, »kao da se nešto grebući penje uza zid. Ne bi li to možebit mačke bile?«

»Meni se pak čini, da su to posve druge zvieri«, reče Turković. »Nu vidjet ćemo odmah«, nastavi domisliv se nečemu. Zatim skine sa stiene pištolj, te ga opali kroz prozor. Čim sievnu munja iz cievi, bilo je vidjeti pod zidom mnogo oružanih ljudi, a o zidu naslonjene ljestve,

po kojih se jur pojedini hitro kao noćne sjene penjahu na obzid.

»Vidiš li, stražaru«, poviče Turković, »to su vukovi, što se k nam prikučuju... Na noge, momci, pa hajd na njih!«

»Nisi ni ti pogodio, već znaj, da je to nešto gore od vukova«, zaori gromovit glas banov. »Slušaj, Turkoviću: nije hasne, da mi se protiviš, evo me već gradu na obzidu. Predaj mi se u ime kraljevo!«

»Ne ću ti se predati«, odgovori odvažno i srdito Turković, »makar da si mi u sobi, kamo li na obzidu«. To izustiv poleti na vrata, gdje ga susretne stari i pouzdani njegov sluga Nikola.

»Hajde, starče«, reče Turković, »skoči, što možeš hitrije, probudi gospodje, ako još nisu budne, reci im, što je i kako je, pa zatim neka te odmah sliede. Uzmi tri do četiri pouzdana momka sa sobom, pa s njimi poprati gospodje kroz gradski vrt na mala vrata, a zatim preko obzida po ljestvah bjež'te do Melemgrada . . . Idi, idi, ne oklievaj!«

Starac ode, a Turković kao munja poleti po stubah u dvorište, gdje se za toga već borahu njegovi momci sa nekoliko najsmjelijih protivnika, štono se malo prije već popeše po ljestvah na obzid.

»Ovamo, momci!« poviče Turković. »Oborite najprije ljestve«, te priskoči sa nekoliko svojih momaka k onoj strani obzida, gdje bjehu prislonjene ljestve.

»Zaludu ti je i to, jer ti ne će više hasniti«, odgovori glas banov s desne strane dvorišta, odkud se u isti čas začuje neka silna kršnja i lomljava. Tamo bijahu glavna gradska vrata, koja ban sa nekoliko svojih momaka iznutra razbije, otvori i visimost spusti, te tako otvori

put ostalim svojim vojnikom, koji su iz vana čekali, te oni silovito i mnogobrojno provale u grad.

Akoprem je kiša još padala, a i vjetar duvao, to ipak za kratko vrieme zveka oružja i vika boraca zagluši oboje. Turković i vojnici njegovi braniše se upravo junački, ali što im je hasnilo sve junačtvo njihovo, kad ne mogoše njime da odole mnogo pretežnijoj sili protivnikâ, što ih pritisnuše i obkoliše sa svih strana. Videći Turković, da nije podnipošto kadar obraniti grad proti onolikoj sili, makar sa svojimi na mjestu poginuo, odluči jurišem kroz hrpu neprijateljâ prokrčiti si put do glavnih vrata, te provaliti na polje. Turkoviću tom prilikom nije toliko bilo do života, koliko do časti, pa je upravo zato scienio, da će bolje biti, ako za sada neprijatelju ustupi grad za koji dan, pa ga tad s tim većom slavom opet osvoji, nego li da ga sada uzalud brani, te zajedno s posadom gine, a grad u ruku neprijateljevih ostavi Bog zna kako dugo.

Što na brzo Turković izmisli, to odmah i učini. »Za mnom, junaci!« poviče, te sa malom šakom vojnikâ svojih, što su se oko njega kao gvozdeno klupko sakupili, hitro i žestoko navali na banovce.

»Posiecite ih ... Ne dajte, da nam izmaknu!« zaviknu Frankopan kao biesan ris, nastojeći, da se kroz hrpu boraca protura do Turkovića, nu on se za toga već bio dokopao vratâ, te zajedno sa malom nu hrabrom četom svojom sretno provali na polje.

»Potrpi se, bane«, oglasi se Turković već izvan gradskoga obzida, »ako se ne sastasmo danas, to ćemo se sastati za koji dan za stalno«. To rekav, zajedno sa svojimi vojnici izčezne u tavnoj i burnoj noći.

»Ne boj se, dočekat ću te, kako valja, kad mi godj dodješ«, poviče srdito ban, stojeći gradu na obzidu i

gledajuć onamo, odkud je malo prije čuo Turkovićev glas. Da je mogao, bio bi vatrenim svojim očima probio tamu noćnu, samo da vidi, kojom stranom krenu Turković, pa da se odtisne za njim u potjeru, ali budući da sbog guste tmine nije mogao ništa razabrati, vrati se srdito u dvorište, gdje ga već na čelu sakupljenih vojnika dočeka podzapovjednik njegov Kraljić.

»Čestitam vam, slavni bane, kao dobitniku i gospodaru Grebena«, reče Kraljić, stupiv smjerno pred bana.

»Okani se čestitanja«, odgovori ban zlovoljno. »Što mi hasni dobit grada, kad izmaknu Turković . . . Tom dobiti Grebena osvetih se samo Baćaniju, nu ja bih se bio rado osvetio i Turkoviću, što ga živa ne mogu trpjeti.«

»Vi ste možan, a i hrabar«, primieti na to udvorno Kraljić. »Neprijatelji vaši pred vami strepe, jer ih redom pokoravate ili uništujete, pa zato ne dvojim ni najmanje, da će i na Turkovića skoro doći red isto tako, kao i na njegova pobratima Krušelića.«

»Grom ga ubio!« ciknu ban, te udari tako silno širokim mačem svojim o kamen-ploču pred vrati gradskimi, da poskočiše iskre, zatim mu lice sievnu nekom plamenom radošću s neke kobne misli, što mu tad kao munja proleti kroz mozak. »Kaži der mi«, upita naglo Kraljića, »nisi li ti štogod čuo o tom, da je Krušelić zaručnik liepe Madaljene, sestre Turkovićeve?«

»Da, gospodaru, čuo sam o tom«, odgovori Kraljić.

»Nikad bolje prilike, da im se osvetim«, nastavi zatim polugasno i sa zlokobnim posmiehom ban. »Da, da, to ću učiniti, tako mi sreće! A tim će u jedan par oba ta vjerna druga ujesti guja, i to upravo usred srca.«

Ban zatim pohiti gradu u gornje sobe, zapali svieću, te po svih sobah stane tražiti gospodje, ali ih srećom ne nadje nigdje. Njegova po svoj prilici djavolska namjera

ne podje mu za rukom, budući da gospodje, po savjetu bratovu i vjernoga sluge Nikole, pod sigurnom obrambom, za najžešće borbe, sretno pobjegoše iz grada.

Kad vidje ban, da mu se i ova namjera razbila, bjesnio je s početka po gornjih sobah gradskih kao krvožedna kakova zvier, kojoj se izmače plien, nu pošto mu se malko utaloži krv, sjedne upravo u onoj sobi, gdje se prije desio Turković, te stane misliti i razmišljati, kako da se, bilo kakovim mu drago načinom, što prije osveti Turkoviću i Krušeliću.

Dok je ban, ne mogavši spavati, mislio tavne misli i snovao krvave snove, ponamještao je oprezni njegov podzapovjednik pred gradom i oko grada dobre straže, zatim je ranjene vojnike obskrbio, pa pošto i taj posao svrši, ode s ostalimi vojnici u grad, da odpočine barem do zore, što je već morala biti blizu, budući da već drugi iza ponoći zapjevaše pietli.

Silna prije bura i kiša iza toga sasvim prestade, a isto tako ponestade crnih oblaka na obzorju, gdjeno se sad ukazivahu nebrojene zviezde, krieseći se i blistajući divno, baš kao da ih je u onaj čas ruka svemožnoga stvoritelja razasula širom po nebeskom svodu.

Blaga tišina zavlada svuda. Očišteni zrak opoji se običnim iza proljetne noćne kiše mirisom, rekao bi djevičanskim dahom blage naravi, pomladjene borbom živalja.

U gradu Grebenu i oko njega svuda bijaše sve mirno i tiho, kao da nije ni tu ni tamo malo prije bilo borbe.

Eno gle! — Iztoku na vrata zlatnim prstom lagahno jur kuca zora, a u to se iz vrta gradskog oglasi milozvučna slavuljeva pjesma kao prva himna u slavu novoga dana.

Izmedju stražarâ na obzidu grada ne bi nijednoga, makar još tako okorjela i prosta vojnika, komu se ne

prikrade tom prilikom neko blago čuvstvo srcu, samo budnu banu, koji je svejednako nešto snovao, nije ni najmanje bilo do opisanih prirodnih prizora. Ne mari on za blagi glas naravi, kojemu se već odavna oglušio, već on sada sluša jedino glas divljih strasti svojih.

Voštana svieća upravo dogorje, kad li ban u jedanput, izmisliv valjda nešto, što mu bijaše sasvim po ćudi, udari rukom o koljeno, naglo sa stolice skoči, te se zlobno i grohotom nasmije. Samotne sobe grada zamnješe od toga smieha, a straže, što ga tja na obzid čuše, u prvi mah uzdrhtaše, misleći, da se vukodlak vraća s krvne noćne gostbe, dok se ne dosjetiše, da je to banov glas.

Skoro zatim zapjevaše i treći pietli. Zora na iztoku zarudi, dočim joj na čelu ljepše nego prije zasja sjajna danica. Jutarnje povjetarce razvije lagahna krila, te zašušti granjem, kao da želi tim probuditi ptice iza sna, šapćuć im: »složite glase, evo danak se radja«. Ptice se probude, iz lišća proviruju, te stresavši s kreljuta rosu, ponajprije zacvrkuću, zatim pak, oslobodivši se, sve to glasnije pripievaju slavulju, slavnomu tomu kolovodji krilatoga sbora svoga, koji se jur prije oglasi.

Svigdje vlada sklad, pokoj, mir, ljubav i sloga, te glasno propovieda vječno i sveto slovo božje, samo u grudih opaka čovjeka ne nadje odziva, jer tu se uvrieži nesklad, nemir, mržnja i zloba, da prije ili poslije nikne vražjim plodom.

IV.

Malo je vrieme postojalo, odkako ban Frankopan silimice osvoji Greben-grad, kad li opet iznenada još većim nasiljem okalja čast i ime svoje, samo da odoli divljoj pohlepi za osvetom. — Jedva nedjelju dana iza kako bi

zauzet Grebengrad, kad je naime Krušelić mirno sa slugom svojim jahao u Melemgrad, da pohodi obitelj Turkovićevu, koja tamo kod kneza Patačića, vlastnika rečenoga grada, nadje sigurno utočište, navale na Krušelića iznenada iz zasjede banovi momci, ubiju mu slugu, njega pak zarobljena i svezana dovedu pred bana. Ban ga obruži, baci u tavnicu, te tamo, kao što se poslije iz tužbe staležâ i redovâ kraljevine moglo razabrati, dade na težke muke ne gledeć na to, da je Krušelić ne samo obće štovan plemić, već da je i ugledan po časti, što ju je imao kao podžupan varaždinski.

Pošto se glas o tom novom nasilju razišao širom ciele zemlje, omrznu ban još više cielomu narodu. Bila je sva prilika, da će obće to nezadovoljstvo tako preoteti mah, da će se najposlije sila morati suzbijati silom, ne gledeć na moć i na dostojanstvo banovo.

Knez Baćan, očiti i najglavniji privrženik Betlenove stranke u Hrvatskoj, stekao je tim, što mu ban silovito uze Greben-grad, mnogo novih prijatelja, te s njimi javno pristupi možnomu Betlenu, koji u prekodravskih ugarskih varmedjah jur sakupi znatnu vojsku proti kralju Ferdinandu. Možne obitelji Erdödija, Draškovića i Patačića, što ih već odprije uvriedi gordo i nesnosno gospodstvo Frankopanovo, sad uhvatiše sgodu, te sa svojimi prijatelji i privrženici iz plemstva, svećenstva i gradjanstva stadoše javno svuda u Hrvatskoj pod banom kopati jamu, te proti njemu razpaljivati mržnju, izgledajući u ostalom sgodne prilike, da mu vrate žao za sramotu. Odatle se vidi, da je ban imao dosta neprijateljâ, kojim se broj dan na dan umnožavao; ali izmedju svih, što ih je god bilo, najžešći ipak bijaše Gjuro Turković. Nu ako ćemo pravo, imao je on i zašto, budući da mu je Frankopan zadao tri najteža jada: prvo, otrovao mu sreću

mladosti, preotev mu ljubu; drugo: povriedio mu junačku čast, uzev mu Greben-grad; a treće: razcvilio mu dušu, zarobiv mu najmilijega prijatelja. Tko će mu za zlo primiti ili upisati u grieh, što je na Frankopana mrzio više nego ostali, te dan i noć radio o tom, da mu se svojski što prije oduži duga? — Nastojeći oko svoje namjere, sakupi Turković u kratko vrieme priličan broj vojnikâ, gotovih pod njegovom zapoviedju udariti i na vraga. Nu prije nego li će udariti na Greben, čekao je, dok mu prispije obećana pomoć od knezova Erdödija, Draškovića, Patačića i drugih prijatelja, što mu za stalno obećaše, da će mu na ruku biti u odsudan čas, poslavši mu tajno pomoći. Zmajilović mu još i to poruči, da će glavom doći.

Dok je sve to bivalo, sjedio je ban svejednako na Grebenu, baveći se najviše ratnom osnovom proti Betlenu, ako bi provalio u Hrvatsku, kao što se glasalo. Nu uza to se ban kadšto i tim nasladjivao, što je mučio Krušelića, koji mu još većma omrznu nego li Turković, odkako se naime na saboru usudio javno ukoriti silovite i protuzakonite čine njegove. U ostalom ban nije mnogo mario za prietnje i tužbe, što se podigoše proti njemu, o kojih ga kadšto izvješćivao tajni mu glasonoša ili bolje rekavši uhoda Ignjatović. To bijaše prost vojnik, nu izvanredno zloban, lukav i smion, te je u svemu dolikovao gospodaru svomu, kojemu je služio kao vjerno orudje, kad gospodar htjede izvesti tajan ili opak kakav čin. Ban nije mario, što na njega mrze Hrvati, budući da se oslanjao na milost kraljevu, a osim toga na svoju moć i drzovitost, koja steče novu silu time, što mu prije nekoliko dana, te upravo u dobar čas prispje zahtievana, te odavna željno izgledana pomoć, znatan na ime odjel tudje vojske, koju odmah u Varaždinu smjesti pod zapovjedničtvom Kraljićevim, da njom brani grad, ako bi od potrebe bilo. Što

se Greben-grada tiče, mislio je ban, da je posve siguran u njemu, budući da se mogao posve uzdati ne samo u izabrane svoje vojske, boju i pobjedam vikle, već i u tvrdi taj grad, što ga dade na hitru ruku još većma učvrstiti. Nu kao što se i najboljemu računaru kadšto pomuti i zamrsi račun, tako se dogodi i banu, jer jednom u večer, kad se već suton hvatao, te oko grada sve bilo mirno i tiho, Turković iznenada s mnogobrojnom svojom četom navali na Greben-grad.

Borba se tom prilikom zametnu strašna. S obje strane biše se kao što se biju junaci, ali najposlije ipak — i to iza krvave borbe od tri sata — Turković sa svojimi održa mejdan, posve nadjača i razbi banovce, te slavno opet osvoji grad, što mu ga tek prije mjesec dana ote ban.

Slava Turkovićeva bila je s tim sjajnija, što tom prilikom zarobi i bana, koji se s njime sastade baš u zadnji i odlučni čas borbe. Turković tad već bijaše težko ranjen, ali pošto bana opazi, sakupi svu svoju snagu, te proti njemu skoči kao biesan, pozivljuć ga glasno na mejdan — ostô ili propô . . . Ban jedva dočeka sgodu, da se krvavo osveti onomu, koji se usudio ljubiti mu ženu, pa se zato radostno odazove pozivu Turkovićevu . . . Oba jur strašno zamahnu sabljami, kad li u isti čas Zmajilović kao munja priskoči, te bana sa nekoliko momaka obkoli i razoruža, pa zatim objeručke prihvati Turkovića, što ga s posljednjega silnog duševnog i tjelesnoga napora, a još više s gubitka krvi, tako izdade sva snaga, da je sav iznemogao.

Medjutim borba minu. Banovi vojnici bijahu koje mrtvi, a koje ranjeni ili zarobljeni, samo mali broj sretno ih izmače.

Zmajilović dade ponajprije onesvieštena Turkovića odnieti u gornje sobe i u postelju, pa zatim sam ode,

da iz tavnice izvede Krušelića, nad kojim junak malo da ne proplače, vidjev toga prije tako krepka muža, sada blieda kao mrtvaca, te suha i propala s težkih muka, što ih je mučio nevoljnik.

»Za Boga!« uzkliknu Zmajilović, tronut od milinja, pošto ogrli uznika. »Zar si ti to, Krušeliću? . . . Tako li spade u kratko vrieme?«

»Ja sam, brate«, odgovori Krušelić slabahnim glasom i nasmjehnuv se gorko. »Hvala Bogu«, nastavi zatim, »što opet vidim jednoga prijatelja, jer sad barem znam, da će prestati muke moje«.

»Ne boj se, brate, muke su tvoje prestale, jer znaj: u naših je ruku Greben-grad, a s njime i tvoj krvnik Niko.«

»Što to veliš, ban je zarobljen?«

»Jeste.«

»A gdje je moj mili pobratim Turković? . . . Zašto ne dodje s tobom?«

»Nije mogao doći, budući da od rana, što ih malo prije zadobi u borbi, sad leži u sobi svojoj . . . Nemoj se prepadati, rane njegove nisu od smrti, već od prebola, te će ih skoro preboljeti, a ja sam poslao pouzdana momka po majku i seku njegovu u Melem-grad, da dodju amo. One će mu sigurno biti najbolje vidarice.«

»To hoće, za cielo«, reče Krušelić malo živahnije. »No hajdmo, brate, sad i mi k njemu.«

»Da, da, pravo imaš, hajdmo gore, jer ti treba da se liečiš i oporaviš kao god i on«, prihvati Zmajilović, podupiruć oslabljena prijatelja i vodeći ga iz tavne tavnice na bieli danak.

»Nemaj brige, ja ću se oporaviti skoro, ako Bog da«, reče Krušelić, došav s prijateljem u gradsku hodnicu, gdje je malko postajao, da se odmori, te se željno napajao.

čistim zrakom. »Ja sam, istinabog, mnogo pretrpio«, nastavi zatim, stupajuć polagano s prijateljem napried, »ali neka! Bilo pa prošlo. U tavnici tješio sam se mnokrat misleć: nakon tavne noći mora danak doći — pa evo ga, gdje dodje. Moja me nada ne iznevjeri, a što sam god pretrpio, to je bilo za volju istini, kojoj se ne ću iznevjeriti, makar opet morao u tavnicu i na same muke.«

»Toga se ne boj više«, planu Zmajilović, »već sad ćemo mi Frankopanu krojiti pravdu i dati mu milo za drago«.

»Nemoj tako, to ne valja.«

»Zašto ne?«

»Kazat ću ti kasnije razlog«, šaptnu Krušelić, jer u taj par već stupiše u sobu, gdje se Turković u postelji borio sa krutom žarnicom s dobivenih rana, što mu ih upravo prao i ovijao neki star i tomu poslu vješt vojnik.

Krušelić već od prije slab i iznemogao, pošto sad opazi krvava i bolestna pobratima svoga, jako se razžali, te ga tako silno dirnu žalostni taj prizor, da je jedva uzpravo mogao stajati. To opaziv Zmajilović, odvede Krušelića u obližnju sobu, pa tu i njega smjesti u postelju.

Pošto se malko oporavi Krušelić, zapita ga svedj još uz postelju mu stojeći Zmajilović na novo za Frankopana, što naime misli, kako bi trebalo da se postupa s njime.

»Ja te svjetujem, brate«, odgovori upitani, »da ga pustiš, neka ide kud ga volja«.

»Što govoriš? — Toga zulumćara da pustim!« primieti strastno Zmajilović, »da nam prvom prilikom na novo pogazi naša prava i našu čast, otimajući nam uz imanje i život . . . Ne, ne, to ne može biti nikako.«

»Slušaj me, pa onda čini, što za bolje nadješ . . . *Vjeruj mi, ako* itko imade uzroka, da se osveti banu, a

to ga sigurno imam ja poradi težkih muka, što ih pretrpjeh u njegovih ruku. Nu zato ipak, ako sve dobro promislim, te stvar obću uvažim više nego li vlastitu, i opet svjetujem, da ga pustiš na slobodu . . . Čuj razloge, zašto. Ti znaš, da je ban — bio on u ostalom kakav mu drago — ipak ban, te kao ban da je kraljev namjestnik u našoj zemlji; zatim znaš, da Frankopana ne samo sbog hrabrosti već i sbog vjernosti i privrženosti kralj miluje i visoko cieni. Onaj dakle, koji bi htio kidisati banu, pogriešio bi proti zakonu, a ujedno bi uvriedio kralja, koji ga je nedavno naročito ovlastio, da brže bolje u njegovo ime kupi vojsku, te s njom da Betlenu na put stane.« »Ali promisli samo —« uze Zmajilović, zakršiv rieč Krušeliću, ali on mu rukom mahne za znak, da šuti i da ga sluša mirno do kraja. »Znam ja«, nastavi Krušelić, »što ćeš reći: da je naime ban krivac pred svietom i zakonom, što ga je povriedio toliko puta nesnosnim zulumom. To je istina, koju ne može nitko tajiti, ali uprav zato treba da mu isti zakon, što ga je povriedio, kroji sud, a ne pojedini ljudi. Sabor kraljevinâ, što će se opet na skoro morati sazvati, to ti je ono mjesto, gdje ćemo se opet ogledati s njim i gdje ćemo složnim zahtievanjem izposlovati, da se ili sam odreče banije, ili da se zakonitim putem svrgne s te časti.«

Zmajilovića uvjeriše razlozi prijateljevi, te zato pusti bana na slobodu, rekav mu, da ima na tom jedino zahvaliti Krušeliću. Ban se strašno namrgodi, te ne rekav ni rieči, uzjaše svoga vranca i odjaše put Varaždina uz pratnju Ignjatovićevu i ono nekoliko vojnika svojih, što ih takodjer pusti na slobodu Zmajilović.

Ima izmedju zlobnih ljudi na svietu i takovih, što ih pravedan ili velikodušan kakav čin neprijateljev većma razdraži, nego li da im je taj čovjek naudio Bog ima

kako. I Frankopana razpali i uvriedi, što mu upravo Krušelić izposlova slobodu, te se zato jašuć mučê zakune: da će se prvom prilikom krvavo osvetiti tomu čovjeku, koji ga ne samo razlozi, već i velikodušjem svojim na novo ponizi i osramoti.

Došav u Varaždin, dočuje ban od Kraljića, da posadnom vojskom domaćom — s tajnoga valjda utjecaja banovih neprijatelja — poče vladati zao i oporan duh, dočim se tudji i nedavno prispjeli vojnici odlikuju vjernošću i odanošću. Ban razumjevši to ne počasi časa, već strogošću s jedne strane, a darežljivošću s druge uguši i svlada opasni taj duh, pa zatim odmah stade sve to veću vojsku u Varaždinu i oko njega sakupljati, ne bi li mu sretno za rukom pošlo, kako valja dočekati i suzbiti Betlena, ako zbilja udari na Hrvatsku.

Dok bana zanimahu bojne priprave, ne davši mu oduška ni vremena, da svojim strastim popusti uzde, dotle u Greben-gradu uz brižljivu i nježnu godbu i njegu liepe Mandaljene i majke njezine za čudo hitro ozdraviše do dva bolestna prijatelja Ivan i Gjuro.

U to prodje ljeto, a jesen nadodje. I berba prodje, a za njom i mjesec listopad, te posvuda zavlada obična u to jesensko doba tišina, samo u Greben-gradu pojavi se — a to upravo u oči prvoga studenoga — živo i neobično neko kretanje, što je slutilo na izvanredan nekakav dogadjaj, koji se imao sbiti. Pa tako je zbilja i bilo, jer sutra — upravo na dan svih Svetih, a ujedno na rodjeni dan liepe Mandaljene — imalo je biti vjenčanje njezino sa Krušelićem, koji je radostno i nestrpljivo očekivao taj dan, gdje će mu ogranuti sunce nove sreće u braku s ljubom njegovom.

Ožudjeni taj dan svanu, te opet, kao u proljeće na

Gjurgjev dan, sakupiše se mnogi prijatelji i znanci Turkovićevi i Krušelićevi na Grebenu.

Pošto se svrše crkveni obredi vjenčanja, sjedoše svi u dvorani objedovati. Domaći i gosti svi bijahu tom prilikom veseli, samo u Mandaljene moglo se opaziti, da je nešto nevesela. Suprug, brat i majka pitaše ju na tiho, šta joj je, nu ona im ne znade ništa drugo odgovoriti do jedino: da joj je nešto na srcu težko, što je pak uzrok tomu, da ne znade ni sama. Bijaše joj, kao da neka tajna zavistna moć crnom koprenom hoće da joj zastre mladu sreću. Ljudi to čuvstvo obično zovu slutnjom, štono gotovo svakim ćutljivim ženskim srcem manje ili više gospodi u odsudnih časovih života.

Vrieme uviek hitro prolazi, kamo li će ne u ugodnu družtvu. Ne bi dakle čudo, što gosti sakupljeni u Grebengradu ni ne opaziše, kako sunce već odavna zadje za goru, kako li jur nastade noć. Razigrani, kao što su bili, rado privolješe, kad ih domaćin Turković pozva, da ostanu u gradu svi zajedno do sutra. Svakomu bijaše milo, da može za neko barem vrieme u veselu družtvu prijateljskom zaboraviti sve brige i jade, što ih svakomu napose zadade tužno stanje domovine pod upravom Nikole Frankopana, čijega imena tom prilikom, kao u dogovoru, baš nitko ne spomenu, ne htjevši valjda time trovati obću radost.

Moglo je jur biti oko ponoći. Neki starci i gospodje već od prije odoše spavati, a mladenaca isto tako kradomice nestade iz dvorane. Nu to ne smuti ni najmanje ostalih, koji stadoše tim većma bučiti igrajući, pjevajući ili medjusobno nazdravljajući si punimi čašami. U to unidje sluga, te Turkoviću javi, da je neki hodočastnik s daleka puta došao u grad, moleći za noćište.

Znati valja, da je bio u ono doba običaj hodočastiti

ća do Jerusolima. Te hodočastnike ili »romare« primali bi svigdje rado i gostoljubivo, pa zato i sad domaćin sa stolice skoči, izidje iz sobe, te se naskoro opet vrati s hodočastnikom, čovjekom visoka stasa i vrlo guste siede kose i brade. Očiju tomu romaru nitko ne vidje, budući da ih svagda pobožno obarao, kad bi ga tkogod pogledao. Odjeven bijaše širokom romarskom mantijom, urešenom na ramenih s obje strane pokrovačom, tim običnim znakom hodočastnikâ. U jednoj mu ruci širok šešir, a u drugoj velik štap sa čislom.

Sve nazočne nekako neugodno dirnu nenadani taj gost, koji ne htjede pravo ni jesti ni piti, tvrdeći svejednako, da je umoran od daleka puta i da što prije želi leći spavati. Nitko ga zato nije ustavljao ili molio, da ostane, kad se dignuv sa stolice stao opraštati, već mu je svatko radostno želio laku noć, kad je pošao za slugom, koji mu pokaza sobu, gdje će noćiti.

Svim odlane, čim taj čovjek ode, te se zatim opet stadoše veseliti, nu to im ipak ne podje za rukom onako kao prije, te tako oko dva sata iza ponoći već svi odoše spavati, što zaista ne bi učinili, da ih nije smutio novi gost.

Jedva što je svanuo drugi dan — a to upravo kobni dan mrtvih — ustao je tiho Krušelić, ne mogav više spavati, te pošto u čelo poljubi milu ženu svoju, koja je još spavala, ode u vrt gradski, da tu u samoći koji časak provede na čistom jesenskom zraku i razmišljajuć o neizmjernoj sreći, što ju postiže od jučer, da dočeka izhod sunca. Dva tri puta prošeta se vrtom, zatim sjede pod stoljetnu onu lipu, gdje u proljeće izprosi Mandaljenu.

U gradu je sve još spavalo, gospoda i družina, a na polju isto tako bilo sve mirno i tiho.

Da ne budu Krušelića posve zaokupile mile misli i *sanjarije rajske*, to bi bio čuo, kako iza njega u palom,

uvelom lišću z tiha plazeći zašušti guja, ali on toga nije čuo ni vidio . . . On je nadalje sanjao.

Prodje sat, prodju i dva. Sunce već odavna svanulo, a u gradu su već svi bili na nogu, te upravo pošli, da za jutra ručaju, kad li glas puče, da Krušelića nigdje nema. Svuda ga po gradu stanu tražiti, ali badava, nema ga, te nema. U jedanput zavrisne ženski glas iz vrta. Svi polete, odkud glasa čuše, i evo — pod lipom vide Krušelića mrtva . . . Kleta mu ruka iz potaje probila plemenito srce . . . Uz njega na zemlji leži Mandaljena, iznemogla od pregorke boli.

Svi se nazočni s početka ukoče od užasa i jada, zatim pak, razabravši se, Krušelića i Mandaljenu odnesu u grad, gdje sad, umjesto veselja i radosti, nasta jauk i plač gorki.

Otajstvenomu hodočastniku ne bi medjutim nigdje traga ni glasa. Nestade ga kao sablasti noćne, što bježi izpred svjetlosti bieloga dana. Nitko ga ne vidje, kad je otišao iz grada i kuda. Strahovita sumnja porodi se u svih, a mnogi potiho prišaptavahu: da je po svoj prilici taj sumnjivi romar ubojica Krušelićev.

Opet danak minu, a svečanost, što jučer započe sa sjajnom svatbom, bude sutra dan svršena sa sprovodom.

Tajna ruka sudbine ne počiva nikad, već svejednako dieli sreću i nesreću, i to — kao što ljudi vele — ponajviše krivo, budući da mnogi zlotvor sav svoj život prodje zdravo i sretno, dočim u životu pravednikâ nesreća nesreću sustiže, nitko ne zna pravo kazati zašto, ali tako jeste.

Pošto zdrava narav Mandaljene sretno preboli težku bolest, što ju spopade po smrti ljubljenoga muža, ode joj

brat Gjuro preko Drave k Baćaniju, gdje ga pod stiegovi Betlenovimi skoro snadje junačka smrt, što si ju je želio i jedva dočekao. Staricu majku njegovu nenadana ta viest takodjer svali u grob. Mandaljena nekako pregori i te težke rane, te se preseli u neki samotni zagorski grad na poziv kneginje Marije Frankopanove, s kojom je zatim usred zabiti živjela u najvećem prijateljstvu. Tu su obje zajedno, spominjući prošlost, mnokrat gorko plakale, nu i tješile se medjusobno. Tu su isto tako mnogo dobra tvorile, tarući krepkom pomoću krvave suze sirotinji kmetskoj, štono je u prostodušnosti svojoj ove gospodje držala za angjele ili blagotvorne vile, poslane od Boga siromahom u nevolji na pomoć i utjehu.

A Frankopan, što bi s njime? pitat će valjda mnogi čitatelj, koji valjda jur pogodi, da Krušelića ubi iz zasjede Ignjatović, štono dodje preobražen kao romar na Greben-grad. Da, taj ga zlotvor ubi na zapovied bana, koji se poslije poradi toga ubojstva izpričao time, što je tvrdio o Krušeliću, da je s Betlenom bio u tajnom savezu. Nu prijatelji Krušelićevi i Turkovićevi znali su dobro, da je to zlobna izmišljotina i laž banova, te s toga na zagrebačkom saboru god. 1621. zamoliše kralja, da Frankopana svrgne s časti i da im dade drugoga bana, na što kralj druge godine zbilja i pristade, te na saboru Požunskom Gjuru Zrinjskoga imenova hrvatskim banom.

Frankopan zatim ode na svoja dobra u Primorje, gdje je kutrio kao samotni ćuk, dok ga god. 1641. opet ne pozvaše na sabor u Požun. Tu se iznenada razboli, te ode, da se lieči u Beč, gdje skoro i umrie. Mrtvo tielo banovo odpremiše iz Beča na Trsat više grada Rieke, i tu ga svečano sahraniše. I dan danas vidjeti je tu na *kamenoj ploči* izrezan lik Nikole Frankopana s nadpisom,

koji navodi sve njegove časti i tobožnje kreposti, dočim mu se zloće i mane ne spominju. Nu ništa zato. Istina i pravda, koja ipak kada tada iznosi sva budi dobra budi opaka djela ljudska, ubilježit će nepristranom svojom pisaljkom u listinah narodne povjesti, kako je banovao Nikola Frankopan. Tako valja, neka se zna, tko je vjera, tko li nevjera.

GDJE JE ŠTO.

DATE DUE

